

Р

629 - 1

Харачай

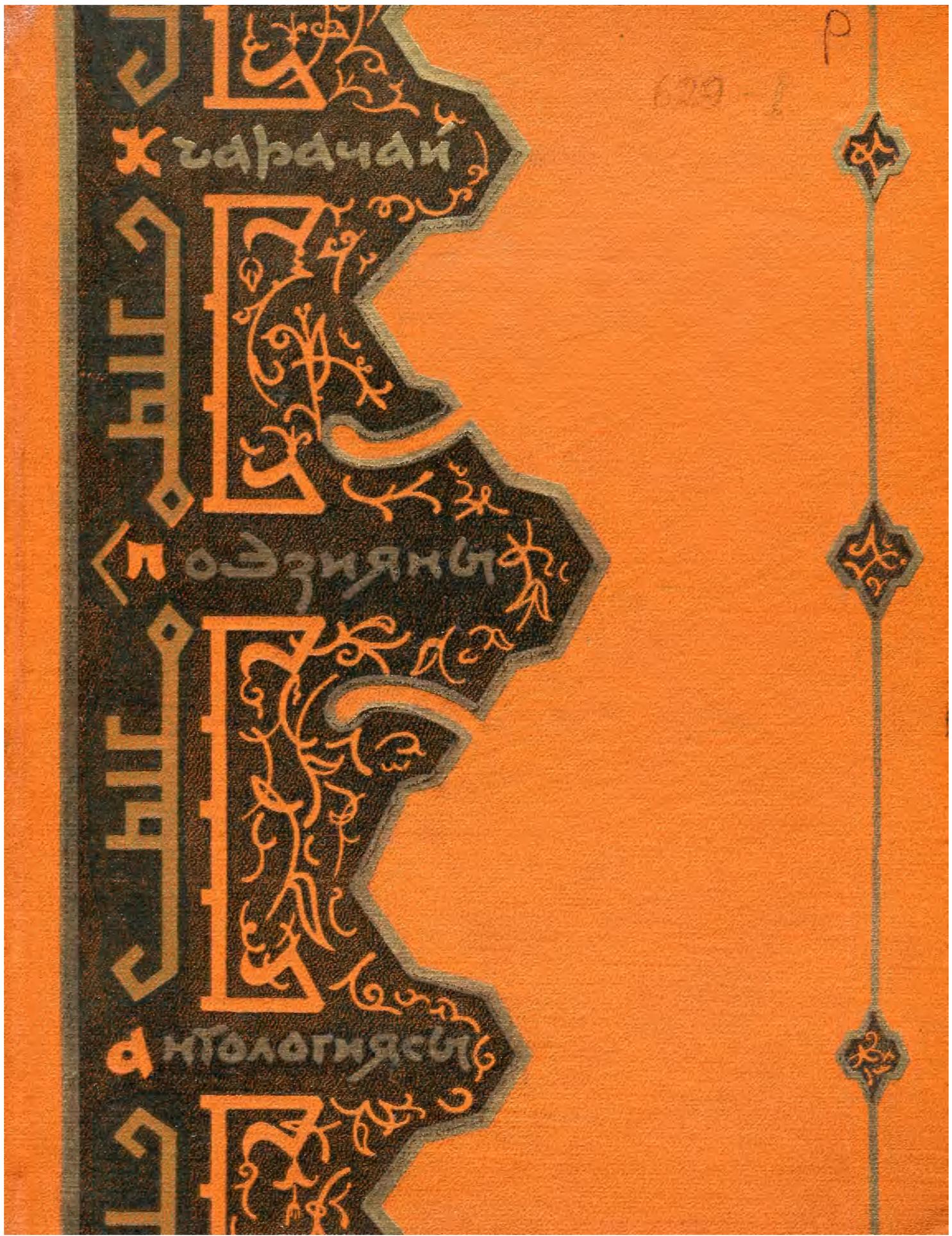
Харачай

Харачай

Харачай

Харачай

Харачай

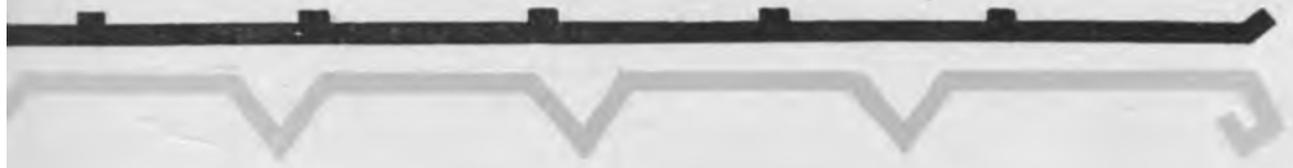

СТАВРОПОЛЬ ШАХАР—1965 дж.

Г. 1. 43 ВО МЕНЕЖЕРСКО-ИНФОРМАЦИОННА
УНИВЕРСИТЕТ "СВ. СВЕТОСЛАВЪТЪТ"
ДЕПОЗИТ № 1

Караचाка
подзирани
антولوجия

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ ИЗДАТЕЛЬСТВО

C(кар)2
А-72

Составители: М. О. Акбаев, Х. Б. Байрамукова и Н. М. Кагиева.

кар. 629 - 1

Карачаево-Черкесская
ОБЛАСТНАЯ
БИБЛИОТЕКА

А Л С Ё З

Къарачай халкъ кесини кѣб ѳмюрлю история ѳсюмюнде аууз искусствону тюрлю-тюрлюсюн чыгъаргъанды, джыйгъанды, сакълагъанды. Къарачай халкъны ичинде ѳмюрле бла джазма болмагъанды. Ол себебден, аны бютеу творчество кючу, поэтлик суратлау усдалыгъы кѣбюсюне аууз поэзиягъа салыннъанды. Аууз поэзия уа Уллу Октябрь революциядан сора джазма литературабызны тамалы болгъанды.

Къарачай халкъны аууз поэзиясыны буруннъу памятниклери — героика нарт эпосду. Нартла Север Кавказны таурухларында айтылгъан джигитледиле.

Эпосну къарачай вариантында къуру да айтылычула быладыла: Сосуркъа, Ёрюзмек, Сатанай, Шауай, Ачемез, Бѳдене, Рачикау, Гиляхсыртан, Алаугъан. Нарт джигитлени арасында Сосуркъаны аты кѣб айтылады. Джашчыкъ (Сосуркъа) ташдан туугъанды, ана сют эммей, Минъи-Тауну бугъойларында буз сюмеклени эмиб ѳсенди. Аны кесин да джинле асырагъандыла деб айтылады. Сосуркъаны туугъаныны юсюнден сейир хапар Север Кавказны миллетлерини нарт эпосларыны барында да бирча джайылгъанды.

Акъыл-балыкъ болгъандан сора, Сосуркъа джийиргеншли эмегенле бла кюрешеди. Нарт эпосда эмегенле халкъгъа къаршчы тургъан, адам ашаучу, эрши сыфатлы, талай башлы бир затладыла.

Сосуркъа эмегенлени акъылы, билими, ишни эбин билгени бла хорлайды. Нарт эпосда экинчи орунну Схуртукну джашы Ёрюзмек алады. Ёрюзмек джарлы тукъумдан чыкыгъанды.

Ол, кьоркьакъ «текесакъал Пук бийге» нартла джасакъ бергенлерине кыйналыб, нартланы андан башларына бош этгинчи кюреширге оноу этеди. Нарт таурухланы барысында да джигитле эркинлик ючюн, насыб ючюн кюрешедиле. Ол кюрешде ала бир-бирде ёллюклерин биле тургъанлай да артха ыхдырылмайдыла.

Эпосну джагау процессинде сюжетлерини таурух ёзеге тюрленеди. Нарт джигитле Сосуркъа бла Ёрюзмек халкыны ауузунда таурух тюрсюнлерин тас этиб, халкъ излегенча боладыла, аны джашауу ючюн джаула бла кюрешедиле.

Къарачай эпосда бу тюрлениуле кечирек заманда айтылгъан «Шауай» деген эпосда кёрюнедиле. Былайда, тюз джумушчу Шауай, арт кёзюуде кьоркьакъ, джут болгъан нартланы хорлайды. Алай демеклик, таурух джигитле кеслерини орунларын халкыны арасындан чыкыгъан джигитлеге кьоядыла. Джаны джигитлени юслеринде уа адамда болмагъан хали кёрмейбиз.

Ала, джаны джигитле, халкъ ючюн кюрешедиле, история процесде халкыны джакълагъан адамланы суратларыдыла. Ол себебден, алгын нарт эпосну эмегенлери арт заманда халкыны джашауунда болгъан джауларыны тюрсюнюне киредиле. Сёз ючюн, Къабарты эпосда эмеген бийни Пако деген мёлек кибик кызын ашайды. Къарачай эпосда ол джийргеншли адам ашауу эмеген пелиуанча кёрюнмей, кызыбай, кызыгъанч Пук деген бий болады. Бир джаны бла, нарт эпос эски болуб, аны тюрленмей тургъан тюрсюню халкыны художество, культура байлыгы болады. Баш эркинлик, джашауу ючюн кюреш а кесини тыйыншлы орнун Къарачайны алапат джыр творчествосунда табады.

Лирика-эпика жанрла ишни юсюнден этилген джырлада («Долай», «Эрирей»), уучуланы юсюнден джырлада («Апсаты», «Бийнегер»), джашауу юсюнден этилген джырлада («Акъбийче» бла Рамазан», «Акътотай»), история-героика джырлада («Хасаука», «Умар») бардыла.

«Долай» деген джырда джашауу тутуругуу иш уллу художество суратлауда кёрюнеди.

«Апсатыны» джырында халкыны тюрлю-тюрлю затлагъа ийнанмакылыгы кёрюне эсе, «Бийнегерни» джырында бурун халкъ аллахха кьаршчы тургъаны кёрюнеди, табигъатны байлыгын чачмай-тёкмей тыйыншылысыча хайырландырыгъа керек болгъаны айтылады. Бу джырыны эпика халы, композициясыны таблыгы, сёзюню байлыгы, суратлаууну теренлиги халкыны ариу эстетика сезимлерин кёргюзедиле.

Миллетни баш бошлукъ, джашауу ючюн кюрешини юсюнден терен суратлауу халда историко-героика джырлада айтылады. Алада кесини эркинлигин тохдаусуз джакълаб тургъан, джюреги сынмагъан гитче халкъчыкъланы кыйыны, джашауу танылады.

Халкыны социальный кюрешин кёргюзген джырла керти болгъан затланы юсюндендиле; джашауда болгъан ишлени, адамланы кёргюзедиле («Къобанланы Элмырза», «Джагайланы Майыл»). Кюрешде тирилик бу джырлада ариу поэзия халда кёрюнеди, джигит абреклени сыфатлары уа сюйюмлю халда танылады («Къанамат»). Джауу аллында кьоркьмай, аны аллында бел бюкмей, кюрешиб тургъанланы да джырлада ариу суратлайдыла («Къара-Мусса»).

Бу джырлада ёлген джигитлеге сарнагъан бла бирге, тюзлюк тас болмаз, «ханнга да келед хариблик»,— деб джашауу иги болуруна ийнанмакылык танылады.

Арт кезююню джырларында («Къанамат», «Къара—Мусса»), орус-япон урушну юсюнден этилген джырлада патчахлыккыны миллетчи политикасына къаршы барыу кёргозюледди.

История-героика джырланы тамаллары джашауда болгъан затладан алыннганды, ол себебден ала халкыгъа лепописча бир зат болгъандыла. Ол джырлагъа «Хасаука» бла «Умарны джыры»¹ санаргъа боллукъду. Ала къарачайлыланы 1828 джыл патчах генерал Эммануэлни аскери бла къазауат этгенлерин кёргозедиле. «Хасаука» джигитлени къанлы патчаны аскеринден, алагъа болушханладан туугъан джерлерин сакъларгъа чакъларыду. Бу джыр таулула къолларына сауутну не зат ючюн алыргъа керек болгъанын кёргозедди, къазауат къалай баргъанын суратлайды, джигитлени атларын айтады. «Умарны джыры» — ёлген аждагъангъа джылауду, алай а ол къуру кезден джыламукъ чыгъаргъаны бла къалмай, сангъа кюч, джюрекге ашхы мурат береди.

Бу джырлада тюз халкыны ол сагъатда бола тургъан затланы анъылауу, аны политика джаны бла къазауатны халын тюз анъылай билгени айтылады.

Къарачайлыла ёмюрлери малкъарлыла, черкеслиле, абазалыла, къабартылыла, тегейлиле, ногъайлыла дагъы да башха миллетле бла хоншу болуб джашагъандыла. Ол себебден, аланы культураларында, экономикаларында кёб ушашлыкъ, бир бирлерине суймеклик барды. Сора, айхай да, бу къарнаш миллетлени джашауларында жангъылыкъ, ашхылыкъ-аманлыкъ да, къарачай халкыны джюрегинде орун табханды, джюрегинде болгъан затны уа джасмасы болмагъанлай, фахмулу тау миллет кесини сейир джырларында айтханды. Джыр хар не тюрлю джаны бла да халкыны халын, анъысын, джырчыны кёлюндегин къысха заманы ичинде билдиргенди.

Алай бла, къарачай халкыны аууз поэзиясында черкеслилеге, къабартылылагъа аталгъан талай джыр барды. «Джансохлары» деген джыр къарыулу эмда къаты джюрекли Хадогъожоко деген къабарты бийни юсюнденди. «Гошаяхны джыры» Къарачайда, Черкесде, Къабартыда да барды. Юч тюрлюсю да бири-биринден чыкъмай, башхадыла, аны бла биргелей, бу юч халкыны поэзияларыны ушашлыгъын, аланы эстетика сезимлерини бирчалыгъын джырлада суратлау халны бирчалыкълары танытады.

Халкъ кесини джашаууну тюрлю-тюрлю затларын юй джашаууну юсюнден, суймекликни юсюнден джырлада, белляулада кёргозедди. Юйдегини, суймекликни, адамланы бир-бирлери бла келишиулерини юсюнден «Акълбийче бла Рамазан», «Зарият», «Кемисхан» дагъы да башха джырла айтадыла. Ала сие билмекликни, суймекликни кючюню, адамны адамлыгъын селеке этерге кюрешгенлеге къаршы турууну юсюндендиле. Суймеклик джырла эски заманда эки суйгенни тукъуму-джугу бирча болмаса, аланы юй болургъа къоймагъанларындан айтадыла. Къарачайда суймекликни юсюнден джырлагъа «ийнар», «кюю» дейдиле.

Къарачай аууз поэзияны миллет башхалыгъы аны джашаууну историясына кёредди. Къарачай халкъ башха халкъланы ариу кёрге-

¹ Бусагъатха дери «Хасаука» бла «Умарны джыры» халкъ джырлагъа саналыб тургъандыла. Арт кезюулелес джырланы автору Дебо улу Кючюкдю (Байрамукъланы Дебону джашы Кючюкдю 1772—1862) деген мурат барды.

нин, джашау ну суйгенин, джумушакъ джюреклилигин, гуманизмлингин, ише ары-гала билмегенин, джигерлигин кесини творчествосунда суратлайды. Джашау ну кыйынлыгы, эркинлик ючюн таймаздан кюрешиу, Кавказда хомухлукъ бедеш болгъаны, миллетни халисинде джигитлик кесине тыйыншы орун табханы, баш эркинликни суймеклик бла байламлыды.

Къарачай аууз поэзияда эпика жанрла къалгъан джырладан асламдыла, алада реализм тенденция иги танылады, таб джашауда болгъан затланы, адамланы кёбюсюне болумларын, тюрсюнлерин башхартмай кёргюзедиле.

Джырланы сюжетлерини, композицияларыны къуралгъаны, субайлыкълары, суратлау затланы жарыкълыкълары, тынчлыкълары да бу затла бла байламлыды. Аууз поэзияны произведениелерини кёбюсю терен конфликтлиди, ол диалогланы, монологланы кючу бла произведениге динамика береди, аны драматизмни этеди.

Джазма литератураны туугъаны Къарачайда Уллу Октябрь социалист революцияны кючюнденди.

Тау автоном социалист республиканы къуралгъаны, анъа 1922 джыл Къарачайны округ болуб киргени, 1922 джыл Къарачай-Черкес автоном областны къуралгъаны, 1926 джыл а Къарачай Автоном область болгъаны партия кёргюзген экономика, культура тюрленуени толтургъанды. Бу джыллада алфавит къуралады, джазма литература чыгъады. Ол процессде газет бек уллу иш этгенди. «Таулу джашау» (1924), «Таулу джарлыла» (1928) газетледе назмула, фельетонла, хапарла чыгъадыла. Ёсуб келген къарачай джазыучула Ислам Къарачайлы, Къаракетланы Исса, Боташланы Абидат, Ёртенлени Азрет, Байкъулланы Даут, Батчаланы Абдул-Керим дагы да башхала газетледе творчество ишни тыйыншысыча къолгъа аладыла.

Газетледен сора да къарачай тилде букварла, окъуу китабла чыгъадыла. Джарашдыргъанла алагъа назмула, хапарла джазадыла, орус тилден кёчюредиле, фольклорну джарашдырадыла. Аллай китабланы бири — Биджиланы Асхат джарашдыргъан «Билим» болгъанды. Бу китабха Ислам Тебердичини (Кърымшаухалланы Пачаны джашы Ислам), Акъбайланы Исмаилны, Къаракетланы Иссаны джазгъанлары киредиле.

Алийланы Джашыу ну джашы Умар да алай джазгъанды.

Джазма литература бла бирге халкъ джырчыла да ёседиле. Къочхарланы Къасбот, Джанибекланы Аппа Ата джуртну, Уллу Ленинни, партияны, халкъны, къуанч джашау ну юсюнден, жангы джырла джырлаб тебрעדиле. Ол заманда къарачай литературада биринчи орунну поэзия алгъанды. Къаракетланы Иссаны (1900—1942) творчествосу «Джангы джырла» (1924) деген китабындан башлаб, «Колхоз джыр» (1935) деген назмусуна дери эски заманны жангы заман бла тенълешдириб, тишируу ну джашауда орун кёргюзе, атеист темалагъа, окъуугъа, жарыкълыкългъа эс бёледиле. Иссаны фахмулулугъу, творчество фантазиясыны къалгъанладан башхалыгы аны «Кавказ» (1928) деген сейир назмусунда танылады. Бу джырда Кавказны табигъатыны ариулулугъун романтика пафос бла кёргюзеди. Бу назмуда поэтлик ассоциацияла таулула юреннённёнъе кёре, аланы джашауларына тыйыншыды.

Джаш къарачай литературада Иссаны «Кавказ» деген назмусу пейзаж лирика жанргъа джол ачханды. Къаракетланы Исса къарачай литератураны тамалын салгъанланы бириди. Джыйырманчы джыллада

Исса джангы Совет адамны юсюнден джазыб башлайды. Фахмулу поэт таймаздан ана фольклорундан юреннъенлей тургъанды. Пейзаж лириканы, революцион джырны, диспут назмуну, лирика поэманы къарачай литературада Исса башлагъанды.

Ертенланы Азрет (1907—1955) поэт-агитатор болгъанды. Джангы джашау ючюн кюрешиуню пафосу, коммунизмни мийик идеялары аны бютеу поэзиясында танылады. Кесини поэзиясы бла ол джангы джашау гъа чыкыгъан адамланы юретирге излейди. «Джангы джырла» (1927) деген китабында Ертен улу джангы темалагъа эс бӛледди. Аны творчествосуна восток поэзия болушлукъ этгени танылады.

«Эркинликни джилтинлери» (1929), «Джырла бла поэмала» (1934) деген китаблары Азретни орус совет поэзиядан юреннъенин кӛргюзедиле. Аны джазгъанларында биз революцион магъана, социальный пафос, символика, гимни, маршны, лозунгню интонацияларын табабыз.

Азретни творчествосу арт кӛзюӛде къарачай фольклор бла орус классика литературада тамалында ёседди.

Ол лиро-эпика поэманы жанры бла кюрешеди. Аны «Афенди бла аджал», «Бай бла джалчы» дагы да башха назмуларында къарачай поэзияны ёсюӛюн сынар гъа боллукъду. Азретни поэтлик фахмусу «Сафийат» деген лиро-эпика поэмасында танылады. Ол ёсюӛ келген къарачай поэтлени джазма литературада тыйыншлы устазы болуб, тюз джол кӛргюзеди.

Ертен улу къарачай совет джазма литературада тамалын салгъанланы бириди.

Поэт, журналист Байкъулланы Даут (1902—1942) кесини биринчи назмусун 1931 джыл басмалайды. Аны творчествосуна къралыбызны 30-чу джыллада джашауу киреди: бешджыллыкъла, коллективизация, халкыны творчество иши, джангы хорламла, Совет конституция, фашизм бла кюрешю.

Байкъул улу кесини заманында къарачай поэтлени барындан да кӛб джазгъанды. Аны поэзиясыны композиция формасы Ертен улундан эсе субайды, джумушакъды. 30-чу джылланы экинчи кесегинде Даутну поэзиясында тулпар, ёхдем адамланы сыфатлары орун аладыла («Чкалов гъа», «Юч лётчикге» дагыда башхала). Байкъул улу бу джыллада фашист агрессияны къара булутлары кӛкню басыб тебрегенлерин эслеб, аны бла кюрешни башлайды («Испан кызычыкъ», 1940). «Испан кызычыкъ» деген поэма бла къарачай литература гъа башха миллетни революцион кюрешини, миллет шохлукъну юсюнден тема гъа джазылгъан зат киреди.

Къарачай литературада эпика тенденциялары Даутну джазгъанларында терендиле. Аны творчествосунда орус классика литература къарачай литературада ёскюӛне къаллай бир болушлукъ бергенин кӛресе. Даут орус тилден, артыкъсыз да Пушкинден, кӛб затны ана тилине кӛчюредди. Ол фольклор бла хайырланьыргъа Пушкинден юренеди. («Эки къарнаш», «Туумагъан джашчыкъ»). Даут фольклордача, кесини джазгъанларында халкъ кесини къарыууна базгъанын, аны кыйын кюн эрлик эте билгенин, джюрегини байлыгын, джашау гъа сюймеклигин кӛргюзеди. Байкъул улуну творчествосунда къарачай литературада социалист реализмни бегигенин кӛребиз.

Отузунчу джылланы аллында къарачай литература гъа джангы джазыучула Бостанланы Хасан, Орусланы Махамет, Хубийланы Осман, Борлакъланы Тохдар кӛшуладыла. Ала совет власть бла бирге туууб

ёседиле, творчестволары да бизде социализм бегиб бошагъан заманъа тюшеди.

Бу джазыучула литературагъа, къарачай литература ёсуб, къаруу алгъан заманда келедиле.

Джаш поэтле литературада улуу къарнашларыны джоллары бла джюрюй, аладан юрене, ала бла бирге ишлейдиле. Быллай творчество джууукълукъ къарачай литератураны ёсююне болушады.

Ма, сёз ючюн, улуу орус поэт А. С. Пушкинни юбилейине къарачай окъуучу ана тилинде аны талай затын окъургъа амал табады. Аланы Байкъулланы Даут бла Орусланы Махамет кёчюредиле.

Орусланы Махамет (1916—1942) къарачайны литература джашауунда эм джарыкъ джулдузланы бири болгъанды. Кесини къысха джашауунда ол литературада ёмюрде унутулмазча талай зат этгенди.

Аны «Джырла» деген китабына 1935—1936 джыллада джазгъанлары киредиле. Бу китаб поэтни фахмулулугъун, орус тилден кёчюргенлери болушханын, ана фольклору бла байламлы болгъанын, Байкъулланы Даутдан юренненин кёргюзеди. Аны биринчи назмуларында огъуна эстетика сезими, табигъатны ариулулугъун анъылай билгени танылады. Махамет фольклор традицияны кесини назмуларында джюрютеди. Аллай традицияланы бири социализмде ишлеген адамды. Иш адамны джюрегин тазалагъаны, анъа къууанч келтиргени Махаметни творчествосунда биринчи орунну алады.

Фольклоргъа таймаздан эс ийгенин, аны анъылай билгенин «Бийнегерни» орус тилге кёчюргени, къарачай ауз поэзияны джыйыб, окъуучугъа бергени айтады.

Фольклор мотивле бла бирге Орус улу джанъы заманны халларын да суратлайды. Таулуланы джанъы джашауларын суратлай, Махамет таулула революцияны хорламларын не тукъум джаудан да сакъларгъа таймаздан хазыр болгъанларын, СССР-ни халкъларыны арасында ёмюрледе бузулмазлыкъ шохлукъну, совет халкъла барысында къазауатны кёрюб болмагъанларын «Къурч къылычым», «Тору атым», деген назмуларында кёргюзеди.

Къазауатны ал джылларында бютеу совет джазыучула халкъларын джанъы джашаугъа юретир ючюн, аны озгъан ёмюрледе, историясына эс беледиле. Ол мурат бла Орус улу да «Хасауканы» орус тилге кёчюреди. Бу джырда таулуланы патчахлыкъны агрессиясы бла кюрешлерини мотиви джанъы заманъа кёре анъылашынады. Энди «Хасаука» къарачайлыланы къанларыны арт тамчысы бошалгъынчы социалист джуртларын къорууларгъа хазыр болгъанларын кёргюзеди. Махаметни джазгъанларыны тазалыгъы, терен магъаналары, асыллыкълары окъуучуну джюрегинде тыйыншлы орун табадыла. Къазауат, Махаметни джашнаб келген фахмусун юзеди: ол 1942 джыл аскерде джигитлик этиб ёледи.

Борлакъланы Тохтарны (1914—1942) творчествосу отузунчу джыллада бютеу совет литературада айтылгъан темала бла байламлыды: ол социалист ата джуртуну, В. И. Ленинни, партияны, комсомолну, Къарачайны юсюнден джазады. Чеклени къоруулауну юсюнден темагъа да эс беледи. («Ананы сёзю», «Призывникни джыры» дагъыда башхала).

«М. Ю. Лермонтовгъа», «Сулейман Стальскийге», «Поэзияны кюню» (А. С. Пушкиннъе) деген назмуларында миллетлени арасында шохлукъну кёргюзеди. Борлакъ улуну бир къауум назмуларында риторика, декларация, къуру сёз, цитата орун табады. Ол культ лично-

стну заманында бютеу совет поэзияда болгъан джетишимсизликди,
алай а поэт фахмусуз болмагъанды.

Ол кесини перосуна быллай назмуну атайды:

Къамиш бууунда
Джырла джазгъан
Сен, темир къалам!

.

Сени джюрютген
Поэтни къолуна
Бойсун сен, тюз
Джырларында къанлы джауну
Этин отсузлай тишле!
Мени джуртума
Керек кюн
Сени къылычха бурурма,
Къанлы джауну кеси чегинде
Джюрек аузундан урурма.

Тохтар хорламны кюнюн кърмеци: ол Волгоградда къазауат этиб
1942 джыл ёлгенди.

1929 джыл Бостанланы Хасанны (1905—1942) литература иши
башланады. Ол кесини назмуларын колхозланы къуралыуларына, тау-
лу тиширыугъа, социалист ишге, адамла бир-бирине заманнга кере
къарагъанларына атайды.

Джангъы затланы ол эски заман бла тенгешдириб суратлайды.
Биджиланы Асхатдан юрене, Хасан талай сабий назму джазады. Къа-
рачай литературада Бостанланы Хасан сюйген джуртуну джангъы сы-
фатын назмуда къргюзген поэтлени бири болуб киреди.

Къыркынчы джылланы арасында къарачай поэзиягъа Байкъулла-
ны Абдул-Керим (1910) киреди. Аны биринчи китабы, «Насыблы джа-
шау» — 1938 джылда чыгъады. Анда поэт В. И. Ленинни, партияны,
комсомолну, джангъы джашауну юсюнден джазады. Абдул-Керим жур-
налистди, талай заманны «Къызыл Къарачай» газетни редактору болуб
ишлеб тургъанды.

1940 джыл поэт «Къарачайгъа 20 джыл» деген поэмасын чыгъа-
рады.

Байкъул улу Уллу Ата джурт къазауатда болгъанды, андан къай-
ытхандан сора поэзия бла кюрешеди. Арт джыллада аны «Гитчени
джолу», «Хорлам» «Назмула» деген китаблары чыкыгъандыла. Поэт
бусагъатда пенсиядады.

Отузунчу джылланы экинчи кесегинде къарачай литературагъа
Хубийланы Осман (1918) киреди. Ол назмула джазыб башлайды. Аны
биринчи назму китабы «Комсомол джырла» 1936 джыл чыгъады. Ки-
табда «Партизанны къабыры» деген назмуну окъуучу бек джаратады.

Къазауат Къарачайны ёсюб келген литературасын тыяды. 1941
джыл «Ата джурт ююн, алгъа!» деб китаб чыгъады. Бу китабда эм
алгъа джазыб тебреген къарачай совет поэтле бла бирге литературада
биринчи атлам этген джаш поэтесса Байрамукъланы Халимат да ке-
сини сёзюн айтады, Халимат Ата Джуртну къорууларгъа чакырады:

Джумдурукъла кысылалла кеслери,
Джерленедиле джаугъа кършчы.
Орун джокъду джер башында итлеге.
Учхун болуб кърарыкъды барысы!

Эллинчи джылланы эм аллында культ личностну уу тохдатыб кърыйгъан литературабыз 1957 джыл джанъыдан чагъыб башлайды.

КПСС-ни XXII съезди партия эмда правительство джашаугъа ленинчи джорукъланы салыб, терслиги болмагъан кърарачай халкъны социалист законна кере туугъан тауларына кърыйтарды. Керексиз кърыйынлыкъ кърген кърарачай халкъ культ личностну эм залим джылларында да партияны иши тюз болгъанына инамын тас этмегенди, ол себебден, не кърыйналса да, юсюнден адамлыгъын атмагъанды, тюзлюк хорларына ышаныб тургъанды. Бююн ол кесини кърарнаш миллетлери бла коммунизмни тамалын салыб барады. XX съездни бегимлери кърарачай халкъны кърлюн иги этиб, аны творчество кърлюн джанъыртыб, джанъы хорламлагъа чакъыргъанды.

Литература 1957 джыл джанъыдан туугъанча болады. Тамада кърюум бла бирге джанъы джазыучула да ишлеб башлайдыла. Сююнчланы Азамат, Байрамкъулланы Алибек, Къробанланы Дахир, Семенланы Азрет дагъыда башхала. 60-чы джыллада литератураны башхалыгъы — эпика проза бла поэзияны уллу формаларында къралны, кърарачай халкъны джашауларында болгъан белгили затланы къррююдю. Романлада, повестледе, хапарлада, эпика, лиро-эпика поэмалада озгъан затланы юсюнден, артыкъ да бек 1941—45 джыллада Ата джурт кързауатны юсюнден джазылады. Художество очерк да литературада белгили орун алады; ол заманыбызны адамыны сфатын белгилейди, джашауну социалист тюрлениулерин ачыкълайды.

Къралгъан литература жанрла бла бирге лирика поэзия да ёседди. Анда патриотлукъ, гражданды, политика, философия мотивле суратланадыла.

Лирика поэзияны ичинде пейзаж лирика айырылыб ёседди.

30-чу джыллада огъуна Осман эпика хапаргъа тартыб тургъанды, ангъа шагъатлыкъ «Абрек» бла «Партизанны кърбаыры» этедиле. Аны «Аманат» деген трилогиясы кърарачай литературада белгили затланы бириди. Къртабны баш темасы — 1941—45 джыллада Уллу Ага-джурт кързауатды.

Хубий улу башха жанрла бла да кърб къррешеди. Сър ючюн, ол «Зухра», «Тамчы Башы», «Сабанчы», «Бизни Нина» деб очеркле джазгъанды. Джазыучу заманыбызны тиширүүну халына таймаздан эс бърленлей турады.

Тиширүүну юсюнден тема кърарачай джазыучуланы ичлеринде 20-чы джылладан башлаб эм баш темаланы бириди. Кесини заманында Ёртенланы Азрет таулу тиширүүну сърюмлю, алая кърыйынлы болгъанын къррюзген эди. Бу темагъа Осман да эс бърледи, Осман «Алакър» деген поэмасында теманы башха тюрлю ачыкълайды. Алакър джанъы заманны адамыды, аны джазыуу кесини къролундады, алай болса да Алакър, ангъа биринчи кере тюрбоб, «сени амалтын ёлеме» деген «чубур мыйыкълы, бурма кишиге» ийнанады, киши уа ётюрюкчу, ичкичи, мажданчакъ, эринчек, суре, джашай да билмеген бир чырайлы налат болады. Бу кърызгъа дери аны бир талай тиширүү, сабийлери болгъанды. Алакър бла да кърбге барлыкъ тюрлю.

«Алакёз, кесинъ
Терссе бу чотда...
Нек барыб кирдинъ
Айт, джанъан отха?
Кёзлени байлаб,
Дюрген джюрюсенъ,
Джол болур тайгъакъ,
Эсинъде тут сен,—

деб анылатады поэт Алакёзню джелбашлыгъын. Къуру чырай джукъ-гъа да джарамайды, акъыл болмаса дейди.

Поэт назму бла юретирге борчлу болгъанын билиб, коммунизмни ишлегенлеге багъана болады. Осман бизни социалист къралда къара ишни сыйы болгъанын, ол илму, техника, культура ишлени билеги болгъанын «Беджен» деген назмусунда кёргюзеди. Бу затны ол табиь-гъатны юсюнден назмуларында да айтады. Ол «Боран» деген назму-сунда да юрете келиб былай айтады:

Джашау сейирд, эрикдирмейд кишини,
Сюйдюреди барыбызгъа да саудан,
Джунчусанъ да къойма атыб ишинъи
Эс ташлама, умут юзме джашаудан.

«Заман», «Джашау» деген назмулары философиягъа тартыб турадыла.

Аскер тема Османни поэзиясында да тыйыншлы орун алады. Талай назмуну ол кесини аскер тенълерине атайды. Аны «Акъыз, сауду» деген лиро-эпика поэмасы Хачирланы Хызыргъа этилгенди. Бзллада-ча джазылгъан ол ахыр джыр, адамны джюрегине джашы сауду деб ышаныб тургъан къарт къарачай ананы сыфатын туйрейди. Къарт ана таш салыб, «Акъыз, сауду Хызыр» деб, аллына къараб турады: Аскерде бютеу миллетле къарнаш болуб Совет Ата джуртларын сакъ-лагъанларын «Сен къутхардынъ» деген поэмада суратлайды. Бирик-меклик, шохлукъ, къарнашлыкъ — ма совет адамланы хорланмазлыкъ деу къарыулары, ма поэманы да идея магъанасы.

Фахмуну джазыучу Байрамукъланы Халимат (1917) заманны темасына, коммунизмни ишлеб кюрешген джанъы адамлагъа кесини эсин уллу бёледди.

Къарачай джазыучуланы ичинде Халиматны фахмусу лирика джаны бла къалгъанладан башхады. Аны прозасы да лирика прозады, поэт джазгъаны белгили болуб турады. Халимат прозаны бютеу жанрлары бла кюрешеди — роман, повесть, хапар, очерк. Халиматны «Къара чебген», «Айран», «Къайда таулу тиширыу?». (1959—63) деген хапарлары къарачай литературада огъай эсенъ, тыш къралладада чыкыгъандыла. «Къара чебген» тыш къраллада он, онэки тилде чыкыгъанды. Бу хапарда автор эски адетле тиширыуну джашауун, намысын, насыбын урлаб, аны ата юйюнден чыкыгъандан сора джашаргъа къоймагъанларын айтады. Къалым, берне деген, адамлыкъ, адам орнуна бысдыр излеген эски джорукъла ёсюб келген тёлюлени мыдах этмесинле деген магъанада джазады автор бу хапарны.

Джанъы тёлюню ичинде, эски, кишини да къууандырмагъан адетле бла кюрешген, аланы хорлагъан адамланы да кёргюзеди. Аллай геройланы «Залихат» деген поэмасында, «Тиширыуну дерти» деген пьесасында (1960—62) кёребиз.

«Тиширыўну дерти» деген пьесада бизни областыбызны партизанлары немец фашистле бла кюрешгенлеринден суратлайды. Пьесаны герою къарачай тиширыў — Эрикгенланы Залихатды. Эрикгенланы Залихатны, поэтессаны танышын, 1943 джыл немецле ёлтюргендиле.

Автор джаш коммунист тиширыўну ишин тюз кёргюзеди: аны Атаджуртуна, халкъына суймеклигин, джаўну кёрюб болмагъанын, туугъан джерин сакъларгъа борчлу болгъанын ариў суратлайды. Бу пьесагъа героика драма деб тюз аталгъанды.

Къарачай литературагъа хапарны жанрын тыйыншлысыча Халимат къошханды. Къарачай литература бютеўдуния литературагъа да Халиматны хапарлары бла чыкъгъанды. Аны «Айран» деген хапары Минъи-Таўну тубюнде джашагъан огъурлу къарачай халкъны Европаны литература аренасында атын айтдыргъанды. Окъуучулары тилеклери бла Халимат «Гырджын» деб да бир сейир лирика хапар джазгъанды. Ол хапарда адамлыкъны, джигерликни, берекетни къайдан чыкъгъанын суратлаб, терен философия халда кёргюзеди. Окъуучу бек суйген, башха тиллеге да талай кере кёчюрюлген фахмулу лирика хапарлары бири да «Асийни письмосуду».

1960—61 джыллада Халимат «Къарчаны юйдегиси» деген китабын джазады. Автор символика халда «Къарчаны юйдегисин» — къарачай халкъны бююн халын — кёргюзеди. Айтыўгъа кёре, къарачай халкъ Къарчадан жаратылгъанды, автор да бююн къарачай халкъ, Къарча акганы юйдегиси, коммунист обществону ишлеб баргъанларын айтады.

Бу китабда Халимат уллу полемикагъа киреди: бир къауумла эскиди деб халкъ адетлени бютеў барысында атадыла, ол себебден иги адетле къалсынла, ала бизге коммунизмде да керекдиле, аманны къурутугъуз дейди автор.

Халиматны фахмусуну эм сейир джаны — назмуларыдыла. Аланы бир окъугъандан тоймайса, ала окъуучуну эстетика сезимин ёсдюрюб, искусствогъа талпымакълыгъын терен этедиле.

Поэтни огъурлу, къыйын ишине эм уллу сауғъа, Халимат айтхан-нъа кёре, джазыўчуну халкъына керекли болгъаныды.

Мен халкъ деб айтдым талай тизгинде.
(Ансыз кюн керек туйюлдю меннъе),
Алай а билмейме, халкъны несине
Джарадыла экен бу къуру сёзле?
Кимни арбазына мюрзеу машокла,
Болуб кирдиле мени сёзлерим?
Бютеў къакъ болуб кимни юйюнде
Толтурадыла экен гёзенин?
Къобан бойнунда кёкбаш юйлени
Аллына терекми болуб битдиле?
Хурзук элинде бизни тийрени
Тар орамларын кенъми этдиле?

(«Кесими поэмам»)

Халиматны поэзиясында урунуўну темасы таймаздан кёрюнюб баррады. Аны геройлары — машинистле, печ къалаўчула, крановщикле — хар бири кесини ишин суйген, аны эбин билген болуб суратланадыла. Бизни литературада поэзия бла кюрешгенле кёб болгъанлыкъгъа, лирика поэзия кесини тыйыншлы орнун Халиматны творчествосунда табады, ол себебден къарачай поэзияда лирика жанрны историясы Ха-

лиматны аты бла байланыбды. Былай демеклик, поэтесса кзуру лирика жанр бла кюрешеди деб айтмакълыкъ тюлдю: ол поэзияны бютеу жанрларын, не тюрлюсюн да сынайды. Лиро-эпика жанр — «Орайда», прозада назму — «Мени джырым», — джырла, назмула; кантата — «Дауга»; элегия — «Ах, кьайдаса сен, туугъан кьарт юйюм?» Сонетлени веногу — «Эртден», сатира назмула дагъыда башхаларын джазгъанды.

Ишни суйгенлени, ишчи адамланы ариу кьргенден поэтессаны джюрегинде эринчеклени кьрюб болмауда барды. («Кебге кзуулгъан джашаудан кьоркъама»).

Халиматны табигъатха аталгъан назмулары поэзиядан толудула, терен лиризмге селенибдиле.

«Аякъ тутмазлыкъ кьяа эринледе
Кьрюнед меннъе аякъ орунла.
...Таула сюелле ётгюрню, эрни,
Тауну суйгенни сюелле таула.

(«Таула»)

Поэтессаны табигъат лирикасы Ата джуртубузну темасы бла байламлыды. Кесини халкъына суймеклигини юсю бла Халимат кьалгъан халкъланы да сюе биледи:

Къайры барсам да,
Халкъым биргемед —
Джолум болгъаны
Аны ючюннъед.
Сени блады
Джюрегим, ишим,

Сенсе ёмюрге да
Халкъ, джан юлюшюм.
Уллу кьралда
Уллуса, халкъым,
Аны блады
Джашауунъ, антынъ.

Къазауат халкълагъа уллу халеклик салгъанды. Ол поэтессаны да унутуб кьоймагъанды. Ма ол тюшюрген кьыйынлыкъланы бирине аталгъан «Ах, кьайдаса сен, туугъан кьарт юйюм?» деген элегияды. Ол юйюнден, джеринден айырылгъан адамны бушуун кьргюзеди, алая бу бушуу адамны джюрегин эзген бушуу тюлдю: автор окъуучусун да кесин да кюн тиерине толу ышандыра биледи. Халиматны лирикасы джарыкъды, оптимизмге таянады.

Джашауну тюз баргъанын, джолу не кьыйын болса да, джашау кереклисича барлыгын, аны бир секундха да тохдамазлыгын суратлайды. Ол оюм «Эртден» деген сонетлени веногунда ачыкъланады. Къарачай литературада Халиматха дери бу жанр да ёмюрге джукъ джазылмагъанды.

Халиматны джазгъанлары эмоциядан толудула, окъусанъ, джюрегинъ келтюрюледи, келюнъ джарыкъ болады.

Анталогиягъа кирген затлагъа ушамагъан, къарачай поэзияда биринчи болуб чыкгъан Халиматны «Мени джырым» деген проза назмусуду. Анда автор адамны туугъанындан ёлгюнчюннъе дери джыр биргесине айлангъанын кьргюзеди. Джырда миллионланы ауазлары, саргышлары, сезимлери джыйылыбды.

Поэтесса эки тилни биледи — тау тил бла орус тилни — экиси да аны ана тиллеридиле, алая джыр анъа бютеу халкъланы тиллерин анъылатады.

Джыр-билимди! Джыр-чакъырыуду! Джыр-тюзлюкдю! Аны тилсизле да джыраб башлагъандыла. Санъыраула да эшите тебрегенди-

ле. Поэтесса, «Джырланы Джыры» бютеу халкъланы, бютеу дунияны джыры болгунчу тынчлыкъ табмазын биледи.

Бу арт джыллада Къарачай поэзияда джаш джазыучула бла бир-гелей, тамада тѣлюден да бир къауумлары эртдеден джазгъанларын басмагъа энди чыгъара тебрегендиле. Аллаи поэтлени бири бизни бел-гили алимибиз Алийланы Баблашны джашы Умарды. Ол джыйыр-манчы джыллада джазыб башлагъанды, ол себебден аны басмагъа чыкъмай тургъан кѣб хазыр заты барды. Халкълны аууз творчествосу-ну байлыгъына терен эс ийиб, ол андан сюжетле алады («Тузлу гют-дю», драма поэма «Бийнегер» д. а. к.). Аны творчествосуну башхалыгъы неди десенъ, ол кесини идеяларын асламысына символ сыфатлада кѣр-гюзеди. Ол себебден, аны творчествосунда басня халда джазылгъан аламат сатира назмулары да барды («Уку бла кюн», «Къаргъа бла кы-лыч»).

Экинчи басняда ол Аденауэр бла аны реванш политикасын айгъа-кълайды.

Поэт бла назмуланы темасына ол «Энтда озду бир джылым» деген назмусун атайды.

Кесим сезген кюнледен	Алда болгъан джылланы
Ма бу кюнне деричин,	Мен берликме халкъыма,
Халкъ бла бирге хар иште	Бирин кьоймай, аямай,
Мен кюрешдим халкъ ючюн.	Бир къарамай артыма!

Авторну патриот сѣзлери аны пейзаж лирикасында толу ачыкъла-нады. («Ненча кере келсем да бу джерлеге мен»). Аны адамны джашау-уну юсюнден философия сагъышлары да бу тема бла байланыбдыла. «Алма терек» деген философия назмусунда поэтлик аллегория бла адам дунияда къалай джашаргъа керек болгъланын юретеди.

Алий улуну поэзиясы терен, халал, лирика сыфатла бла бютеу дунияны культурасын, миллетлени баш бошлукъларын джакълайды.

Къарачай поэзиягъа кириб, кесине энчи сокъмакъ салыб келген джаш поэтледен бюгюн окъуучуну къууандыргъанла Семенланы Азрет, Суйюнчланы Азамат, Къобанланы Дахир, Байрамкъулланы Алибек, Хубийланы Назир, Къаракетланы Юсуф, Байчораланы Сослан, Къо-банланы Ахмат, Багчаланы Мусса, Сылпагъарланы Кулий, Аппаланы Билал, Джаубаланы Хусей, Батчаланы Бергер дагъыда башхаладыла.

Бу джаш джазыучуланы поэзияда энчи джоллары, башхалыкъла-ры танылады. Ата джурт, Коммунист партия, рахатлыкъ, суймеклик, шохлукъ ючюн кюрешюу, Ленинчи партияны кючу бла культ личностну зорлугъу тас болгъланы, къарачай халкълны туугъан тауларына къайт-ханы — ма аланы баш темалары быладыла.

Литературабызны былай тау шоркъача алгъа уруб келгени аны ёсгенин, ёсе тургъланын, ёсерин танытады, ол бизни гитче халкъыбыз-ны уллу искусствосу болгъланын айтады; коммунист партияны ленинчи политикасы бютеу халкъланы коммунист обществогъа элтгенине ша-гъатлыкъ этеди.

Къараланы Асият,

филология илмуланы кандидаты.

Къарачай тилге *Къагъыйланы Назифат* кѣчюргенди.

620.48

Качество Иллюстрация
ОБЛАСТНАЯ
ЖИВОНОВА

Сосуркѡа бла эмеген

Нарт батырла джортуулагѡа чыкѡдыла,
Ала джолда отсуз, суусуз кѡалдыла.
Сосуркѡа да ол джыйында болѡанды,
— Бир от алыб келейим,— деб джортханды.
Бир дорбунда от джарыкѡны кѡргенди,
Джукѡлаб турѡан эмегенни эслегенди.
Ат юсюнден узалды кѡсѡююне,
Джилтин тюшдю эмегенни кѡзюне.
Джукѡсураѡан эмеген узалды,
Сосуркѡаны, атны да кѡолѡа алды..
Ала эмегенни кѡзюне тюшдюле,
Андан чыѡалмайын кѡб кюрешдиле.
Деу эмеген, джукѡ да сезмей, джукѡлайды,
Кѡзюнден а от джилтинле чартлайды.
Бир заманда ол уяныб сюелди,
Кѡз ичинден атлыны сермеди.
Сейир болду:— Кимсе, кѡайдан келгенсе?
Мени кѡзюме уа кѡалай тюшгенсе? —
— Биз,—дегенди, — нартла, джолѡа чыкѡѡанек,
Отсуз кѡалыб, от алыргѡа келгенме,
Сен а сермеб кѡз ичинѡе салѡанса,
Уянынычы барамталаб кѡйѡанса.
— Сизде,—дегенд,— Сосуркѡа деб бармыды,
Аны оюнларындан не билесе?
— Айѡай, барды уста таныйма аны,
Кѡб кѡргенме ол этген оюнланы.

— Сора айтчы, оюнлары кѣбмюдю?
— Оюнларын айтсам а, бек кѣбдюле,
Алай сеннѣ кереклиси ючдюле.
Бир олду: мен кѣаягѣа чыгѣыучем,
Уллу кѣаяланы оюб, ийючем.
Ол дорбунда кѣаяланы сакѣлаучед,
Башы бла уруб артха быргѣаучед.

ЭМЕГЕН:

— Хайда, сора бир кѣрейик!— дегенди.
Нарт Сосуркѣа тауну башына миннѣенди,
Эмегеннѣ кѣаяны оюб ийгенди.
Ол а башы бла уруб ташланы
Джангыз бирин да джибермей башлады.
Ташла кѣушла кибик учуб чыкѣдыла,
Сосуркѣаны тѣббеси бла адула.
— Аха,— деди,— Сосуркѣача ойнаймамы?
— Айхай,— деди, андан да иги ойнайса.
— Экинчи оюну ѱа кѣайсыды?— деб сорду.
— Ол а,— дегенд,— алтмыш сабан темирни
Отха салыб кѣыб—кѣызыл кѣыздырады,
Джутады да арты бла чыгѣарады.
— Ол да джарайд, джыйда кѣыздыр, хазыр эт,
Энди аны да бир кѣрейик!— дегенди.
Сосуркѣа темирле джыйыб кѣыздыргѣанды.
Сора эмегеннѣ джут деб буюргѣанды,
Деѱ эмеген темирлени джутханды,
Суѱутуб арты бла чыгѣаргѣанды.
«Ай, бу ѱа нечик ашхы оюн эди,
Суѱукѣ кѣаным энди бироз джылынды!
Ючюнчюсю кѣаллай оюнд?» — дегенди.
«Ол а,— дегенд,— Кѣамиш кѣлге кирирсе,
Анда кѣыш чилледе беш кюн джашарса,
Баш токѣмагѣынѣ суѱдан тышында болур,
Кѣалгѣанынѣ а суѱну тюбюнде турур.
Кѣл бузласа, кѣамиш бузну кѣлтюрюрге,
Сосуркѣа да алай этиб ойнаучед».
Деѱ эмеген кѣамиш кѣлге киргенди,
Айтхан болджалына дери тургѣанды.
Кѣыш чилледе кѣамиш кѣл бузлагѣанды.
Сора эмеген тюбюнден кѣлтюргенди.
Кѣлню бузун чыкѣыр-чыкѣыр этдиргенд
Ол заманда ѱа Сосуркѣа кѣоркѣгѣанды.
«Джангылгѣанма, энгда беш кюн керекди»,—
Деб Сосуркѣа эмегенни алдады,
Санча эмеген да анѣа ийнанды.
Нарт Сосуркѣа кѣамиш башланы алды,
Бузну джарылгѣанларын да джашырды.
Сора Сосуркѣа аллахдан тиледи:
Беш джыл суѱукѣну беш кюннѣе эт,— деди.
Келди аллай бир суѱукѣ — ахыр заман,
Кѣл бузлады, кѣатды ташдан да аман.

Сора айтды: «Ха, эмеген, силкинчи!»
Къымылдады, силкинди — болалмады,
Къысыр бузгъа миндеу да эталмады.
«Ай медет а, адам улу, болалмайма,
Сосуркъаны бу оюнун эталмайма!»
«Къарт эмеген! Сосуркъа деген менме,
Энди уруб башынъы кетереме!»
«Сен къаягъа чыгъа туруб сезгенем,
Сен Сосуржъаса деб ишекли болгъанем.
Ай, байтамал, энди кесмей къоймайса.
Сени бычагъынъ эмегенни кесмейди.
Кекелими тюрбюнде бард бычагъым,
Аны бла кесалырса башымы»
Бу эмеген хыйла этер деб къоркъгъанды—
Сосуркъа къазыкъ алыб узалгъанды.
Бычакъ къазыкъгъа секириб башлагъанд,
Джетген джерин кесиб, юзюб ташлагъанд.
Кесе келиб, къол тутханнъа джетгенди,
Сосуркъа да сермеб сабындан алгъанды,
Эмегенни кекелинден сермегенд,
Башын кесгенди да отну алыб кетгенд.

Алаугъан къалай къатын алды

Нарт уллары, тейри къуллары,
Алтын—Деуетни тогъуз уланы,
Тамадалары Алаугъан быланы.
Ала тамадалашыб туудула,
Кичилешиб юйдегили болдула,
Алаугъаннъа кёзюу дженъил джетмеди,
Алаугъан да ашыгъышлыкъ этмеди,
Ол себебден къатынсызлай турады.
Элде лахорлагъа эсин бурады
Деу Алаугъан кесича деу табмайды.
Деу болмагъан къатын анъа бармайды.
Кёб кере да къатын алыб сынады,
Аны бла бир къатын да турмады.
Ахырында халкъ аузуна тюшгенди:
«Ол Алаугъанлай къатынсыз къалгъанды»
Деген сёзлени Алаугъан эштгенди.
«Бу уа уллу бедишди да»,— дегенди.
Гемудагъа эсги джерин салгъанды.
Къатын излей узакъгъа атланнъанды.

Кете бара бир тебе эслегенди,
Тебе туйюл, ол а эмегенди.
Джууукъ барыб тамашагъа тирелгенди,
Не этерин билмейин сирелгенди.
Терек кибик къолундагъы иynesи,
Иynesинде илкич кибик халысы.
Джанъыз кезю манъылайында джылтырайд,
Джерге тийсе, тубюнде джер къалтырайд.
Къымыжалай, къарын джауу салыиыб,
Эмчеклерин имбашларына атыб,
Адам кермегенча аллай сыфаты —
Джерни джамай эди эмеген къатын.
Томурау бла джамай эди джерни
Джарылгъанын, къаты къысыб эки эрнин.
Алаугъан аны къатына шош барды,
Эслетмей, эмчегине аузун салды.
Арта къараб эмеген къатын кердю
Алаугъанны, ол анъа былай деди:
«Балам кибик, эмчегими эммесенъ,
Нечик татлы къабын боллукъ эдинъ сен»
Алаугъан да анъа таб джууаб берди:
«Эмчегинъи намысы болмаса,— деди,—
Нечик ашхы сермешир эдик»,— деди.
Къатын сорду. Алаугъан хапар айтды,
Эмеген Алаугъанны бек джаратды.
Алаугъанны кюеу болурун суйдю,
«Ариу къыз барды, сен аны ал»,— деди.
Сора аны дорбунларына элтди.
«Къызым, санъа эр алыб келдим»,— деди.
Алаугъанны сырты — къулач кенълиги,
Доммай бугъаны байлай эди кючу.
Эмеген къыз томураулай добарды,
Юйге кире, эшик джанларын къобарды.
Деу Алаугъан эмеген къызны алды,
Гемудагъа миндириб джолгъа чыкъды.
Томурау бел эмеген къыз аууред,
Ол Гемуданы белин бюгед,
Тобукъгъа дери джерге батдыраед.
Нарт элlege аллай келин кирмегенд.
Эмеген къыз нарта келин болгъанды,
Хар табханын таймай джутуб баргъанды.
Алаугъаннъа ол бек къыйын тийгенди,
Бир кюн мыдах болуб юйге келгенди.
— Нек мыдахса?— деб къатыны соргъанды,
Алаугъан да анъа былай айтханды:
— Сен бизде къатынлача къозламайса,
Джашла табыб мени къууандырмайса.
Табхан сабийлеринъ сау къалмайдыла,
Алаугъанны джюрегин джапырмайдыла.
Бизде келинле оджакъгъа минелле,
Сабийлерин къозлаб андан ийелле.
Эмегенни къозлар кюню джетгенди.
Юйню тебдире оджакъгъа миннъенди.

Деу Алаугъан а тубюнде къалгъанды,
Ол сабийни тюшерин сакълагъанды.
Ит кючюкню буууб тазгъа салгъанды,
Туугъан сабийни уа сермеб алгъанды.
Алыб кетиб Минъи—Тауда букъдургъанды,
Анда бузну эмиб ёсерча кюйгъанды,
Эмеген оджакъдан тюшюб баргъанды,
Сабийимд деб ит кючюкню джуханды.
Алаугъан а джашына кюуаннъандан
Атына Къара—Шауай атагъанды.

Пелиуан Къара—Шауай

Къара—Шауай Алаугъанны деу джашы,
Бугъой бузла болдула сууу, ашы.
Томураулай эмеген кыыз-анасы,
Ол болгъанды нартны пелиуан баласы.
Юч джыллыкъны ол юч кюннъе ёсгенди,
Акъ маралныда ол тутуб кесгенди.
Анасындан джашырдыла ёсгюнчюн,
Тулпар болуб пелиуан кюч келгинчи.
Къара—Шауай ёсюб юйге келгенди
Кючю бла ол кимни да дженъенди.
Минъи—Тауда отлагъанд бир хора байтал,
Хар джылда табханды ол бир тай.
Къуш да юрениб аланы къабханды,
Къара-Шауай бирин сакълаб алгъанды.
Аны ёсдюрюб Гемуда атагъанды.
Гемудагъа къайиш айыл тутмайды.
Аны айылларын къанджалдан этдиле,
Обур Сатанайны сийдиги бла къатдырыб,
Айылланы тышындан толу чёргейле.
Шауай джюрюйдю джамчысын кийгенлей,
Гемуда асхайд къулакъларын ийгенлей.
Аланы кючюн киши билмегенди,
Усхуртуклада уллу чарс болгъунчу.
Гемуда алаша асхай, джорта кетгенди,
Чарсда атланы барын да озгъанды.
Тамада айтды: «Бу аман къайдан келди?
Бу болмаса, мени атларым озар эди».
Къара—Шауай джууаб этмей кюлгенди,
Аны атларын бир-бир алыб келтюргенди,
Ат бойнунда келтириб иесине бергенди.

Пелиуан Шауайны Алаугъан—атасы,
 Томурауча эмеген кыыз-анасы.
 Эки деуден тууду пелиуан джаш,
 Къарыуу бла болгъанды ол нартха баш.
 Къарыусузгъа барса, ариу сѣлешгенд,
 Залимлеге барса, ъхдем сѣлешгенд.
 Пелиуан Шауай ачы сѣзлю болмагъанды,
 Сѣзюн алмагъаннъа тѣзюб болмагъанды.
 Гитчеликден Гемуданы алгъанды,
 Эски джауурлугъун анъа салгъанды.
 Гитчеликден Гемуданы юйретгенд,
 Кеси зыкгыл джашчыкъ болуб джюрюгенд.
 Пелиуан Шауай Ёрюзмекге келгенди,
 Джортуулагъа мени элт деб тилегенди.
 — Да, хариб, сен сабийсе, болалмазса,
 Нартла бла, сен джашса, айланалмазса.
 Нарт джортуула — джел ургъанлай барады,
 Юч, тѣрт кюнню ашсыз, джукъусуз къалады.
 — Огъай, джаш болсам да, кюреширме,
 Сиз айтхан джумушну мен да этерме.
 — Да, хариб, кел, биз болгъанлай болурса,—деди.
 Нѣгерлери соймедиле барырын,
 Онъсундула аны бармай къалырын.
 Болса да атландыла нарт джигитле,
 Чаба—джорта, бир чегетге джетдиле...
 Шауайны Гемудасы амалчы эди —
 Кѣз туурада асхай эди бутсузлай,
 Кѣз ташада уча эди ол джелча.
 Энди ала агъач талада тохдалла,
 Къабхынлагъа барыр оноу этдиле.
 Джаш Шауайны къоюб ала кетдиле,
 Биз келирге отун джыйыб тур делле.
 Къара—Шауай джел ургъанлай тебинди —
 Къош ишледи, отун джарды, от джакъды.
 Сора джюрюк Гемудасына минди,
 Маралланы бир бѣлегин ълтюрдю.
 Марал тери бла къошну джабхан эд.
 Нартла джукъ да табмайын кеч келдиле
 «Аха, улан, бу къош кимнид?— дедиле.
 «Ма бу къошда ѱа бар эди бир къауум,
 Мен келгенлей, сизден хапар сордула.
 Сизни юсююзден айтханымда,
 Ала сизден къоркъуб узакъ къачдыла.»
 Нарт джигитле керти да ийнандыла,
 Махдауну ала кеслерине алдыла.
 Шауай алай эталыр деб билмелле.
 Экинчи кюн башха джерге кѣчдюле,
 Шауайны да быягъынлай къойдула.
 Алгъындан да бек алаамат этди.
 Нѣгерлери джукъ да табмай келдиле,
 Марал териден къошну кѣрдюле.
 Къайдан табдынъ муну ѱа деб сордула.
 Сизни кючююзден табдым аны да,

Деб айтханды, ийнандыла дагыда.
 Алай эте юч-тёрт кюн да ётгенди,
 Сора Қъара—Шауай былай этгенди:
 Къошну биягы джарашдыргъанды
 Джан чыдамаз кыш сууукълукъ тилегенди.
 Боран уруб джетгенди бир тул-тубан.
 Нартла бёлек атчыкъ сюрюб келдиле,
 Уллу агъачда от джарыкыны кёрдюле.
 Аджашыбмы келгенбиз деб тохдадыла,
 Ала бир-бирлерин кыйын джокълайла.
 Пелиуан — Шауай,— келигиз,— деб чыгъады.
 Бузлаб кёбчек.леге джабышхандыла,
 Тюшалмайла, бузлаб къатышхандыла.
 Шауай джетиб айылларын тешгенди,
 Ат джерлери бла кёлтюрюб келтиргенди.
 Атланы да бир тогъайгъа ургъанды,
 Нёгерлерин ашатыб тойдургъанды.
 Шауай суюдю джигитлик кёргюзюрге:
 — Изин берсенъ бир джайылыб келирем,
 Сыртны, тюзню, дуняны бир кёрюрем,—
 — Да хариб, бар нек бармайса ийеме,
 Айлан, джюрю, алай сакъ бол, сабийсе.
 Шауай асхакъ Гемуданы тартады,
 Эски джауурлукъну анъа къаблайды.
 Гемуданы салынады къулакълары,
 Эти арыкъ, асхайды аякълары.
 Гемуданы хыйлалыгын билмейле,
 «Аны бла къалай барлыкъды»,— дейле.
 Сосуркъа асхакъ атны кёргенди:
 «Ёрюзмек, джашха атынъы бер»,— дегенди.
 Ёрюзмекни атына Шауай миннъенди,
 Гемуданы адеж алыб тебрегенди.
 Кёз ташада Гемуданы бошлады,
 Терк барыуун къуш учханча башлады.
 Джюрюк Гемуда джетди узакъ джерлеге,
 Кёб джылкыны джыйды бир ёзеннге,
 Маджалларын къабыб джаралы этди,
 Джылкы къошну сюрюб Шауайгъа дежтди,
 Гемуда айтды «Сёзюме къулакъ сал,
 Бу джаралы атланы кесинъе ал!
 Сау атланы сен нартлагъа берирсе,
 Джукъ сорсала, бёрю талагъанды дерсе».
 Шауай, — ашхы — деди, буруу ишледи,
 Сюрюб ол джылкыны буруугъа бекледи,
 Сора барыб нартлагъа билдирди.
 Ала барыб кёб джылкыны кёрдюле,
 «Бу уа бизге уллу рысхыд дедиле».
 Қъарашауай келтирди деб билмелле,
 Джылкы бла къайтыр оноу этдиле.
 Қъара-Шауай Ёрюзмекден тиледи:
 «Юлюшюмю былайчыкъда бер» — деди.
 Нёгерлери аны унамадыла,
 Элге сюрсек алырса,— дедиле,— анда.

Шауай анъа ыразы болмады,
Гемудагъа эски джерин къаблады,
Темир айылларын да къаты тартды.
Гемудагъа миниб кирди агъачха,
Тереклени къауралача талкъылады,
Тартыб тамырлары бла къобарды.
Юч да тёрт да ат орунла къурады.
Нарт батырла тамашагъа къарайла,
Сейирсинселе да джукъ а айтмайла.
Сора Шауай джылкъылагъа киргенди,
Къойланыча тутуб, атыб юлешгенди.
Джаралы атланы кесине алгъанды,
Киши да анъа джукъ айталмагъанды.
— Аха, энди шапа юлюшюмю алдым,
Джангыз джаралы атла бла къалдым.
Дауугъуз болгъан айтыгъыз, — дегенди.
Шауай джылкъыны сюрюб кетгенди.
Нарт батырла джашны ишин кёрдюле,
«Бетибизни джоюб кетди», — дедиле.
Ким болгъанын билмей джарамаз — дейле.
Билиб кел, деб Сибилджини ийдиле,
Къатына да баралмады къайтды,
Джашны болумун ачыкъ айтды.
Ызы бла Шырданни джибердиле,
Къатына да баралмайын къайытды.
Ахырда уа Ёрюзмек кеси кетди:
— Эй, джигит, — деди ол, ариу айта джетди
Айт, улан! Кимсе? Билирге сюеме,
Айтсанъ къызым Агундуну берирме, —
Дегенинде Шауай анъа бурулду.
— Атам Алаугъан, анам эмеген, — деди, —
Минъи — Тауда буз тешике ёсгенме,
Сютюм болмай буз сюзмекле эмгенме, —
Деб Ёрюзмекге джууаб этди,
Атларын да къалыннъа бериб кетди.

Къарчаны джыры

Батыр Къарча Къарачайны башы эди,
Къара сослан ташдан аны юю бар эди.
Алгы бурун Къарча Уллу Басханда джашай эди.
Сары Асланбекни¹ сары атларын
Къарча тау тубюнде сакълай эди.
Сабанларындан бир харекет табмай эди.
Къайтукъланы залимликлеринден ачыланса,
Басхан суудан ары-бери атлай эди.
Илипини кезюне гитче керюнюб,
Не болгъанды деб къарасанъ а,
Тура эди ортасындан белюнюб.
Къарады, къараса уа не керсюн:
Къайтукъланы сары Асланбекни аскери.
Келедиле тебен тардан керюнюб,
Мычымайын аскер джетди юрюлюб,
Кесек элни джартысын ийириб.
Ол заманда Къарча алай айтханды:
«Мен ёллюкме сизни бла кюрешиб,
Мен берелмем джаным саулай сизге
Элими туура эки юлешиб.
Андан эсе мени терими союгуз.
Сизден къачыб тау тубюне киргенме,
Энди кюрешмей, былайда кююгуз».
Къайтукъ улу Къарчаны айтхан сезюн

¹ Сары Асланбек къабарты бийди.

Не азчыкь да къабыл кёрмеди,
Алай болса да Қъарча алагъа бир адамын да бермеди.
Къылыч къазауат этдиле.
Къайтукъланы аскерле ызларына,
Джукъ да табмай, кетдиле.
Къайтукълары джарашыргъа Қъарчагъа
Кёб келечиле иелле.
Джарашмаса, урушургъа
Энтда ала сюелле.

«Огъай, мен джарашалмам,
Къайтукъ улуна адамларымы
Джесир этиб бералмам.
Аны ючюн келген кишини
Мен къонакъ киби кёралмам.
Мен бир адам да бералмам,
Къабартыдан меннъе келсе джюз киши.
Къайтукълары келдиле бир кюн къонакъгъа,
Кёб къаралла, Қъарча джокъ эди ол кюн элинде.
Ол кюн Къайтукъланы аллына
Боташ келди сауутларын байлаб белине:
«Не керекди, къабарты бийле, сизге?»
Къайтукъ улу алай айтыб сёлешди:
«Бизни кереклибиз малды, джасакъды».
Боташ былай айтыб джууаб берди:
«Къайтукъ улу джюйюсхан, Қъарча бюгюн
Элде джокъду, биле болурсуз.
Элни манъа аманат этгенди, кёре болурсуз.
Ол кеси да уугъа кетгенди.
Къарча болмай мен сеннъе джууаб бералмам,
Ол сёзюнью бир да кёралмам.
Кёбдю. джюйюсхан, бизни бла кюрешме,
Хорларма деб бизни бла ёчешме.
Тауну тюрюне сюрюб джыйгъанса,
Малланы тар къулакъларгъа тыйгъанса.
Биз турабыз, кетерге джол табмай,
Сени бла кюреширге, азлыгъыбыздан онъ табмай»
Ала Мурат этдиле
Батыр Боташны къыйынлыкъларгъа салыргъа,
Къарча болмай, Қъарчаны элин алыргъа.

Алайда къазауат башлалла, урушуб,
Бычакъланы бир-бирине тутушдуруб,
Ёшюнлерин бир-бирине бурушуб.
Къазауатыбыз кюнортагъа джетмеди,
Боташ джигит бир джесир да бермеди.
Къарча ууда айлана тургъанлай,
Къазауатны тюрюнде кёргенед,
Эрлейин шууулдаб элге джетгенед.
Джанъыз Боташ къарыусуз болуб тургъанлай,
Къарча джетгенинде къычырды:
— «Къачма, итден туугъан, керти бий эсенъ!
Мынча сайын келгенинъ болмаймыды?

Кереклинъи адет бла тилесенъ, болмаймыды?
 Сен сие эсенъ алыргъа
 Къылыч бла, кюч бла,
 Не эталсанъ да, кёрюме,
 Мен санънъа джукъ да бералмам.
 Къалмам мен сен болгъан джерге бармайын,
 Бир кечени джукъламам, сени джанынъы алмайын».
 Муну эшитиб, Къайтукълары ызларына кетдиле,
 Джигит Къарчадан къоркъгъандан, хар айтханын этдиле.
 Бир кюн Къарча тура эди
 Таш башында олтуруб,
 Къарагъанында, биягъынлай Къабарты аскер
 Келе эди Басхан тарны толтуруб.
 Келе-келиб, джюйюсхан алай айтды шапагъа:
 «Къарча ол кюн унамагъанды
 Айтханыбызны этерге,
 Барыгъыз энгда Къарчагъа,
 Бир-эки ёгюз берсин кесерге.
 Алай айтыгъыз Къарчагъа:
 «Бермесенъ да, ёллюксе,
 Сюйсенъ, суймесенъ да,
 Егюзлени берликсе».
 Алай айтыб шапаны джибергенди.
 Шапа келиб Къарчагъа хапар бергенди.
 Къарча аны тутуб сыртына
 Бир къарт итни байлады,
 Къабарты бийлеге тыйыншлыгъа
 Ол къарт итни сайлады.
 Джюйюсхан сакълаб турду шапаны
 «Ёгюзле алыб келликди» деб
 Не къоркъутуб, неда ёлтюрюб.
 Бир заманда келди джюйюсханны шапасы,
 Бир уллу сер къарт итни кёлтюрюб.
 — Къарча санъа алай айтханды, джюйюсхан:
 «Алырса атанъы джаны ючюн ёгюзле къоркъутуб.
 Джюйюсханланы ашаулары тауукъду,
 Бу къарт итни кес да аша,
 Бу андан эсе зауукъду.
 Сен сабийликден тауукъ
 Шорпа бла ёсгенсе,
 Къайтукъ улу, сен кёб онъсузну
 Башын бу таулада кесгенсе.
 Энди былайдан кысха кет,
 Энди келечи ийсенъ, келечича кёрмем,
 Къарт итни ашыгъындан бермем.
 Бу къарт итни баш джартысын элтirse.
 Атанъ—Къайтукъланы Къарагъа
 Мен ыйлыгъама бююн барыргъа.
 Барсам да, бойнунъа къатын кёнчек байларма,
 Сени бёскюнюнъю эки этиб санларма.
 Тохдамасанъ, Къайтукъланы бийчелени
 Тюз ичлерине кириб ойнарма».
 Къайтукъ улу алай айтыб сёлешди:

«Таулу джашдан къркъмайыкъ,
 Энди келечи иейик.
 «Ёгюз орнуна бу кърт итни нек бердинъ?
 Къабарты аскерни алай сыйсыз нек кърдюнъ?»
 Дегендиле да келечи ийгендиле.
 Кърчадан ёгюзле алыргъа суйгендиле.
 Дагъы да Кърча алай джууаб айтханды:
 «Сер болгъан эди ансы, ол кърт итни да бермезем,
 Итден иги болсанъ, сени
 Ол кърт итча да кърмезем».
 Къайтукъ улу джююсхан
 Кърчаны айтхан сёзлерин кёлтюрдю.
 Ол кюн Кърча аланы
 Биреулерин ёлтюрдю.
 Бир кюн биягъы Боташ тура эди
 Тиш башында олтуруб,
 Къара, тёбен джанындан
 Аскер келеди ёзенни толтуруб.
 Бары келиб Кърча къабакъны алдыла,
 Боташ бла Кърча да оноу кенъеш болдула.
 «Бюгече кьонакълагъа былай къалыгъыз дейик.
 Хар ким да кесини кьонагъын ёлтюрсюн.
 Алай бла биз аланы соярбыз».
 Бардыла сора кьонакъланы алларына,
 «Хош келди» бердиле барына:
 «Бюгече кеч да болгъанды мында къалырсыз,
 Эртденбла кереклигизни да алыб ызыгъызгъа барырсыз».
 Къайда къалайыкъ, юйге сыйынмазбыз?»
 — Кюч сыйыныр чакълы бир барбыз.
 — Эртденбла турусуз да кетерсиз,
 Бирегизге малла да элтирсиз,—
 Дедиле да, кьоймадыла, къалдырдыла.
 Татлы джукъугъа кирген заманда,
 Хар ким да «къонакъларын» бошадыла.
 Джанъыз Адурхай¹ «къонагъын» кеселмеди.
 Хапар билиб, Кърча джетгенди,
 Эрлей аны «къонагъын» да кесгенди.
 Ол «къонакъны» къанын кёргенлей,
 Адурхайны кёлю кетгенди.
 Андан сора Кърча джигит Боташдан тиледи:
 «Бар, къанлы джуртланы энди атайыкъ,
 Бир эркин джашар джерни табайыкъ.
 Бара—барыб батыр Боташ
 Тауда бир нарт джолну табханды,
 Джол табханын айтыргъа
 Кърчагъа дженъил чабханды.
 «Аха энди, Боташ джигит, къачайыкъ!
 Барыб ол сен табхан ёзеннъе арпа урлукъ чачайыкъ.
 Мындан ары кетейик да,
 Ол ёзенде джашайыкъ».

¹ Хапаргъа кёре, Будуйан, Науруз, Трам, Адурхай деб Кърчаны нёгерлери болгъандыла.

Къача тебрелле, алларында
Ууакъ джолла ачылыб,
Къарча кетди былайдан
Ол кесек элчикни къачырыб.
Кюрешебиз ууакъ сабийле бла мийик тауладан ауаргъа,
Мал алмайын къойгъанбыз —
Ийнек джокъду сауаргъа.
Батыр Боташ маралла тутады да сауады.
Бу джюйюсханладан бизге хар заманда
Къара къанла джауады.
Къарча бла Боташ энди таулан ауадыла.
Залим болад Къабартыны бийлери.
Тютюн чыкъмай къалгъандыла
Къарчаны алгъын джашагъан юйлери.
Энди Къарча Къарачайда джашайды.
Къайтукъ улу сары Асланбек
Барыргъа джол табмай
Джан-джанын ашайды.
Энди къатышмазбыз Къабарты бла къауғъагъа,
Къайтукъланы кёблерин къырдыкъ
Къабарты бийчелеге сауғъагъа.
Къолай берсин Къарча тутхан садакъгъа,
Налат болсун Къайтукъ улу налатха.

Алгъыш

Тейри онъарсын,
Тейри джалбарсын,
Онъ айландырсын,
Онъ джюрютсюн,
Игиликни бери этсин,
Аманлыкъны кери этсин,
Кесибиз суйген кибик тейри этсин.
Келген келин насыблы болсун,
Ырызлы болсун.
Бутун буруб олтурсун,
Бутлай урчукъ толтурсун.
Ышара келсин, кюле келсин,
Этер ишин биле келсин,
Келген джерин сюе келсин.
Эм алгъын таракъчы табсын,
Ызы бла таякъчы табсын,
Къойну тюклюсюн берсин,
Ийнекни сютлюсюн берсин.
Игилик кетмесин,

Къаргъыш джетмесин,
Аман киши айтханча болмасын.
Этилген алгъыш къабыл болсун,
Бизни суймегенни юю даур болсун.
Суйгенибиз суйюнсюн,
Ариу кийинсин.
Алгъыш къабыл болсун.
Дуниябыз мамыр болсун.
Ырысхыбыз уллу болсун.
Терен болсун Таммий — Кёл киби,
Кёкден джаугъан джаум киби,
Джерден чыккъан кырдык киби,
Келген келинчикни джиби киби,
Кесилген къурманлыкъны туюю киби.
Эшикке чыгъыб, джамчы ургъан,
Атха миниб къамчи ургъан
Балалары болсунла!
Токъсанлы толу аякъ!
Тилибизге салайыкъ
Ичине къарайыкъ.
Къуругъан чёбню башыды.
Бу бозады, бозады,
Ашхы киши муну ичерге базады.
Ач къарынны токъ этген,
Аманлыкъны джокъ этген!
Бек битсинле сабанла,
Ашамасынла аманла.
Башларына къаргъыш джетмесин,
Тюблеринден джылан ётмесин,
Бу эки адамны кеслери суйген киби,
Тейри этсин.
Этген муратларын табсынла,
Бир-бирин джаратсынла,
Бу суу бла мюрзеу
Бир-бирине джарашхан киби
Алай джарашсынла,
Алгъышчыла алгъыш этсинле,
Аминчиле амин десинле.

Белляу

Белляу, белляу, бёлейим,
Балачыгъым, сенден алгъа ёлейим,
Кёб джашагъын, хайырынъы кёреим,
Бешигинъи бауу, бала, ычхынсын,

Башынъдан огъурлу къаргъа къычырсын.
Къаргъаланы къонушлары къолдады,
Сени атанъ келе эсе джолдады.
Джолукъгъаннъа балачыгъын сорады,
Соргъанындан иги хапар алады.
Ол алгъанын хурджунуна салады.
Бал ашасын, бала, сени тамагъынъ,
Кюрен тартсын, бала, сени къабагъынъ.
Къабагъынъда алтын терек орналсын,
Тюб тамыры Ташлы—Сыртдан къарасын.
Баш булчугъу джудузланы санасын,
Келген къонакъ атын анъа байласын.
Чапырагъы сау суюм-къарыш болсун,
Салкъынында минъ джолоучу солусун.
Къонакъ юююнь кѣб къонакъладан толсун,
Къонакълагъа къысыр малла союлсун.
Сойгъан малларыны башы сарыды,
Айтхан сѣзююнь дюнелеге дарыды.

Тум къарады балачыкъны кѣзлери,
Бала, ариу кѣзлеринъе нюр джаусун,
Сени ананъа сени киби кѣб туусун,
Малынъ, мюлкююнь, балачыгъым, кѣб болсун.
Ашар, джашар кюнююнь кѣб болсун.
Халуа салырма, бала, сени дженъинъе,
Сукъланмагъын, балачыгъым, тенъинъе.
Тенълеринъ сени сукъланырча юй болгъун
Хар насыбдан, балачыгъым, сен толгъун.
Кюндеринъи ойнай, кюле батдыргъын,
Танъларыны рахат джукълаб атдыргъын.
Сау эл сени игилигинъе къарасын,
Балачыгъым джарлылагъа джарасын.
Сау къутулгъун, къууанч бла бешикден,
Чабыб тюшсун гитче бала эшикден.
Джукъла бала, белляу, белляу, бѣлейим.
Джукъудан тойсанъ, бешигинъден алырма,
Джукъламасанъ, тынчлыгъымы бузаса,
Ишлерими этдирмейин созаса.
Сен джукъласанъ, кѣлюм тынчлыкъ табады,
Эки къолум джарлылыкъгъа чабады.

¹ Огъурлу, огъурсуз къаргъала бардыла, башындан огъурлу къаргъа къычырса, ишинъ — джашауунъ иги боллукъду, огъурсуз къаргъа къычырса уа аман боллукъду деб, бурун меджисуу заманлада алай мурат этгендиле.

Джансохлары

Джансохлары тогъуз атауул бола эдиле.
Алагъа кирген эди тамам ит ауруу,
Ит ауруудан ёлдю аланы алтысы,
Ит ауруудан къалды къуру аланы ючюсю.
Ала Къабартыда къара кишиден туугъан элле,
Къабарты бийлени тарбуууннъа буугъанелле.
Бийге бийлик, ханнъа ханлыкъ бермедиле,
Бийни бийча, ханны ханча кёрмедиле.
Аланы тамадалары джигит Шибижияды,
Джаугъа кирсе сау аскерни аллын тыяды.
Ортанчылары--батыр Джюджейди;
Атха минсе атны белин бюге эди,
Ачыуланыб сермесе бугъоу сынджыр юзе эди.
Кичилери керти иште батыр—Кичи—Батыр,
Суугъа кирсе суу чабакълай джюзе эди.
Ала Къанакет аягъында джашай элле,
Ала къарнашларына къара кийиб,
Мыдахлыкъда сууукъ хантла ашай элле.
Тамадалары джигит Шибижия айтханды:
— «Келигиз, джашла, биз кезюбюзню ачайыкъ,
Джюреклене къайгъыларын ууакъ-ууакъ чачайыкъ.
Атларыбыз атлыкъ этерик эселе сынайыкъ,
Таугъа—тюзге биз атлы болуб чыгъайыкъ».
Барысы да сауутларын—садакъларын такъдыла,
Разы болуб кюллюм уугъа чыкъдыла.
Элни къыйырында болур эди Харам тебе,
Харам тебеден кезюлджюреуюклерин тартдыла.
Ала анда оноу — кенъеш болдула.
Кезюлджюреуюк кюч кёргюзген узакъ джерде
Бир кийикни сюре кетиб джетдиле,
Бири къуйругъундан, бири башындан,
Тауда айланнъан тау кийикни тутдула.
Ол заманда биягъы Шибижия айтханды:
«Эй джашла, атларыбыз атлыкъ этерикдиле,
Керек болса, керек джерге джетерикдиле.
Келигиз биз сауутларыбызны сынайыкъ,
Суу ызында болур къара, къара сын ташла,
Сын ташлагъа атларыбызны тагъайыкъ.
Анда барды къара, къара сослан ташла.
Сослан ташлагъа садакъланы тартаныкъ».
Ала андан сын ташлагъа чабдыла,
Тулпарларын сын ташлагъа сора такъдыла.
Тамадалары джигит Шибижия алгъы бурун
Сослан ташха къурч садагъын тартханды
Къары бла къарыш къаты ташха батханды.
Аны ызындан ортанчылары джюджей тартханды,
Аныкъы да аллай бирни батханды.
Ючюнчю да кичилери Кичи—Батыр тартханды,
Аны садагъы ташха тийиб ызына къачханды,
Ол заманда Шибижия айтханды:

«Эй, кьарнашым, алкьын сен джаш кёреме,
 Джаугъа джаулукъ, тосха тослукъ этелмезе,
 Къатынлагъа барыб эки джылны олтурчу,
 Джигитликден, ёхдемликден санларынъы толтурчу».
 Экинчи да ол ачыуланыб садагъын тартханды,
 Ол заманда аны садагъы сослан ташны
 Бышлакъ джуммакълай чачыб, джерге батханды.
 «Аха, кьарнашым, ма энди нечикме?
 Этер ишинъ бар эсе эт кечикме.
 Алай тийге эди кьан кьусарыкъ Къазий улу
 Хадагъужукъ бийни туура джелкесинден.
 Ол заманда биз кетмезек Къабартыны эсинден».
 — «Ай, кьарнашым, юйюбюзге кьайгъыны аудураса:
 Ол кьаргъаны, кьузгъунну тилин биледи,
 Аны эшитсе, бизни джер юсюнде джашатмаз.
 Къабарты да кьалакъ басда ашатмаз».
 Ол заманда башларында кьара кьаргъа бара эди,
 Къысха-къысха былагъа айланыб кьарай эди.
 — Бизни бу сёзюбюзню Хадагъужукъ улу бийге
 Бизден барыб тил этиб сен айтсанъ,
 Сени ызындан сары илячин ийербиз,
 Санъа кёбюб бёрю тонла кийербиз.
 Аны бла болмасанъ а садакъланы тартарбыз,
 Елююнъю калак итлеге атарбыз.
 Аны бла да болмасанъа ёшюнюнъден,
 Сау тююнъю кьоймайын юсюнъден,
 Дуния кёре кьазыкъ башха чанчарбыз»,—
 Дедиле была кьара кьаргъаны ызындан.

* * *

Хадагъужукъ бий а обур эди, джек эди,
 Кьаргъамы айтды мынъа, огъесе кьузгъун:
 Аланы ол сёзлерин эшитген эди.
 Къабартыны бийлерин джыйыб айтды:
 «Ой, Къабарты: Джансохлары итле чыкьгъандыла.
 Уллу Къабартыны Къабартыгъа санамайла.
 Бийге бийди, ханнъа ханды дерге унамайла,
 Ала бу барыудан бара эселе,
 Къабартыны кьой аягъынлай ашайдыла,
 Джашларыбызны тау артына сатадыла.
 Айтыгъыз, энди алагъа биз не этейик,
 Аладан кьачыб биз кьалайгъа кетейик».
 — «Да джюйюсхан, сен табмагъан амалны,
 Биз а излеб кьайдан табайыкъ?
 Сенсиз не этейик, кьайры чабайыкъ?» —
 Дедиле анъа Къабартыны бийлери.
 — «Мен айтханны этер болсагъыз, мен айтайым:
 Биз алагъа усдалыкъла этейик,
 Башыбызны кьоркъуу болмазча бегитейик.
 Къабарты кьалмай, аскерге чыгъайыкъ,
 Шибижиягъа тили ариуладан келечиле ийейик.

Эки кърнашынъы аскер башчылагъа ий деб тилейик». Барысы да ол айтханны ариу кърдюле, Къабартыдан тили джарашхан келечиле ийдиле. «Эй Шибижия, Къабарты кълмай аскерге чыкългъанды, Эки кърнашынъы аскер башчыгъа иймесенъ болмайды. Сиз болмайын Къабартыны иште бети чыкълмайды. Ол заманда Шибижия джылы джууаб бергенди, Къонакъланы кълнакъл кибик къргенди. Кърнашларына керекей кюбеле кийдирди, Кълнъыр боюн тору аджирлеге миндирди. Сауутларын—сабаларын да илиндирди. «Барыгълыз джашла. Кълайтыб бери келгинчи, Юсююзден темир кюбелени алмагълыз, Хадагълужукъл бийге ышанълылы бармагълыз»,— Деди Шибижия кърнашларын ашыра. Ала салыб уллу Къабартыгъла бардыла, Анда ала тойгъла—оюннъа кълрадыла: Къабарты бютеу джыйылыб тура эди тойгъла—оюннъа, Бир кълйырындан кириб бир кълйырына чыкълдыла, Эм артында Хадагълужукъл бийни аллына бардыла. Хадагълужукъл бий чабыб алларына келгенди, Экисине да джылы салам бергенди. Езенъиден тутуб ол атларындан тюшюрдю. «Сиз болмайын Къабартыны бети чыгъларыкъл тюлдю»,—деб Ариу айтыб кълнакъл юйге ол аланы джыйдырды. Кълнакълча кърюб алагъла ариу кълрады. Кълнакъл юйде бир кесек тынчайгъланлай: «Джюрююз джашла, аскерге чыгълайыкъл»,— деди. Чыкълдыла алайдан атландыла, кетдиле, Юч кюн бла юч кечени атдан тюшмей джюрюдюле. Кеч бола бара-барыб бир джерде тохдадыла.

— «Ой джашла, тамбла бизни уруш кюнюбюздю, Ол бизни джаула бла сълюбюздю. Мен ёлмейим, мени разы этерик эсегиз, Сауут — Саба кълдырмайын тешигиз, Кюбелеригизни да тешиб тынчайыгълыз. Эртден бла эртде огълуна биз турурбуз, Джаугъла бирден аллыбызны бурурбуз». Ариу айтыб ол кюбелерин атдырды, Сауутларын чюйге тагълыб джатдырды. Татлы джукълугъла джашла кирген заманда, Экисини да кълйлай боюнларын кесдирди. Эртден бла ёлюклерин отда кюйдюрюб, Учхун этиб кълге учурду. Андан сора Хадагълужукъл бий айтханды: — «Келигиз джашла, ызыбызгъла кълайтайыкъл, Элибизге хапарыбызны айтайыкъл. Андан Шибижиягъла кълйгълы сълзге барайыкъл, Не эте тура эсе да бир кълраайыкъл». Ала салыб эллерине келгендиле, Бу хапарны саулай кълабартыгъла бергендиле. Андан салыб Шибижиягъла бардыла:

«Шибижия, эки кърнашынъ аскер башда ёлдюле,
Бизни амалтын джан кыйынлыкъ кёрдюле».
Бу аман хапарны Шибижия алгъанды.
Андан Хадагъужукъ бий той-оюн къргъанды.
Шибижияны тойгъа-оюннъа чакъыргъанды.
Шибижия Къабартыгъа гёджеби бла келгенди.
Хадагъужукъ бий гёджебин анъа юсдюргенди.
Эки гёджеб кюрешиб тебретиле.
Хадагъужукъ бийни гёджеби онълагъанды.
Сора Шибижия бир джууугъуну кюлагъына:
«Хадагъужукъ бийни ары джаллат»,— дегенди.
Хадагъужукъ бийни ол арлакъгъа джаллатды.
Шибижия уллу бычагъын чыгъарыб,
Хадагъужукъ бийни гёджебини башын чартлатды.
Кесини гёджебин сермеб ат артына атыб,
Алай бла ачыуланым ол юйюне къайтды.

* * *

Андан Хадагъужукъ бий Шибижиягъа баргъанды.
Анъа тюлюк хыйла этерге былай айтханды:
«Кел Шибижия, биз энди джарашайыкъ!»
Ол Генджасар татар тюбге барайыкъ»,
Алайда экиси да татар тюбге бардыла,
Шибижия анъа алгъа кириб ант этди:
«Мен Хадагъужукъ бийге харамлыкъ билмем»,— деб
Экинчи да Хадагъужукъ бий киргенди,
Таза кёлю бла ол да ант этгенди.
Шибижияны эки кърнашын да ёлтюргенме,
Таб тюшсем кесин да ёлтюрлюкме.
Джансохланы табхан джерде артларын этерикме — деб.
Алай бла экиси да толу ант этдиле.
Хадагъужукъ бий шапасына айтханды:
«Энди биз бир суусуз джерге барабыз,
Кече анда атланы джибериб къалырбыз.
Мен санъа «суугъа бир бар» деб айтырма»,
«Къоркъама» деда сен барыргъа унама.
Сора Шибижия санъа ачыуланым шапасын джиберир,
Сен а аны кюлагъынъа не аз да алма.
Аны бир да сен хатерин кёрме,
Ол ары кетсе биз да кърыуну кёрюрбюз:
Шибижияны ол заманда ёлтюрюрбюз».
Алай бла айтхан джерлерине джетдиле.
Алайда къалыргъа оноу—кенъеш этдиле.
Хадагъужукъ бий шапасына айтханды:
«Бар, танам, бир суу ал да кел бери!»
— «Огъай, мен къоркъама, бараллыкъ тюлме»,—
Дегенди Хадагъужукъ бийни шапасы.
Ачыуланым Шибижия шапасына:
— «Бар суу ал да кел».— деб суугъа джибергенди.
Ол кетгенлей Шибижия бир джанына таянды.
Хадагъужукъ бий анъа джукълайды деген муратда,
Бычагъын чыгъарыб Шибижияны сермегенди.

«Ойт, гяуур, союбму кьойдунь!»—деб
Шибижия, джаралы болуб тургъанлай сермегенди,
Хадагъужукъ бийни онъ табанын кесдиргенди.
Алай бла Шибижияны джанын алгъанды,
Ол кеси да асхакъ болуб къалгъанды.
Алай бла Джансохланы артларын этгенди.
Бууаз къатынларыны ичлерин джарыб,
Сабийлерин атаргъа ант этгенди.
Ол антыча бууаз къатынланы къарынларын тартханды,
Сабийлерин алыб-алыб атханды.
Джабба-джангъыз Кичи—Батырны джашчыгъын
Дигизагъа берилген джерде табмай къайтханды.

* * *

Ол джашчыкъ, джашчыкъла бла ойнай тура,
Бир джашчыкъны ургъанды да джылатханды,
Ол джашчыкъ джылаб анасына баргъанды.
— «Кел, балам, сени джылатхан ким эсе да
Кёргюз мангъа, мен аны бир кёрейим?»
Джылатхан джашчыкъ: «Ма буду»,— деб
Кичи—Батырны джашчыгъын кёргюзгенди.
«Ой итден туугъан, мени джашымы джылатмай,
Тукъумунъу артын этгенни джылатсанъ а!»— дегенди.
— «Мени тукъумуму артын ким этгенди?»
— «Анангъа сорсанъ айтыр, джашаусуз»,— дегенди.
Ол джашчыкъ обур джашчыкъ болур эди.
— «Ой, анам аруйма, ёлеме,— деб анасына баргъанды,
— Не этейим, балам, джаным?»— деб соргъанды.
— «Ач болгъанса ашасангъа, балачыгъым» — дегенди.
Джашына табакъ бла исси кърмач салгъанды,
Джашчыкъ андан ашаргъа унамагъанды,
— «Не этейим, балам, джаным?»— деб соргъанды.
— «Ой анам, мени агъач табакъ кибики кёресе?
Къолунъ бла ашатсанъ, ашарем»,— дегенди.
Исси кърмачны къолу бла къабдыргъанлай,
Къолундан къысханды да джибермегенди.
— «Оу, джашчыкъ, къолуму кюйдюрдюнъ бери ий»,—
дегенди.
— «Ой, анам иерик тюлме, тукъумуму артын этгенни
айтмасанъ»
— «Сени тукъумунъу артын киши да этмегенди, бери ий,
къолум кюйдю, бишди»,— дегенди.
— «Огъай, анам, мени тукъумум джокъму эди? Айтмасанъ,
иерик тюлме».— деб айтдыргъанды: «Бери ий, сени ту-
къумунъу артын этген Къазий улу мурдар Хадагъужукъ
бий болгъанды». Андан джашчыкъ анасыны къолун ийиб,
эрлей секириб ёрге къобханды.
Атын, керегин, сауутун, сабасын
Къураб Къабартыгъа кетгенди.
Эл къатында суу ала тургъан
бир къарауашчыкъны къатына джетгенди.
Ушакъ эте, аны бла бир кесекни тургъанды,

Хадагъужукъ бийден анъа хапар соргъанды.
 «Хадагъужукъ бий, элни джыйыб юсюне,
 Къара джамчыны джайыб тюбюне,
 Окъа кѣбджекни да салыб аны юсюне,
 Халкъгъа джууаб эте тура болур»,— дегенди.
 Джашчыкъ халкъны къыйырына джетгенди,
 Атына да кючлю къамчини джетдиргенди.
 Хадагъужукъ бий бу тауушну эшитгенлей,
 Джюреги чанчыб, ёрге туруб, силкиниб:
 «Джансохлары къанлы тукъумну ийиси,
 Къайдан чыкъды алача къамчи ургъан атына,
 Ёлмей къалгъан болур энтда аланы бириси.
 — «Сакъ болугъуз»,— деди,— басынмагъыз къатыма».
 «Эй, джюйюсхан, эс ташладынь бошунагъа.
 Аларлай болсун джауларыньы тукъуму:
 Къоймагъанса сен аладан болуб улуну»,—
 Дедиле бийле, аны тегерегинде джыйыны.
 Хадагъужукъ бий кѣл басды, чѣкдю орнуна.
 Джашчыкъ а тебреди туфра аны аллына.
 Халкъны эки джарыб джетди бийни къатына.
 — «Хадагъужукъ бий, сенмисе?»— деб соргъанды
 Менме, джашчыкъ сора не керекди?»— дегенди.
 — «Ма, сен эсенъ!»— деб сууруб алды къылычын,
 Бир ургъанлай, бийни башы чартлады.
 Алайда болгъан бий джыйын да къачды,
 Атына миниб джаш да юйюне къайытды.

Апсаты

Орайда, кюнюм къыйнатхын,
 Май къазанланы къайнатхын,
 Бизге къан ырхымла чайнатхын.
 Къошда джашлагъа чоюн эт,
 Орайда, кюнюм къыйынлы!
 Уллу джугъутурну союм эт.
 Орайда, кюнюм къыйынлы!
 Берсин бизге базыкъ боюнлу.
 Сени джугъутурунъ къаллай союмду!
 Богъурдакъ кесдиргин къойчу челеклей,
 Къабыргъасын тешдиргин элеклей!
 Мийикде болады джугъутурну къаласы.

Аны къаласыды темир эшикли,
 Аны баласыды алтын бешикли,
 Аны бешик бауу—алтын билезик,
 Алтын билезикле юздюргюн,

Джугьутурну чынъылладан джюздюрюн!
Танъ болады, джаным джашла, туругъуз!
Аджаллыгъа саут-саба къуругъуз!
Аджалынъ тюбесин аллыма,
Бермесин тушман къаллыма,
Берир болсанъ, тыя келгин аллыма.
Сыдыртхын аур санларын,
Бёркдюре чыгъаргъын ёбге къанларын,
Уруб сындыртхын аур санларын!
Барды сени къулакъ сайын малларынъ,
Да, бер, къурманынъ болайым,
Берир малынъы, бер, хайда.
Бермез малынъы, кери айда.
Мараучу танъны тауугъу.
Ачыгъан бауур, сууукъ суу
Сени мараучунъу зауугъу.
Мараучудан джазыкъ джан болмаз,
Темир боюнхасы бойнунда,
Кюйген гырджыны кюйнунда.
Къайын къулакъ тар сызгъа,
Ючню—тёртню бергин бир ызгъа.
Джугьутурунъ тогъай башлы, токъ кёзлю,
Тюшер къолгъа, ётюрюксюз, сау сёзлю;
Тогъайбаш такъдыргъын, тасма джантаугъа
Алты бутакълы тийсин алтаугъа!
Болур таўла башы бир кириш,
Ашхыгъа, аманнъа этмегин тенъ юлюш.
Аны къаралдысы барды, джар кибик,
Аны къарын джауу акъды, къар кибик.
Аны къарнынъ къаргъа тёкдюрсюн,
Анда ючню—тёртню бирге чёкдюрсюн.
Таб болады къарт текени джатыуу,
Къабыргъасындан къара шокну къатыуу.
Унутмайма аны этини татыуун.
Сени джугьутурунъ къаллай союзду!
Эчгилеринъ болады аур сёгюнджю,
Улакъларынъ болады къазан аш.
Аллыбызда хазыр болсун тогъайбаш.
Джаным, уланла, танъ болады, барайыкъ,
Таб тюшгенлей, юлюшюбюзню алайыкъ!
Керпес этдиргин къошда итлеге,
Бёсгюнле джарашыўдула аркъа джюкlege.
Къошда джашланы къууанчы,
Ныгъышда къартланы джубанчы.
Орайда, кюнюм, ойнатхын!
Къошубузда май къазанла къайнатхын.
Къулакъ сайын кёб малынъ,
Кёб малынъдан бизге сайлатхын.
Кетиб бара джугьутурну ызлары,
Апсатыны сары чачлы къызлары.
Бизге онъ болгъанды басхан ызлары,
Болур танъ къызлары гошала,
Джугьутургъа къысыр эчги къошарла.

Сени джугъутурунъ чунакъ къулакълы,
Сени эчгилеринъ эгиз улакълы.
Эгиз улакъладан тигим этсенъ а!
Сени берир кюнюнъ—сют кибик,
Бермез кюнюнъде айландыраса ит кибик.
Эгиз улакъланы бизге ызлатхын,
Мыйыкълагъа джау бурхула бузлатхын.

Бийнӗгер

Гезох улу джигит туугъан Бийнӗгер!
Тамада къарнашынъ Умар ит аурӯудан аурӯйду.
— Аурӯй эсе анъа дарманнъа не джарар?
— Аннъа джарарыкъ акъ маралны сютюдю,
Аны тутарыкъ ана къарнашынъы итиди.
— Мен баргъан эдим ана къарнашларыма ит тилей.
Ала меннъе ит кючюкню бермелле.
Эгечден туугъанны къонакъ кибик кӗрмелле.
— Саннъа ит бермеген, аны кибик, ит болсун,
Дунияда да Бийнӗгерлей тюрб болсун.
— Андан бардым Къубадийлеге ит тилей,
Ала мени къонакъ кибик кӗрдюле,
Тилегенимде эки парий кючюк бердиле.
Аланы алыб мен уугъа айлана тебрeдим,
Уллу Басханны тауларына ерледим.
Тау башында айлана-айлана соруқъдум.
Юч аякълы бир кийик чыкъды аллыма.
Быллай кюн келсин сюймегениме, къаллыма.
Юч аякълы бир кийик чыкъды аллыма.
Эки аягъындан ючюнчюсю бек мийик,
Учлары да чарыкъ тизген миз кибик,
Мюйюзлери уа этге чанчхан тиш кибик.
Ол узакъ барды сабыр болуб атдырмай,
Ышаннъа салыб атар кибик тохдамай.
Ол кийикни сюре-сюре тебрeдим.
Къарыууму бошаб, сагъыш этиб олтурдум,
Уучу башлыгъымы къар джуммакъладан толтурдум.
Къар джуммакъланы уруб, бачхыч этиб башладым.
Ерлеб чыкъдым ол чынтыл къаяны башына.
Мыдахлыкъ келди Гезох улуну джашына.
Терт джаныма къараб кийигими кӗрмедим,
Дагъыда бираз барыб, сора эследим.
Бара-барыб тегерегим тул-тубан болду, чарс болду,
Акъ маралым мени аллымдан тас болду.
Армау болуб, бир кесекни мен турдум.

— Кийик эсенъ, ышаннъа салыб атма къой,
 Саулукъ марал эсенъ, эмчегинъден тартма къой.
 Джашырма да айт, сен шайтанмыса, джинмисе?
 — Мен шайтан да тюлме, джин да тюлме,
 Мен кийик тюлме, ышаннъа салыб агаргъа.
 Саулукъ марал тюлме, тутуб эмчегимден тартаргъа.
 Мен кийик тюлме, апсатыны ариу кызыма.
 Мени къоймай эсенъ, сау къайытмагъын ызынъа.
 Ашадынъ, ичдинъ—этибизден тоймадынъ
 Бизни бу къая ранлада къоймадынъ.
 Алай болса да, мен сеннъе бир иги алгъыш айтайым:
 Тёбен джанынъ — тенъиз болсун, терк болсун,
 Огъары джанынъ — мийик болсун, кёк болсун,
 Эки кёндеденинъ сени шайтан кирмез бек болсун.
 Аны ичинде сени джашар кюнюнъ кёб болсун.
 Бизни къоймай эсенъ адам келмесин къатынъа.
 Мен тюбедим шайтан кибик кийикге.
 Ол айтханча, тёбен джаным тенъиз болду, терк болду.
 Эки кёндеденим, шайтан ётмез, бек болду,
 Онбеш кюнню къая ранда джашадым,
 Билек этлерими кесим тутуб ашадым.
 Уучу итим меннъе къараб юргенинде,
 Къая ранда кыйынлыкъны кёргенинде,
 Бутларымдан кесиб аннъа ашатдым,
 Онбеш кюнню этим бла джашатдым.
 Къарачыгъыз, къарнашы Умарны тюшюне,
 Оналынчы кюн табды излей келиб юсюне.
 «Тюш» деб, кёб тиледи Бийнёгерден,
 Кычырыгъын эштдирелмейин джерден.
 Мадар табмай ол Холамгъа чабханды,
 Холам, Чегем, Басхан къалмай келдиле,
 Къая ранда Бийнёгерни кёрдюле,
 Кёб мадарла, кёб лагъымла этдиле,
 Мадар табмай ызларына кетдиле.
 Къарнашы Умар кёз туурасындан кетмейди,
 Бийнёгер а аны айтханын этмейди.
 Умар аннъа: «Тюшмесенъ, сеннъе этерими айтайым,— деди.
 — Тамада кызынны кюн чыкъгъаннъа сатарма,
 Кичи кызынны кюн батханнъа атарма,
 Ариу къатынынны кыйнума алыб джатарма».
 — «Ол сёзледен меннъе хайыр чыкъмазын билеме,
 Аланы айтыб энди менден тилеме:
 Ёрлегенимча ызыма энер джол табмайма,
 Джанымы сюеме, башымы къаядан атмайма.
 Бабугейде барды мени тос къатыным,
 Аны табсам, бир да кёбдю айтырым.
 Аннъа билдиригиз, ол айтханча этерме,
 Ол айтса, къаядан секириб кетерме».
 Къарнашы Умар муну къабыл кёргенди,
 Салыб барыб анъа хапар бергенди.
 — Къабартыда джашагъан келиним, къоб ёрге!
 Къарнашым Бийнёгер хазырланнъанды кёрюрге.
 Тос къатыны танъа дери къаты—къуту хант этди,

«Бийнегер ёлген джерде ёллюкме» деб ант этди.
Атланды ол, эки бутун ат этиб,
Къутас чачын саўлай юсюне джамчы этиб,
Джылай-джылай кёлек аллын тамчы этиб,
Эки къолун бутларына къамчы этиб.
Чаба, джорта, ол Бийнегерге джетгенди.
— Узалалсам, сениъе джетер эди билегим,— дегенди.
Къабыл болсун бюгюн этген тилегим.
Тюше эсенъ тюш, тюшмесенъда
Ёлюгюнъю къая ранда къара къушла ашарла,
Сюйген тенълеринъ кюйе, бише джашарла.
Секир, ёлюгюнъю къая ранда тыймачы,
Джууукъну, тенъни керексизге къырмачы.
Кесим этген акъ кёлекни кёзлеринъе чырмачы.
Алтынлыны учундан тутуб быргъачы,
Кесинъ ойнаўчу акъ ёшюнюме чынъачы.
Акъ кёлекни кёзлерине чырмады,
Алтынлыны бурнундан тутуб, быргъады!
Аллына тюшдю Бийнегерни тёббе чырчасы,
Ол кюнден сора къысха тохдады Бийнегерни кийик учасы.
Илиниб чыкъдынъ мындан, темир ыргъакълай,
Андан чачылыб тюшдюнюъ, хычын джуммакълай.
Джанъыз кекелчигинъ тюшдю къатынынъты аллына,
Къыбдысын алыб урду джарлы къатын къарнына.
Мийикде кёреем Апсатыны къызыны къаласы,
Былай болгъанды Гезохну джигит баласы.

Дуркъу

Дуркъу, дуркъу, дуркъуду,
Дуркъу ичинде кёб ёгюз
Тура турду да тас болду.
Бу урлады,
Бу кесди,
Бу биширди,
Бу тюшюрдю,
Бу барды да ийесине айтды —
Ой туююш болду, сёз болду!

Къар джауады

Къар джауады, борайды,
Ханны неси къорайды:
Тоханада джукълайды,
Къатыны ачха санайды,
Къызы башын тарайды,

Джашы эсириб джырлайды,
Къулу эшикден къарайды,
Отунчусу сарнайды.
Джылкъычысы джылайды,
Суучусу да бузлайды.

Эрирей

Ой, эрирей деген къууатды,
Джарлыгъа берген сууабды.
Джарлыгъа берген джан ючюн,
Ой, байгъа-бийге берген мал ючюн.
Ой, байла-бийле сение къор, ёгюз!

Эрирей айта. батсын кюнубюз.
Эрирей айтылыр эл бла,
Кире сууртхан джел бла.
Ой, джаным, кёзюм, къара тууарла!

Бетлерин, къолларын балда джууарла,
Была бир насыблыгъа тууарла.
Ындыр баса, ындыр баса,
Арыб джатсын биригиз.
Насыбдан толсун юйюгюз.

Эртденбла эртде туралла,
Была да бир насыблыгъа тууалла.
Джай болса да джалпакълагъа кетерле,
Анда аякъларын узатырла, джатарла,
Барыб ала кюрт орунлада отларла.
Ол эринчекни эр алмаз,
Эр алса да кёл салмаз.

Туругъуз, танъ болгъанды,
Ындыргъа кюлте салайыкъ
Кюнорта болмай эки салама алайыкъ.
Была умур-чумур этерле.

Долай

Ой, долай, долай май долай!
Ийнекле келелле, черкес джылкылай,
Эчкиле келелле акъгъан чырпылай.
Ой, долай, былай джау гыбыт,
Бузугъу болмагъан сау гыбыт,
Муну айранындан джауу кѣб,
Муну бузугъундан сауу кѣб,
Ой сенден гоббан майла алырбыз,
Тамаданы аллына салырбыз.
Тамадабыз къош-къош тигим къабдырыр,
Мени айтханына дженъил чабдырыр,
Айтханына дженъил чабмасам,
Бутларыма сайры чыбыкъны тартдырыр.
Ой, долай, былай, май долай!
Бизни юйюбюзге хан къонакъла келдиле,
Ой, джаным, сени сакълай-сакълай ёлдюле.
Ой, бола эсенъ, бол гыбыт!
Болмай эсенъ, сени бучхагъынъы тешелле,
Мени да къулагъымы кеселле.
Экисин да бир-бирине тагъарла,
Тюблеринден отну къызыу джагъарла.
Джел уруб тыккыр-мыккыр этдирсин,
Сюрюулеге иги юлюш джетдирсин.
Ой, долай, былай, былкъында
Мен айтайым долайны сарынын,
Болмай эсенъ. бурулсун сени гыбышы къарнынъ.
Муну ичиндеги къара ийнекни майыды,
Муну тышындагъы сары эчкини гыбыты.
Ой, долай, долай, май долай!
Ой, къаккыракъда къаз ойнар,
Къамишде турна къычырыр.
Ой, улан къызгъа ычхыныр.
Ой, улан ойнар, къыз кюлюр,
Экисини ичиндегин ким билир?
Аны бешикдеги сабий, джаш билир,
Ныгъышда олтургъан къарт билир.

Ой къаккыракъда эки къаз,
Бири ала, бири боз,
Аласын къой да бозун ал,
Анасына къараб къызын ал.
Анасыны сыры къызында,
Атасыны сыры уланда,
Атагъа ашхы улан тууса,
Ол къула тюзде бау этер,
Аны ичи толу мал этер,
Дуниягъа ойлашыб кар этер.
Атагъа джаман улан тууса
Атасындан къалгъан кѣб малны
Ол карыкълагъа санатыр,
Кесини тѣббе кекелин

Сюрюүчюге аман юй бийче,
Джаз джатсын да кюз турсун,
Андан сора сюрюүчюге тюз турсун.
Малчысына аман юй бийчени
Амандан болсун ёлюмю,
Эбзе кендир болсун аны кебини,
Ой, сюрюүчюге иги юй бийчени,
Табанына тирелсин мизере джаулулугъу,
Иги болсун суйгенини саулулугъу,
Аны чач бауу табанына тирелсин,
Тёгерегинден къаракъаш келинле суйелсин.
Игиден болсун аны ёмюрю
Чий дарийден болсун аны кебини.

Эртде биреу бар эди

Эртде биреу бар эди,
Темир тиреу бар эди.
Таш тегене бар эди,
Агъач элек бар эди,
Къумурсхадан къой этиб
Къумгъа джайгъан бар эди;
Къара сууну къайнатыб,

Къаймакъ алгъан бар эди.
Хъарт анасын къыз этиб,
Эрге берген бар эди.
Къыз эгечин джаш этиб,
Къатын алгъан бар эди.
Синъирчегин ат этиб,
Сыртха чыкыгъан бар эди

Бара-бара баз табдым

Бара-бара, баз табдым,
Базны ичинде таз табдым
Таз ичинде таракъ табдым,
Таракъны аммагъа бердим,
Амма меннъе баббу берди.
Баббуну итге атдым,
Ит меннъе кючюк берди,
Кючюкню къойчугъа бердим,
Къойчу меннъе къозу берди,
Къозуну къонакъгъа сойдум.

Къонакъ меннѣ къамчи берди,
Къамчини джерге урдум,
Джер меннѣ чѣмюч берди,
Чѣмючню суугъа атдым,
Суу меннѣ кѣмюк берди,

Кѣмюкню табхагъа салдым.
Ары джанындан бир мыяу,
Бери джанындан бир мыяу,
Хаб-хуб, хаб-хуб этдиле,
Ичдиледа кетдиле.

Ой, юшюдюм, юшюдюм

Ой юшюдюм, юшюдюм,
Таудан алма тюшюрдюм.
Алмачыкъны къабдыла,
Меннѣ зыгыт атдыла,
Ол зыгытха базама,
Бу зыгытха базама,

Терен уру къазама.
Аны ичинде беш эчки,
Беш эчкини улагъы.
Къазан сютню къаймагъы.
Къазан отда къайнайды,
Умар юйде ойнайды.

Не кючлюдю

— Не кючлюдю, не кючлюдю?
— Кюн кючлю, кюн кючлю.
— Ай мен кючлю болсам,
Мени булут тыймаз эди!
— Булут кючлю, булут кючлю.
Ай, мен кючлю болсам,
Мени джанъуруму джер да джугмаз эди.
— Джер кючлю, джер кючлю.
Ай, мен кючлю болсам,
Кырдыгымы къозулу къой да ашамаз эди,
— Къозулу къой кючлю, къозулу къой кючлю,
— Ай, мен кючлю болсам,
Къозуму къонакъгъа да соймаз эдиле.
— Къонакъ кючлю, къонакъ кючлю.
— Ай мен кючлю болсам,
Айылымы чычхан да ашамаз эди.
— Чычхан кючлю, чычхан кючлю.
— Ай мен кючлю болсам,
Мени кишдик да сытмаз эди!

— Кишдик кючлю, кишдик кючлю
— Айхай да кючлюме,
Азау тишлиме,
Къакъ къабыргъа ашауум,
Адамла бла джашауум,
Къуш джасдыкъда джукълауум.

Ачей улу Ачез

Къазанланы Алийди
Кърым Семенланы чабыр киерге юретген.
Кесини къарт анасын,
Кърым Семенлагъа сюйретген.

Кърым Семенлары
Азнаур къабакъгъа келдиле,
Ала анда Азнаургъа,
Ханса, бийсе демедиле.

Азнаур къабакъны ала
Къазсыз, тауукъсуз этдиле.
Къазанланы къызбайны
Саутсуз — сабасыз этдиле.

Кърым Семенлары андан
Ачез къабакъгъа келдиле.
Бу элде ханнъа бир кечеге
Кимни къатыны ариуду дедиле.

Ачезни къатыны ариу Боюнчакъ
Бургъан чачлы, джумушакъ сѣзлю,
Къара къашлы, дугъум кѣзлю,
Татлы тилли ариу Боюнчакъ,

Къара шилли, мамукъдан джумушакъ.
Ачезге Кърым хан келечи салгъанды.
Ол келечи салыб джигит Ачезге баргъанды.
— Мени хан келечиге сениге ийгенди,

Юйюнден дженъил кетсин дегенди,
Ариу Боюнчакъны хан излейди.
— Излей, эсе патчах бла хан бирди,
Башха болмай къатын бла джан бирди.

Ханны къатыным бла хатерин кѣралмам,
Джаным саулай къатынымы бералмам.
Ол джууаб бла ханны келечиси къайтханды,
Ханнѣ барыб бу хапарны айтханды.
— Итден туугъан Ачемез алай джигит эсе,
Атасындан квалгъан къой сюрюю къайдады?
— Хан къочхар башы, къой башы неге санайды,
Хан алай джигит хан эсе
Алгъын туугъан тюнюч уланы къайдады?
Алай айтханлай хан секириб тургъанды,
Сермеб алыб, саутларын такъгъанды.
— Итден туугъан ит Ачемез мында эсенъ,
Бери чыкъ деб, эшиклени къакъгъанды.
Ачемезни ариу къатыны Боюнчакъ
Эшиклени ачыб анѣ къарагъанды
— Къурманынъ болайым, арууунѣ алайым,
Ачемез юйден кетгенди, къорагъанды,
Тийрем, хоншун сѣзчюдюле,— тийме къой,
Джарыкъ айны бир кесек батма къой,
Эски ичиргилерибизни къакъма къой.
Хан къайтыб кетди кѣзюуге дери эшикге,
Ачемез садагъын салыб турду тешикге.
Хан келиб тѣше—мѣшеге олтургъанды,
Ариу Боюнчакъ ханны чарыкъларын тартханды,
Джигит Ачемез садагъын чардакъдан атханды,
Акъ орунну кызыл къандан толтургъанды,
Ханны ёлюсюн эшик артына атханды.
Эртден бла ханны ёлюсюн салдыла чанагъа,
Джандетлени джети эшиги бош болсун
Ачемезни бизге табхан анагъа.
Ханны кѣк кийизге чырмаб ийдиле,
Къатынына, ариу бийчеге саугъагъа,
Мени джауум къарасын ол кюн
Кѣнделенде болгъан къаугъагъа.

Къара-Мусса

Оракъчылагъа Къабарты бийле келдиле,
Кечерукъланы акъ келинни кѣрдюле.
Хадагъужукъланы чолакъ Къасай айтханды:
«Манѣ эрлей тѣше-мѣше орунла этигиз,

Келин бла кьаллыкьма, киши кьалмай кетигиз!»
 Къабарты бийле Къарачайгъа келселе,
 Джангъы келген келинле бла джата элле.
 Аны билген келинле башларын суугъа ата элле.
 Акъ келиннъе тѣше-мѣше орунла Къасай этдирди,
 Буйрукъ берди да аны оруннъа келтирди.
 — Къабартыдан келиб, артыкълъкъ этме бюгюн, джюйюсхан,
 «Мал керекди дей эсенъ мал берейим, къан къусхан»,
 Деди да акъ келинни эри андан тиледи.
 Ачыуланыб джюйюсханнъа тишлерин биледи.
 Кѣб ариу айтды Къабарты бийни тыяргъа,
 Гюнахсыз болду, кюрешди аны бир масхабха джыяргъа.
 Хадагъжукъ улу анъа алай айтыб джууаб бергенди:
 — Къора, джалла, къорамасанъ сени башынъ кесилер,
 Бютеу мюлкюнъ Къарачайдан къабартыгъа элтилер.
 Айландырыб акъ келинни эри энтда тиледи.
 Сабий Къара — Мусса джашыргын хаман къадалыб,
 Къара кезлик бычагъын биледи.
 Джюйюсхан барыб киргенлей тѣше-мѣше оруннъа,
 Башын салгъынчы мамукъдан кююннъа,
 Инъирликде босагъадан ала тауукъ кычырды.
 — «Инъирликде нек кычырды»,— деб джюйюсхан
 Мусса деген джигит джашчыкыгъа соргъанды.
 Къара-Мусса анъа алай джууаб бергенди:
 «Джюйюсхан, уллу къабан ёллок болса,
 Ала тауукъ инъирде алай кычырады!»
 «Кет, джашауунъ кюрурукъ, къабанламы барды мында,
 Мында ёлорге?»— деб, Къасай аны кыджырады.
 — «Барды, барды, тейри, мында бир мазаллы чал къабан.
 Ол къабаннъа тийге эди ёлтюрюрча бир табан».
 Барыб, барыб кѣб тиледи, Къасай бирда кюймады,
 Сабий Къара-Мусса къарталаны къара джерге сайлады.
 Акъ келинни дарий кийимлерин кызыл къаннъа бояды.
 Джюйюсханнъа кычырыгъы сау тийрени илгендириб уятды,
 Къабартыда кеси кибик баш бийлени джылатды.
 Къара къаргъала эртденликде ат илкичге кюналла
 Джюйюсханнъа шапалары Къара-Муссагъа соралла:
 «Ат илкичге нек кюналла къаргъала?»
 Къара-Мусса алагъа джууаб этгенди:
 «Уллу къабаннъа мыллыгы тюшер болса.
 Ат илкичге алай кюналла къаргъала,—
 Аллай ышаннъа белгисидиле ма ала.
 Угъа чыгъыб бюгече мен марай кетиб,
 Бир уллу къабаннъа сойгъанма,
 Аны харам мыллыгын ёлген джеринде кюйгъанма».
 «Кел, къайда эсе да бир кѣрейик»,— деб,
 Тиледи андан джюйюсханнъа шапасы.
 «Сен кыйналма, джюйюсханнъа энди джокъду хатасы.
 Къайнайды ол тѣше-мѣше орунлада джатады.
 Бурулсунла къарачайны бийлери
 Намысыбызны къабарты бийлеге саталла.
 Ол сагъатда джюйюсханнъа ёлгенин киши билмейди,
 Шапасы да къоркъгъанды да барыб анъа кирмейди.

Джюйюсханны аскерлери кетелмейле чачылыб
Джюйюсхан джатхан кьошха кирселе,
Тура эди кьарталары ачылыб.
Излейдиле да Къара-Муссаны табмайла,
Къачар джолларын аскерле джукъламайын сакълайла.
Кечеледе Къара-Мусса айланады къачыб къоллада.
Къарауулла туралла сюелиб джоллада
Къара-Муссаны таулада къарайдыла да кёрмейле.
Джюйюсханла, къалгъан къабарты бийле,
Къарачайгъа бир да тынчлыкъ бермейле.
Къара-Муссаны къара темирден кючлю джаны барды
Окъ тешмез, къылыч аны саны барды.
Къара-Мусса тюбегеннъе гузаба этиб хапар сорады:
«Энтда джюйюсханла турамылла Къарачайгъа келмейин,
Мен алагъа ол оюнну этдирмем джаным чыгъыб ёлмейин.
Чолакъ Къасайны алгъы бурун сойгъанма,
Мен башымы бу дуниядан аны амалтын джойгъанма.
Мен Къарачайгъа атымы айтдырыб кьойгъанма,
Гяуур налатны къанындан ашхы ичиб тойгъанма».
Излей келиб орус аскер Къара-Муссаны тутханды,
Къара-Мусса зорлукъ ачыуну чайнамайын джухтханды.
Ала салгъан бугъоуланы агъач кибиб ууатыб,
Къачыб къутулду къарауулланы сабийлеча джубатыб.
Экинчи да тутуб джыл санын соралла,
Къатларына барса секириб ёрге туралла.
Акъыл-балыкъ болмагъанса, джашса—деб да кьоймайын,
Тынчлыкъ табмалла джарлы Къара-Муссаны джоймайын.
Айландырыб соралла: Къачармыса энтда?— деб,
Тюрме юйню эшиклерин ачармыса энтда — деб,
Барысыны айтханларын эшитеди, кёреди,
Къара-Мусса алагъа былай джууаб береди:
— «Биягъы мен энтда сизден биягъынлай къачарма,
Тюрме юйню эшиклерин чалман кьошча чачарма».
Къара-Муссаны ура, тюрте сюрдюле,
Ол сёзюне ачуландыла, тюйдюле.
«Энди къачсанъ тирменнъе салыб тартарбыз
Сюеклеринъи элек бла элеб атарбыз».
— Мен къан тёкгенме артыкълыкъ ишни кёлтюрмей,
Энтда тохдамам талай ийнаралны ёлтюрмей.
Не заманнъа дери турлукъма бугъоуда термилиб,
Санларымы темир къадамала кемириб.
Энтда къачарма онсегиз джылым джетмейин,
Муратыма тюберме ёмюрюм былай кетмейин».
Къара-Мусса ючюнчю да айланыб къачханды
Къадама тюрмени эшиклерин чачханды.
Ийнарал ары-бери къысха-къысха барыб, ызына къайтады
Къара-Муссаны къоркъутургъа алай айтады.
— Энди тутсакъ, Хадагъужукълагъа берирбиз,
Сора ол аладан къачаллыкъ эсе кёрюрбюз».
Тогъуз джылны андан сора айланнъанды тутулмай.
Тюзде джашады, къачыб таулада къутулмай.
Къара-Мусса кече болса ит джолланы марайды,
Кюндюз болса тёрт джанына бек сагъайыб къарайды,

Кече келиб Қъара-Мусса аджашханды джолундан.
«Джюйюсханланы аскерлери излейдиле саф болуб,
Қъутулалмайма мен аладан тас болуб.
Тенъизге кирсем, къайгъысыз джюзеке чабакълай,
Джерде джюрюйме джаядан чыкъгъан садакълай.
Джюрегиме мен кѣб къыйынлыкъ кѣлтюрюб.
Эм аргында энтда кетерме сени ѳлтюрюб.
Бир башыма кѣб азабла кѣлтюрдюм
Ол ийнаралны да алгъынныча ѳлтюрдюм.
Кѣб турмадым биягъы мен тутулуб,
Бешинчи да къачдым темир бугъоудан къутулуб.
Къача-къача джети джыл джюрюб келгенем,
Армавирден къараб Минъи-Тау ну кѣргенем!
Кѣб джыладым акъылым тѳрт джанына бѳлюнюб,
Ата джуртум кѳз ту, рама ачыкъ кѳрюнюб.
Кѣб къыйынлыкъ кѳргенме бугъоулада байланыб,
Къарачайгъа келгенме отуз джылны Сибирде айланыб.
Энтда бердиле биягъы мени патчахха сау гъагъа,
Мени джюрегим хаб хазырды къау гъагъа.
Мен таулу къатындан туугъан бир таулу джаш,
Сен да менича эсенъ бир джагъалаш.
Мен сени кѣб тюремелеринъи ойгъанма,
Бир бий бла юч ийнаралны сойгъанма.
Ма Қъара-Мусса деген къарачайлы менме,
Сени аллынъа къоркъмай, юркмей келгенме».

Татаркъан

Джауумла джауалла джалпакълагъа, кѳлlege,
Къуугъун келгенди Къарачайда элlege.
Ныхытны¹ башында сюедиле юч къурукъ,
Дуут-аягъындан чыкъды ачы къуугъун, къычырыкъ.
Бир къауум джетди Къарачайгъа ычхыныб,
Анда болур Батда улу батыр Татаркъан,
Джетишген кюн алады ол керти къан.
Экинчиси Мука улу омакъ Байчагъар,
Къылычындым къызыл ала къан агъар.
Тагаркъан бизден артыкъ не этеди?
Джау кѳрсек а аллыбызгъа салабыз.
Джаугъа джетсек, къаныбызны алабыз.
Татаркъанны кюндюз излелле да табмалла.
Эр джигитле джукъламалла, джатмалла.

¹ Элде къайгъы, къуугъун болгъанын билдирер ючюн Ныхытны башына юч къурукъну чанчыб, алагъа да байракъ такъгъандыла.

Иммолат¹ да ёрге-энишге чабады.

Кеси миннъен гору аджирни арытды.

Бийлигин сахдиян чарыкъла бла танытды.

Татаркъан а джолоўчулукъ алгъанды,

Ох эте, кеч эте экинчи кюн келгенди.

Къарагъанды да элде киши кёрмегенди.

— Анам, джаным, бизни элибиз къайры кетгенди?

— Ишни заманыды, элибиз ишге кетгенди.

— Анам, тюнене къойчу къошда къалгъанем,

Джанъур джаўуб онъсуз — къолайсыз болгъанем.

Эртденбла сюрюу къобхунчу

Ашыгъыб мен эртде туруб кетгенме,

Бек ач болуб, уллу инджилиб джетгенме.

Бир хазырынъ — бузурунъ джокъмуду?»

— Алгъын ийген къойларынъдан этген эдим къурманлыкъ.

Аидан сениъе толу юлюш къойгъанем.

Юч ёзенден юч эгечинъ джетдиле,

Ала, джылаб сениъе алгъыш этдиле.

Юч сюегин ючюсю ашаб кетдиле.

Сениъе къалгъан джаўорун бла баш джарты.

Сени аўзунъа тийсин деб къойгъанем.

Ашай тур, ол тюлдю ашарыкъны арты».

Ол джаўорунну этин сыдырды да юч къабды.

Элни къуугъуннъа кетгенин джаўорундан таныды.²

— Анам, мени иш заманды — деб, джубантма.

Къуугъуннъа кетген аскерни да узайтма.

Берген сютюнъ бла сенден тилейме».

— «Къалмазлыкъса, джашым, аны билеме.

Дуут джалпагъын къызылбек аскер алгъанды,

Элибиз да къуугъун этиб къуралгъанды.

Джалпакъ къыллы къалмай ёзеннъе да киргенди,

Къатынны — къызын джалан аякъ этдириб сургенди.

Эмчек ананъ бара эди къызгъан ийнекча ёкюре,

Къызылбекле бара элле джесирлеге джекире».

— Анам, бюгече бир джарлы джашчыкъ кёргенем,

Ол джашчыкъгъа чабырларымы бергенем.

Джокъмуду меннъе эрик ашагъан чабырлыкъ?

Къалмагъанды энди рахатлыкъ — сабырлыкъ».

Чабырлыкъны ууа--чаба кетгенди,

Эрлей джолда эки чабыр этгенди.

Аскерни Схаўат сыртында джетгенди.

Секириб ол эрлей ёре туруб,

Эки этегин бюрек башындан къайырды,

Уланланы эркечлерин айырды.

¹ Иммолат Кърымшаухалладанды. Къуугъуннъа сахдиян чарыкъла кийиб чыгъыб, ала да джолда джыртылыб, ызына къайтыб кетгенди. Былайда этген адамлыкъсызлыгъы айтылады.

² Джаўорун сюекге къараб, элде тынчылыкъ, къайгъы не болгъанын билгендиле деб меджисуу айтыу джорюйдю.

Белек уланны сыртны энишге,
Сютден тойгъан маркъа къозулай ойнатды.
Джетгени бла къан гыртчыла чайнатды.
Ёте барды да эркек къузгъунча къычырды,
Къыркългъан къойгъа джыйын джаллы ычхынды,
Схауатны суун къызыл къаннъа алдырды
Батда улу батыр Татаркъан,
Арыгъан джашлагъа салды ат аркъан,
Манс джетмейди батыр Татаркъанны белине,
Ой, бет табдырды Къарачай деген элине.
Батыр Татаркъан алтынлыгъа бетден-бетге базады,
Къызылкёнчек улу омакъ Иммолат
Аягъындан черкес атлай асхайды.
Татаркъан алтынлыны бетден-бетге атады.
Къызылкёнчек улу аягъындан черкес атлай джатады.
Схауатда ачы барды да, гара джокъ.
Не къарайбыз да Алботланы Зулияда бирден сора джара джокъ.

Гошях бийчени кюю

Къаншаубийим тас болгъантда,
Излейме да табмайма,
Къаншаубий кетгенли бир кечени
Белими тешиб джатмайма.
Джыла, джыла, джарыллыкъ,
Джарлы Гошях!
Мен не этеме да кетген джолун кёрмейме,
Не этерими билмейме,
Бёрю болуб къара агъачха кирмесем.
Ким ёлюр бу бийлени кючлеринден, къутулуб,
Къаншаубийим тура болур,
Бирледе джесир болуб, тутулуб.
Къаншаубийни излей-излей
Къан чабханды эки кёзюме,
Нек ийнаннъанем Хадагъужукъланы
Къахме бийчени сёзюне.
Къарачач болгъанды аны нёгери;
Кел, Къарачач, Къара Ташха барайыкъ,
Джылай-джылай, Къара Ташны узунуна джарайыкъ.
«— Мен да джарылама, сен да джарыл,
Къара Таш»,— деб джылайыкъ.
Кел, Къарачач, Къара Ташдан
Тёбен таргъа къарайыкъ,
Къаншаубийим келе эсе,
Джюрюгеннъе сорайыкъ.

Келмей эсе, джылай-джылай турайыкъ,
Быягъы къанлы къаягъа ёрлейик.
Айландыкъ да Къара Ташдан атладыкъ,
Изледик да Къаншаубийни табмадыкъ.
Къаншаубийни табмазымы билгенме.
Къаншаубий иги эди ах демезден,
Ол тегерек ариу къала юйюнь болса,
Бек да ашхы эди аны ичинде
Гошаях кибик къара къашлы биринь болса.
Къарачач! Къаншаубий кетгенди,
Мындан озуб аргъы таугъа;
Андан келтирир саннга
Накъут — налмаз алтын саугъа.
Алтын саугъасы сени болсун,
Къаншаубийни къараб джанъыз бир
Кёрмеклик мени болсун.
Къан кечюуден ары ётгенди
Генджа тайны ызлары,
Мени кибик джылай къалсынла
Мени бу къайгъыгъа салганла —
Боташланы сары чачлы къызлары.
Алай эсегиз, алыгъыз,
Къабырымы Къарт-Джуртда салыгъыз.
Къаншаубийим, сени ючюн
Кёб къыйынлыкъ кёргенме,
Айлана келиб Къарачайда
Аман бла ёлгенме.
Къаншаубийим, сен келсенъ,
Кюн бетни джарытхан,
Кенъден кесин танытхан
Кешенем кёрюрге,
Мени тюзлюгюм бар эсе,
Сен да менича термилиб ёлюрге.
Хапарымы айтырла
Къарачайны къартлары.
Мени бу кюннъе къойган
Хадагъужукъланы ит бийчелери —
Болгъа эди бир да къалмай артлары.

Къаншаубийни джыры

Бий Бекмурзагъа туугъан эди тёрт улан,
Тамадаларыны аты Къамгъутбий,
Аны кичисини аты — Элбуздукъ,
Аны кичисини аты — Къаншаубий,

Эм кичилерини аты — Гиластан.
 Гиластан сабанладан эшеклени сюрюүчю,
 Қъаншаубий кызланы келин отоуда —
 Ичги сёзлерин билиүчю.
 Тамадалары Қъамгъутбий, —
 Джесирликде джюрюүчю.
 Қъамгъутбий Гошаяхны кёргенди,
 Сабий кызчыкъланы ичинде,
 Сейир ариу бир кызчыкь, —
 Бузугъу болмай юсюнде.
 Қъамгъутбий аны урлады, бир киши да кёрмеди,
 Эл джуртуна келтирди биреүге да бермеди.
 Элтиб аны эмчек анасына берген эди,
 Заманына келсе, алыма деб,
 Аны кёлюне келген эди.
 — Анам, мени асырагъанча, муну да асыра,
 Бир кишиге кёргюзмей.
 Асырады аны джети джыл джер юйюнде,
 Биреүге да кёргюзмей;
 Қъамгъутбийни эмчек анасы аны атына
 Гошаях бийче атады.
 Аны къатына башха киши къоймайын,
 Биргесине джатады.
 Қъамгъутбий аны эмчек анасында.
 Он джети джыл джетген кюн,
 Барыб аны алай кёргенди;
 Қъамгъутбий аны кёргенлей,
 Ашхы къатын боллугъун билгенди.
 Қъууаннъандан кесин тыялмай,
 Кеси аллына кюлгенди.
 Аны кёрюб Гошаях бийче суйюндю,
 Гошаях бийчени хапары
 Сау элlege билинди.
 Гошаях бийче былай айтыб кюу этди:
 — Мен алгъы бурун Қъамгъутбийге баргъанма,
 Кёб джашамай, Қъамгъутбийден,
 Тул къатынлай къалгъанма.
 Қъарнашлары не этерелле мен Қъамгъутбийде къалмасам.
 Элбуздукъ къара джерден къабха эди, мен анъа бармасам.
 Сора мен Қъаншаубийге баргъанма;
 Қъаншаубийни бар эди эмчек уланы,
 Ол а ким эди деб сорсагъыз,
 — Хадагъужукъланы Гюргокъ бий.
 Қъаншаубийим таймай анъа къонакъ болуб барыучу эди,
 Қъаншаубий ариу эди, Гюргокъ бийни къатыныны
 Кёзю анъа къараучу эди.
 Сора бир кюн Гюргокъ бийни
 Қъатыны Қъаншаубийге айтханды:
 — Сен ариуса, кёзюм сеннъе къарайды.
 Тыялмайма джаш джюрекни,
 Джюрегим сеннъе тарайды,
 — Сен мени эмчек уланымы къатыныса,
 Сени бла мен ол ишни этелмем.

Гошayah бийчени кююб сени бла кетелмем.
 Гошayah бийче бу хапарны эштгенлей,
 Былай айтыб джылады:
 — Бахсан башы таракъ — таракъ къаяла,
 Ала бир-бирине аугъа эди,
 Мен джашагъан бу тар ёзенде,
 Къара къанла джаугъа эди.
 Джылай-джылай Гошayah Къаншаубийден тиледи,
 — Гюргюкълaгъа барма сен, бир палахы джетмесин,
 Хыйны-халмеш биледи,
 Этген муратына джетгинчи,
 Ол сени кюймаз,
 Къанынъдан да тоймаз,
 Ол сенинъе этерин этгинчи.
 Гюргюкълa бийни къатыны
 Къаншаубийден тюнюлюб,
 Боза бла от бергенди.
 Боза ичиб, мыйыкъларын сюртгенлей,
 Мыйыкълары кюлларына келгенди,
 Мыйыкълары алай болуб кёргенинде,
 Генджа тайгъа миннъенди.
 Андан сора ол къачыб Дагъыстаннъа киргенди,
 Дагъыстанда бир уста къатынны хапарын билгенди.
 Ол къатын айтды, Къаншаубийни кёргенинде:
 «— Мен сенинъе къарамам, къатынлыкълa алмасанъ.
 Сау этерге мен бойнума киеме,
 Мени кююб сен юйюнъе бармасанъ».
 Ол къатынны алыб киргенлей аны кюйнуна,
 Мыйыкълары эрлей келди орнуна.
 Алаша бойлу эди ол къатын.
 Узалыб кюбюрге джетелмей эди,
 Къаншаубийни разы этелмей эди.
 Бир кюн къатын узалыб кюбюрге
 Джетелмегини кёргенинде,
 Къаншаубий анъа кюлгенди,
 Къаншау айтмаса да, къатын аны кёлюндегин билгенди.
 «— Нек кюлесе, бармыды сени къатынынъ,
 Бар эсе, узунмуду санлары?
 Мен билеме, унутмайса сен аны...»
 — Барды мени Гошayah деб
 Узун бойлу къатыным,
 Джюрегимден кетмейди
 Узун къара чачлары,
 Аны амалтын тас болдула
 Бекмырзаны джашлары.
 Сора аннъа къатын айтханды:
 — «Бар, энди джандан суйген
 Гошayahынъы бир кёр», — деб.
 — Джыл кёзюне къайтыб меннъе келмесенъ,
 Къоркъуу барды мыйыкъларынъ тюшер деб...»
 Дарман берди джыл кёзюне ичерге,
 Аны бла мыйыкълары быягынлай тюшерге.
 Къаншаубий генджа тайгъа миннъенди,

Чаба — джорта, Бахсан таба келгенди,
Гошаях бийче аны излей айланнъанын,
Алайда соруб хапар билгенди.
Андан аууб Қъарачайгъа келгенди,
Джанындан суйген Гошаяхны кѳргенди.
Мурат этиб Гошаях бла
Тохтаб джашаргъа,
Меннѳе аллах буюргъан болур,— деди,
Джыл кѳзюне джетгенинде,
Биягъы дарманны къабханма,
Мыйыкъларым алгъынча,
Эки къолума келиб табханма.
Ачыуланыб мыйыкъланы,
Къолумдан атыб чачханма,
Дагъыда айланыб биягъы,
Дагъыстаннъа къачханма.
Къаншауъбий Гошаяхдан,
Блай айтыб тиледи:
— «Мен ѳлеме сени ючюн,
Сени къымыжа этиб кѳрмесем,
Энтда къайтыб келирме,
Бу ауруудан ѳлмесем.
Гошаях бийче уялды,
Уялса да не этсин:
Къымыжа къатын
Чачын ийди аллына,
Юй тюбюнде джюрютдю,
Чачын ийиб сыртына,
Чачы джабды санларын,
Бир затын да кѳрмеди,
Къаншауъбийни мураты,
Бир файда да бермеди.
— «Не этейим, тиширыуъну къымыжасы
Эрши болады, кѳрсем кѳлюм чыгъар эди,
Хар тиширыуъну чачы,
Гошаяхча узун болса,
Тиширыуъ бары чачы бла бугъар эди».

Эмина

Шхайтыдан бир къара къаргъа къычырды.
Къарачайгъа бир кюзлюк ѳртен ычхынды.
Ол а ѳртен тюлдю, къанлы ѳлетди,
Акъыллы башланы тели этди, сер этди.
Къойда айланнъан къойчу итлени
Къой кесерге, тейри, юретди.

Джерле джарылдыла да — джерк чыкъды.
Бу джаман аүруу бизни ичибизден нек чыкъды?
Чыкъды эсе шам Къарачайны джер джутду.
Отла джанадыла Учкуланда джалынсыз.
Бу ариу кызла уа къайры кетиб баралла,
Некяхлары бир да болмай къалымсыз?
Кёзлери, къашлары къара къыйылыб,
Тал чыбыкъла кирик, ары-бери бюгюле,
Нек барадыла джер бешикlege джыйылыб?
Къайда къалдыла сабийlege салыннган,
Ма ол къаты суюкледен сыббала?
Къурукълада кюе ашаб, халек болдула
Чегенликге айырылган ариу кыббала,
Къалабек улу Асланбек кёрдемчи,
Кёкде чаукаланы шок бла атады.
Кючюк улу Асланбек не этейим,
Къонакъ юйде джер къучакълаб джатады.
Къонакъ юйде ёрге тагъылыб къалгъанды
Асланбекни сары къулакъ суюк бючагъы.

Бир узалганлай джети ёлюкге джетеди,
Бийнегерни къатыны болур ариу Генджакъыз,
Суу тилегенне аякъ бла бал беред,
Къаншауну къатыны ариу Хайрыкъыз
Тишлик тилегенне тутуб сусаб беред.
Гилястанны къатыны ариу Заурдат,
Намыс ючюн агъач аякъдан тюшмей джан беред.
Чегетден кюнлюмге къараб джылайды
Гилястанны ай джаякълы Кюлсюню,
Энди бу джалган дуняда къараб ким кёрюр.

— Мени сары атымы сабанладан бери алыгъыз,
Эки уланымы джанаша кёрге салыгъыз.
Асланбек — кеси — ала аслан беллиди,
Шхайтыны тогузоулан сакълайды.
Кёб ёлюмден къабыр орун табмайбыз.
Биз сорабыз да эмина кирмеген эл джокъду.
Эминадан къайры къачыб къутулурбуз.
Нек болушмайла межгитледе къуранла?
Къартларыбыз къырылыб, шындык болалла.
Эмина бизни къалай излеб табханды?
Кёб дарий, джибек бермесек,
Афенди ёлюк къатына бармайды,
«Ол шейтди» деб, джууб кёрге салмайды.
Алгъын ёлген басдырылмай къалса да,
Афенди дарий бергенне чабханды,
Эмина бизни къалай излеб табханды.
Энди гяур эмина не этерикди?
Адамыбыз бары къалмай ёлгенди.

Экинчи эмина¹

(Орусбийлары)

Биз чыкыгъан эдик тар Басхандан джер къарай,
Джюрюген эдик джалгъан дуняда кюн санай.
Чыгъа келдик, тар Басхандан юрюлюб,
Кирген эдик шам Тебердиге тизилиб.
Биз умут этдик уллу Тебердиде джашаргъа,
Бизге буюрулмагъанды Мухуну будайындан ашаргъа.
Къан джаугъанды Мухуну башы чатлагъа,
Кимле минерле мекер тамгъалы атлагъа,
Бизни хапарыбызны ой, кимле барыб айтырла
Уллу Басханда уа ныгъыш сакълагъан къартлагъа?
Шеит ёлюклени джуумай салалла къабыргъа.
Эминадан къачханланы санайдыла гяургъа.
Келеметни кызы болур ариу Уба-бийче.
Ол ийнеклени саууб чегет тюзге кысыдады:
— Ийнеклери эртден чыкыдан келгинчи
Тоханабыз джылан джырмаз ханс болду,
Эки илячинибиз дунядан тас болду.
Орусбий улу джигит Элмырза ёлдю эсе,
Майорланы Тау-Артына элтиб ким сатар,
Сюйген балам гитче Алхаз ёлдю эсе,
Алтынлыны сылаб-сыйпаб ким атар.
Сары садагъын кёкге айландырыб ким тутар?
Тебердиге кёпюр салдым да суу элти.
Биягъы эмина шам Тебердини къуу этди.
Таулада болады эминаны джоллары,
Кёб дарий бермесенъ, ёлюкню джуумайды
Бизни афендини къоллары.
Мекер тамгъалы кынъыр боюн аджирле
Минилмей, джууулмай бош къалдыла,
Уллу Тебердини джылтыратхан
Джаш къатынла тул къалдыла.
Терек кесдим да, Тебердиде суу элти!
Абаданла, шыйыхны аллыбызгъа салыб,
Къыбылагъа айланыб дуа этдик.
Манъырай къалды Азгек толу кёб кююбуз,
Басханда этиле болур бизни
Уллу «къууанчыбыз-тоюбуз».
Хапарыбыз джюрюйдю шайтан бла, джин бла.
Исмайылны къатыны обур Джандетхан
Эминаны Басханнга къоймайды хыйны бла, джек бла.
Бизни бу хапарыбызны эштсе келир эди
Чёпеллёуню анасы Даулетхан булут бла, кёк бла.
Кеч чыгъады Гитче Къолну чолпаны
Басханны тауларын кюсей ёлдю
Атабийни джигит туу, ван Сопаны.
Джер къазады керки бла джоннъанлай.
Кулдоз улу джанъыз Мирземек ёлгенлей
Гыды ичинде марал, кийик бош къалды.

¹ Джырны *Семенланы Къалтур (Хиджи)* этгенди.

Келинлерибиз эшикге чыгъаргъа уялыб,
Бетлерине къара джабыула тарталла.
Киши къалмаз эминадан ёлмейин.
Намыс деб бир кючлю заг чыкыгъанды да
Джашларыбыз ёлелле къатынларын кёрмейин.
Тёгерекге къарайбыз да таула болмаса джукъ кёрмейбиз,
Тарыгъыргъа киши джокъду да, не этерге билмейбиз.
Эмина болмаса башха ауруудан ёлмейбиз.

Къобанланы къой бёлек

Ай, аман джашла, ёзен иште къалгъан эдик бёлек джаш,
Ёзен ишни ишлей кетдик да эки юлешдик;
Узун къолдан ачы-ачы къуугъунла келгенед.
Къанлыланы джетиб джан аямай кюрешдик...
Ай, аман джашла, биз чыкыгъан эдик алты атлы,
Джетишген кюн тамам, керти джан татлы.
Миннъен атларыбыз учхан къушдан къанатлы.
Тамадалары Къоджакъ улу Салатгерий хан атлы,
Экинчилери Минъкъой улу болур Гюргёккъа;
Ючюнчюлери Тёббе улу джаш Къулча,
Миннъен аты къанатлыдан бек уча.
Тёртюнчюлери Ёзденланы джаш Отар,
Тамам сюрсе, кёкде учхан къанатлыланы джетиб тутар;
Бешинчилери да болур Голаланы джигит Мустафа.
Ай, аман джашла къаллыланы сюре-къууа кетдиле,
Ызларындан а къанлы Барабанда джетдиле.
Ой, джетдиле да анда къара къанла тёкдюле.
Ой, къарама, Къобан улу, къызылбаш,
Къарай кетдинъ да джалан башынъ кёрюндю,
Сени амалтын къара къанла тёгюлдю.
Ай, аман джашла, шуулдайды бу Барабанны къаясы,
Бёлек улан болуб къалды къой бёлекни заясы.
Ай, аман джашла, шуулдайды Барабанны къаясы,
Загъошдокъ улу джаш Джумай болду
Джангыз малгар окъну заясы.
Ай, аман джашла, шуулдайды,
Бу Барабанны къуюсу, ой къуюсу,
Хансха чачылгъанды, не этейик,
Джаш Къулчаны тёббе мыйысы.
Ай, аман джашла, малгарлыла
Мал сюрелле тишлик ючюн, эт ючюн,
Джашла къырылалла, ёлелле, не этейик,
Къарачайны намысы ючюн, бети ючюн.
Ай, аман джашла, бу урушха келмей къалгъан
Асланбек деген хомух окъа джагъалыд.

Хапа улу джигит гитче Махдини
Ой, бу кюнледе атхан огъу къалай багъалыд.
Ай, аман джашла, Салатгерий аман кюнде
Джер салгъанд джанындан суйген акъ атха.
Бизни джаныбыз къурман болсун, къор болсун
Ёлюлерибизни итлени тюбюнден къутхаргъан
Хырпысланы болур ашхы Шабатха.
Окъ тийгенди джаш Отарны бойнуна,
Кимле кирирле къаракъаш къатынынъы къойнуна?
Окъ тийгенди джигит Мустафаны бутуна,
Кимле оноу этерле атасындан къалгъан джуртуна?
Кече болса, сен джуддузланы санайса,
Кюндюз болса, окъ джаралагъа къарайса.
Окъ джараларынъ сени кюнде къуруйла,
Тегерегинъде сени ач бёрюле улуйла.
Сен, кече болса, джуддузланы санайса,
Кюндюз болса, уллу джолгъа къарайса.
Джолгъа къарай, кёзлеринъи тот этдинъ,
Шемшер хазырларынъы салыб от этдинъ,
Сусабынъа балчыкъ суула ичесе,
Кебининъе одал чапракъла бичесе.
Джырта-джырта чегет расаны джурт этдинъ,
Джата-джата окъ джараларынъы къурт этдинъ.

Къобанланы Элмырза

Мен усда эдим къара атаргъа ышаннъа,
Джалчы болгъан эдим Абайланы Хасаннъа.
Бек джарай эдим мен артыкъсыз да къой малгъа,
Джарашханем джарлылыкъдан беш джылгъа.
Хар къуллукъну тамам ол айтханча битдирдим,
Юч джюз къойну кютюб минъ къойгъа джетдирдим.
Мен кюрешдим таймай сууукъ таякъ тутханлай,
Джанымы аямай кече кюн да чабханлай,
Къара къамамы белимден тешмей такъгъанлай.
Кийимлерим, мени сирке болуб, бит болуб,
Мал кюте эдим кечем, кюнюм да ит болуб.
Беш джыл кюрешиб, урунуб, къой джал чыгъардым,

Кёб артыкълыкъла, кёб къыйынлыкъла сынадым,
Мал атаргъа деб мен гёзенекле къурадым.
Сау юч кюнню джалчыгъымы бер деб джыладым.
Хакъ бермезлигин туура ажымсыз тандым.
Абай улу бир да тоймай эди къанымдан,
Ол хар заманда тойдура эди джанымдан,

Сермеген эдим къама бла аны къарнындан.
Ант этген эди джалчыгъа артыкълыкъ этерге,
Киши хакъ ашаб уллу байлыкъгъа джетерге.
Стауатда басдырылыб къалды сары алтын,
Чемич эркечни джалчынъа берир амалтын.
Харам ачханы кѣб джыйгъан эдинъ кюбюрге,
Кеси хакъым ючюн джибердиле Сибирге.

Джагайланы Майыл

Къарасаут тыйыншлыды сырма кюмюшге,
Джалчы болдум Боташланы Юнюсге.
Берги Гумгъа тебреген эдим оракъгъа,
Башым къалды уллу Къарачайда джомакъгъа.
Биз кюз айлада тебреген эдик хайыргъа,
Къара кюнле келди Джагайланы Майылгъа.
— Ой, атам, джаным, мен сеннѣ хапар айтайым,
Кече джукълаб мен аллай бир тюш кѣрдюм,
Башыбызгъа джарамагъан иш кѣрдюм.
Бюгюн джолгъа чыкъмай джарлы юйюбюзде къалайыкъ.
— Айхай, кызым, джарлыгъа ишлемей кюн джокъду.
Баш кечиндиргенден сора анъа юй джокъду.
Биз бара эдик бир арбагъа джыйылыб,
Ой, кетген эдик уллу Къобаннъа къуюлуб.
Егюзлени кѣзю къыймай, берди бизге
Юренмеген эки эмилик ууанык.
Биз тебрегенек баш кечиндириге къууаныб.
Бара-барыб биз Къобан шоркъалагъа къуюлдукъ,
Юнюс Хаджиге келгеед кетмез къыйынлыкъ.
Къобан суу бир тенъиз болду, терк болду
Ол ариу Сюйюмню анда джашар кюню кѣб болду.
Егюзлерибиз бир шайтан болду, джек болду,
Бизни арабызда дауур, къычырыкъ кѣб болду.
— Атам Майыл нек къутургъанды, билмейме.
Алты башлы юйдегисин Къобаннъа къуяргъа,
Тоноубузну суймегенле джыяргъа.
Езюу тюймелеринъи анда хур джашла тешелле,
Къутас чачынъы ой суу шындыкла эмелле.
Ариу Сюйюм джанын берди суу тубюнде термилиб,
Адетде ѳлмеди келин отоулада керилиб.
Суу сюердинле¹ ариу суратынъы марайла,
Джан чачларынъы агъач таракъла тарайла.
Бармайыкъ — деед ишни къолайсызлыгъын анъылаб,
Осуят эте эд суу шындыклагъа тынъылаб.

¹ Сюердинле — меджисуу заманда адамланы акъылларына кѣре сууну аллахы.

Амал болмады бир-бирибизни кѳрюрге,
Қишибиз кѳалмады схатыбызны берирге.
Сууну тѳбюнде эрши джаныўарла джашайла,
Ёлюклерибизни анда суу балыкѳла ашайла,
Тебреген эдик тар ёзенден, таўладан,
Элибиз унутмасын бизге джетген кѳыйынлыкѳны.

Акѳойче бла Рамазан

Экинди бола кѳлегими юсюме кийгенем,
Ашхам бола мен ат белине миннѳенем.
Адамла джата кеч бола келиб,
Ташкѳпюр элине киргенем.

Кечеле узун, ах кюнле кѳысха
Кѳалай чыгѳайым мен таннѳа дери?
Сѳймеклик ачыў сынамагѳанем
Мен ёмюрюмде ма сенинѳе дери.

Мен баргѳан эдим уллу Тебердиден
Ташкѳпюр элине кѳонакѳгѳа,
Башым а кѳалды, ах мен джарлыны
Бир таўрух бла джомакѳгѳа.

Теберди аягѳына биз да джетгенлей
Бир бѳлек атлы кѳрюндю,
Аланы кѳргенлей сабий акѳылым,
Ой, ташха, таўгѳа бѳлюндю.

Алларында келген ана кѳарнашым
Ол мени сарнатды, улутду.
Шыбыла кибик джетиб ургѳанлай,
Саў санларымы кѳурутду.

Андан келе, мурдар кѳан ичген,
Бѳлек атлыгѳа ал болуб,
Мындан кѳайтхаенѳ сен кѳсѳу болуб,
Миннѳен атынѳа сал болуб.

Ат кѳамчиле чулгѳаныб тиелле,
Чыбыкѳдан иничге белиме.
Кѳайтарыб алыб баралла,
Мени чыгѳыб келген элиме.

Къулду дейдиле, мени къоймайла
Ах суйюб келген эриме.
Мен келген эдим суйюб джашаргъа
Ах Қъургъакълагъа келиннъе.
Мени къарнашларым салдыла мени
Кёзюоусюз къыйын ёлюмге.

Кечеле узун, ах кюнле къысха,
Атдыралмайма танъымы,
Сенден суйгеним бар эсе, Рамазан,
Тёгеим джюрек къанымы.

Бу меннъе джетген зорлукъгъа,
Тюз адамла къарайла.
Атны юсюнден акъгъан къанымы,
Ах, калак итле джалайла.

Къамчиле къаралтхан мени мор санларым
Отха тюшгенча кюелле,
Тукъум, бет джойгъан, уялмаз деб,
Къамчиле бла тюелле.

Джарыла, джылай, ах, мен джарлыны,
Къайтарыб, алыб бардыла,
Къанлы Къачханны юсюне элтиб,
Кесими джанъыз салдыла.

Кемеле келелле бир къайыкълагъа джанаша
Аланы ичинде кетерик болур,
Мени джаным суйген бир паша,
Мен ёлюб, кетиб барама, джаным,
Энди мени орнума сен джаша.

Кесими джанъыз къарантин этиб,
Къатыма киши къоймайын,
Тохдарыкъ тюлдю бу къанлы Къачхан,
Мени къанымдан тоймайын.

Аш орнуна, ах мен джазыкъгъа,
Ёлюр отну бердиле,
Сабий санларымы къатдырыб мени,
Ах орундукъгъа кердиле.

Ой къан къусама, анам, мен джарлы,
Ах, къара джерни къызартыб,
Джанымы береме ариу санларымы
Мен орундукъгъа узатыб.

Къамчиле тийген санларымдан,
Тынч джаталмайма керилиб,
Энди ёлюб, кетиб барама джаным,
Рамазан, сенинъе термилиб.

Зарият

Сюйюнчланы ариу Зарият,
Этген ишинги ушатмайд закон, шерият.
Еге ананга болсун тогуз налат, ирият.
Тоба болсун, мен эрге барлыкк туююлме
Къарнашчыгым секириб атха миннъинчи,
Юйюбюзге келиб келин киргинчи.
Мени джюрегим джаннган отлай кюеди,
Мени джаным ёллогюю сюеди.
Атам, сен мени кёб кыйнама,
Дуня малгъа сатылыб,
Тели джашха барыргъа
Мени джаным суймейди.
— Башда акъыл болмаса да
Дуня малны ашарбыз,— дейди
Ариу Зариятха джанындан суйген атасы.
Ой, джамагъат, мени атам
Дуня малгъа сатады.
Мен джарлыны, джарыкк кюнюм
Кеч болад, батады.
Кел, къарнашчыгым. суу бойнуна барайыкк,
Мени сатхан ата бла еге ананы джюрегин джарайыкк.
Санларымы суу ташла бла соярма,
Халкк ичинде еге анамы селекеге къоярма.
Башындаггы джаулугъун
Челекге салыб джашырды.
Ариу айтыб къарнашчыгын
Юйлерине ашырды.
Къайтыб келиб
Ол Зариятны кёрмеди.
Дыгалас этиб джортуб,
Ол тёрт джанын сермеди.
Зарият, бараса, хариб,
Суу ташладан секириб,
Джангыз къарнашчыгын джылайды,
Суу джагъада къара къанла кекириб.
— Киимлерими сослан ташха джайгъанма,
Сууну шоркъа этиб тыйгъанма
Сууда барама чаоакк кибик сюзюлюб,
Мени анам мен суйгеннге бермейди,
Мени анам бала кибик кёрмейди.
Мени анам кыйналмады мен кюйгеннге,
Эрге берирге унамалла мен суйгеннге.
Айрымканда бир джарыкк джулдуз джанады,
Джулдуз тюлдю, ол Зариятны туюмесид,
Зарият алай айтыб джылайды:
— Мен башымы суугъа атханма,
Суудан киши алалмай,
Ортасына кириб джатханма,
Мен ёлмезгеми туугъанем,
Суугъа секириб ёлгенме.

Дунияда закон табылмай,
Законну сууда кѳргенме.
Джарлы анам сау болса,
Мени былай этмезед.
Ексюз этиб кетмезед.
Дуниям меннѳе дуня тюл эди,
Суу кулдаланы кѳабханма,
Мен ѳлмезгеми туугѳанем
Кѳара джерни табханма.

Кемисхан

Эртденбла эртде туруб кѳарайма
Теберди башы мийик таулагѳа
Ахыратдан ѳлгенле келиб алмазла,
Берлик тюлме бу Кемисханны саулагѳа.
Тебердини башы узун терекле,
Бетинѳе айлансын салкѳын кѳлекге.
Мен суйген кибик сен да мени суйсенѳ а
Сени суйсюн джандетледе мѳлекле.
Бетинѳ кѳалай ариу джарыкѳ болгѳанды,
Джана болур джандетлени фанары,
Аллындан башлаб джырынѳы джырласам,
Келмейди сабий джюрекни кѳанары.
Элде барды магазинле, тюкенле,
Ичлеринде болур дарий кѳабдалла,
Аланы алыб ариу кѳызла киелле,
глюб этим кѳара джерде чирисе да
Кѳабыр суюклерим сен ариучукѳну суюрле.
Эртден сайын арт сынынѳдан сынайма —
Кюмюшчюле кюмюш таякѳ джоннѳанлай,
гшюнюнѳде эки ариу затчыкѳ кѳреме,
Акѳ кѳаягѳа эки сары илячин кѳоннѳанлай.
Кѳзлеринѳи ариу нюрю бар эди
Кемеледе фанар чыракѳ джаннѳанлай,
Кѳатынѳда олтуруб келечилик айтырма,
Кѳабыр соруучу кѳабырда соруу соргѳанлай.
Кѳкде баргѳан кѳксюл-ала кѳгюрчюн
Уча келиб кѳоннѳа эди чалманнѳа,
Кемисханым ауруйд, ѳлед деселе,
Мен джанымы берир эдим дарманнѳа.
Джалан сыртда болур, джаным, кѳб малла,
Ала анда гелеу кырдык отлайла,
Сени кѳрсем, суусуратым,

Къыргъый санларым сюелмей тохдайла.
Юсюндеги болур сени кёк чебгенинъ,
Чыркъ-чыркълары тура болур сёгюлмей,
Кемисханны бир кишиге да мен бермем
Джюрегими джюрек къаны тёгюлмей.
Эки кёксюл кёгюрчюнчюк ойнайла
Суу ызында сыйдам ёзен талада,
Менден къыйынлы болурму, о джашла,
Бу дунягъа джаратылгъан джанлада?
Кемисханны къаты тиед сёзлери,
Джарамайла джан джюрюген тамыргъа,
Къалгъан тенълерим джаназымы къылырла,
Кемисханым кеси салсын къабыргъа
Кемисханны багъалы этиб къоймагъанма
Бармагъына алтын джюзюк ишлетиб.
Менден къалсанъ сени байла алырла
Ат илкиче хора атла кишнетиб,
Салкъын сыртлада отлайла,
Мекер тамгъалы къаратору тайла,
Эндиги къатынла къыз табсала
Атына ариу Кемисхан атайла.

Орус-япон урушда

Тау элlege япон къагъытла келген кюн
Джарлы джашланы правленнъе джыялла,
Аракъы ичириб кёллерин джарыкъ этерге,
Атла джегелле Арисейге кириб кетерге.
Алгъы бурун Узун къалагъа баргъанек,
Инбашларыбызгъа кёк пагонла салгъанек.
Андан сора Армавирге баргъанек,
Армавирде ай бла джарым тургъанек.
Къазауат къуллукъну кёлюбюзден билгенек,
Андан сора мешиналагъа миннъенек.
Мешинала бла экиджыйырма сутка баргъанек,
Бара-барыб бир уллу шахарда атылыб къалгъанек.
Эртден, инъир япон таулагъа къараек,
Японлуланы кийикленича марайек,
Марасакъ да биз аланы кёрмеек,
Ол кюнледе кесибизни билмеек.
Бир кече джатыб тургъанлай,
Бир заманда бир ачы къуугъун къычырды;
«Кавказдан келген таулу джигитле,
Инъирде полкну япон аскер алгъанды.
Мухаммадияны дууасы къабыл болгъанды».

Атларыбызгъа чабышдыкъ,
 Къысха-къысха атларыбызны табышдыкъ.
 Дженгил-джуду атларыбызны джерледик,
 Биз анда чаба — джорта тебретик.
 Танъ атаргъа япон таулагъа ёрледик,
 Кюн аллына къызыл къанла тегюб тебретик.
 Тоб тютюнледен бир-бирибизни кермедик.
 Тамадабыз Тохчукъланы Наныды,
 Япон тобну кючлю болгъанын таныды.
 Бир заманда ол алай айтыб селешди:
 «Бизден келген, джаным, джашла, джигитле,
 Джан чыкыгъынчы сауут—саба кюймайыкъ.
 Къазауатда бираз тири ойнайыкъ,
 Чыкыгъан элибизни бетин джоймайыкъ.
 Бизден келген джаным, джашла, джигитле,
 Биз барыбыз да бир джерчикде турайыкъ,
 Ёлгенибизге джаназы, намаз кюурайыкъ.
 Суу табмайбыз джаназы намаз кылыргъа,
 Япон тобла кюймадыла бизни бир джерчикде турургъа,
 Маджалларыбыз аур джаралы болгъанды.
 Юс кийимлерибиз къызыл къандан толгъанды.
 Гогуйланы сабий Харун джаш Харун,
 Дуниядан нечик кёб умут этеенъ.
 Дуниядан кетдинъ бирине да джетмей джартылай,
 Джан беребиз япон таулада квалгырай.
 Ёлге эдик тауларыбызда керилиб,
 Джан беребиз япон таулада термилиб.
 Биз чыкыгъанек къазауатха — урушха,
 Тамбласында бизни кюнюбюз келгеед
 Бизни бери ашырыб ийген байлагъа.
 Эресейден бир аман хапарла келелле:
 Ёлген ёлюклени гетен бокълауучха салалла,
 Аны къараб керген заманда
 Санла бла джанла башха-башха болалла.

Япон урушха баргъанла

Биз тебретик Къарачайдан
 Япон къазауатха сатылыб,
 Япон къазауатында тебрети
 Юсюбюзге къара тобла атылыб,
 Къралыбыз къара къаннъа батылыб,
 Биз миналмайбыз Порт-Артурда таулагъа,
 Башыбыз квалгъанды
 Бу гяур Японда джаулагъа.

Къазауатха тебресек,
Барабыз атларыбызны тыялмай,
Къарачайны бийлери, байлары
Бизни къалай сатдыла
Ала бетлерине уялмай.
Кюн тийгенди Япон таулада бузлагъа,
Халарыбызны айтмагъыз
Бек джыларла, Къарачайда къызлагъа.
Биз къазауатха кирген кюн
Айланабыз ит кирик,
Къазауат этмеген кюнбюз
Татлы кӧрюнеди, сют кирик.
Чачыла кетдик Къытай таугъа
Тегерегибизге къарай,
Къарачай тауладан кӧрмедик.
Биз ёрледик алагъа
Къарачай тауланы тансыкълаб,
Кӧбле ёлдюле япон окъла чанчакълаб.
Болалмайбыз бу гяур джуртланы
Сууларындан ичерге.
Кюрешибиз бир-бирибизге кебин бичерге.
Суймей эдик джашлыкъда
Бу узакъ джерде ёлюрге,
Къарачайгъа узакъ тюшгенбиз,
Болалмайбыз келирге.
Къарачай байла, бийле
Бизни къазауатха бердиле.
Бойнубузда борч болмай.
Байла туралла Къарачайда,
Бизни ючюн бирда къыйналмай.
Бир бӧлек джылны джашлыкъда
Къарачай элде джашадыкъ,
Келе-келибЯпон белгиде
Ит этлени ашадыкъ.
Къарачайда къызла алай джылайла:
«Бу суу Японнга бара эсе,
Башыбызны суугъа атайыкъ,
Аскер джашладан келген письмоланы
Къойнубузгъа салыб джатайыкъ».

Джылтырайды, япон тауну ташлары,
Къырылалла Къарачайны
Актыл-балыкъ болмагъан джашлары.
Къалгъан аскерле кирик
Япон бизни къууалмайд,
Бизни артха тыялмайд.
Окъ тийгенди Къаракӧтланы
Мырзай джашыны белинден,
Ол кюн хайыр чыкъмай къалгъанды
Къаблан кирик кӧлюнден.
Къаракӧтланы Мырзай барады
Аскерледен алгъа айырылыб.
Къылыч урады, джаш Мырзай,

Япон аскерге к̄айырылыб.
Аллай джигит аналаг̄а к̄ѳ туӯмайды.
К̄ъаракетланы батыр Мырзай,
Ок̄ьдан к̄ѳзюн джуммайды.

Бешик джыр

(Эсги джыр)

Белляу-белляу б̄елейим
Сенн̄ѳе ашхылык̄ъла к̄ѳреим,
Джандан с̄юйген джан балам,
Адам болуб к̄ѳреим.

Джанымдан с̄юйген балам,
Сенсе джюрек с̄юйгеним,
Сен рахат болмайын
Тынчлык̄ъ табмайд джюрегим.

Джюрегими к̄ъууанчы,
Джашаууму джубанчы,
Нак̄ъут-—налмаз ташчыг̄ым —
Гокга ханслай, джашчыг̄ым.

Белляу-белляу, джылама,
К̄ѳзлерими гинджиси,
Белляу-белляу, тынч джук̄ъла,
Джюрегими инджиси.

Ак̄ъ с̄ютюю береме,
Джук̄ъла кийик улаг̄ым,
Джаным кибик к̄ѳреме,
Нюр джаухардан чыраг̄ым.

Тог̄ъуз айны к̄ъарнымда,
Аур к̄ѳрмей джюрютдюм,
Сен джыласан̄ъ джюрегим
Бузча болуб эрийди.

Байны малы к̄ѳ болур;
Джарлы малы-арык̄ъды,
Джарлылык̄ъг̄а джылама —
Джарлы к̄ѳлю джарык̄ъды.

Тобуг̄умда ѳсдюрюб
Уллу киши этерме,
Рахат болур джюрегим
Муратыма джетерме.

Акъял-балыкъ сен болсанъ
Сени халкъгъа берирме,
Бир насыбым бар эсе —
— Халкъгъа джараб кѣрюрме.

Алгъыш

Келгенлени джоллары мамукъдан,
Джашаулары болсун зауукъдан.
Къууанчыбыз кюнде да былай болсун,
Бу къууанчха келген насыбдан толсун.
Насыб халкъдан кетмесин,
Къыйынлыкъ анъа джетмесин.
Келгенлени джашаулары мамыр болсун,
Аджаллары сабыр болсун.
Джашау болсун бирликде,
Болайыкъ бир-бирни суймекликде.
Джарысынла джюрекле,
Тюз болсунла иннетле
Къабыл болсунла ашхы тилекле.
Тюз иннет джашасын
Зарны кюе ашасын.
Ашхыладан юлгю алайыкъ
Аманладан кенъ къалайыкъ.
Стауатла маллы болсунла,
Батманла баллы болсунла.
Эгиз-эгиз тѣлю туусун,
Сегиз-сегиз насыб джаусун.
Къозламагъан тиши къалмасын,
Джаллы къагъанакъ алмасын.
Джауумлу болсун джазыбыз,
Мал болсун азыгъыбыз.
Семиз болсунла малла,
Бек битсинле сабанла
Башларына къол джетмезча,
Тюбю бла джылан ѳтмезча,
Ол насыбны биз тилейбиз.
Алгъыш аякъ къолубузда,
Уча сый да аллыбызда
Джангъы келинни намысыды,
Келин юйню насыбыды.
Келген келин къутлу болсун,
Кѣб джѳнесин, джуртлу болсун.
Келген келинни аягъындан,
Джылыу урсун джаягъындан.

Суююм берсин кёзлери,
Ийнакъ болсун сёзлери.
Ышара-кюле келсин,
Келген юйюн суйе келсин,
Этер ишин биле келсин.
Къартха-къуртха бачхыч болсун,
Ол джашауҕа ачхыч болсун.
Джарыкъ берсин джұлдузча,
Джылтырасын къундузча.
Бек джабышсын эри бла,
Эт болгъанча тери бла.
Таза болсун тургъан юйю,
Джылтыраб ёссюн юйюрю.
Бутун буруб олтурсун,
Бутлай урчукъ толтурсун
Этер ишин терк толтурсун,
Абсынлагъа юлгю болсун.
Хар ким да аны ариу кёрсюн,
Тейри берсин ол насыбны.
Берир деб да умутубузд.
Ал табханы таякъчы.
Ызы бла табсын таракъчы.
Таякъчы таякъ тутсун
Таракъчы таракъ тутсун;
Акъыллары тюз болсун,
Ёмюрлери джюз болсун.
Ишге юйренсин къоллары,
Халкъ бла болсун джоллары.
Ашхыладан юлгю алсынла,
Аманладан кенъ къалсынла.
Ашхылыкъгъа чабсынла,
Насыбны кёб табсынла,
Табыучу болсун эгизлени,
Джашы джексин ёгюзлени,
Къызы урсун кийизлени.
Аллах берсин ёгюзню тартханын,
Атны чабханын,
Шкокну атханын,
Къойну тюклюсюн,
Ийнекни сютлюсюн,
Алгъышчы алгъыш этсин,
Тынъылагъан амин десин,
Сыйлы аллах къабыл этсин.
Бу юйден алгъыш кетмесин,
Къаргъыш бу юйге джетмесин.
Аманла айтхан кирик да аллах этмесин,
Мынъа зарлыкъ этгенни джашауу онъмасын,
Тейриден тилеги къабыл болмасын,
Джегерге эшеги болмасын,
Джатаргъа тёшеги болмасын,
Джай джайлыгъы болмасын,
Къыш къышлыгъы болмасын,
Ёмюрге тынчлыгъы болмасын.

Чырдысы кѡабынсын,
Эшиги джабылсын.
Юйюнде маджал кѡарты абынсын,
Ахырында бу юйге табынсын;
Юйдегиси урушсун,
Тереги кѡуу болсун,
Таянчагѡы кѡутургѡан суу болсун.
Кийими болсун джагѡасыз,
Элинде болсун багѡасыз.
Киши бармасын алгѡышха,
Елюю атылсын багушха.
Дунябыз мамыр болсун,
Ырысхыбыз кѡалын болсун.
Сюйгенлерибиз сюерча,
Сюймегенлерибиз кюерча,
Тобукѡларын тюерча,
Аякѡлары абынырча,
Джюреклери джарылырча
Джазыбыз джауумлу болсун,
Кюзюбюз кюню болсун,
Кѡышыбыз кѡарлы болсун,
Халкѡыбыз маллы болсун,
Хар затыбыз барлы болсун,
Кѡабырыбыз нюрлю болсун,
Кѡартларыбыз акѡыл, иш юретсинле,
Джашла, кѡызла да аны этсинле.
Урунуб джашайыкѡ,
Халал кѡыйын ашайыкѡ.
Бир-бирибизге болушайыкѡ,
Аллах сюйгенледен болайыкѡ.
Боза аякѡны алайыкѡ,
Джарыкѡ бетден кѡарайыкѡ.
Бу суу бал чѡбню башыды,
Таулуну джарыкѡ ашыды.
Уллуду бу аякѡны хурмети,
Джарыкѡ болсун муну этгенни бети.
Бу кѡыз бла джашны тоюду,
Джанѡы юйдегини оюнуду.
Емюрлери узакѡ болсун
Бир-бирлерин бек сюйсюнле,
Халал джашаугѡа эс ийсинле.
Насыблы ишге алчы болсунла,
Келген джаугѡа ачы болсунла.
Кѡууанчлыкѡ юслеринде барсын,
Алгѡыш аякѡны да акѡсакѡал алсын.
Алгѡышчы алгѡыш этсин,
Файгѡамбар амин десин,
Аллах кѡабыл этсин.
Бу боза баргѡан джерге аѡруу бармасын!

Գրողուհի
Նոյնիստան

Дебо улу Кючюк

*(Байрамукъланы Дебону джашы Кючюк)
(1772—1862)*

«Хасаука» бла «Умар» деген сейир джырланы автору Дебо улу Кючюк, Хурзукда туугъанды. Ол уллу билими болгъан, бир огъурлу адам болгъанды. Поэт талай заманны. Дагъыстанда окзуб келгенди. Ол орусча, арабча, тюркча иги билгенди, кёб джерлеге (Араб Востокга) айланыб халкъны джашагун сынагъанды.

Дебо улу талай тилни билгени себебли орус, восток литература бла да хайырлангъан болур деб кёлюбюзге келеди.

Хасаука

Къычырады Дауле — хахай къуугъун!
Къарачайны шохун, барын джуугъун
Чакъыры ыыз, — бизге дженъил джетсинле,
Къара кюнде бир болушлукъ этсинле.

Къанлы патчах кёб артыкълыкъ этеди
Марджа, джашла, патчах аскер джетеди.
Патчахлыкъды этибизден тоймагъан.
Тар ёзенде джашаргъа да къоймагъан.

Джау киргенди — Хасаукагъа келгенди,
Таб джолланы Амантишден билгенди.
Чанка бийди бизни сатыб къоярыкъ,
Къарачайны багъасындан тоярыкъ.

Инаралны джаны кибик тенълери,
Башхасы джокъ, этеклери — дженълери.
Ол къауумду бизни ачыкъ джауубуз,
Ала бла бизни кёбдю дауубуз.

Ол инарал бизни хорлаб алалса,
Тырнакъларын юсюбюзге салалса,
Джыртыб талаб, муал этиб къояред,
Джасакъ бла терибизни сояред.

Ачыудан биз к̄айнаг̄ынчы — бишгинчи,
Ол залимни тузаг̄ына т̄юшг̄юнчю
Бирлешейик, кен̄дегин да джок̄лаг̄ыыз,
Тар ёзенде джуртубузну сак̄лаг̄ыыз.

Тау асланла, хазыр болуб чыг̄ыг̄ыыз,
Джау аскерни джен̄ил-джен̄ил джыг̄ыг̄ыыз.
Ойнатыг̄ыыз сампалланы, к̄олланы,
К̄ызартыг̄ыыз Хасаукада джолланы.

Эбекку улу от к̄алаг̄а кетгенди,
От алырг̄а к̄б дыгалас этгенди.
Б̄рхы басыб, от ёзекни джабханды,
«Ай, медет» деб Даут эрнин к̄абханды.

Излей кетиб бир ууч от табханды,
Ан̄а к̄ошар затла излеб чабханды.
Залык̄ылды табыб, аны эзгенди,
К̄юкюртю да к̄ошуб отну сюзгенди.

Елчелеге к̄уюб аны тиздиле,
Мычымай к̄орг̄ашын ок̄ла джюздюле.
Бир базык̄ны ёшюнюнден тийдиле,
Аллай к̄бно к̄ая ранн̄а ийд̄иле.

Джигерлени-джигитлени к̄олунда,
Тау мылтык̄ла этер сауут болдула.
Хасауканы айланч-буйланч джоллары
Шындык-шындык ёлюкледен толдула.

Джигит таулу ёхдем-ёхдем джекиред.
Ташдан-ташха джел ург̄анча секиред.
Таукел улан инаралны ёлтюрсюн,
Башын кесиб, аны бизге келтирсин.

Батыр Умар г̄еджебсиниб атлайды
«К̄орк̄маг̄ыыз!» — деб джауг̄а к̄аршчы чартлайды.
«Джетигиз» — деб н̄егерлерин сак̄лайды,
Атады да алчыларын к̄аблайды.

Ма ок̄ тийгенди бизни джигит Умарг̄а,
Аман кюнде джер салг̄анен̄ Чубарг̄а.
Керек эдин̄ быллай кюнн̄е тууарг̄а,
Даулет барад к̄езлерин̄и джумарг̄а.

От башланыб, ок̄ башалыб к̄алса да
Ташла, аг̄ачла отча-тобча джандыла,
Асланланы к̄урч беллери талса да,
Абычарла чаулаг̄а адула.

Бу къазауат бек узакъгъа барлыгъед,
Инаралны баш токъмагъын аллыгъед.
Аскерибиз азды, саны толмайды.
Сауут кюч да биз суйгенча болмайды.

Тизгинлешиб ёзенни ёрге джау кирди,
Батыр Қъайтукъ сабийлеге кёл берди:
— «Таулучукъда, сиз да ёсюб джетерсиз,
Къанлы патчахха дертигизни этерсиз!»

Умар

Эки атыб тютюнюн бир этиучю
Умар, сение бюгюн къанмы джауѓъанды?
Керек болса, къанатлыча джетиучю,
Тулпарланы бири къайда къалѓъанды?

Къарачайны сакълар ючюн ол бюгюн,
Джанын берди чауулагъа сойланыб,
Излейик биз аждагъанны ёлюсюн,
Аны дертин алыргъа деб ойланыб.

Юсюндемеди аны къара джамчысы,
Чырмалдымы огъесе ол атына,
Къайда тамды къаныны арт тамчысы,
Айшатчыгъы бармадымы къатына?

Акъджал атынъ кючлю тукъум эснеди,
Ачы кишнеб «Болур болду» дегенди,
Эсин джыйыб тюз кёзюнъе къарады,
Къобарменъ деб да бираз марады.

Къой сюрюуге къазакъ бёрю киргенлей,
Сау аскерни кырдынъ, тюзню толтурдунъ,
Къараб артын энтда къалын кёргенлей,
Атаргъа деб бетджанынъа олтурдунъ.

Сынджыр чыкъды сени барыр джолунъа,
Джау ичинде кесинъ джанъыз къалѓъанса,
Бир сууукъ окъ юзген эди къолунъу,
Шкогунъу сол къолунъа алѓъанса.

¹ Умар Багъатырладанды.

Джигитлигинъ санларынъа синънъенди,
Башлыгынъы сен къолунъа чулгъадынъ,
Тулпар кибики таш башына миннъенлей,
Къылычынъы джаула таба булгъадынъ.

Къылычынъы сен узатдынъ джаулагъа
— «Келигиз — деб, бираз ойнаб къайтырсыз!».
Сен осият этдинъ мийик таулагъа:
«Айшатыма ахыр салам айтырсыз».

Кёюрегинъ шыбылача джашнайды,
Сёлеширге тылмачдыгынъ джетмеди.
Къолунъ бла сен кёргюзюб башладынь,
Айтыр сёзюнь тамагынъдан кетмеди.

Къурч санлада бегиген ол темир джан
Терк чыкъмайды быллай тулпар джашладан,
Ёткюр сандан чартлаб чыгъад исси къан,
Тешиб, ётюб кетед къаты ташладан.

Къобарынъдан атынъ умут юзгенди.
Сен узатхан къан бусхулну къабханлай,
Къуугъун этиб Айшатынъа джюзгенди,
Хасаукадан белюнмейин чабханлай.

Джаш санланы къан шоркъала джуугъанед,
Ууланыб ол шкогуна къатханлай,
Керек болуб быллай кюннъе туугъанед,
Къобмаз джукъу аны басды джатханлай.

Къаны къатхан бусхулланы барысын,
Джан бергинчи Айшат джетиб джалагъанд,
Аиталмайма сизге андан арысын,
Таш да, тау да — сейирсиниб къарагъанд.

— Бир ачсанъ а, ариу бала, кёзюню,
Аладан мен джанъыз къараб тоймазма,
Айтсанъ а сен джанъыз ахыр сёзюню,
Хазырма мен, сени къанынъы къоймазма.

Аджал къатыш бу сёзлеге бёлюнюб,
Къандан толгъан кирпичлерин ачханды.
Дугъум кёзлю гинджилери кёрюнюб,
Айшатыны джан тамыры чанчханды.

Бек таралыб кёзю анъа къатханлай,
Джулдузланы джарыкълыгъы тас болду,
Айшаты да биргесине джатханлай.
Кюнню бетин булут басыб, чарс болду.

Айшатынғы кәмишлеча кәоллары,
Сеннәе узалыб кәарышыб кәалырла
Терс болса да шериятны джоллары
Экигизни бир кәабыргәа салырла.

Айшат, нечик узакъ этдинъ болджалны,
Ойлашмадынъ бу кюнлеге кәаллыгынъы.
Билмеймединъ джигитлеге аджалны,
Быллай джерде джетиб джанын аллыгын.

Кәарачайны кәара кәадау ташлары,
Бюгюн ала, туз гыртлача, эрирле.
Джан бергенин кәрюб джигит джашлары
Мыдах болуб ахыр салам берирле.

Сагъышладан башы тубан тауладан
Шоркәа-шоркәа джыламукъла агъарла,
Артыкълыкыгәа башчы болгән джаула да.
Мычымайын кереклерин табарла.

Ол тулпарны джаула аууб кәргенлей,
Артыкъ да уллу кәууанч кәурдула.
Джаны чыгъыб кәобалмазын билгенлей,
Кәзлерине сюньюлени урдула.

Сени этинъден ала бир да тоймалла.
Ачы-ачы кычыраед бирлери:
— «Ол ким эди?» Таныргәа да кәоймалла,
Кәзлеринъи кәан кәатышхан терлери.

Джара кәолну сен узатдынъ таулагәа,
Ана джуртунъ уллу терен ёзеннәе,
Тиш кәысханча, сени ёлтюрген джаугәа:
«Джыйгәнсыз,— деб,— бизни такъыр гёзеннәе».—

Мен бир тюлме джигитлени артлары,
Энтда сизден кәб джигитле кәалырла,
Тауусулгәунчу тулпарланы артлары
Ала сизге кәб ачыла салырла.

Абычарла, инаралла — кәанлыла,
Кечилirmi бюгюн этген ишигиз,
Тулпарладан тууарла мазаллыла,
Ол кюн тюшер сизни кәабан тишигиз!»

Сени хапарынғы кәоймай ма былай,
Ким айталыр ол кюн ишни болгәнанын,
Кәара кәашлы асыры кенъ манъылай,
Алтымыш алты кәоргәашындан толгәнанын.

Сен джарлыны джазыксыныб терекле,
Кымылдайла кьалмай бары тиллешиб,
Ачыуланыб шуулдагъан чегетле,
Ма бу джырны джырладыла бирлешиб.

Сенден акъгъан бу исси кьан тамчыла,
Джылатырла барыб тамгъан джерлерин,
Нёгерлеринъ кийиб къара джамчыла
Къабырынъда сюртерле кьан терлерин.

Զարտար Կասբոյ

Կասբոյնս յսյունն 127 Ետճ օկտյոյնս.

Джандар

Ой, Джандар, Джандар, джанынъ а барсын кябагъа,
Ит тамлыла джыйылгъандыла Бабагъа.
«Мурдух башында бир бѣлек атлы кѣрюндю,
Ала тосму экен, сора джаўму экен?»
Ала ўа бизни тахсабызны билгенле,
Юслерине кѣк гебенекле кийгенле.

Чартлаб ѳтдюм мен чегет Бабагъа,
Джаш кѣаўумну элтиб кѣуйдум быкѣы бла раннѣа»,
Айыбы джокъду Джандарны бир тауда ѳсген уланнѣа.
— Юсеин, мен джаш, сен кѣарт,— деди.
Экибиз да алгъын нѣгер болайыкѣ.
Ёлсек ѳлдюк, кѣалсакѣ да бирден кѣалайыкѣ.

Ой, арабызда чынар терек арамды,
Экибизден джер кѣачмайын ким кѣачса
Аны анасындан ичген сютю харамды.
Стауатны ой, тамлы аскер басханды!
Кѣаралдысы кѣошубузну джабханды.
Хомух Юсеин этген антын унутду,
Кѣара джамчыны юсюне ол тутду.

Кѣачма, кѣачма Амырхан улу кѣызбай Юсеин!
Кѣача эсенъ, кѣара кѣаманы кѣоя бар,
Кѣеси намысыннѣы сен а джоя бар.
Тынъыламай, Юсеин джамчы бла кѣутулду,
Джарлы Джандар кѣси джанъыз тутулду.

Къан чачылды ат джеринде башлыкъгъа,
Не этеик да бу сабийликге джашлыкъгъа,
Джашлыкъ басыб, эскермедик джаулары,
Сакъламадыкъ айрыланы, тауланы.
Онъсуз кюнде Хюсюнню къарт шкогун табмадым,
Амалсыздан эшик артын сакъладым.
Кезлик бычакъ бла джетисин босагъагъа къабладым.
Къарын джауларын ашлаулагъа сайладым».
Ой, Джандар, Джандар, джанынъа барсын къабагъа!
Къан къуялла таудан келген чарагъа.
Тамлы аскер сансыз-санаусуз къб болду.

Кёк чебгенинъ тегерей кюбеден бек болду.
Эгечинъ Хурай этген кёк чебген.
Ол а сение бир аман кюнде тигилди.
Чыркы сайын ол чебгение окъ тийди,
Халысы сайын къалмай къызыл-ала къан сийди.
«Джылама, Лаккуш, къарнашым, джылама!
Сен джыласанъ а келюм такъыр болады,
Къарылгъачны къанатындан къара сакъалым
Тейри, сени амалтын акъ тюкледен толады».

Къачды Юсеин — айбат къатынны хомух баласы!
Джаш Джандар болур, ой джарлы юнню къаласы!
Болуб къала ушайбыз, ой марджа, джашла, не этейик,
Бу ит тамлыланы, керти болуб табасы.
Тамлыла къб келдиле, джыйылдыла Бабагъа,
Кийизден буруб, джула салалла кезлик бычакъ этген джарагъа.
Тамлыланы тау къошлагъа юретген,
Джарлыланы эшиклерин тюб этген,
Къырымшаухалланы болур осал Танабаш
Экинчилери Къарабашланы Махатчи деген алабаш.

Ючюнчюлери Хазлеулени Алибек деген, джылан баш.
Махатчиди тамлыланы тау джоллагъа юретген,
Елген ёлюлерин чанала бла сюйретген.
Махатчи, баргъаненъ къызылбекледе джашаргъа.
Умут этгененъ Къарачайны. къой аягъынлай, ашаргъа
Къызылбеклилеге бардынъ эсе не табдынъ?
Сынчыкъда джерни аузунъ толу юч къабдынъ.
Буу тыяды Ылышдын Байрамны эгери
Къойчу къошда гыбышыгъа къалгъанды келмейин
Сен Къарачайдан сайлаб алгъан негеринъ.
Байрамны алайда сойдула сыйрымдыгъа, тасмагъа.
Джандетли болсун Джылкъычы улу джаш Джандар,
Къанынъ чачылгъанды сени расагъа, забагъа.
Бизни джаныбыз, ой, къурман болсун, къор болсун,
Джигит Джандарны бизге тулпар табхан анагъа.

Баракъ

Ой, сабий Баракъ, джаш Баракъ,
Дуниядан болуб кетди тас Баракъ.
— «Джашлыгъымда сохдалыкъда джюрюдюм.
Онбеш джылым толу джетген заманда
Абуклагъа джылкъы джалгъа киргенем.
Киргенликге адам кибик кѳрмелле,
Къыйынымы ала меннѳе бермелле.
Кѳб заманны тарыгъыб, таралыб джюрюдюм,
Бир тынчлыкълы орунда джатмайын,
Мыдахлыкъ басыб тохдадым,
Бир да закон, сюд табмайын.
Башладым Абуклары бла кюрешиб,
Мен а андан тоба этиб кетгенем,
Джылкъыны ашаргъа эки этиб, юлешиб.
Тору аджирни Мурдух—Башында сойгъанем,
Къара аджирни Тау—Артында джойгъанем.
Башымы уа джазыкълыкъгъа къойгъанем.
Джаз болса джалпакълада джюрюем,
Къыш болса, отоуума келеем.
Кече отоуумда джатыб тураем,
Келиб эшикден а бир адам къычырды.
«Кимсе?» — деб соргъанымда,
«Менме, Ходжаланы Умарма.— деди.—
Капитан чакъырады, кел Баракъ — деди.
«Мени капитаннѳа барыр ишим джокъ,
Аз малыма мени къарар кишим джокъ.
Капитандан къоркъуба къалай къалайым,
Эртденбла эртде туруб барайым,
Тапанчагъа эки окъну салайым».
Ол а эртденбла эртде тургъанды,
Сора салыб оноучугъа баргъанды,
«Харекет сата келген, эки къумукълу
Къандагъай саныма бугъоу болгъанды.
Къарамырза улу къара чуутлу,
Къызгъан джюрегими суутду.
Къандагъай санларымы къурутду,
Табхан анамы итден аман улутду.
Къагъытымы джазгъандыла Сибирге,
Джанъыз сабийиме алты джыл болгъунчу,
Саутларымы джоуб къоймагъыз,—
Элтиб салыгъыз Дебошлада къара къюбюрге.
Акъ — Къалада сары илячин джырлайды
Хюсюн къызы ариу Залихат джылайды.
Бир аман от тюшюб къойге эди,
Илячин джырлагъан Акъ-Къала.

Къанамат

Эбзелени джигит туугъан Къанамат,
Эки кѣзюнден сени джууб къан агъад,
Этер эдинъ салларынъа бош болсанъ,
Сени ургъан итле бла къазауат.
Джарыкъ джулдуз таугъа айланыб батады,
Ой, Учкуланда бир тулпар ёлюк джатады.
Чыкыгъан эдинъ Сынты къабакъдан абрек,
Джети джылны Амгъата бойнун сакъладынь,
Джюрюдюнь кечень бѣрю, кюнюнь, ит болуб,
Кийген кийминъ сирке болуб, бит болуб.
Джети джылны Амгъата бойнун сакъладынь,
Кийикле ёлтюрюб таулада этле къакъладынь.
— Къасбот, къарнашым, ёлюр тюшюбюзню кѣргенме,
Кесим джанъыз, кымыжа болуб кѣргенме.
— Къоркъма, Къанамат, адам кѣрмез тюш джокъду,
Да бизни кибик эрле тюшмез иш джокъду.
— Кел, Къасбот, биз былай этиб турмайыкъ,
Дженъил огъуна биз Къарачайгъа барайыкъ,
Къонакъбайны Хубий улуна салайыкъ,
Биз баргъанек Абдул-Керимге къонакъгъа,
Абдул-Керим бизни къонакъ кибик кѣрмеди,
Кѣрмесе да тахсабызны итлеге бермеди.
— Толу кюнню къонакъ юйюнде джашырды,
Экинчи кюн бизни ариу айтыб ашырды:
— Закон мени энди ариу кѣрмейди,
Джазгъан къагъытыма къолай джууаб бермейди.
Гюллю улу Хаджи-Бекирни джаны кибик кѣреди,
Джазгъан къагъытына уллу акъыл бѣледи.
Биз баргъан эдик ой Учкуланнъа къонакъгъа,
Салыб тюшдюк Гюллю улу деген къанаугъа.
Бизни кѣргенлей ол гинджи кибик кийинди,
«Хош келдинъ, Къанамат»,— деб тюлкую, кибик суююндю.
Алай баргъанлай бизни къонакъ юйге салгъанед,
Хыйла бла саутларыбызны къолубуздан алгъанед.
Кечесинде татлы хантладан тойдурду,
Кюндюзюнде ма къара къойлай сойдурду.
— Мен барайым да къагъыт, къалам алайым
Сеннъе, Къанамат, ариу къагъыт джазайым.
Киши кѣрмезча сени деменъили джашырайым,
Паспорт алыб сизни тюрк патчахгъа ашырайым.
Алай айтыб ол бизни къоюб кетгенед,
Эшиклерибизни тышындан къылыч этгенед.
Мычымайын Ачау улу старшинагъа джетгенед.
«Кийикле тутдум» деб, къууаныб хапар этгенед.
Старшина элден уллу къаруу алгъанды,
Къанамат тургъан юйню тегерегин канвой алгъанды.
Даурланы эшитиб Къанамат терезеге башын салгъанды,—
Къасбот — деди, ой бизге болур болгъанды,
Тегерегибиз къара чаукадан толгъанды.
Ай, Къасбот керти болду бизни тюшюбюз,
Къолай болмады бизни къонакъбайда ишибиз.

Тогъуз окъ тийгенди Къанамат сени башынъа,
 Къара кюнле келди Алийни джигит джашына
 Не болгъанды белинъде къара къамагъа?
 Мыйынъ чачылды юйде эшик къанъагъа.
 Протоколунъу къанынъ бла джазалла,
 Къабырынъы да Къара багъанада къазалла.
 Эбзеланы тулпар туугъан Къанамат,
 Къабыргъанъда барды артыкъ иегинъ,
 Сени къанынъы бу итлеге къурутмаз,
 Артынъда къалгъан сынъар улан сюегинъ.
 Джаргъан дохтурла сени башынъы сылайла,
 Тышырыула тюрсююнъе къараб джылайла.
 Амгъатада талай джылны джашадынъ,
 Марал, кийик териледен къош этиб,
 Итден туугъан Гюллу улуна нек ышандынъ,
 Уллу келлю болдунъ джанынъы бош этиб.
 Учкуланда мурдар итле джашайла,
 Уялмайла, адам этле ашайла.
 Къочхар улу Къанаматны ёлтюрюб,
 Патчахдан чын, саугъа, ашау. алады,
 Мурдарлыгъы ючюн медаль тагъады.
 Ёлдю, кетди Эбзеланы Къанамат,
 Тулпарлыгъынъ арт кюнюнъе джарамад.
 Дунияда сенден джарлы ким болур?
 Эгечинъ джокъ кёзлеринъи джумаргъа,
 Ананъ джокъду ёлюгюнъе джыларгъа,
 Атанъ джокъду ысхатынъы къураргъа,
 Къарнашларынъ ушайдыла туаргъа.
 Ма, кёрдюгюзмю Хаджибекирни этген итлигин
 Хаджи-Умар, ала бар сойгъан кийигинъи джиблигин!

Гапалау

Ёксюз болуб ёсген эдинъ Гапалау,
 Кёб къыйынлыкъ кёрген эдинъ Гапалау.
 Къарыусузгъа негер эдинъ Гапалау,
 Анасына джигит туугъан Гапалау.
 Сен джарлылагъа таянчакъ болуученъ,
 Ала ючюн сёзню тауел салыученъ.
 Къарыусузлагъа сен кёпюр салыученъ,
 Анасына джигит туугъан Гапалау.
 Джарлы — къарыусузла ючюн кюрешдинъ,
 Алагъа джер юлюш алама дединъ.
 Тогъуз къама кириб ёлдюнъ, Гапалау,
 Анасына джигит туугъан Гапалау.

Эки эгечинъи артха этгененъ.
 Джер юлешген джерге чыгыб келгененъ.
 Къарыусузланы унутмагъыз — дегененъ,
 Анасына джигит туугъан Гапалау.
 Ысдауатда тогъуз къазан къайнайды.
 Джан-джанынъа тогъуз къама ойнайды.
 Ой, кюнде тогъуз къама джылтырайды,
 Анасына джигит туугъан Гапалау.
 Артха турмай, намысынъа уялыб,
 Сермешесе кызыл къаннъа боялыб.
 Тогъуз киши да джан джанынъдан алыб,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!
 Джан алмадынъ тогъузоулан тюйгюнчюн,
 Джан алмадынъ тогъуз къама киргинчин.
 Джыгълмадынъ тогъуз къама тийгинчин,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!
 Атанъ джокъду кѣзюнъю джумаргъа,
 Ананъ джокъду къан башынъы джууаргъа.
 Эгечинъ джокъду къучакълаб джыларгъа,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!
 Отунъ кѣмюлдю, эшигинъ джабылды,
 Джарлы ъксюз, бары санъа джылайды.
 Чотчалада къатынынъ къызлай къалды,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!

Эски аскерчиле

Джанъурла джауалла,
 Кѣкде булутла къаралыб.
 Аскер чыкългъанды,
 Уллу Къарачайдан саналыб.
 Джашла баралла
 Темир мешинагъа къаланыб,
 Анала къалалла
 Аланы ызындан таралыб.
 Джашла баралла
 Чоюн мешинагъа басыныб.
 Отоула къалдыла
 Ой, эшиклери тартылыб.
 Уллу Къарачайда
 Болур начальникле, сюдюле,
 Джазыкъ джашланы
 Ой, мыртазакъла сюрдюле.

Ала баралла,
 Ой. ышармайын, кюлмеин.
 Алда харибле
 Ой, болур ишни билмеин.
 Биз салыб энди
 Уллу Славагъа баргъанбыз,
 Анда кесибиз
 Бир тишлик тууар алгъанбыз.
 Ол тууар тюлдю —
 Болур экиджашар ууанык,
 Джашла къайтсынла
 Ой, къууанч этиб, джубаныб.
 Къаиш этгенбиз
 Тишлик тууарны терисин,
 Сууда къоймагъыз
 Джарлы Хаджалийни ёлюсюн.

Мындан баргъаненъ
Сен аскерлеге баш болуб,
Сууда къалгъанса
Ой, чабакълагъа аш болуб.
Сени юсюнъ бла
Сууда джюзюючюле джюзелле,
Бут этлеринъи
Бѳргъай чабакъла юзелле.
Хаджалий кетди,
Къара тенъизге кѳмюлдю.
Суугъа ташайгъынчы
Джарыкъ дуниядан тюнъюлдю.
Сотня аллында
Сен ойнай — кюле чыкъгъаненъ,
Эки этегинъи
Бюрек башындан къайырыб.
Ой, мешинаны
Къабыргъалары къанъадан,
Айырылыб барабыз
Ичибизде бѳлек маджалдан.
Ой, иги сагъан
Мен кѳк кѳгюрчюн болгъаем,
Къанатымы къагъыб
Кѳкге, мийикге учаргъа.
Термилеме, джашла,
Ой, энди ѳлеме,
Къобанны сууундан
Джанъыз стакан ичерге.
Ой, ат юсюнден,
Сени теуан эшген къолларынъ
Уллу Славада
Шай стаканны тутмайды.
Бал таракъланы
Саулай джугуучу тамагъынъ,
Уллу Славада

Къуру шекер шайны джутмайды.
Акъгъан къанынъы
Калак маскеле джалайла,
Ариу къатынынъы
Къыстеке моллала марайла.
Ауруу табханма
Мен мешинаны ууундан,
Ай, иги сагъан,
Аузу толу бирни ичеред
Уллу Къарачайны,
Сууукъ чокъуракъ сууундан.
Къыргъый санларынъы
Джелле, джанъурла тарайла,
ѳлген ѳлюгюнъе
Докторла келиб къарайла.
Сени къабырынъда
Шабдал терекле бителле,
Сени кебининъе
Ой, зем-зем суула бюркелле.
Сен аскерликге
Ой, элтген эдинъ кѳб кийим.
Къайтыб баралла
Артмакъда чыкъмай, морт болуб.
Кийимлеринъ къалды
Артмакъдан чыкъмай, кирленмей,
Кетиб а бараса
Толу Къочхарлада юйленмей.
Ариу Даумханнъа
Мени къагъытымы беригиз.
Джанъыз сабийими
Мени кѳзюмден кѳрюгюз.
Сюйген тенълерим
Тилесе бармай къалмасын,
Сюймегенлериме
Барыб. къабырымы джармасын.

Дебош

Джауумла джауалла кѳкде булутла къаралыб,
Аскерле чыкъдыла уллу Къарачайдан саналыб.
Джашла баралла Къобан ѳзенде къаралыб,
Анала къалдыла аланы ызларындан таралыб.

Келинле кьалдыла ой, ау тюбюнде аралыб,
 Келинле кьалдыла башларына аула атылыб,
 Отоула кьалдыла ой эшиклери тартылыб.
 Уллу Къарачайда болур начальникле, сюдюле,
 Ала баралла ой ышармайын, кюлмейин —
 Хайуанла киби кьайры баргъанларын билмейин.
 Ой бара, бара биз Акъ кьалагъа джетгенек,
 Уллу Акъ Къалада тууар кърманлыкъла этгенек.
 Ой Гаппушланы Алхаз хаджиге джетгенди
 Сау кърманлыкъдан джанъыз тууар санъкыылчакъ,
 Бетибизни джоуб, джерге кирлик этгенди
 Худжу кьаллыкъ, ол эски анъырчакъ.
 Биз андан салыб уллу Славагъа баргъанек,
 Анда кесиби сатыб тишлик тууар алгъанек.
 Ол тууар тюлдю болур экиджашар ууанык,
 Андан кьайытсынла джашла ойнай, кюле кьууаныб.
 Ауруу табханма темир мешинаны ууундан,
 Ай иги сагъан аузу толу ичиб ёлюред
 Уллу Къарачайны буздан эсе сууукъ сууундан.
 Ой иги сагъан бир кёк кёгюрчюн болуред,
 Къанатларын кьагъыб мийик кёкге учуб кетерге.
 Мен термилеме энди туура кюсеб ёлеме,
 Къобанны сууундан джанъыз стакан ичерге.
 Уллу Бийчесында мени аркъан атхан кьолларым
 Уллу Славада шай стаканны тутмайды,
 Бал таракъланы саулай джутуучу тамагъым
 Уллу Славада кьуру шекер шайны джутмайды.
 Ой, аскерликге сен этдирген эдинъ кёб кийим,
 Кийимлеринъ кьалды арткакъладан чыкъмай, кирленмей.
 Ариу Дауумханынъ кьалды, кьызлыкъ бети тюрленмей,
 Кетиб бараса толу Къочхарлада юйленмей.
 Аскерни аллында ойнай — кюле чыкъгъаненъ,
 Эки этегинъ бюрек башындан кьайтарыб.
 Джаратхан аллахха сен не хата этгененъ,
 Нек кьойду сени тенъ джашларынъдан айырыб?
 Ой мешинаны ара багъанасы кьанджалдан,
 Айырылыб барабыз ичибизде бёлек маджалдан.
 Ой, мешинаны кьабыргъалары кьанъадан,
 Аллах сакъласын кьалгъан джашланы аджалдан.
 Элтиб кьагъытны ариу Дауумханнъа беригиз,
 Джанъыз сабийин кесини кёзюнден кёрюгюз.
 Уллу Къарачайда ариу кьызла бла келинле
 Хаджимырза бийге сенден хапар сора келирле.
 Тюрлениб чыгъады Хаджимырза бийни хапары —
 Джерде джанланы кьалмай барын джылатад
 Зауурбек Хаджини талкъан окъугъан макъамы.
 Акъгъан кьанынъы сары маскеле джалайла.
 Баш тюклеринъи джанъурла, джелле тарайла.
 Ёлген ёлюгюнъе дохдурла келиб кьарайла,
 Ариу кьатынынъы кьыстеке моллала марайла.
 Артынъда кьалгъанд ой сени джанъыз сабийинъ —
 Ол джашды хариб игини-аманны билмейди,
 Джанынъдан суйген сени ариу Дауумханынъы

Ой, Шидакъланы къанау Хаджимырза тилейди,
«Ой тилей эсе Хаджимырзагъа бармасын,
Сюймегениме барыб джюрегими джармасын,
Сюйген тенълеримден тилеген болса къалмасын.
Ёлю джабыуунъа дарий гемхала бичелле,
Сени кебининъе зем-зем суула бюркелле.
Къабырынъда шабдал терекле бителле,
Къабыр къанъаларынъы эмен агъачдан джоналла
Ой къабырынъа кек кегюрчюнле къоналла.

Айджаякъ

Башлаб айтайым алгъа башындан
Сюйюб тебрегенем къашынъдан.

Акъылымы алдынъ башымдан,
Сени амалтын хауле болдум къошу-
мдан

Кёзлеринъ кёзюр ойнайла,
Сёзлеринъ джюрек байлайла,
Ариуну эшиги джабылсын —
Ариуну кёбле сайлайла.
Ой, къаб къарады къашларынъ,
Джибек аркъан кибик чачларынъ,
— Бир да мени эсимде болмайын,
Бек алгъа кесинъ башладынъ.

Баш азауунъа сени къарайма,
Джанъыздан сора сени тишинъ
джокъ,

Заманы озгъан энди, къарт гяуур,
Ариу къызла бла бирда ишинъ
джокъ.

— Ой, Голалада ариу мёлекле,
Алада уа болур балий терекле,
Ала джайда джашил чагъалла,
Къызыл бишиб тюблерине агъалла.
Да сени кибик ол ариулары
Мени кибик тишсиз къартла
табалла.

Сен тишлериме бир да къарама —
Замансыз, чакъсыз ала агъалла.
Ой сыртдан аууб баралла
Къантору джылкъыланы аллары,
Сары алтын, акъ кюмюш кёреме
Ариу Айджаякъны къыргый
санлары.

Худжу къалсын, алай бош къалсын
Къасботну кютген маллары,
Мен ат джерими салгъанма
Джылкъыда сары тарпаннъа,
Уллу тору атымы берликме
Айджаякъны манъа табханнъа.

Сары тарпаннъа мен джер салдым,
Ариу Айджаякъгъа ёч салдым.

Биз урум халкъда джашайбыз,
Туз бла ётмек ашайбыз.

Джюр, Айджаякъ, Тебердиге
кетейик,

Биз Тебердиде джашарбыз,
Орус печи бла юй салыб,
Кюн ортагъа дери джатарбыз
Печибизни артындан чюй салыб,
Къышыбыз къыйын келгенди,
Джазгъа чыкъсакъ турурек
Ийнар эте, ойнай, кс у салыб.
Кенъ арбазынъ тар болсун
Атлыла ойнаб чабмазлай,

Сен дунядан тас болгъун,
Къарт ананъ излеб табмазлай.
Ой, кёкню къалын булуту,
Ол къара джерни джабыуу.
Иги сагъан бирге болгъаед
Эки да суйгенни джазыуу.
Мен кёкге бачхыч салгъанма
Булутланы кенне чачаргъа,
Аллах эки къанат бергеед
Айджаякъны алыб къачаргъа.
Ой джылкъылада тору аджир,
Ол башын салады тузакъгъа,
Ишибиз къысха келгенед —
Джууукъла ийелле узакъгъа.
Тузакъды деб да къоймайла
Мени къолумдагъы къурукъгъа,
Айджаякъны сюеме, не этейим,
Ол юйретир ёзден къылыкъгъа.
Ой джылкъылада къарт байтал
Акътуюкъ ариу тай табар,

Джалгъан дуняны юсюнде
Айджаякъдан ариу ким табар.
Айджаякъны ала джаулулгъу
Ариу джарашады бойнуна,
Ай иги сагъан тюшгеем
Байрым кече аны къойнуна.
Чыммакъ къардан да акъ бойнунъ
бар,
Мамукъдан джумушакъ къойнунъ
бар,
Айджаягъым мени сейир ариуум,
Сени суйюб къайнайды мени
сарыуум.
Арымайды, джокъду мени талыуум,
Къарт болсам да къалыр эди
къарыуум.
Айджаякъны джылан алахотасы,
Келин болуб юй тёрюнде тохдасын.
Экибизге неках джазаред
Ахмат афендини сохдасы.

Кърымшаухалланы Цсарачай

(1864—1910)

Кърымшаухалланы Ислам 1864 джылда Къарт-Джуртда туугъанды. Ислам гитчелигинден башлаб бек фахмулу болгъанды: орусча, арабча алапат билгенди. 16—17 джылында Кърымшаухал улу Петербургда юч джылны аскер ктулукъ этгенди.

Къарачайда Ислам тохдаусуз сурат салыу бла кюрешиб, кёб октуб тургъанды. Ол философия магъанасы болгъан затланы бек суйгенди. Джашаууну арт джылларыны 15 джылын кесини къарачай халкъыны арасында джарыктылыкъны, билимни джаяр ючюн бергенди.

Ислам Север Кавказда уллу культуралы, фахмулу адамланы бири болгъанды. Тегей джазыуучу Коста Хетагуровну, белгили художник Ярошенкону тензи болуб, ала бла бирге халкъ ючюн кюрешиб тургъанды. Художникни салгъан суратлары бюгюн да аны уллу фахмусу болгъанына шагъатлыкъ этедиле.

Литературада кесини къарыуун 16—17 джылында сынаб башлагъанды. Башха тилледен да кёчюргенди. Бюгюнлюкде биз аны джазгъанларыны барысында джыйыб бошамагъанбыз.

Замансыз ауушхан фахмулу художник, джазыуучу, просветитель Кърымшаухалланы Ислам Къарачайны культурасыны ал ташын салгъанды.

Бёрю бла кишдик

Аманлыкны кьоймагъан,
Ашаб ашдан тоймагъан.
Чегетледе, табхырда.
Кёлекгеде, салкында
Къуйрукъ учун къайырыб,
Бёрю деген джашаед,
Мал эслесе джайылыб,
Тута эд да ашаед.
Урлагъандан талмаед
Улакъ-тумака айырмай,
Бир кечени кьалмаед
Сыртха, кьолгъа джайылмай.
Итле алыб, туайлаб,
Мараучула чабдыла,
Мыллыклагъа сойланыб,
Уручуну табдыла.

Къуйругъундан, кьойнундан,
Къулагъындан, бойнундан
Джабышдыла, къабдыла,
Ёрге-энишге тартдыла,
Хахай этиб сермешиб,
Джагъалашыб, ёрелешиб,
Арты, аллы джукъунду,
Кючден-бутдан кьутулду.

Къаты туруб талагъы,
Хыр-хыр этиб тамагъы,
Аузу, тили ачылыб,
Силегейи чачылыб,
Эрни-бурну къан болуб,
Тёрт санына тер уруб,
Бёрю келди тийреге —
Бугъунургъа юйлеге.
Арбазлагъа кирирге
Адамладан кьоркъаед,
Тынчырагъын билирге —
Ёрге-энишге джортаед,

Юй артында ойланыб,
Кёкге къараб эснеди,
Кюнтурушда сойланыб,
Бир кишдикни эследи.
Кёзлеринден тёнъереб
Джыламукъла ташлады,
Къуйругъундан чегелеб
Былай айтыб башлады:
— Кишдик, джаным, акъыллы!
Меннъе шокла атылды.
Мени сюрюб джетелле —
Саудан тулукъ этелле.

Арбазлада, юйледе,
Сен джашагъан тийреде—
Намысына уяллыкъ —
Кимди къонакъ къояллыкъ?
Кишдик турду кёрюрге.
Джол кёргюздю бёрюге:
— Салам айт да кир юйге —
Кийик улу Алийге.
— Алийгеми?
Арбазында парийге
Туайлатыб тутдурур,
Хатерими кёрмейин,
Мени саулай джудурур:
Кёб болмайын джуукъда,
Джаум кече сууукъда.
Бау ичине кирмейин,
Арбазында джатханем,
Къарангыда билмейин
Таначыгъын къабханем.
— Шахым улу Чомакъгъа —
Барсанъ алыр къонакъгъа,
— Ортабызда тил джюрюб,
Хатам джокъду мен билиб,
Ол айтыудан джети мал
Аны меннъе дерти бар.
— Бусагъатдаи мычымай
Башынъ къалды айыбха,

Сен салыб бар джунчумай —
Батчаланы Найыбха.
— Найыб мени джаулайды,
Бир текечик даулайды.
— Джорт алесе алайгъа —
Лайпанланы Шамайгъа.
— Шамайгъамы?
— Шамайгъа.
— Тас болгъанды бек эртде
Бир бугъачыгъы джеркде,
Ким этгенин билмейди.
Мени аны ючюн суймейди!..
— Аманлыкъгъа юрениб,
Къарнынъ джерге суйрелиб,
Сагъыш этсем, къорарыкъ,
Хаталадан тёбесе,
Сени юйюне къоярыкъ —
Киши джокъду, кёресе.
Кесинъ сюрген сабанлыкъ —
Сеннъе азыкъ-аш болду,
Кесинъ этген аманлыкъ —
Таякъ болду, таш болду!..
Кишдик сёзюн бошаргъа
Итле бла уучула
Хырылдашыб джетдиле,
Ура кириб бёрюню
Саудан тулукъ этдиле.

Альбомдан

Фатя, тыйыншлы бол, ишли бол,
Тырнакълы бол, тишли бол,
Турма кибик кючлю бол,
Къайын анангы бишир, кюйдюр,
Баш иенъе бек суйдюр,
Сакъалындан кёб тутма,
Хам деб ичинъе джутма.

Акѡбайланы Исмаилы

¹ Акѡбайланы Исмаилны юсюнден, 139
бетде окъуѡгуз.

Сакъла, кесме!

Уллу борчду адамлагъа чегетлени сакъларгъа,
Орнатыргъа, юйретирге, ёсдюрюрге, сакъ болгъа.
Сакъла, кесме джаш агъачны чапракълансын, суююнсюн.
Сакъла, кесме сени джуртунъ джалан болмай кийинсин.
Сакъла, кесме джел ургъанда шуулдасын, санлансын,—

Ананъ Кавказ ёлю болмай, саугъа ушасын, джанлансын.
Сакъла, кесме тюблеринден сууукъ, салкъын джел келсин,
Ортасында кюн таякъла джарыкъ берсин, нюр берсин.
Сакъла, кесме бир бутакъда бир къанатлы джырласын.
Сакъла, кесме салкъынында бир арыгъан тынчайсын.

Кюз джыйын

Сойум малларын
Сюрюб аллына,
Кюз джыйын тебрер
Джырлай, къууана;

Къышыкъгъа джетер,
Балаган этер,
Ким отун алыр,
Ким къош баш чалыр,

Ким холтас чюй,
Гылдуай салыр.
Ганъ атмай джыйын
Чалкыгъа барыр.

Чалкыла бирден,
Онъдан сермерле,
Биченни кырыб
Солгъа тизерле.

Тамада алда:
«Тартыгъыз, джашла!»
Ойун, харх эте
Тютюнлер башла.

Мизам ариуду
Кюз джыйынлада,
Былай буйуруб
Айтыр тамада:

«Ийнек сау, шапа,
Заман озмасын,
Къой сой, акъсакъал,
Кюн кеч болмасын».

Тамада айтхангъа
Джыйын сыйыныр,
Ол ойнай, кюле
Къачха джыйылыр.

Къамай уму
Аппа

*Аппаны юсюнден. 133
бетге къара.*

* * *

Андыз чапракъ, бусакъ къабукъ,
Тауукъ бокъ, ит бокъ — бары да,
Бары да дарманды — Аппаны сѣзю.

* * *

Къабыргъада къалайла,
Джетмегеннѣ джалгъайла.
Къалай улу Аппадан
Багъыр улу Къасботну сайлайла.
Огъай, ол тюз тюлдю.
Аппадан иги тюлдю.
Аны джакълары айталла.

* * *

Хырхаланы Кёккёз кёшха
кёнакь кёймайды, Бёденелени
Тинибек адам кыйынындан тоймайды.
Буз тюбюнде каллыкьды Бёденелени
маллары, ат джаурдан уллу болгъанды
Хайюкгуну джаралары

(Хайюкгу аланы джалчылары болгъаны)

* * *

Хапаланы Гагай чабырларыны
Тилимдисин суурад,
Келген кюеу негерледен
Бир аякь бозаны сыйырад.

* * *

Старшина болама дейда Хуке улу
Сакъалын тарай-тарай тауусду,
Ол умут бла дуниядан афушду.

(Хуке улу Окъубну тукъуму Биджиладанды. Байладан)

* * *

Джарлы Алибий, алыннъан Хаджибий,
Зукгу Маштакъай, юйсюз Къанамат,
Сюйюмсюз Дауат,
Барынъа къан джауат.

(Была Джёгетейдендиле).

Нарсанадагъы Къарачай байла

Джарлы къарачайлыла малларына кечинмек излей,
Чабырларын суйрей, тау ауушладан ауалла;
Нарсанадагъы къарачай байла уа
Асыры къутургъандан адамлыкъларын джоялла.

Къынъыр Махамет бла Тинибек

Бёденелары онъсуз къонакъны арбазгъа къоймайдыла,
Кеслери уа адам къыйындан тоймайдыла.
Къутургъан адамныкъылагъа ушайдыла Тинибекни кёзлери,
Джюрек джармай къоярламы къынъыр Махаметни сёзлери.

Бай къошда

Малы кёбню — шайтаны кёб.
Байны къошунда джашаялмайма —
Келген къонакълагъа къотур эчкини кеселле,
Мен а эчки эт ашаялмайма.

Адам болурламы

Джаякъсыз Джубурай,
Къуртаякъ Чомур,
Битли Матай,
Къыйынлы Алибий,

Хаджамыз Асланбек,
Забит Пача,
Тешикбаш Шаухал
Адам болурламы?

***Ырысхысын хайырландыра билмеген
къарангы, кирли Окъуб.***

Покун сыртын толтурадыла
Азананы ирклери,
Хуке улу Окъубну уа
Ачдан-арыкъдан ёрге къобалмайдыла
Стауатда итлери;
Аны башлыкъ чунъуруна сыйынмайдыла
Къабдал джагъасындан чыгъыб джайылгъан
Къочхарла кибик тёртмюйюз битлери.

Ачлыкъ сынады

Эндиге дери джашадым, накъырда бла ант бла,
Бюгюн а кюрешеме джерден къазылгъан мант бла.

Бурмамут-башын сайладыла

Тамбийланы Сога, Хапчаланы Байра.
Мечире улу Хоча, Теке улу Юнюз,
Малийхан улу Кърым-Герий, Айбазланы Хаджай,
Джаракчыкъ улу Чомай, Хурланы Ганга,
Чотчаланы Джаша. Батдыланы Юзейир,
Деболаны Джайылгъан, Бархоз улу Абдулла,
Шибижия улу Макара, Къызылалай улу Идирис,
Элкъанланы Домакъай, Тоторкъулланы Гырау бла Шамайыл.
Хапчаланы Тока, Лайпанланы Мырзакъул,
Полковой командирлери Дудаланы тюксюз Къасбот.
Къызгъанчлары, къазан къырыучулары Баракъчыкъ улу Мырза.
Байрамукъланы Тырнакъ Бекир-Хаджи,
Гырджын приказчиклери Къарданланы Локъман-Хаджи,
Бу къауум адам негер болдула.
Къышлыкъ изледиле къыш турургъа,
Джылы-джер, ышыкъ джер.
Къарай тебретиле къышлыкълагъа,
Аман-Къолда, Джалан-Къолда, Джараклыда,
Джомертеде, Джантухан — Къалада,
Багъатыр-Талада,

Тууарчы орунда,
 Гюрбеджи-Дорбунда,
 Тешик-Ташда, Чучхур-Артында,
 Хушту-Башында —
 Барысын да жаратмадыла.
 Барысы да бир акыл болуб сора сайладыла
 Бурмамут-Башын.
 Межам ишледиле.
 Тууар орунла-балдыргъан къаурадан.
 Къой баула — маралчѣббашыдан,
 Джашай турдула алайда.
 Таналары кыш кызгъандан къотур болдула.
 Оноулашыб къотургъа дарман табдыла:
 Нарсана петегеннѣ къошакъ этмей
 Эртден сайын къотур таналаны джууаргъа.
 Нарсанадан петеген ташыучу Чыгырчыкъ улу Эза,
 Тамбийланы Башчы-Хаджини джашы чабырлыкъерин Салим,
 Юслерине туруб оноу этиучю Ачау улу Хаджи-Умар.
 Былай бла Нарсананы петегенсиз эте, джазгъа чыкъдыла
 Джазгъа чыгъыб айрылгъынчы ол бѣлек адам
 Бир-бири бла гъыр-мыр болдула.
 Бир-бирлерине ачыуландыла.
 Бурмамут — Башындан ким къазанын,
 Ким чоюнун, ким къашыгъын атдыла.
 Аланы джай кырдыкда схауатчыла табдыла.
 Бир сыннган къашыкны да къоймай
 Джыйгъан хапарлары чыгъа эди.

Джѣрме

(1-чи тюрюсю).

Тау артындан аугъан эди малгар аскер,
 Тау аллындан чыкъгъан эди зытчыу аскер.
 Нѣгерликге чийбыдырны жаратмалла.
 Бара-барыб кылды кѣпюрден ары атлалла,
 ..Чийбыдыргъа бирер къамчи сермедиле,
 Джашла чабыб тау башына ѣрледиле,
 Ёрледиле анда джѣрме кѣрмедиле.
 Джѣрме кетди мукъут болуб аргы бетге,
 Джюрюгюз, таш салдырайыкъ Орусланы Қъалабекге.
 Қъалабекни сакъалында тюгю джокъду.
 Аскер джашла ызларына тебредиле,
 Изледиле джѣрмени ѣз кѣрмедиле.
 Эй, джѣрме тюлдю ногъана башды.

Джёрмеледе бир къаралды томала, къачды.
 Мени джёрмем джёрмеледен базыкъ эди.
 Мени джёрмем сау аскерге азыкъ эди.
 Мени джёрмем бир къарыннъа джазыкъ эди.
 Мени джёрмем бир улоугъа джюк болады,
 Тышындагъы къара ичеги тир улоугъа джиб болады.
 Чотчалада джёрме урлагъан Шымаухалай тюр болады.
 Джёрме кетди бир тёнъереб шалбар аугъа,
 Башы къалды Шымауханы джёрме даугъа.
 Тышындагъы къара ичеги бир улоугъа джиб болады.
 Джёрме амалтын Шымаухабыз, нёгерине джалчы болур.
 «Бир джёрмени эндиригнем, къарнымдады,
 Бирси джёрме ташадады-къойнумдады,
 Джёрмелеге бир учарым, мени энтда бойнумдады,
 Джёрме десенъ от тюшеди Генджаханна обасына,
 Ийнанмагъыз Чотчаланы тобасына.
 Джау сюртюгюз джоргъа аджирни джууагына,
 Джёрме дауну сиз айтмагъыз Шмауха деген алтынлыгъа,
 Барыгъыз да тарыгъыгъыз Чотчалада къатынлагъа.
 ...Игилени ашхы джерде сёзю болур,
 Аманланы джёрмеледе кёзю болур.
 ...Эртден бла эртденнъиде къобмагъанла,
 Габашларын юйде излеб табмагъанла,
 Табсала да бурунларын къаблагъанла.
 Аркъаларын сеннъе буруб олтургъанла,
 Отджагъаны бурун суудан толтургъанла,
 Ийнелерин шалбар учха тюррегенле,
 Джыл кёзюне тюр бюртюклей юйрегенле...
 Эй, джёрме сени эшигинъ бир кзурусун!
 Аллах берсин джёрмелени чынъ уллусун!

Джёрме

(II-чи тюрюсю).

Ой да джёрме, аллай джёрме,
 Былай джёрме, ой, ой,
 Мени джёрмем аллай джёрме,
 Къаллай джёрме, ой, ой,

Тыш чегиси джети арбагъа
 Джиб болады, ой, ой.
 Аны урлагъан дуничдан
 Тюр болады ой, ой.

Мени джёрмем тас болгъанды,
Кёрюмегиз ой, ой,
Аны урларгъа ол сагъатха
Телимегиз ой, ой,

Аны ашаргъа ол сагъатха
Бёрюмегиз ой, ой,
Аны ючюн элге, джолгъа
Келимегиз ой, ой.

Мени джёрмем багъанадан базыкъ,
Базыкъ эди ой, ой,
Аны ашаргъа бир къарыннъа
Джазыкъ эди ой, ой.

Мени джёрмем джаулу джёрме
Баулу джёрме, ой, ой,
Мени джёрмем ашагъаннъа
Даулу джёрме ой, ой.

Джёрме барады,джаным, джашла,
Джаным бла ой, ой,
Къан салгъанма джарлы ююме
Къарным бла ой, ой

Броодюциядан софа
Халке'джирча

Гылджа

Келигиз кызла, биз джайлыкъгъа
барайыкъ,
Манъа къалыннъа малла берелле
Барыб биз алагъа къарайыкъ.
Ненча эселе, тергеб, санын
санайыкъ.

Манъа къалыннъа берген малланы,
Келиб сейирге кѳрелле.
Манъа къалыннъа бир тумакъ бла
Бир гылджа ийнек берелле.

Гылждадан эсе тумакъны алырек.
Аны бырнакга къошарла.
Бырнакга чурум кѳб болад дейле
Артларын этиб бошарла

Бири батмакъгъа батханд дейдиле
Бири аны къатында джатханды.
Бирчигин тюнене къабханды дейле
Бирин аракъыгъа тартханды.

Мени гылджам аллай гылджады
Мюйюзюне накъыш салдыргъан,
Гылджаны несин айтасыз, аланла,
Джетеуге къатын алдыргъан.

Тюбюнден джаууб келген, аланла,
Ол джанъурмуду, къармыды?
Ой-ой аланла, бир зат сорайым,
Гылджаны мюйюзю бармыды?

Джокъду айрандан сайланнъан

Аллыбыз бла озуб баралла
Мени наным маллары,
Мен аны сиймей къалай этейим
Илячинчады санлары.

Наным малларын сюрюб барады
Лабаны салкъын таууна,
Алтын тѳгерек бир ариу джарашады
Нанымы бели баууна.

Ой мени наным кѳреме, кызла,
Бу тюбюбюзден ѳрлеген,
Таша ауруучу джюрек аурууум
Энди туру ауруб тебрегенд.

Ой манъа керек туююлдо, кызла,
Орамлада хауле айланнъан
Ойнасакъ не да айтабыз ансы
Джокъду айрандан сайланнъан.

Кулина

Сууда ѳрге джюзеди
Ала чабакъ, акъ чабакъ.
Мени джанымдан сийгеним
Кулина деген акътамакъ.

Ариу Кулинаны сийюб тебретим
Аны эки къара къашындан,
Сени ючюн кетиб къалама
Джарыкъ дуняны башындан.

Сени келтирсем соярма
Юйде асырагъан къоюму,
Юч кече, юч кюн этерме
Сени келтирсем тоюнъу.

Къолумдагъы джюзюгом, Кулина,
Алыб салгъанма базманнъа,
Джашлай джояргъа мениджанымы
Нек кёрюннъененъ сен манъа?

Бетим нек болгъанд дейсе
Топракъ бетли, кюл бетли?
Сенден сора кёрмегем
Кесимча асыл джюрекли.

Магазинде ариу къумачдан
Санъа чебгенлик алама,
Бюгюн малгъа кетерик эдим
Джанъыз сени ючюн къалама.

Аманны, игини къайдан билейим,
Къыйынды аны билмеклик.
Джанымдан суйген затым джокъ
эди —

Аны унутдургъанды суймеклик.

Суймекликни сагъынсала
Чанчады джюрек тамырым,
Мен Кулинаны алмасам
Эки джарылыр къабырым.

Туз къуйгъанлай болуб къалгъанма
Аллымда татлы ашыма,
Акъылым санъа бёлюнюб
Бир джукъ кирмейди башыма.

Мен къолума иш алгъанма
Акъылым санъа бёлюнюб,
Кече джукъларгъа къоймайса
Келиб кёзюме кёрюнюб.

Агъашчыланы джыры

Чегетде къалды мени бир бурусум
Аны арты-аллы юзюлюб.
Биягъы джаламишле кетиб барадыла
Уллу Бурмамутда тизилиб.

Ала Бурмамутдан алай да чыкъдыла
Уллу Нарсанагъа акъдыла,
Ойра алыб баргъан къаннъа арбаларын
Онтогъуз сомлагъа сатдыла.

Онтогъуз сомлары, ойра, къайры кетди!
Ах суугъа тузну атханча
Алиюкъ улу Чотча алай умут этед
Худесде джылкъысы джатханча.

Алиюкъ улу Чотча мындан салыб барыб
Джанъы элледен юйле ишлетед,
Ол а андан салыб келиб Худес чегетинде
Тору джылкъысын кишнетед.

Агъачларыгъызыны джарыгъыз, таулула,
Агъачлалла бизни джашатхан,
Багъатырланы сокъур Юзейирд
Мёлеклеге агъач ашатхан.

Ёзденланы Харус мычхы джарады
Тамам сюрме бла ургъанча,
Багъатыр улу Юзейир тамам алай кёред
Банкда ачхасы тургъанча.

Хурджунларыгъызны къагъыгъыз, джаламишле,
Биягъы агъашчыла келелле.
Хоча улу Рамазан бла Бютдюланы Аскер
Адемейни онъсузгъа кѣрелле.

Агъачлагъа чаба, ол джарлы Адемей
Ючлю тайчыгъын арытды,
Хоча улу Рамазан агъашчы болгъанлы
Къонакъ юйчюгюн джарытды.

Шаманланы Исхакъ арба джюклейди
Туура галлерейни юйюча,
Эм артларындан хошдуну ургъанма
Ачакгуну артыкъ чюйюча.

Зухура

Кѣкле тюбюнде кѣкбаш юйюгюз,
Кюнча тийесе Марагъа,
Зухура, бала, бирчик ышарсанъ а
Сен бери айлан да, къара да.

Биз мындан бара Черкесияда
Табханек фотографияда
Бир-бири къолубуздан алыб
Ийнакълайбыз картыны

дивизияда

Бизни элибизге патеген келсе,
Биз аны сатыб алмайбыз,
Бизни элибизни Зухура джарытад
Чыракъ керекли болмайбыз.

Сени къобузунъу кюзгюсю, Зухура.
Кюнню таякъларын тартады.
Кюн сени кѣрсе, тохтаб къарайды—
Эки сагъат артха батады.

Наным партизаннъа кетгенди

Наным партизаннъа кетиб барады
Уллу борчу бла бойнунда,
Волгоградда саугъаланнъанды —
Ордени барды къойнунда.

Ол победаны алса келликди
Къызыл орденлери джылтырай.

Наным атакагъа кирген заманда
Турмаз къолларъ къалтырай,

Эм ызларындан кетгененъ, наным,
Эм алларына ѳтгенсе,
Кесинъ урушха туруб кетгенсе,
Бизге ѳа не оноу ѳтгенсе?

Наным

Тауланы башы мийик тау болса,
Ол алгынлада кьар эди.
Мени джюрегими тау тенъли эткен
Къаллай суюгеним бар эди!..
Мен Азияда сен Москвада.
Бир узакъ болгъанды арабыз,
Ауруб кюсесенъ да,
Кёрюрге болмагъан
Бу зорлукъ джашаугъа къарагъыз,
Келликсе эте, аллынъа къарай,
Энди эки кёзюм кёрмейди.
Къой, мени кирик насыбсыз джаннъа
Аллах да суюгеним бермейди.
Мен алгынла да джаш эдим, наным.
Ой энди кирик суюмейем
Къайры кетсенъ да, къайда айлансанъ да
Чырт тансыкъ бола билмейем.
Къайда кёрейим, къайда табайым
Джанымдан суюген наным.
Сен фронтха кетсенъ, ёллюкме дейем да
Энди нек алмайма джаным.
Ой мени наным кёреме, къызла.
Запад фронтлада сайланнъан,
Кесини полкуну аллында
Къанатлы кирик айланнъан.

Къолджаулукъчугъум

Къолумдагъы къол джаулукъчугъум,
Алачыкълары тёртдюле,
Кеси башыма эркинлигим джокъду —
Оноучуларым кёбдюле.
Къолумдагъы къолджаулукъчугъум,
Алачыкълары онънаед,
Ой хар ким манъа оноу этеди —
Къаллым къарнашсыз болгъаед.
Къолумдагъы къолджаулукъчукъну
Джуууб джайгъанма чалманнъа,
Сен тогуз джылны ауруб термилгин
Излеб мени табмай дарманнъа.
Къолумдагъы къолджаулукъчукъну
Сен тилей эсенъ берейим,
Ой алай онъан тукъумдан да тюлсе
Онъмагъанынъы кёрейим.

Санъа тарала ой санъа джылай
 Танъым аман бла атады,
 Эки тобугъума къаблана да джылай
 Мени кюндюз кюнюм батады.
 Джюрегинъ суйгенни къолунъ да сюеди —
 Мен таймай джазама атынъы,
 Ий тансыкъ болсам къарай турургъа
 Ийсенъ а, наным, картынъы.
 Ой сен кетгенли бир къууанч киргенди
 Бизни колхозда бирлеге,
 Алай этерлерин билмейем ансы
 Кетиб къаллыкъ эдим биргенъе.
 Полковник болуб келликсе деб, наным,
 Аллынъа къараб турлукъма,
 Ой кёзден кетген кёлден да кегеди
 Суюмеклигибизни унутма.
 Юйбюзню аллында кёк Қъобан
 Чайкъалыб урады кёмюю,
 Санъа термиле былай тургъандан
 Урушда ёлген да кёб иги.
 Ий наным, манъа бир письмо джазсанъ а
 Қъуру бир сёзчюк болса да.
 Сени картчыгъынъ сёлешмейди манъа
 Юсю джыламукъдан толса да.

Мен суйгениме кетиб къаллыкъма

Мен суйгеними сайлаб алама
 Аны кеси тенъли алтындан,
 Ий былай акъыллы къалай
 тулгъаненъ
 Сен да бир къарачай къатындан?!
 Мен суйгенчигиме бир оноу этерем,
 Эркинлигин манъа берсегиз.
 Мени суйгеним бир ариучу къыду
 Сиз да сюерегиз кёрсегиз.
 Юсюнъдеги акъ келегинъ —
 Қъаранъы кече джарытхан.

Таймай кийиучю кёк бухар
 бёркюнъ
 Кенъден сормагъанлай танытхан.
 Тюбюнъдеги тору атчыгъынъ
 Иничгеден айыл тыймайды.
 Бир талау тийсин сени атынъа
 Кесинъи уа кёзюм къыймайды.
 Башынъдагъы акъ кийиз бёркюнъ
 Тёбенъи аяз кёлтюрсюн.
 Мен суйгениме кетиб къаллыкъма
 Суюмеген кесин ёлтюрсюн.

ՀԾԾԷՏ ՈՍՅՏԼԷ

Къочхарланы Къасбот

(1834—1940)

Белгили къарачай джырчы Къочхарланы Къасбот кетген ёмюрню отузунчу джылыны аягъында туъгъанды. Ол уллу Октябрь революциягъа 80 джыл болгъан къарт болуб тюбегенди. Миллетибизге насыб берген революция. джырчыны да джюрегин къууанчдан толтуруб, джангъы джашаугъа кёзюн ачдыргъанды. Къасботха джашлыгъы къайтыб, Сулейман Стальскийча, Джамбул Джабаевча эл элге айланыб, кесини джырларын джырлаб тургъанды. Джырчы Лениннге, партиягъа бюсюреу эте, джангъы дуня адамны ёмюрюн узакъ этгенин «Джаш болдум» деген назмусунда миллетини аты бла кёргюзеди. Къасботну джырлары энди халкъ джырла болгъандыла. Джырчыны творчествосу сайлай да энгда джыйылыб бошамагъанды, аны юсюнден уллу иш бара турады: джырларын, чамларын джыйыб китаблада чыгъарадыла. Джазгъанларыны сайламалары да китаб болуб чыкъгъанды.

Джаш болдум

Къара кюнледе кечем тубан, кюнюм чарс,
Кёб заманланы болуб турдула кёзлерим тас.
Байланы, бийлени къолунда,
Патчахлыкъ властны зорунда
Ненча джылланы кёб артыкълыкъла сынаб,
Сан къыйынымы табмай хар кюнде джылаб,
Бу артыкълыкъда мен къыйынлыны кёб кюнлерим кетдиле.
Ол кир законда къан ичген къуртла кёб артыкълыкъла
этдиле.

Джылдан юйюме къайытыб келсем,
Юйюм гырджынсыз тура ед,
Бу къыйынлыкъда джашаялмайын
Атам кёб сагъышла къураед.
Байланы, бийлени залимлигинден
Атам саулай ёксюзлюк сынадым,
Кесим кибик кёб джарлыланы
Кёрюб чыдаялмай джыладым.
Эсги закон, къара кир закон
Кёб джарлыланы тас этди,
Ленинни джарыкъ ёмюрю
Мени джанъыдан туугъан джаш этди.
Энди мен джанъыдан туугъанма
Къарачайда ариу таулагъа,
Сыйлы партия маъна бергенди
Бу эркинликни саугъагъа.
Джуртуму ёрге ёсдюрюб барады
Ударниклени къоллары,

Менича джырчыла бары джырлайла —
Ачыкъ болгъанды джоллары.
Совет власта мен да джырлайма
Джангы джашауну юсюнден,
Къан ичгенле бизден кетдиле
Сыйлы партияны кючюнден.
Эндиге дери джюз джылымдан эсе,
Энди онбеш джылым баш болду.
Бийле, байла барысы
Бизни дуниядан тас болду.
Совет къралда джарыкълыкъ джашнайды
Джаз майда чакъгъан ханс кибик,
Сыйлы Лениннъе джырла джазама
Онбеш джылы толгъан джаш кибик.
Мен онбеш джыл тергеб турама
Совет власта атыма,
Уруш болгъанлай мен да чыгъарыкъма
Бир джау келелмез къатыма.
Мени сыйлы Джуртума этген джырларым
Чыртда джетмейди кълюме,
Джуртха ёшюн салгъан джауланы
Джибермем сыйлы джериме.
Кёб тенъизле кършалаб туралла
Мени джуртуму джагъасын,
Бизни партиябыз бере-таба биледи
Къарт джырчыланы багъасын.
Колхозларыбыз кенъ джерле алыб
Тюзледе сабан сюрелле,
Стахановчула кёбден кёб болуб
Этер ишлерин билелле.

Ленин

Ленин бизге джашау бериб кетгенди.
Барыбызгъа ол осият этгенди
Партияны ариу, кирсиз сакъларгъа,
Урунъанланы ит къауумдан джакъларгъа;
Алдан-алгъа хаман хорлаб атларгъа
Хорламланы онла бла къатларгъа.
Къаргъаны, къузгъунну билген тилин,
Джашауну узакъдан кёрген Ленин
Джокъду бизни арабызда ол бюгюн,
Алай а джарытад ол тийирген кюн.
Ленин келгенлей ууалдыла джаула-тушманла,
Ленинни ёлгенин эшитиб джыладыла урунъанла.

Алтын кимса бла джазылгъанды Ленинни сынамы,
Накзут-налмаз салыныбды кешенесине.
Уруннъанны минут сайын ол тюшеди эсине,
Ленинни кюреши акъыл бла тюзлюк эди,
Он бармагъы аны алтын терек эди.
Ленин туууб уруннъанланы шох этди.
Адам джекген къауумланы джокъ этди.
Ленинни аты джашарыкъды ёмюрлеге,
Аны иши юлгюлюдю кёб эрлеге.
Партиягъа бизни этгенди Ленин аманат.
Джашауубуз сейирликди, аламат.

Сабийлеге

Школлагъа барыгъыз,
Билим, акъыл алыгъыз!
Кирсиз болсун саныгъыз,
Окзургъа айлансын къаныгъыз.
Сабийлерибиз окзуйла
Партияны кючюнден
Инженерле, кёб усдала чыгъалла
Таулуланы ичинден.
Сабийле ариу кийинелле,
Ала бир-бирлерин сюелле,
Хар ишни да эбин билелле,
Билгенлерин халкъгъа юретелле.
Бизни джаш тёлю окзуйду
Ариу шиндикледе олтуруб,
Бирери бирер усдалыкъ алады
Школланы барын толтуруб.
Кёб болгъанды школланы санлары,
Ариу джазалла окзуучуланы къоллары.
Окзуугъа айлангъанды барысыны аллары.
Аны кёрюб къууаналла аналары.
Сизни окзур заманыгъыз джетгенди,
Ленин окзугъуз деб осият этгенди.

Мюрзеу ѓжыйыу

Кѣбдю джыйылгъан мюрзеуленѣ санлары,
Къууанчлы джашасын аны джыйгъанланы джанлары.
Зынтхы ашаб семирѣдиле маллары,
Кѣб ишлерге сюѣдиле къоллары.
Айланыбды иги ишлерге аллары,
Джокъду аланы арыулары, талыулары.
Бу мюрзеуден ишлеген бары ашасын!
Мюрзеуленѣ таза джыйдыргъан,
Кенъ амбарлагъа къуйдургъан,
Уруннъанланы барысын да тойдургъан,
Совет власть джашасын!
Етмеклени эркин этдирген,
Малны игисин къюдюрген,
Сабанланы алапат битдирген,
Миллетлени барын бирикдирген,
Джашауу игисине джетдирген
Совет власть джашасын!
Барлакъланы тракторла сюрелле,
Сабанланы комбайнча оралла.
Колхоз джашауу коммунизмге бардырлыкъ,
Хар бир кереклинъи табдырлыкъ,
Малланы кѣбюн къюдюрлюк,
Джерлени эркин сюрдюрлюк,
Властыбызны сююгюз,
Мюрзеу къадалыб джыйыгъыз!

Къарачай улу Анна

(Джанибекланы Къала-Герийни джашы Анна)
(1864—1934)

Къарачайны фахмулу чамчысы Къалай улу Анна кетген ёмюрню алтышыны джылларында Учкуланда туугъанды.

Анна поэт-сатирик, юморист, импровизатор болгъанды. Ол джырла да джазгъанды, алай а аны атын чамлары, самаркъаулары, импровизациялары айтдыргъандыла.

Патчахлыкъны зорлукъ тюрмеси Аннаны төрт джылны джер тюбюнде джашатханды, ол Сибирь бла да танышады. Алай а ётгюр поэт зорлукъгъа тёзюб болмай, Сибирден къачыб Къарачайгъа келеди.

Улуу Октябрдан сора Анна къоркъуусуз джырлаб тебрейди. Аны джазгъанлары бусагъатда джыйыла турадыла, китабы чыгъарыкъды.

Къарачай чамчы, джырчы Джанибекланы Анна 1934 джылда Къызыл-Покун элде аюушханды.

* * *

Джер болуб эди башы тюбюне,
Власть келгенлей бурду тюзюне.

* * *

Къызыб келеди Крымны швед ийнеги,
Бир тебсини юсюне тюрлю-тюрлю
Хант салады энди Аджини Джандет
Деген келини.

* * *

Джөгетейде Огъары тала деген
Тийречикни адамларына:
Кривой народ,
Свидинский завод.

* * *

Тынъылагъыз, Хукелары, ариу
Къызыгъызны джырына,
Сполна болуб тогъуз челек суу
Сыйынады Хуке улу Окъубну бурнуна.

* * *

Шаманланы Мусса эки санъырау
Къулагъын бакъдырад,
Къызын бергенди да—
эшик аллына бир кёк эшекни такъдырад.

Юйдегиленсем

Кеси отоумда джашарма.
Кеси орнумда джатарма.
Кеси отумда джылыиырма.
Кеси хантымы ашарма —
Алаймыды? Огъай.
Къатын алсанъ, ал къолунъа балта,
Башынъа уа-хата.
Къыжгъыл-мыжгъылла тууарла,
Бири гырджын, бири чабыр, бири бёрк деб бууарла.
Отун келтир, ун келтир,
Ийнек саудур, кой кесдир
Деб къатынынъ къоймаз.
Къартлыгъынъда юйдеги ёсдюрюр къарыуунъ болмаз.
Мыйыкъланы буралмазса,
Ат белинде туралмазса.
Къой, Аппа, къатын къайгъынъы.

Кесиме

Энди юйлениую кьой.
Касасаланы кьыз да,¹
Ырнык ёсген кьаурача,
Дупбур юсюнде турсун.

* * *

Салыб бардым Джёгетей кьабакъгъа —
Таяныб кьалдым нартюх сабакъгъа,
Башлыгъымы чохун кесдиле,
Тобугъуму башын тешдиле.
Джёгетей кьабакъ гьрджынлыкъчыкъларын
Алыб тирменнъе чабдыла
Аны да бирер кюйген гютдю этиб кьабдыла.

Эчкичини джууабы

(Эчкичи джаш Гогуйланы Добарны джашы Ахлау болгъанды).
— Кёб болсун, беш эчки бла бир теке!
— Сау бол, Къалай улу Аппа деген кьызтеке!
(Аппа артда: «Ол джаш болмаса, мени сёз бла киши хорламагъан эди»,— деб хапар айтыучан эди.)

¹ Касасаланы кьыз Аппаны суйгени болгъанды.

Акъбайланы Цсмайы

(1874—1937)

Къарачай тилде биринчи окъуу китабы автору Акъбайланы Исмайыл 1874 дж. Огъары-Тебердиде туугъанды. Уллу билими болгъан таулуланы бири болуб ол Къарачайда окъуу-билим джаяр ючюн кёб кюрешгенди. Аны «Ана тил» деген китабы 1916 джылда Тифлисте чыкъгъанды. Ол заманда Север Кавказда къумукълула болмаса, алай китабы болгъан миллет болмагъанды.

«Ана тилинде» ол къарачайлыланы орус классика литература бла танышдырыгъа кюрешеди, кесини да талай иги назмусун, хапарларын бу китабда чыгъаргъанды.

Биринчи къарачай просветителлени бири поэт, устаз Акъбайланы Исмайыл Кърымшайхалланы Ислам бла бирге къарачай литератураны аллын башлагъанды.

Уллу Октябрь революциядан сора учебникле джазыуда, словарла джарашдырыуда, газет чыгъарыуда Акъбай улуну уллу къыйыны барды.

Чөгюч бла оракъ

(Колхозчулагъа)

О р а к ъ:

Чөгюч, джолдаш, къарнашым,
Биз джашайыкъ джанаша,
Колхоз сабан битдириб,
Мен оргъандан сен да аша.

Шохлугъубуз арада,
Къурч бедеклей бегисин.
Аны кёрюб джаулану
Джюреклеру эрисин.

Ч ё г ю ч:

Оракъ, джолдаш, тас болмаз
Этген затынъ меннѐ атаб.
Къараб турмам къайтармай,
Сен этгенден мен ашаб.

Арабызда шохлукъну
Тамам кючлю бегитиб,
Тас этербиз джаулану
Джазгъы къарлай эритиб.

О р а к ъ:

Байла ,бийле табыну
Бизге къарыу бермелле,

Къыйынлыкъда тутдула,
Адам кибик кёрмелле.

Арабызны айырыб,
Бирикмезча кенъ этиб,
Бизни джегиб турдула
Хайыуанлагъа тенъ этиб

Ч ё г ю ч:

Кече, кюндюз тохдаусуз
Байгъа, бийге урунуб,
Залимликни тубюнде
Мугур болуб унугъуб,

Кёб заманны ичинде
Биз джашадыкъ къыйналыб,
Алдаучула сёзюне
Джахилликден инаныб.

О р а к ъ:

Къулач бойун табынны
Бугъа кибик семиртдик,
Этибизни ашатыб
Сюеклерин кемиртдик.

Джогъед бизни ёчюбиз
Къаршчы джууаб этерге,
Къолларындан къутулуб
Башха джары кетерге.

Ч ё г ю ч:

Ленин устаз джолунда
Бирлешиуню кючюнден,
Чёгюч-оракъ тайдырды
Залимликни юсюнден.

Къуш суратны тайдырыб
Кърал тамгъа болгъанбыз,
Хукуматны къолгъа алыб,
Диктатура салгъанбыз.

О р а к ъ:

Эски джашау, эски адет,
Сизден узакъ къачханбыз,
Социализм джолунда
Джангъы джашау ачханбыз.

Оракъ — колхоз джыйыннга.
Чёгюч — Союз бирлешиб,
Кърал мюлкню ёсдюрюр
Бир акъылда кюрешиб.

Ч ё г ю ч:

Устазыбыз Ленинни
Политика сууунда
Къатдырылгъан бедегим
Бек бегибди орнунда.

Чюйюрюлмез, майрышмаз
Тийген джерин кенъ созар,
Мюлк ёсдюрюу ишинде
Къралладан алгъа озар.

О р а к ъ:

Беш джыллыкъны планын
Толтурурбуз кюрешиб,

Социализм къуарарбыз
Экибиз да бирлешиб.

Социалист эришиу
Тириликни табдырыр,
Мюлкюбюзню ёсюмю
Дженгил алгъа чабдырыр.

Ч ё г ю ч:

Хар керекли иш саут
Менден сангъа терк джетер,
Къыйын, аур ишлени
Барын сангъа тынч этер.

Тёрт бюгюлюб, иш этиб
Къынгъырлангъан санынга,
Аурлукъну тайдырыб
Тынчлыкъ берир джанынга.

О р а к ъ:

Сен да мен да бирликде
Джангъы джашау къуарарбыз,
Хакъ ашаучу табынны.
Дуня юсюнден къуарарбыз.

Капиталны уатыб
Хукуматны алыбыз,
Сау дуняны башына
Бет джарыкълы болурбуз.

Ч ё г ю ч:

Ол заманда хар миллет
Къарнашланыр, бирлешир,
Хар не тукъум иште да
Бир муратха тиллешир.

Сау дунягъа арада
Кърал тамгъа болурбуз,
Андан сора тынчайыб
Сен да мен да солурбуз.

Сохтачыкѣны джыры

Джандан суйюб, кѣууаныб
Мен мекдабха барама,
Устазыма тынѣлаб
Дерслерими алама.
Кюн ортагѣа джетеме
Дерслериме джубана,
Сора юйге кетеме
Билгениме кѣууана.

Окѣуу кыйын тийсе да
Кюрешеме окѣургѣа,
Джахил адам ушайды
Кѣз битмеген сокѣургѣа.
Кюрешгеннѣе окѣургѣа,
Окѣуу акѣыл береди,
Юсюндеги ау тайыб
Кѣз да джарыкѣ кѣреди.

Нѣгерлик

Бек мыдахды Азгери —
Кѣолу, аягѣы тутмайды.
Джокѣду аны ѣгюзю
Кѣаладжюк, урлукѣ табмайды.
Тынѣысызды Бекмырза —
Урлукѣчугѣу бар эди,
Кѣаладжюксюз, урлукѣсуз
Сабан сюрюб болмайды.
Ѣгюз баред Алийде —
Кѣууанмайды ол да анѣнѣа,
Кѣаладжюксюз, урлукѣсуз
Кѣалай чыкѣсын сабаннѣа.
Ючюсюда ныгѣышда
Бир-бирлерин табдыла,
Кенѣеш этиб, джарашыб
Сабан нѣгер болдула.
Кѣарыуларын бир этиб
Сабан сюрюб башлалла,
Сюрюб бошаб, сабаннѣа
Урлукѣ чачыб бошалла.
Нѣгерликни хайырын
Ала ариу билдиле,
Бир-бирине кѣарашыб
Кѣууанч болуб кюлдюле.

Оракъ джыр

Оракъ оргъан бир тиширѳу
Айтды джайны къаты ишли кюнлеринде:
«Аяз джокъду, кюн кызыѳуду, джандырады,
Иш аурду-билеклени талдырады.

Билеклени талгъанларын сан этмей
Кюлтелени кючлю байлаб тиземе мен.
Кюлтеледен алгъын беджен, сора черен
Эм артында уллу антаѳу этеме мен.

Аны жѳрген ишчи халкъла кѳуѳанырла,
Бизге ишлетиб ашаѳчула зарланырла.
Иш бошасам орагъымы мен кѳоярма,
Шахарлада ишчилеге ун булгъарма.

Алийланы Умар

(1895—1937)

Алийланы Джашыуну джашы Умар 1895 джылда Къарт-Джуртда туугъанды. 1902 джылда орус-тузем школга окъургъа кириб, 1906 джылда аны айырма бошагъанды. 11 ажылында Къарачайдан кетиб, кеси кесин асыраб, окъуб тургъанды. Къабарты-Малкъарда, Дагъыстанда араб, тюрк тилге юрениб, араб илмуланы (араб грамматиканы, муслиман литератураны, юриспруденцияны, риториканы, логиканы) окъуб тургъанды.

1915 джылда устаз болады. Ол замандан башлаб общество-политика, педагогика ишлерин бардырады. Дагъыстанда, Тифлисте, Уфада восток тиллени, араб литератураны устазы болуб ишлейди. Февраль революцияны заманында устазланы Къазанда Бютеуроссия обществосуну председатели болады.

Партияны члени болгъаны себебли Октябрь революцияны биринчи кюнлеринден башлаб кесин общество-политика ишлеге береди. Алий улу кърал масштабны алими болгъанды. Совет власты ал джылларында В. И. Ленин бла ишлегенди. Ол история-экономика джаны бла кёб затла джазгъанды. Тюрлю-тюрлю словарла, назмула, учебникле дагъы да башха китабла джазгъанды.

Билим

Хайда, аланла, джюрюгюз, биз окъургъа барайыкъ,
Туугъан кеси тилибизде билим, акъыл алайыкъ!
Заманында къадалыб окъуюкъ мектаблада,
Джарыкъ билим ачхычларын кёрейик китаблада.

Окъумагъан сокъурду, сокъур ташха абыныр,
Эндиги дуняда кёз ачмагъан къабылыр.
Тилим — дуня тутхучу, билим — ёсюм басхычы,
Хар не затны сен скойсенъ, билим аны ачхычы.

Билим кюч бла учалла темир къушлагъа миниб,
Чабакъ кибик джюзелле, тенъиз тюбюне кириб,
Билим излеб таулада алтын, кюмюш табады,
Джюз минъ атны кючлерин барын суудан алады.

Ат джегилмей мешина барад сабанны сюрюб,
Арбала да баралла темир джоллада джюрюб.
Биз окъуюкъ, билейик хар бир затны болумун,
Сабан сюрюб, мал кютюб, юй тутууну оноун.

Алтын, кюмюш джашырыб тауларыбыз кюлелле,
Окъугъан адамла уа аны таба билелле.
Къобан къачыб барады хар кюн сайын шууулдаб,
Биз окъусакъ билирбиз ол айтханны анъылаб.

Энди бурун джашаула джарамаздан кетдиле.
Хар ким баш бошлукъ табхан бир заманла джетдиле.
Джахилликни ташлайыкъ, бурун джолну къояйыкъ,
Джанъы джашау кѣргюзген тюз джоллада барайыкъ.

Каска бла къумурсха

(Крыловдан)

Каска джазыкъ джай узуну джырлай туруб,
Къыш азыкъгъа джукъ джыймады урунуб.
Хар къаурагъа ол секириб ойнай эди,
Джашил кырдыкладан тоуб джырлай эди.
Джыргъа къызыб, аманлыкъгъа бел байлаб,
Эс джыймады заманында артха ойлаб.
Хапарсызлай къалтыратыб сууукъ джетди,
Къырау уруб къышыкъладан кырдык кетди.
Джазыкъ каска ач болуб, сууукъдан къатыб,
Ол баргъанды хоншу къумурсхасына тартыб.
— Джай узуну джырлагъандан бошамадым,
Мен къышыма ашар азыкъ джыялмадым,
Кѣзююнде азыгъын джыйгъан хоншусу —
Къарт къумурсха былайд деди болушлусу:
— Тели каска! джайда сен джырладынъ эсе,
Къыш узуну хайда тебсе, хайда тебсе.
Джай ишлеген къыш токъ болур ма менича,
Ишлемеген ачдан ёлур ма сенича.

Къаракётланы Исса

(1900—1941)

Къарачайны белгили поэтлерини бири Къаракётланы Зајурбекни джашы Исса 1900-чю джыл Джёгетей элинде туғъанды. 1922 джыл джазыб башлагъанды.

Къарачай тилде назму китаб болуб биринчи 1925 джыл аны «Джангы джырла» деген китабы чыкъгъанды.

Ол СССР-де джазыйчуланы Союзуну члени эди. Андан сора «Революцион джырла» деген китабы, дагъы да талай башха назмулары чыкъгъандыла.

Къарачайны тилине литературасына ол кёб зат этгенди.

Къаракётланы Исса Ата джурт ючюн къазајатха барыб, Доватор генералны корпусунда джигитлик этиб, джау бла кюрешигенди. Ол 1941 джыл анда ёлгенди.

Ана тилим

Эй, ана тилим, кирмей тергеуге,
Минъ-минъ джылланы кьайда сакъландынъ?
Ишин-муратын биреу-биреуге
Джалмай туруб не кеч джокъландынъ!

Къарачай, малкъар, къабарты, ногъай,
Ууакъ миллетле дагъы да талай,
Ненча ёмюрню атладыла санаб.
Ана тил хариф кёрмейин къараб.

Ууакъ халкъладан не къадар жанла
Фахмулу, закий-къаллай инсанла,
Сен джокъ себебден саналмай саннъа
Кирдиле джерге ушаб хайуаннъа.

Бармакъ тергеуден башха бир санау
Бир да билмейин башына оноу,
Нек болуб къалды былай баш баулу
Къалай кыйналды, зауаллы таулу.

Малыны санын таякъгъа керкиб
Мюлк джюрютгенди зауаллы таулу,
Къарангылыкъда кёб къайнаб, бёркюб
Болуб къалгъанды былай баш баулу.

Кёр, джарыкъ джудуз келбетин тёкдю,
Зорлукъну чачды, джерге нюр себди,
Окъуу джолунъу керди, ёсдюрдю,
«Сен да къууан да бир къагъ кер»,— деди,

Мугур келлю, тур тюзетирге
Къыйынлыкъ бюкген мукгур белинъи,
Заман тууду джити этерге,
Илмугъа билеб дупбукъ тилинъи.

Тур энди тур, бирден барайыкъ,
Тот кирпичлени ачыб къарайыкъ,
Ким да аямасын ишин, кючюн
Ана тилин джарытыр ючюн!

Ана тилинде кез джарыкъ кереди,
Ана тилине адам сый береди.
Сагъыш этеди кечем-кюнюм
Ана тилимди джюрегим, тиним.

.
.
.
.

Кавказ

Ехдем Кавказ, салам айтама санъа!
Тюрлю-тюрлю мийик, ариу таулагъа,
Узак джерден келиб къонакъ болуучу,
Кек булутла юйюрсюнюб къонуучу.
Къачадыла ызларындан сюргенлей,
Булгъаналла къыбба кибики чырмалыб,
Шо ол халда джитилеге миннъенлей,
Рахат болуб, джатадыла, чулгъаныб.
Чардакъ тубан эм булутла джыйылыб,
Джалкъаларын артларына къайырыб,
Чайкъалалла бир-бирине урушуб,
Демлешелле ёшюнлерин бурушуб.
Къарачыгъыз, ол таулагъа, сюйелиб,
Тёббелери булутлагъа тирелиб,
Булутланы ичлерин бири джарыб,
Джулдузлагъа джетерме деб узалыб.
Уакъ, уллу, тергеусюз кёб санлары,
Кек джибекден сыланады джаллары:
Хар заманда бирча тюлдю халлары —
Кёзююнде къачыб къалад къанлары.
Тзуш-туйюш этедиле дюньюрдеб,
Мынъаялла бир-бирине гюрюлдеб,
Сыйдамланыб, мамукъ кибики агъарыб.
Этекяери кюрен тартыб, къаралыб, . . .

Турна кѣзлю, ариу таула кѣбулуб,
Кирпиклери ачылмайын, джумулуб,
Кѣз тийер деб ау тюбуне джашыныб;
Бугъойланы ауузлары ачылыб.
Сора эрий тебрейдиле суйюнюб,
Джасаналла тюрлю-тюрлю кийиниб.
Мийик таула тубанлагъа бѣлениб,
Езенлери кѣм кѣк ариу кѣгериб.
Тѣббелери акъ кюйюзден джасалыб,
Кюн джетгенлей ариу джылтыраб-джаныб.
Кѣкню этеги таугъа джете кызарыб,
Ерлегенлей джетер халда узалыб.
Минъи Тауду ариу лукъну анасы,
Кюмюш кибик джылтырайды джагъасы.
Не келеди бу залимни эсине..
Бир тауну да тенъ этмейди кесине..
Джаякълары мамукъ кибик агъарыб,
Къараб турад Казбек таугъа чамланыб:
«Джанла аллымдан, мени бла сѣлешме,
Барыгъыздан мен онълума, кюрешме!
Санъа джууукъ уллу бийле джашалла —
Маллы, мюклю, илму билген адамла.
Сени махдаб джазгъандыла билмейин,
Маннъа келиге къолларындан келмейин.
Джарлы эсе да мени халкъым, миллетим
Сенден эсе кѣб ариуду келбетим.
Кемсиз кѣбдю хар бир тюрлю байлыгъым:
Салкъын сыртла, гелеу кырдык джайлыгъым,
Алтын, кюмюш къозлайдыла тауларым,
Шууулдайла тюрлю-тюрлю сууларым;
Джарайдыла суусабха, джер сугъарыргъа.
Дармандыла аурууланы багъаргъа.
Энди манъа къоркъуусуз болуб джолла,
Келедиле къралладан адамла:
Караб, кѣрюб суйюнюшюб кетелле,
Барыгъыздан мени къабыл этелле».
Сынджыр таула джылтырайла, джаналла,
Эринлерин чуйюрелле къаяла.
Мермер ташла джылтырайла, джаналла,
Езенлеге сейир келбет салалла.
Бет джанлары къалын, ариу чегетле,
Ичлеринде хар бир тюрлю кѣгетле.
Субай ѳсген нарат, нызы терекле,
Салкъын, джуаш, аяз ура, кѣлекге.
Аяз урса, бары бирден кымылдаб,
Силкинелле бир-бирине шыбырдаб.
Джашнайдыла кѣм-кѣк ариу кийиниб,
Баш уралла таула таба ийилиб.
Минъендиле бутакъланы юсуне,
Шатлыкъ келгенд булбулланы эсине:
Джюуолдейле андан-мындан сызгъырыб,
Джырлайдыла тюрлю ариу кычырыб,

Буу, джугьутур, хар джаныуар кьозгьалыб,
 Отлайдыла кенъ чатлада кьууаныб.
 Марал, кийик гелеулеге узала,
 Къашха эчги къая ранда джубана.
 Кийиклени тамадасы Апсаты —
 Джетишимли, кемсиз болуб хар заты:
 «Менме-дейди-кийиклеге оноучу.
 Терсге-тюзге, ишлерине къараучу,
 Мен болгъанлай бу джуртлада тамада,
 Мараучугъа тишлик бермем хаманда,
 Джырлаб келсе, джаным кибик кёрюме,
 Мыдах этмей, тилегенин берирме».
 Апсатыны джырын джырлаб уланла
 Уугъа айлана, мийик таугъа чыгъалла.
 Джюрюйдюле, чубур-чубур кийиниб,
 Кийиклени мараб, шок аталла,
 Таб тюшгенлей ышанлашыб джаталла;
 Субай ёсген маралланы ёлтюрюб,
 Къайтадыла къошларына кёлтюрюб.
 Чегетлери — адам ётмез шындыкла,
 Талалары — гелеу, тарлау кырдыкла.
 Нарт сёз джюрюид: «Гелеу кёрсень джер сорма».
 Аны кибик «Келбет кёрсень эр сорма».
 Кенъ чатлада къошла салыб олтуруб,
 Малла отлайла талаланы толтуруб.
 Сюрюучюле ойнайдыла, джыйылыб,
 Къаяладан суула агъалла, кьуйулуб.
 Чачылалла, шоркъа болуб, джылтыраб,
 Сууукъдула, къолунъ тёзмей къалтыраб;
 Тёнъерейле, бир-бирине чырмалыб,
 Чайкъалалла, ташха, агъачха булгъаныб.
 Кими — кёзлеу. кими чучхур, чокъуракъ,
 Гара суула, исси суула, кими акъ.
 Кюзгюдеча ташы, къуму кёрюне,
 Агъадыла ары — бери бёлюне.
 — Ариу суула! Не джерледен чыгъасыз?
 Гузаба этиб къалайлагъа барасыз?
 — Бизни атабыз суукъ куртле, булутла.
 Чыкьгъаныбыз ташлы, агъачлы бу джуртла.
 Биз джол салыб ёзенлеге, тюзлеге,
 Тигим эте шахарлагъа, элlege,
 Эниш сюрем — тенъизлеге келебиз,
 Мыдах болуб, обабызгъа киребиз.
 Бир заманда, айырылыб кебинден,
 Биз, кьутулуб кемелени тюбюнден,
 Булут болуб, хауалагъа чыгъабыз.
 Къайтыб келиб, бу таулагъа къонабыз».

Сельмаш завод

Шош чайкългъан, сабыр Донну этеги —
Тюпбе — тюз, Шимал¹ Кавказны джюреги,
Къызыл Аскер къан бла сугъаргъан тюзню,
Бюгюн-бюгече да бауурун, кёкюрегин.

Суу тегюлген кибик тегюлген тери,
Кенъеш. хукумат туугъанлы бери,
Солуусуз ишлеген, узалыб кери.
Ишчиле бла техникле аскери.

Энди дангъл тюзню туура арасы,
Эл мюлкню кюрч темирден къаласы,
Къучакълайса терт джанына кериб къулач,
Саньнъ, башынъ темир кюзгю, темир таш.

Талай минъ терезе, эшик ачаса,
Хауа бошлугъуна джилтин чачаса,
Джабыуунгдан кюнню нюрю тегюледи,
Кёкде учхан къушха дери кёрюнеди.

Кёзню къысыб ачхан чакълы солумай,
Минут кетмей мешинала бурулмай,
Кими анда, кими мында кзурулуб,
Минъ-минъ темир джыгырыкла бурулуб.

Оджакъларынъ тюкюрелле от тютюн,
Тешге чегюч урадыла ненча минъ...
Темир къоллу кюрч кёкюрек ишчиле
Хар бириси бирер ишни бишире.

— Нечик уллуду сени ишинъ, кзууатынъ,
Неди акъылынъ, неди къастынъ, муратынъ?
Анъылатмай мени ызыма ашырма,
Хар ишинъи манъа туура айт, джашырма!

— Мен «Сельмаш» деб айтдыргъанма атыма.
Элчи улан, джууукъ олтур къатыма,
Хар ишими бек анъылаб къайтырса,
Эллилеге менден хапар айтырса.

Мен боллукъма эл мюлкню анасы,
Менсиз сау болмаз аны джарасы,
Мюлк ёсдюрге ишчи-элли миллетге,
Ма анъыла кирибме бу иннетге.

Агъачны, кюрчну, кьоргъашынны, темирни,
Сууну, хансны, талай затны, ташкёмюрню
Америкагъа, Англиягъа эришиб,
Барын хайырландырама кюрешиб.

¹ Ш и м а л — Север.

Ма кѣресе. бары бериб кюч, къары
Кюрешеме мен да алмайын чырт солуу,
Элмюлкню илму нюрю кирирча,
Ат, ёгюз да джекмей сабан сюрюрча;

Чалктыны да бойнугъуздан алырча,
Будай, бичен мешинала чалырча,
Ишчи, элли тынч ишлеб джашар ючюн,
Эркин кийиб суюгенича ашар ючюн.

Эл мюлкюне мешинала кзурурма,
Тюзге, таугъа хар джерге джетдирirme,
Барыны да чархын бирден бурурма,
Социализмге барын бирден тебдирirme.

Ишчи бла эллини ара джибин
Юзюлмезлик кзурч темирден ишлерме,
Барыны алырма сыртында джюгюн,—
Тау ну ёшюнюн мешина бла тешерме.

Энчиликни, артыкълыкъны кзурутурма,
Ара мюлкню ёсдюрюме, кёлгюрюме.
Хаман социализмге джууукъ барырма,
Сора аны джерни юсюне кзурурма.

Буду муратым, буду мени къастым,
Таб буду, элчи улан, мени этген антым,
Тюшюнсюнле джарыкълыкъгъа хар бири,
Тау тюбюнде артха къалгъанлагъа дери.

Кзурусун энчилик, тирилсин тенълик,
Ёссюн ара мюлк, халкъгъа кзууат берлик,
Барыбызгъа бир мюлк, эгизлик дерик,
Биреуге болмасын артыкълыкъ, кемлик.

Тебресин, джетер джерин кёзю кёрсюн;
Ара мюлкню ёсдюрюрге кёлюн берсин.
Мени сау оолур ол кюн джюрек джарам.
Эллилени барына менден салам!

Кёлюм бла тынъыладым, барын эштдим,
Ойлашыб сора бу акъылгъа кёчдюм:
Бюгюннъе дери джахиллигиме кюйдюм
Энчи мюлкден ара мюлкню бек суюдюм.

Унутулмазса

(Халилланы Саид джолдашха)

Туугъан эдинъ сен, Минъи-Тау тюрбюнде,
Ёксюз тургъан халал халкъны ичинде.
Чыкъгъан эдинъ кюн тийгенлей джарытыб,
Джарлы халкъны барыр джолун танытыб.

Тенълик къурай, артыкълыкъны орнуна,
Сокъмакъ эте коммунаны джолуна,
Джарлы халкъны тюз джол бла тизерге
Залимлики тамырындан юзерге.

Ууакъ-ууакъ кюнден-кюнне синъдириб,
Керти джолну джарлы халкъга билдириб
Хуруятны эшиклерин ачаргъа,
Джилтинлерин бу таулагъа чачаргъа.

Сора билиб муратынъы, къастынъы,
Тас этерге джерни юсюнден атынъы,
Бир ит джыйын тёрт джанындан чабдыла,
Кесинъ джанъыз чола джерде табдыла.

Сюймегенлик, джаулукъ этиб, табалаб,
Тартыб, тартыб санларынъы иаралаб,
Тёкгендиле джерге къызыл къанынъы
Тюз джеринъде алгъандыла джанынъы.

Къанынъ бла тюзлюгюнъю джууаргъа,
Халкъны аллын алай бла тыяргъа
Мурат этиб бу джуртлада бегирге,
Джарлылагъа узакъ азаб берирге.

Ит джыйынны муратына джетдирмей,
Артыкълыкъны мындан ары кёлтюрмей,
Биз биригиб мурдарланы чачханбыз,
Ол сен суйген эркинликни ачханбыз.

Джат рахат, джарыкъ джулдуз, кёрюнъде;
Толгъандыла муратларынъ кёлюнъде,
Эллеринъден къаранъылыкъ тас болад,
Аны орнун джарыкъ джашау къуралад.

Нефть анасы Бакугъа

Тёб-төгерек этегинъи къуршалаб,
Кёкюрегинъи, баурунъу къучакълаб,
Къалалача къара оджакъла ёседиле,
Тёнъегинъи къурч бычакъла кеседиле.

Джюрегинъи тамырлары кёрюне,
Джерни джарыб къара къанынъ төгюле,
Вулкан уруб тауну ёшонюн чачханлай,
Титиретиб кесине джол ачханлай.

Ёзегинъден сыбдырылыб джыланча,
Фонтан болуб чыгъа, къара тубанча,
Оджакълада ёшон уруш этеди,
Таб бир-бирде булутлагъа джетеди.

Къара чачын тозуратыб, булгъаныб,
Сора ызына айланады чулгъаныб,
Шоркъулдайды быргъыладан секириб,
Чоюнлагъа төгюледи ёкюрюб.

Грознадан сени гитче къарнашынъ,
Ара мюлкню ёсдюрюге джолдашынъ
Юсю бла кёб сахарны, кёб элни,
Къууандыра барын, тюбеген джерни,

Ёрюш, эниш буруу болмай ётеди,
Къара тенъиз этегине джетеди.
Сора алайда чыгъа бойнун къайырыб,
Кемелеге къуюлады джайылыб.

Бешджыллыкъны эки джылгъа толтурдунъ,
Джаным, кенъден кюрен тартыб олтурдунъ.
Ненча тюрлю нефть заводла къурулуб,
Минъ-минъ джыгырыкла къаты бурулуб,

Мешинала солуу алмай кюрешиб,
Сени сюзюб къауумлагъа юлешиб
Бек кёб тюрлю этедиле джау, бензин,..
Кюнден кюннъе джарыкъ чыгъады сёзюнъ.

Кёб минъ ишчи бир кюч болуб ишлейди иш,
Сен бересе ара мюлкге къарыу — кюч.
Хауалада темир къушла тиздирдинъ,
Тенъизледе кемелени джюздюрдюнъ.

Сенсе, джаным, мешинала улутхан,
Атны, ёгюзню, адамланы солутхан,
Сени ичерге тыш къралла сукъланыб,
Тиш билейле бары бизге джутланыб.

Сен джанаса кече кюнню орнуна,
Аш болмазса капиталны кърнына,
Кенъ керирсе ара мюлкню тамырын,
Къазар ючюн энчиликни къабырын.

Джумдурукъ бла Джалчы

Ачлыкъ, бек кемсиз къытлыкъ
Дунияны къалтыратыб,
Сыгыб, ийриб джутлукъ
Миллетни абызыратыб.
Тергеу алчы, къара да,
Ата, ана, бала да
Бир-бирине болушмай,
Бир юйюрча къонушмай...
Сен да джашауу такъыр
Кеб зарауатлыкъ джетиб,
Баш къалдырыргъа, факъыр
Келген эдинъ мурат этиб.
Джюреги ит бир адам
Тюбеди, берди салам,
Кёб тинтиб, къараб хаман
Алдарын билиб тамам.
«Джанъыз кърарын ашына,
Джегерме,—деб-бошуна»
Файда излеб башына,
Алдаб элтди къошуна.

Джумдурукъ:

— Айт, джолунъ, ызынъ къайдан!
Не излеyse, ашхы улан?

Джалчы:

— Узун-узакъ джол джюрюб,
Мен келгенме Къазандан.
Къыйынымы сатаргъа,—
Урунуб баш тутаргъа.

Джумдурукъ:

— Бармыды да къонушунъ,
Шагъреинъ, танышынъ?

Джалчы:

— Ма буд мени келгеним,
Джокъду мында билгеним.

Джумдурукъ:

— Алай болса, джолдашым,
Бютюн да, дин кърнашым,
Ийнанлыкъ болсанъ манъа,
Джюрегим, кёлюм санъа:
Бир баламча кёрлюкме,,
Сени ючюн ёллюкме.
Инджилгенинъи таныб,
Келтиргенме къошума;
Ишлесенъ белинъ талыб,
Мюлк этерсе башынъа.

Ишлемеген тишлемез,
Иш къыйын болса да тёз,
Хауле болма бошуна,—
Эт рысхы башынъа.
Бир башхасы болмайын,
Джашым кибик кёрюрме,
Андан артха къоймайын,
Тенъ хакъынъы берирме.

Алай ийнан сѣзюме:
Чѣб болуб тюш кѣзюме,
Уумам хатер этмеин,
Кѣлюнѣ да джетмеин.

Къоймам къолумдан келиб;
Амма, сен да ишлерсе,
Аллах айтса, кѣл бериб,
Бир да къоймай эриниб.

Таб кѣрмесенъ башынъа,
Сор тийреме, хоншума:
Кѣб джарлы мюлк этгенди,
Келиб мени къошума!

Д ж а л ч ы:

— Джюрегимден мен санъа
Разылыкъ береме,
Айтхан сѣзюнъю манъа
Бек багъалы кѣреме.

Ма, кѣресе халымы...
Кес айыма джалымы,
Джумушунъу этерме,
Кѣлюнѣ бек джетерме.

Д ж у м д у р у к ъ:

— Беш джылгъа хакъ кесеим
Да, къой джалчы этеим.
Отуз къой мал берирме,
Андан ѣнѣ не этеим!

Бу беш джылны ичинде
Сени сынаб кѣрюрме,
Хар ишинъи джаратсам,
Таб къызымы берирме.

Мени ариу къызымы
Аллах айтса алырса,
Рысхыма, мюлкуюе
Ие болуб къалырса.

Тѣзген, джаным, тѣш ашар,
Ишлемеин ким джашар;
Бу беш джылны ичине,
Татыса да кючюнѣ.

Джашауунъу кѣбюсю
Мындан ары аллынъда,
Инджилмезсе, кертиси,
Малынъ болса къолунъда.

Д ж а л ч ы:

— Атам, анам джокъ мени...
Юйюрсюндюм сѣзюнъден.
Энди кѣрюрме сени
Ата, ана кѣзюнден.

Бек ишлерме, урунурма,
Бу беш джылны турурма,
Аманнъа бел бермезме,
Туз болуб эримезме.

Д ж у м д у р у к ъ:

— Аллах айтса, сау-эсен
Бу беш джылгъа джетербиз,
Андан ары джашауъгъа
Бирден оноу этербиз.

— Харамлыкъ билмей ѣзге,
Терилиб кука сѣзге,
Джумдурукъгъа ийнаныб,
Тер чыгъардынъ къыйналыб.

Къой джалчы деб атынъа...
Сен да ийнаныб антына,
Бир да харамлыкъ билмей,
Ишлединъ тынчлыкъ кѣрмей.

Джатаргъа орнунъ-малда,
Къайда кеч болса анда,
Джасдыгъынъ да таякъ, таш.
Ашагъанынъ сууукъ аш!..

Тень къатына бармайын,
Бир бош кючюнъ болмайын;
Сен кѣлюне джетерге
Эмда разы этерге,

Болджалынъ да битерге,
Мал юлешиб кетерге,
Джашауунъу къурургъа,
Эсен, рахат болургъа...

«Менден анъа мал кетмесин
Къойларымы аз этмесин»,—
Деген харам мурат бла,
Къуууб джетди ол ат бла.

Къаранъы агъачда, ташда,
Джан болмай сенден башха,
Джетгенин джыртар, буар
Къан ичиучю джанеуар!

Д ж у м д у р у к ь:

— Тохда алайда, атламай,
Джетгенд сени болджалынъ,—
Бир минутну атламай,
Ма бусагъат аджалынъ!

— Джюрегинъ къоркуу алыб,
Сесгеклениб къарадынъ.
Аман муратын таныб,
Кёб джыладынь таралдынъ.

Д ж а л ч ы:

— Ий! Ёлтюрме сен мени,
Тюзлюгюм иймез сени..
Мен да инсаң, мен да джан,
Нек ичесе адам къан!..

Адам къаннъа бояргъа
Хазырладынь къолунъу,
Джумушха ийиб, сояргъа
Сакълагъанса джолуму.

Сёзюм, ишим бир болуб,
Юсюм, башым кир болуб,
Джумушунъу этгенме,
Кёлюнъе бек джетгенме.

Къарыууму къызгъанмай,
Ма беш джылны кюрешдим,
Артыкъ малгъа узалмай,
Тень хакъымы юлешдим.

Манъа джетген юч, тёрт къой
Чарс этдириб кёзюнъю,
Джетишген кюн унутдунъ,
Алгъын айтхан сёзюнъю,

Малдан эсе, джан татлы
Санъа къойдум малымы,
Хатер эт, суукъ атлы,
Алма мени джанымы.

Джанымы къалдырыр ючюн
Аны багъалы кёрюб,
Эриб, къарыуум, кючюм,
Узакъ, узун джол джюрюб;

Эгеч-къарнашдан башлаб,
Барын Къазанда ташлаб,
Харам этиб къойгъанма,
Келиб къулунъ болгъанма.

Джазыкъсынмай джюрегинъ,
Тутуб къолунъ билегинъ,
Алырмыса джанымы?
Тёгермисе къанымы?

Д ж у м д у р у к ь:

— Келген эсенъ къолума
Къарагъанма къарнынъа,
Дауунъ джокъду малыма,
Ашырайым джолунъа.

Д ж а л ч ы:

— Джыйдынъ ташха, агъачха
Джазылдым санъа ашха.
Ашаргъа эт табмагъын,
Мени этимден башха!..

Кишим джокъду къатымда,
Кимим къалсын артымда.
Тюздю джюрегим, джаным,
Къурумаз мени къаным.

Марда джокъду зорунъда,
Джаным сени къолунъда..
Не тюшюн да кечим сал,
Не термилтмей джанымы ал!..

Д ж у м д у р у к ь:

— Сени джазыкъсыныб тау,
Къалтыраса агъач, таш,
Джалчы манъа къанлы джау,
Башынъа этмезме бош.

Аллах кеси айтса да
Не къамамам, не уялмам,
Тиймез буйрукъ этсе да
Сени былай къоялмам.

Бир къарама кёзюме,
Тюз боллукъма сёзюме!
Джалчыла эм джарлыла —
Бары манъа къанлыла.

— Деб тартыб шкок атыб,
Джелке къанынъы тёкдю.
Сен да джан бере джатыб,
Кёкюрегинъе чёкдю.

Санларынъы туурады,
Бир-бирине чырмады,
Къанынъы ичди, эмди,
Терен шындыкга кёмдю.

Чырпы кьалын агъачда —
Тиллисиз чауулда, ташда
Кимге кьычыр, кимни уят?!
Кимге этгин осият?!!

Мурат узун... не файда...
Бешджыллыкъ джалынъ кьайда...
Джалчы санынъ уалды...
Кьызыл кьаннъа боялды...

Муну эшитген адамла,
Бары джазгъан кьаламла,
Закон бла бирлешиб.
Сен мурдаргъа демлешиб;

Билиб харам ишинъи,
Бютюн этген кючюнъю,
Тар джашаугъа тыйдыла,
Такъыр джерге джыйдыла.

Ишчи, элли джарлыла,
Сенден джийиргендиле:
Эр, тиши да джыйылыб,
Бары налат бердиле...

Сен этгенсе кьанлы иш —
Джюрек кёлтюремезлик кюч:
Джылан кибик кьан эмдинъ,
Урдунъ да джерге кёмдюнъ...

Не боллукъ эд ёлмеин,
Ол да джан эд, джашаса?
Тёрт саыны кьыйынын
Кеси рахат ашаса?

Не эди сени дертинъ,
Артыкълыгъы бармы эди?
Ол джашаса дуняда
Санъа джашау тармеди?

Кьыйынын кьарнынъа уруб,
Керпеслениб кёб тойдунъ.
Синъирелмей кьугуруб —
Сора джалчыны сойдунъ!..

Джан ачы бир минутду:
Ёлдю, кетди унутду!
Сен этинъи кемирirse,
Бек кёб кюнню термилирсе!

Сени кибик джаныуарла
Сенден оюм алырла;
Санъа джетген такъырлыкъ
Дерс боллукъду барына!

Джалчыла да алдатмазча,
Энди ачыкъ билдиле.
Кулак таб тюшсе союб,
Кьан ичгенин кёрдюле.

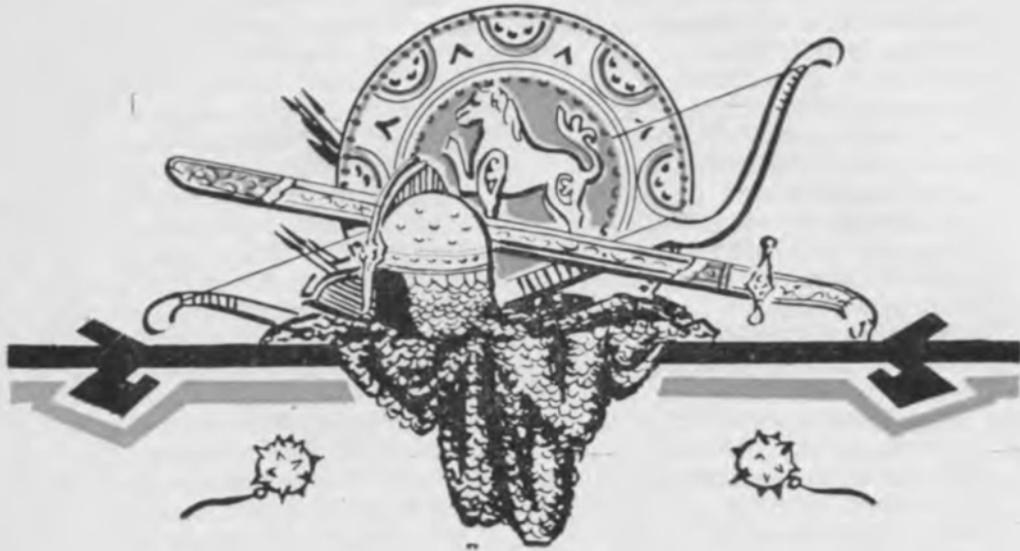

Боташланы Абидат

Боташланы Абидат Джагъафарны къызы 1902 джыл туугъанды. «Айхан бла сауутлары», «Къызчыкъ бла къоянчыкъ», «Къаранъы къыз бла джарыкъ къыз» деген китабланы чыгъаргъанды. Боташланы Абидат Къарачайда назму джазыб башлагъан биринчи тиширүүду. Ол «Ленини байрагъы» газетни эртдеден хапарчысыды.

Айхан бла сауутлары

(Сабийлени кичи къауумларына)

Айхан деген къатынчыкъ
Юйюн, башын кир тутханд,
Кѣб хабджюкню джыяргъа
Сюе эди, юй джунчутхан.
Тегенеси, элеги
Чоюнчугъу, челеги —
Аны кибики юйюнде
Хар бир тукъум кереги
Башладыла тарыгъыб:
«Бизни кирли тутаса,
Урушуб башласанъ,
Саулай ашаб джутаса,
Кимибизни кюйдюрюб
Къара кѣсеу этесе,
Кимибизни сындырыб
Атыб бериб кетесе.
Сени юйюнде турургъа
Биз суймейбиз, къачабыз,
Бизни кирли тутаса,
Барыб халкъгъа айтабыз!»
Къачадыла харибле
Кирлиликни суймейин,
Къалайгъа баргъанларын
Кеслери да билмейин.
«О хахай, тюз джамагъат!
Джазыкъсыныгъыз бизни,

Аш-суу этиб къулланыб,
Асыраучубуз сизни.
Бизде кирсизлик болмай
Ашда татыу болмаз,
Таза аш ашамайын
Сизде саулукъ да къалмаз.
Айхан бизни джуумайын
Къара кѣсеу этеди,
Бояубуз, бетибиз
Кѣрюнмейин кетеди.
Биз хайырлы затлабыз,
Иебизни бек суйген
Бизден хайыр кѣрмейди
Бизни кюйдюрген, туйген».
Былай айта, тѣнъерей
Къол ууата, баш ура,
Бу джазыкълыкъ тюлмюдю?
Хыйсаб эт, джаным къара!
Былай эте баргъанлай
Сууну ызына тѣнъерей,
Бир-бирине мурулдай
Бары Айхандан ѣнъелей,
Къычырыкъгъа, тауушха
Айша чыкъды турушха.
Сауутланы кѣргенлей,
Не иш болгъанын билгенлей;

«Ой, анам! Бир кѣб сауутла
Джылаб, къачыб баралла
Ол барыудан барсала
Умур-чумур болалла!»
Сауутла айтадыла:
«Биз кетebиз, суймейбиз
Бизни кирли тутханны.
Уялары тюлбюз биз
Къамыжакъны чычханны.
Чычханла кир затланы
Джыйыб бизге кирелле,
Чибинле эм гыбыла
джукъган ауруу берелле.
Айхан бир да бек сюед
Гыбы, чибин ауланы
Биз а кѣрюб болмайбыз
Ол заранчы джауланы.
Туралмайбыз Айханда
Кюйдюреди, тюеди
Бизден эсе табхада
Чибин ауну сюеди.
Кими сына, кими чартлай
Къатышханлай кетдиле,
Джохарбоюн тауукъну
Туурасына джетдиле.
Сора тауукъ алагъа
«Къакъ, къакъ, къакъ,—деди —
Нек тынчлыкъсыз болгансыз?
Не къыйынлыкъ джетгенди?
Былай да нек онъансыз?»
Сауутла айтадыла:
— Туралмайбыз Айханда
Кюйдюреди, тюеди,
Бизден эсе табхада
Чибин ауну сюеди.
— Къакъ-къакъ-къакъ-къакъ,
Айхан билген чоюн как,
Кѣб джукъларгъа биледи,
Кѣб да ашаргъа сюеди.
Джюрегим бек къыйналды
Сизге джетген азабха,
Артыкъ да бек ичинде
Мен ашаучу табакъгъа.
Айхан джеталмай чабыб
Ызларындан келеди,
Бир ариу джыр да айтыб
Джалынады, ёледи:
«Ой нек кетиб барасыз,
Сауутларым, джанларым,
Джашау болушлукъларым,
Сизсиз мени санларым!
Къайытыгъыз юйгюзге —

Сизни кирсиз джууарма,
Къамыжакъны, чычханны
Джугъун кюймай къууарма.
Джим-джим джылтыратыб
Салырма джеригизге,
Эркетиб тутарма,
Джетерме кѣлюгюзге.
Къаранъыракъ къалганма
Халкъ ичине кирмейин,
Кирсизликни, джашау
Не болганын билмейин.
Энди барыб сораыйм
Кирсизликни джолларын,
Иги тинтиб билейим
Сабий юйде халларын.
Къайытыгъыз ызыгъызгъа,
Суйген сауутчукъларым,
Джыйылыгъыз юйгюзге
Дуния зауукъчукъларым.
Бу барыудан бардыла,
Арыдыла, талдыла.
Андан ары баралмай,
Тохдар оноу алдыла.
Джыйылдыла бир джерге
Бир-бирин да джокълалла,
Бир къауум негерлерин
Изледиле — табмалла.
Табакъ къычырыкъ этди:
«Къабыргъам ууалды деб»,
Тегене да дыгъырдады
«Элекни суу алды»,— деб.
Гѣген дюнъюрдеб аду
«Джансюегим сынды»,— деб
Стакан: «Джарылганма,
Аз къарыуум тынды»,—деб.
Шайнек башын тюшюрюб,
Челек бауун юздюрюб
Джыйылдыла бир джерге
Аякъ, къол, бут эздириб.
Самауар шуу-шуу этеди:
«Майна Айхан джетеди,
Биз аллына барайыкъ
Бир кечмеклик салайыкъ»,
Лампа тюеб Айхангъа:
«Келдим,—деди,— мен сангъа, —
Сындырма энд башымы
Тохдамай бер ашымы».
Къуршалалла Айханны
Оноу, кенъеш болургъа,
Мындан ары джашау
Башха тюрюлю салыргъа.
Джарашдыла бары да

Бир оноугъа сыйыныб,
Ыйнакълашыб тохдалла
Бир акъылгъа джыйылыб.
Чоюн, табакъ, таз аякъ
Бары къабыл кёрдюле,
Кирсиз тутса Айханнъа
Къайтыргъа сёз бердиле.
Айхан къууаныб, чабыб
Сауутларын къучакълайд.
Бирем-бирем аланы
Барын кёзюу ийнакълайд.
Башлы къараб Айханнъа
«Айтабыз,— деди санъа,—
Джанъылыкъдан оюм ал,
Тазалыкъгъа кюнню сал.
Кёрмеймисе ол юйню
Ичи джарыкъ кюзгюча,
Мындан ары ишлерсе
Ол кёргюзген юлгюча.
Бар, къара ичине
Джашау къалай салалла,
Сауутлары ичинде
Джулдузлача джаналла.
Сабийле тургъан юйде

Аш-суу этиулерине.
Айхан кетди къараргъа,
Барын къоймай сынаргъа.
Айхан: «Сабийле тургъан юйге
Барыб кёрдюм халларын,
Кирсизчикле кийиниб,
Ариу ойнагъанларын,
Сора кёрдюм джукълаучу
Юйчюклерин ачдырыб.
Баш-башына хар кимге
Орунчукъла салыныб.
Ючюнчю — аш юйлери
Столла тизгин тюшюб,
Юсюнде ашай элле
Татлы, кирсиз аш бишиб»,
Барыб анда джашауну
Сейирлигин кёргенлей,
Башха тюрю ишледи
Бу затланы билгенлей.
Хар затны этиб таза,
Таза, кирсиз аш биширди.
Самауар да Айханнъа
Татлы шайын биширди.

Нартюх качан бла сют фляга

Н а р т ю х

Тамырларым мылы джерге терен кириб,
Баш джаным да хауаны, кюнню бек суйюб.
Сууну тамам тойгъунчуннъа талпыб ичиб,
Мен ёсеме кенъ тюзледе къууанч этиб.
Джашил дарийди мени кийген чебгеним,
Сары джибекча сыланыбды кёлегим.
Алтын туюме тизилгенча кёкюрегим,
Ёрге ёсеме къууанды джюрегим.
Къызла, джашла меннъе бек илешедиле,
Эркетитиб, ёсдюрюб кюрешедиле,
Къачда: «Эки тамакъ ашха да азыкъса»,—
Деб ойнай-кюле мени юлешедиле.
Уруннъанлагъа уллу хайыр береме,
Ишлегенни джаным кибик кёреме.
Джерден ёрге терекча мийик ёсеме,
Кёб битимден алгъа битиб да джетеме,

Ф л я г а :

«Мени уа уллуду келбетим, кефим.
Акъ кюмюшдю мени сюегим, этим.
Ичим толу татымлы акъ кьююлуб,
Талай челек сютле меннѐ кьююлуб,
Бѐркюю алсам башым терлеб ачылад.
Ичимден а халкъгъа хурмет чачылад.
Меннѐ кьюуб толу-талу челекле
Субай кызла, башхасы джокъ мѐлекле.
«Элтиб бер»,— деб шахарлагъа иелле,
Ишчи, кюллукучю да ичсе сюелле.
Бир мен тюлме былай этиб джашагъан.
Мингъле блад фермаладан атланнъан,
Алыб барыб тюкенлеге чачама,
Бу кызланы саламларын айтама.
Энтда келлигими айтыб къайтама,
Шахарладан салам джууаб къайтарыб,
Саууучу кызлагъа аны айтама.

Ана тилим

Ана тилим
Джаным-тиним,
Сенсе дейме
Джарыкъ кюнюм.
Сени бла тизиб анам
Меннѐ белляу айтыучанед,
Озуб баргъан джолоучу да
Муну эшитиб къайтыучанед.
Джаным-тиним
Ана тилим!
Уллуд сени сюймеклигим.

Ленин берген саугъамса сен,
Сеннѐ кюуана ѐсгенме мен.
Сени бла окъуб-джазыб
Ачылгъанма кѐб затлагъа,
Салам алыб, салам салыб
Шагрѐй болдум кѐб халкълагъа.
Ана тилим, ѐсериксе
Джаш тѐлюню кюуачында,
Мийик кѐкге джетериксе
Миллетингъа кюуанчында.

Кѐгюрчюнле

Эки кѐксюл кѐгюрчюнчук
Нартюх ише тюбешдиле,
Бир-бирине кюуанышыб
Ала салам беришдиле.

Кюлюб, ойнаб джулдузлача джарыдыла,
Тамам джюрек сюймекликни танытдыла.

Аланы бири Салима,
Экинчиси Фарида —
Салима, Фаридагъа къараб,
Аны халы джюрегине тамам джараб.

— Сен Фарида, къайсы курсда окъурукъса,
Хаман окъуйса къачан солурукъса?
Коммунагъа джол джарытхан чырагъыса,
Миллетинъе насыб берлик ийнагъыса.

Салимачыкъ, бир терекни алмасыбыз,
Экибиз да бир джюзюкню налмазыбыз.
Бюгюн нартюхчю эсенъ да тамбла
Институтда боллукъса мени бла.

Мен физматны ючюнчю курсундама,
Экинчи ыйыл сен да кирликсе, ыйнанама.
Иш бла да шагърейлигинъ болушуб,
Экибиз да насыбладан толушуб,

Бошаб чыгъыб халкъыбызгъа ишлербиз,
Джанъы джорукъда юлгюле бичербиз.
Таудан-суудан алтын, кюмюш алырбыз,
Джуртубузда биз да алгъа барырбыз,

Биджиланы Асхат

Биджиланы Басиятны джашы Асхат 1900 джыл Учкуланда кеси кыйыны бла джашагъан юйдегиде туугъанды. Ол Майкопда техникумну бошагъандан сора Москвада медицина институтну бошагъанды. 1935 джылда Асхат Медицина илмуланы кандидаты болгъанды. Ол Къарачайда школлагъа она тилде биринчи окъуу китабланы («Билим», «Малчы») чыгъаргъанды, сабийлеге кёб назмула, хапарчыкъла джазгъанды. Биджиланы Асхатны уллу пахмусу орус тилден къарачайгъа кёчюрюуде толу ачылгъанды. Асхат М. Горькийни «Боранбилгич», «Илячинни джыры» деген назмуларын, М. Лермонтовну «Ибилис» деген поэмасын, А. Пушкинни «Капитанская дочка» деген повестин, «Къабыртегенечи», «Атым» деген хапарларын, А. Крыловну «Тюлкю бла Къаргъа» деген баснясын къарачай тилге сеирлик кёчюргенди. Биджиланы Асхат, коммунист, поэт, алим, врач, устаз болгъанды. Башха тилледен къарачайгъа кёчюрюуде Асхат уллу пахмусун, чемерлигин, усталыгъын кёргюзгенди. Биджиланы Асхат СССР-ни джазыучуларыны союзуна член эди. Ол 3-чю майда 1958-чи джыл Москвада джюрек ауруудан ёлгенди. 1963-чю джыл Асхатны сайлама назмулары бла кёчюрюлгенлери бир китаб болуб чыкгъандыла.

Къарнашла

Биз тюз туугъан къарнашлабыз —
Сен сабанчы, мен ишти.
Экибизни къучагъыбыз
Ташдан, темирден кючлю.
Къарнаш, мен темир ишлейме,
Сен да сабан сюресе,
Муратыбыз бир болгъанын
Кесинъ ариу билесе.
Джер къазыб, темир чыгъарыб,
Тёшге салыб тюеме,
Андан черкес агъач, чалкъы
этиб, санъа ийеме.
Черкес агъач бла тюзледе
Басха, сабан сюресе;

Сен да меннъе аны орнуна
Ун, бышлакъ, джау ийесе.
Бизни хыртды къолларыбыз
Бютеу къалмай берчлиди,
Джюрегибиз суумагъанд
Залимлеге дертлиди.
Залимлик джетген кюн, алан,
Бир-бирибизни тутарбыз,
Джети башлы сарубекни
Биз башларын бутарбыз!
Биз тюз туугъан къарнашлабыз —
Сен сабанчы, мен ишти,
Экибизни къучагъыбыз
Ташдан, темирден кючлю.

Билчи къайсы заманды

Къар къуруду, джер ачылды,
Кёк кюкюреб суу чачылды,
Кюн къыздырыб джер юсюне
Джаб-джашил кырдык джайылды.
Чалманлада къозу, улакъ
«Май-май» этиб макъыралла,

Аналарын эмер ючюн,
Келигиз деб чакъыралла.
Сабанчы да джерни къазыб:
«О-обах, о-онъ къайт» деб барады,
Гардош салыб, урлукъ чачыб,
Битерине къууанады.

Къумурсхала

Къыш узуну джер тубюнде --
Къаранъы тешик ичинде
Тура-тура безгенбиз,
Энди уа биз джаз келгенин,
Джылтыраб кюнню тийгенин
Кёб болмайын билгенбиз.
«Ей, тышына —
Джер башына,
Кюн джарыкъгъа,
Чыгъарыкъгъа,
Эртде заман болгъанды,

Биз ишлейик,
Кёрюшейик,
Джазыбызны,
Джайыбызны
Бобба-бош ашырмайыкъ.
Ишлемеген,
Кюрешмеген
Джукъ тишлемез,
«Тойдум» демез,
Бош олтуруб турмайыкъ.

Джаз

Къыш кетди,
Джаз джетди,
Биченликле кегердиле:
Суу къобду,
Терк джортду,
Чегетле да кийиндиле.

Кёк ариуд,
Булутсузд,
Кюн да джерни джылытады,
Къыш — ханны,
Акъ къарны
Джер юсюнден къурутады.

Къач

Кюнле къысхаргъандыла,
Сыртланы къырау къакъгъанды,
Чегетле саргъалгъандыла,
Къышылыкълада ханс къатханды.
Къыбылагъа кюн къачханды
Джерни бир да джылыталмайд,
Кёк чартлагъан тохдагъанды.
Джайда кибик джанъур джаумайд.
Чапракъла агъадыла —
Джаланлайдыла чегетле,
Тереклени къагъадыла —
Бишиб бсшалла кегетле

Къая эрнинде джел ургъанлай
Къатхан къаудан шууулдайды,
Чалкъычы да кёб узаймай,
Гаиына къалаб бошайды.
Къачда ийнек таркъайгъанлай,
Къошда айран аз болгъанды.
Къой да джюнсюз, къымыжалай
Къыркъма-къыркъма айланады.
Хар бир къошчу союмларын
Юзгерере атадыла,
Арба толугъа аргъышларын
Юйге алыб барадыла.

Чанала бла учуу

Къыш терен кър джаўгъанды,
Тик да кюртден толгъанды,
Къаты сокъмакъ болгъанды —
Иги болгъанды учаргъа.

Сабийлени бири кълмай,
Не арымай не талмай
Чаналары тургъанлай,
Кюрешелле къраргъа.

Хар ким чанасын ишлеб,
Бир-бири ызындан сюрреб,
Тикни башына ёрлеб
Барадыла учаргъа.

Учар джерлери тикди
Секиртмеди, мийикди.
Учхан джаш тигилликди —
Къркъадыла башларгъа.

Къркъасала да сабийле
Бирге тизгинлешдиле,
Чаналагъа миндиле да
Тикден бютеу учдула;

Тикден учуб келгенлей,
Бир къръаум джаш эслемей
Джаргамдан секиргенлей
Чаналарын къркъдыла.

Боран

Боран буруб боранлаб
Ёрге-энишге чабады,
Джаллы кърйну сургенча
Кърны сюрюб барады.
Кър да борандан къркъруб
Ышыкълагъа кърсылад,
Ууакъ-ууакъ джыйыла
Аны арты кюрт болад.
Юйге къронакъ болургъа
Сууукъ боран суюди,
Адам эшик ачмаса
Эшиклени туюди.
Ол къронакъбайсыз кълса
Оджакъ, эшик санайды,

Тыгъркърда, орамда
Былай айтыб джырлайды:
«Мен боранма —
Кърыш бийме,
Баш бошлукърну
Бек суюме.
Сыртды мени
Суюген джерим,
Мен джырлайма —
Джарыкърды кълюм.
Джаз тыймаса
Мени аллымы,
Сау кърймазем
Бир къраллымы.

Къыш

Ханс къатдырыб, джер бузлатыб
Артха туракълай къач кетди,
Аны ызындан боранлатыб
Акъмыйыкъ мычымай джетди.

«Келдинъ эсе не этейим»,— деб
Джер да акъ кебинин кийди,
Къобан суу да къабджакъ ишлеб
Къышха межамына кирди.

Тонла кийиб акъмыйыкъны
Хар ким аллына барадыла,
«Ой хош келдинъ, келдинъ эсе!»—
Деб маллагъа аш саладыла.

Таула да шекер башлача,
Чыммакъ агъарыб туралла,
Кийикле да тау башындан
Езен ичлеге агъалла.

Ашыкъмагъыз, ууакъ — ууакъ
Боранлай сууукъ къыш кетер,
Джаб-джашил атына миниб
Ууакъ тёртгюллей джаз джетер.

Керти сѣз

Иги кюйчу чабырын
Тюз тешгенлей тындырыр
Аман кюйчу кюйларын
Джаллылагъа кырыдырыр.

Ийнечик

Ийнечик ёхдемленеди
Мен кючлюлей турганма деб,
Джетген джеринден ётеед
Мени бир зат да тыймаз деб.

Мен бир затдан да кюркъмайма—
Башмакъ болсун, чурукъ болсун,
Кюушенъеними бузмайма
Къат-къат чарыкъ сыруу болсун

Ийне алай айта келиб
Къатхан териге чанчылды,
Джигитме деб ёхдемлениб
Тюз белинден эки сынды.

Камсык

Уууртунъда, аначыгъым,
Нек барды сени чунъурчугъунъ?

Макъачыкъ нек къурулдайды,
Джасдыкъсыз къалай
джукълайды?

Кишиуну нек джокъду къоллары,
Не ючюн барды аякълары?

«Мени джашым кылыкъсызд да,
Бары былай аны ючюндю,

Нек битмейле конфетчикле
Юй аллында терекчикде?

Къанатлычыкъ нек учады?
Гогуш джюнню нек чачады?

Аны тили киритсизт да,
Не кесек да этилмейди».

Белляу

Боран къобуб боранлаб,
Юй оджакъда сарнайды,
Ана да джашын бѐлеб
Былай айтыб джырлайды:

— Тынчы, боран, улума,
Сен тюз оджакъ тешике,
Балам къалкъыб турады
Отджагъада бешике.

Тынмай эсенъ, боран сен,
Баламы уятаса,
Кючден тынчайгъанем мен
Тынчлыгъымы бузаса —

Эмен

Мени да айры чапракъларым
Сан санымы джабхандыла,
Къартлыгъымда балаларым
Тѐрт джанымдан чыкъгъандыла.

Къайын

Джаз келгенлей, мен чакъгъанма —
Сыргъаларымы такъгъанма,
Булчукъларым шууулдайла,
Сыргъаларым къымылдайла.

Нызы бла нарат

Къышыбыз джокъ джайыбыз джокъ
Биз кегергенлей турабыз,
Къачда биз тюрленмейин
Джаб-джашиллей къалабыз.

Кюн

Тау артындан джылтыраб
Кюн башлагъа тийгенди,
Къарлы тау да башына
Алтын джабыу ийгенди.
Кюнбетни кюн энишге
Кириш тутуб келеди,
Келекге да аллында
Ууакъ-ууакъ энеди.

Эртден чыкъны ханслада
Кюн таякъ къурутады,
Гокга хансада башчыгъын
Силкиб ёрге тутады.
Ууакъ-ууакъ тие кюн
Езенлеге энъенди,
Элибизни джарытыб
Ариу къууат бергенди.

Ана тил

Патчах оноу ана тилде
Миллетлени окъутмаед,
Уюб тургъан халкъны ичинде
Джахилликни къурутмаед.
Ууакъ халкъла бара элле
Абыннъанлай, сюрюннъенлей,
Тутмакълыкда джашай элле
Къыйналыб тёрт бюгюлгенлей.

Кенъеш оноу ана тилде
Миллетлеге тенълик берди,
Кеси тилинде хар кимге
Окъур кибик кюнле келди.
Ана тилде биз къаджыкъмай
Окъуу, билим алабыз,
Ленин элтген джолдан таймай
Коммунизмге барабыз.

Тюкю бла къаргъа

(Крыловдан)

Излей кетиб бир къаргъа
Эт кесекчик табханды,
Аны къабыб аузуна
Бир терекге къоннъанды.

Озуб баргъан бир тюкю
Эт ийисни анъылаб,
Джыйлаб аны табаргъа
Тохдагъанды тынъылаб.

Джыйлай кетиб тюкючюк
Къайдагъысын эскерди,
Къаргъачыкъны аузунда
Эт кесекни эследи.

Джаны кетиб этчикге,
Тамам эсин ташлады,
Мурат этиб алдаргъа
Былай айтыб башлады:

— Кёб джерледе айландым —
Чегетледе, таулада,

Сенден ариу кёрмедим
Не кьузгъунда, къаргъада.

Аякъларынь, ёшюнюнъ,
Къанатларынь къаралыб,
Эки кёзюм къалды да
Сен ариугъа аралыб.

Къайдан чыкъдынъ, сейирлик,
Бу джуртлагъа, элlege?
Сенден ариу кёрмедим
Биз джашагъан джерледе.

Суююмюнъден тоймайма —
Нюр чачылад кёзюнъден,
Бир таушчукъ эшитгеем
Булбул кибик сёзюнъден...

Къулакъ салыб тынъылаб,
Таушунъа таралыб,
Джатар эдим былайда
Кёзюм санъа аралыб.

Санча къаргъа тынъылаб бу махдаулары эшитгенинде
«Къакъ-къакъ» эте джырларгъа аузун ёрге ачханды,
Эт кесекни тюкючюк сермеб алыб къачханды.
Ауузундагъы эт кесек чартлаб джерге тюшгенди.

Боранбилгич

М. Горький

Кёк тенъизни
Кенъ тюзюню
Тюз башында

Булутлары
Джел бир джерге
Джоббу джыяд.

Булутлары
Арасында
Боранбилгич,

Элияча,
Къарагъанлай,
Къатыб турад.

Бир кереге
Тум къанаты
Толкъунлагъа
Аз-буз джетед,

Бир кереге
Садакъ кибик
Атылгъанлай,

Тауш эте,
Булутлагъа
Кириб кетед.
Кёк булутла
Эшителле
Тауушунда
Болгъан уллу
Джигерликни,
Къуанчлыкъны,
Къычыргъанын:—
Боран джелни
Къобарыгъын
Ачыу сабды.
Ол къарыуун
Кеси таныб
Джюреги да
Отча джаныб,
Хорларына
Къычыргъанын
Акъ булутла
Эшителле.
Чайкала да
Джелден къоркъуб,
Кенъ тенъизни
Башы кёкде
Джунчуйдула,
Ары-бери
Булгъаналла,
Чулгъаналла.
Джелден къоркъгъан
Къоркъууларын
Ыйлыкъгъандан
Кёк тенъизге
Терен джары
Басдырырча
Болгъандыла.
Гагарла да
Бары бютеу
Къызбайлыкъдан
Тенъшюйдюле,
Дуня кюреш
Зауукълугъун
Билмейдиле.
Кёк чартласа,
Ала къоркъуб
Илгенелле,
Буйугъалла;
Дыгаласдан
Джайылалла,
Чачылалла,
Къошулалла.
Тели Пингвин

Къызбайлыкъдан
Къаяланы
Арасында
Суу ашагъан
Къырыкълада
Терен джары
Таша бугъад.
Боранбилгич
Кеси джангъыз
Кенъ тенъизни
Башы кёкде
Тулпар кибик
Къоркъмагъанлай,
Эркин учуб
Айланады.
Булутла да къаб-къаралыб
Энишгеден —
Энишгеге
Кёк тенъизни
Юсю таба
Джоббу-джоббу
Басыналла.
Толкъунла да
Шууудайла,
Гюрюлдейле,
Ёкюрелле,
Ёрге-ёрге
Элияны
Аллы таба
Чартлайдыла,
Секирелле.
Кёк джашнайды,
Кюкюрейди,
Толкъунла да
Шыбылагъа
Эришгенден
Кёмюклениб
Ёрелейле,
Чөгелейле;
Джел къозгъалыб,
Толкъунланы
Къучагъына
Сермеб алыб,
Суу джагъада
Къаялагъа
Силдеб уруб
Чачыратад.
Боранбилгич
Тауш эте
Учуб барад,
Элияча кёкде, таймай
Къаралгъанлай.

Ачы-ачы
Бир кереге
Садакъ киби
Булутланы
Тешиб ётед,
Не да къара
Къанатыны
Учу бла
Толкъунланы
Кёмюклерин
Сыйпай-сыйпай,
Чыгъа-бугъа,
Терен жары
Кириб кетед.
Деу къанатлы
Айланады
Къундуз киби
Къаралгъанлай,
Бир къарасанъ:
Булутланы
Тюз башында,
Бир къарасанъ:
Суугъа джете
Тубан бла
Тюз тенъизни
Арасында.
Джел сугъарад,
Булутланы
Къыбба бурад,
Кёк кюкюрейд,
Мамукъ киби
Акъ тубанла
Юзюк-юзюк,
Бурма-бурма
Кёк тенъизге
Чардакъ болуб

Айланалла.
Кёк да чартлайд,
Элины
Мыдах отун
Джанар-джанмаз
Тенъиз тартыб
Сууу бла
Джукълатады.
Кёк чартласа,
Шыбыланы
От таягъы
Суугъа тийиб
Толкъунлада
Кюзгюдеча
Сызгъа-сызгъа
Кёрюнеди.
Джел къобханды,
Боран джетед!
Дунияны
Боран элтед!
Боранбилгич
Аны ючюн
Исдемейин
Кёкде эркин
Элияны
Ичи бла
Ары-бери
Джырыб ётед.
Кюн аманны
Андан да бек
Бокъланырын
Талпыб-кюсеб,
Боранбилгич
Чыдамайын
Ётгюр-ётгюр
Таууш этед.

Ибилис

М. Лермонтов

IV Башы

Бираз арлакъ озгъанында,
Кёргенди таула арасында
Къолан кюйюзча джайылыб,
Брджылары айырылыб
Тургъан гюрджюлю джерлени,

Сылгыч, мийик бусакъланы,
Езенлени, кѳулакъланы,
Таракъ таула-этегинден
Саркъгъан чокъуракъ кѳк сууланы,
Гокга хансланы тюбюнден
Джырлаб тургъан булбулланы.
Чырмауукъ ханс басыб тургъан
Тюбю салкъын чынарланы,
Кюн иссиден бугъуб тургъан
Дорбунлада сакъ бууланы
Кѳргенди ол джапракъланы
Шыбырдаша тургъанларын,
Джюз-минъ тюрсюнлю хансланы
Солууларын алгъанларын,
Кѳргенди ол тюш заманда
Булутсуз исси кюнлени,
Мылы тартыб тургъан анда
Къалын чыкълы кечелени.
Кѳкде джуддуз болгъан бирча
Чыгъа-бугъа бараелле,
Гюрджю къызны кѳзлерича
Бузмагъанлай джана элле.
Ибилисге уа ол ариулуку,
Ол сейирлик, тамашалыку
Дуния, кѳру сууку зарлыкъ
Болмай башха джукъ бермеди,
Акылына, аны эсине,
Тюйюмчекли джюрегине
Дертден башха джукъ келмеди.

VII башы

Ант этеме кече арада
Чыкъгъан темиркъазакъ бла,
Эртден, инъир тау башлада
Къызаргъан кюн таякъ бла
Емюрюнде бир къаджар шах,
Дуния башында бир патчах
Андан ариу къыз кѳрмегенд.
Аллай къызны ба этмегенд.
Гареминде джанъыз ханны
Суу чачыучу бир фонтаны
Кюн иссиде эркетиб,
Болгъанына бютеу джетиб
Джуумагъанды аллай санны,
Аллай къызны адам къолу
Чуба бауун тешмегенди,
Эркетиб, сырты толу
Къутас чачын эшмегенди.
Дюллю-дуния кѳуралгъанлы,
Ант этеме, ол маталлы
Къыбыла джанында айыбсыз
Есмегенди джанъыз бир къыз.

Х башы

Кечигиб ашхам заманња
Атын къара кесеу этиб,
Гудаллада тойгъа, ойунња
Келе эди кюеу джетиб.
Ол сау-эсен кѣб кълмайын
Арагвагъа джете эди,
Ашыкъгъандан чыдамайын
Атха кълмчи тѣшей эди.
Тюрлю-тюрлю саугъаладан
Аур джюклениб тюйеле
Келе элле аны ызындан
Тизилиб джолну сюркеле.
Нохдасында хар тюени
Кълнъурауу зынъырдаед,
Ол Синодал деген джерни
Ийесиед, уллу байед.
Белибауун ол белине
Кючлю тартыб кълсхан эди,
Кълмасы, бычагъы кюнде
Джылтыраед, джана эди.
Кълрасауут шкогу да
Бойнундаед, чухасыны
Эки дженъин уруб джел да
Тарай эди. Чыркъ-чыркълны
Окълданед джасалгъланы.
Эки кълшы атджерини
Бютеу созгълан алтын эди,
Ичиндеги кѣбчегини
Кѣк кийикни тюю эди.
Кѣбчеги да тизилгенед
Кийик тасма тикгич бла,
Мююшлери тигилгенед
Алтын окъл кириш бла.
Кълуушханы, ѳшюнлюю,
Джюгени, кълалгълан кереги —
Бютеу бары от алтынед,
Миннъен аты да ол джашны
Джигер атлы къларабахны
Чынты сыйлы тукълумуед,
Кълрышкълулакъл къланторуед,
Ол ат ариу келе келиб,
Не эсе да илгенеед,
Пырх-чырх этиб, сескеклениб,
Бир джанына секиреед.
Бир ишексиз ол аллында
Нени эсе да кѣрееди,
Джити-джити суу джанында
Чаууллагъла къларай эди.
Ол джол кемсиз тар эд
Сол джаны чынъл кълает,
Онъл джаны уа Арагваед,

Суу джагъасы мийик джаред
Кеч болгъанед. Акъ тубандан
Толгъан элле ёзенле,
Тюзде къалмай къонакъбайгъа
Джетер кибик тынчайыргъа
Ышырылдыла туйеле.

XIII башы

Юсюне къара тер уруб,
Бурун сюеклери туруб,
Эки къулагъын джумгъанлай,
Джалын къуйругъун джел тарай,
Чаба, джорта, сабыр бола,
Тыгъылгъандан ичин ура,
Джолну тюз арасын тартыб,
Артын, аллын букъулатыб,
Къызыл тору бир ат келед,
Ол бир аман хапар беред.
Ат юсюнде да адам
Джан берирге джетиб тамам,
Атны бойнуна къабланыб,
Бютеу санлары тартыныб,
Кём-кём болуб эринлери,
Джумулуб ариу кёзлери,
Башын ары-бери ата,
Келед атджерде джан тарга.
Эки къолу ол адамны
Джюген билекде къоллары,
Джарасындан акъгъан къаны
Атны бойнун къызартханды.
Тулпар, кече джау къолундан
Къутхаргъаненъ сен ийенъи,
Алай болгъанлыкъгъа ызындан
Джетгенд огъу тегейлини.

XIV башы

Акъ кёмюк басыб, тыгъылыб
Гудаллагъа бир ат келгенд,
Эшик аллында джыгъылыб
Былай джетер джетмез ёлгенд.
Мычымайын халкъ, джамагъат
Юй аллына басыннъанды:
«Кимники болуб келди бу ат!
Бу адам да не адамды!»
«Къан джугъу болуб болгъаны,
Акъ учхун болуб бет къаны,
Джумулуб кёз къабакълары,
Тартыныб джаякълары,
Джан тер уруб аны бети,
Къабыр сууукъ тартыб эти,
Джюген билекге къоллары,

Езеннѣиге аякълары
Қъарышханлай ёлюб тургъан,
Кимди бу джан, кимди бу джан!!»
Джаш джан бере Гудаллагъа
Болджал кюнюне келгенди,
Саламлашмай Тамарагъа
Джетер-джетмез ол ёлгенди.
Келгенликге ўа не келсин,
Экинчиде атха минмез,
Тамара да джылаб нетсин
Таралгъанын эри билмез.

XV башы

Гудаллагъа бошунакъгъа
Аллах кемсиз ачыу салгъанд,
Тамара да орундукъгъа
Баўрланыб кёб джылагъанд.
Кёзлеринден кёз джашлары
Джуммай-джуммай тама элле,
Эринлери, джаякълары
Отда кибиб джана элле.
Термилгенден джаш джюреги
Къысха-къысха сенкилдеед,
Субай битген кёкюреги
Джая кибиб лююлдеед.
Сора ол кыыз джылагъандан
Эм артында бир аз сённъенд,
Былай айтыб олсагъатдан
Къулагъына таууш келгенд:
«Бошунакъгъа джылама сен,
Аны энди джер джухайды,
Къобмаз кибиб тюз юсюнден
Къара топракъ басханды.
Сени сарнагъан тауушунъ,
Бош инджилме анъа джетмез,
Тамчы болуб джыламугъунъ
Къабыр къанъасындан ётмез.
Назик сабий! Бош ёкюнме,
Ол ёлгенди-тыннъанд сёзю,
Кёрлюк тюлдю, бош термилме,
Джумулгъанды эки кёзю.
Терк огъунакъ ёлюк чириб,
Тёбе-тёбе къуртдан толур,
Эти, териси титилиб,
Кёрде сан-сан, джик-джик болур.
Ёлюрге туугъан бир адам,
Таб анъа да саулай алам
Къошулса да — бу барысы
Термилгенини багъасы
Болмаз ыйнан, билеме,
Сабырлыкъ сал, джылама сен!»
«Кёб минъ джуддуз инъир сайын

Кёкде бузмай джаналла,
Джолларындан алджашмайын
Ол бир кемде баралла.
Кёк кенъинде акъ булутла
Чачылыб устукгулай,
Сюрюү-сюрюю айланалла
Сокъмакъсызлай, ызсызлай.
Джолукъсала, къалсала да,
Ачыу, къууанч билмейле,
Не гузаба барсала да,
Бир зат излеб сюрмейле.
Бушуу кюнде сен былагъа
Тюшюне тур, джылама,
Джер башында къайгъылагъа
Бош джанынъы къыйнама»,
Акъ тауланы, ёзенлени
Кюн кеч болуб къаралтханлай,
Джукъу басыб тау эллени
Адам аягъы тыннъанлай.
Къая эринде къургъакъ къаудан
Джел-къуз джетиб чайкъалгъанлай,
Кечегиде бугъуб тургъан
Чыбчыкъ эркин учхаилай.
Гокга хансны кечегиде
Джюзюм терекни тюбюнде
Къалын чыкъ юсюн басханлай,
Ол къурмашча акъ чакъгъанлай.
Тёгереди кюрен тартыб
Ай тау башындан чыкъгъанлай,
Санъа алтын ауун атыб,
Тюрсюнюнъю джарытханлай,
Кёкню саннъа учуб келиб,
Таннъа деричи турурма;
Санъа татлы джукъу бериб,
Кирпик къакъмай олтурурма.

Ёртенлени Азрет

Къарачайны белгили поэти Ёртенлени Азрет Локъманны джашы 1907 джыл Къарт-Джуртда туугъанды. Къарачай тилде эм алгъа китаб чыгъарыб башлагъанланы бири болуб, 1926 джылдан башлаб джазгъанды. «Джангъы джырла» деб биринчи китабы 1927-чи джылда, «Эркинликни джилтинлери» 1929-чу джылда, «Джырла бла поэмала» деген китабы да 1934 джыл чыкъгъандыла. Ёртенлени Азрет СССР-де джазыгъучуланы Союзуну члени эди. «Сафият», «Сюлеменни Суратха письмосу», «Афенди бла аджал» деген диннъе, эски адетлеге, къаршычы чемер тилде кючлю поэмала джазгъан Ёртенлени Азрет къарачай тилни. къарачай литератураны ёсюрюрге уллу болушлукъ этгенди. Къарачай тилде чыкъгъан «Таулу джашау» газетни белгили хапарчысы эди. «Къызыл-Къарачай» газетде да кёб ишлегенди. Азрет 1955 джыл ёлгенди.

Башладым

Къоркъунчлу къара тубан
Къуршалаб тургъан кёкню
Урду да темир табан,
Джерге джарыгъын тёкдю!

Ол кюн джыртыучу къушдан
Къутулгъан бир къанатлы
«Хур бол!» — деген тауушдан
Манъа саугъа узатды.

Саугъамы алдым андан,
Джылтырадым, джашнадым,
Асыры къууаннъандан
Джырла джырлаб башладым.

Темир ёмюр

Бизни ёмюр темир ёмюрдю,
Биз ёмюрню-темир деулери,
Ёмюр бизге кърчдан «джан»
Биз ёмюрню — кърч миндеулери.
Темир джаратды ёмюрню,
Бу ёмюр туудурду темирни,
Бу темир ашайды кюшениб,
«Нарт» ёмюрден къалгъан
кёмюрню.

Ёмюр кючлю бу темирден да,
Джыйды къолгъа кърчну-темирни,
Ёмюр агъачланы кемирди.
Ёлдю «питир аякъ-темирли».

Ёмюр сюрмелеб ачды джолла,
Эсги джолла болдула кирли,
Темир ёмюр «агъач атла» бла
Сагъыш этчи «улоу» элтирми?

Биз ёмюрню темир аскери,
Биз сюебиз къаты бирликни,
Биз сюебиз эм джаратабыз
Анда кърчлукъну, темирликни.

Ёмюр болуб уллу элеуол,
Атад элеб чёблукню, кирни,
Ёмюр юзед зорну тамырын,
Нюрюн джерге тёгюб илкерни.

Бизни ёмюр-темир ёмюрдю,
Бу ёмюр хар ёмюрден ёрдю.
Темирден инсанла болгъанын
Биз джанъыз бу ёмюрде кёрдюк.

Туугъанды ол ёлмезге

Кёзю джумулуб
Айырылса да бизден,
Ленин саўду
Джашайды ол ичибизде.
Къучакълады Ленинни
Мермер кешене,
Амма ёлюм джокъду
Ленинни ишине!
Ким айталыр ёлгенди
Деб минълеб минънъе,
Миллионлагъа джол ачыб
Тургъан Лениннъе.
Талдырмагъанд бир тюрлю
Иш аны белин,
Шыбылача ётгюр болгъанд
Ауз джели.
Оюм этчи, кърчдан да
Кючлю Ленинни
Ёлтюрюрге бармыд
Къарыу ёлюмню?!
Саўду Ленин!
Тебед аны деу джюреги,
Къылыч урад джаугъа
Таджал билеги...
Джокъду ёлюм, кючлюцю ол,
Булат кибик,
Джашайд кюрешде чыныкъгъан
Къарт большевик.
Джанады ол джукъланмайын
Кюндюз-кече,
Джанъы дуния дженъер ючюн
Юлгю бичед.
Джаўланы ётю атылгъан
Анъа кёбе,
Ленин тюлмюд

Кърч мизамлы ВКП(б)!
Ленинники тюлмюд ёсюм,
Бу техника?
Ленин кеси тюлмюд
Бюгюнню Ц-е К-а!
Ленин ёлгенд, джокъду демез
Кёзлю инсан,
Айтса айтыр кёзю сокъур,
Кёлю тушман.
Уллу усда саўду,
Ишлейд биргебизге,
Алчыды ол хар иште,
Хар затда бизге.
Мынъа шагъат — майна
Донбасс, Днепрострой;
Мынъа шагъат — Сельмаш завод
Волховстрой;
Мынъа шагъат — Урал,
Баку, Магнитострой;
Мынъа шагъат — минъ-минъ план,
Минъ-минъ джанъы ой!
Мынъа джюз минъ юлгю
Хазырды шагъатха;
Мынъа шагъат хар бир рудник,
Хар бир шахта.
Мынъа шагъат —
Социалист джолда хар ёрлюк;
Мынъа шагъат хар бир
Колхоз — элли бирлик.
Ленин ишлейд бизни бла
Джанъы джашау,
Мынъа шагъат — фабрик, завод,
Агъач, таш, тау!
Чырт келишмейд
«Ёлгенд» дерге болшевикге,

Ёлед, кетед десек,
Джарар эсгиликге.
Кеч, не эртде
Ёлюм барды фашистлеге,
Байны этек тюбюн
Джалагъан итлеге.
Эсерлеге, меньшевик
Онъ, солчулагъа,
Тюз джолдан терсине
Тартхан голчулагъа
Ленин джашайд хар

Заводну кёкюрегинде,
Хар шахтаны.
Фабрикни кёкюрек кенъинде.
Ленин къаны ойнайд
Джерни джюрегинде!
Иши синъиб
Миллионланы джилигинде.
Ёлюр хар джол,
Ленинни джолундан ёзге,
Ленинизм саўду,
Туугъанд ол ёлмезге!

Не юцион туудукъ?

Нюр кёрмейин мутхузланнъан мыдах кёлле,
Къартлыкъ келгинчи бюгюлген мукгур белле.
Тот джюрекден сыдырылыб чыкыгъан сёзле,
Дуниясына джылай сокъур болгъан кёзле.
Къар, боран кюйдюрюб, джыйырылгъан кёзле,
Сюнъю, бычакъ кесиб сылгъан этле.
Къыйырда, бучхакъда джерсиз къалгъанла да,
Джалчылыкъ этиб беллери талгъанла да,
Къазауатда топал, тёнъек болгъанла да,
Фабрикле санын юзюб алгъанла да,
Была бары бир джерчикге туюлгенле,
Кёрсенъ, дерсен: делегатха ийилгенле!
Башларын къашыйдыла къотур ашагъанча,
Неда бир уллу зорлукъда джашагъанча.
Бир алада къаш кериб да кюлюшелле:
Бир-бирине былай айтыб сёлешелле:
Саудан ёлюб, къара джерге кириргеми?
Неда ёлмей саулукъгъа термилиргеми?
Огъесе патчахгъа аскерлик этергеми?
«Сен джаша» деб биз дуниядан кетергеми?
Джанладан эм къарыусуз булбулла къадар,
Ёсгенлени эм учузу талла къадар.
Бир сыйыбыз, тергеууюбюз бизни болмай,
Джашаргъа туудукъ ёлмей неда къалмай?!
Заводлагъа джалсыз кириб ишлергеми,
Халкъыбызны джаланнъачлыкъ кючлергеми?
Эм артында орамгъа тёгюлургеми?
Балачыкъларыбыз ачдан ёлюргеми?
Биз ишлеб, башхасы ашаб, кийергеми?
Хакъым десенъ, тутмакъгъа ийергеми?
Тутмакъда да ачлыкъ, джаланнъачлыкъ джетиб
Ауушханла кетген джерге биз да кетиб,
Анда да токъмакъ таягъы тийергеми?
Эмда джаханим отунда кюйергеми?

Огъай, биз кишиге аманлыкъ къуумадыкъ,
 Неда биз бу джашауѣга деб туумадыкъ.
 Бюгюн бизни кибик минъни кѣлю тарды,
 Таймай эсде тутуллукъ бир затчыкъ барды.
 Бюгюнню кюн бизни ючюн бузду, къарды,
 Амма бюгюнню да тамбласы барды!..
 Кюн да, айда батар. тюзлюк батмаз, чыгъар.
 Эшда, ол кюн зорлукъланы хурлукъ джыгъар.
 Деб кѣл этиб ахыр сѣзлерин айтдыла,
 Мыдах-мыдах болуб хар ким къайтдыла,
 Бир минъ тогъуз джюз онджетинчи джылда
 Туууб-джашаб келген былтыр да быйылда,
 Джулдузну тууарына кѣб термилдиле,
 Елгени ѣлсе да саулары кѣрдюле.
 Аны тууары ючюн туююл экиле, ючле,
 Аны тууары ючюн кетдиле джюз-минъ кючле...
 Аны ичинде кѣбле къууаныб джашайла,
 Аны кѣгетин сакъатла да ашайла.
 Джарлыланы, джазыкъланы къууандыргъан,
 Балаларын окъуу бла джубандыргъан.
 Совет власть мындан ары да олду!
 Аны джолу джарлыла ючюн кенъ бир джолду.
 Да... джокъ болсун онъсузланы ѣксюзлюгю,
 Эм джашасын совет властны тюзлюгю!

Тиширыуну айтхан сезлери

Эсги адет, шерият деб бирни алыб,
 Бойнум, белим аны зор джюгюнден талыб,
 Дунияны джашауундан ташада къалыб,
 Кѣб тѣздюм къыйынлыкъга кесими салыб...

Не инсанлыкъдан бир юлюшюм болмайын,
 Не бу да джанды деб джаннга саналмайын,
 Залимликден бир кюн келиб, къан алмайын,
 Артыкълыкъга эзилиб, ѣлмей не къалмайын!

Эсге тюссе ата, ана элтиб сатыб,
 Кѣрюрге суймегеними къолуна атыб,
 Мен джазыкъга бу иш ѣтюб, тамам татыб,
 Аз турмадым шашхын халга кириб, джатыб.

Таралаем ол затладан къачыб, юркуюб,
 Тѣгюлеед кѣзлеримден суула кѣб-кѣб,
 Закон мени «джакълай» эди тубге тюртуюб,
 Тебленеем аузумдан къанла бюркуюб.

«Къызыбызны эрге беребиз бу айда
 Къалым-алым кѣб береллик келсин, хайда
 Деб дорх этиб айланнъанлагъа алайда:
 «Джазыкъ джанны сатма»дерик бизге къайда!?»

Былай бла эскиликде хариб болуб,
 Дорхланыудан чыгълалмай башымы джулуб,
 Кёзлерими гинджилери къандан толуб,
 Ёмюр ийдим мугурланыб, джылаб, улуб.
 Қызыл толуб октябрь ай туугъанында,
 Артыкълыкъ-кючлюкню бойнун буугъанында,
 Залимлени кенъе кери куугъанында,
 Джашауну эсги бояуун джуугъанында:
 «Тышырыугъа окъуу, билим да не керек,
 Дунияны джарыкълыгъындан болсун эрек»
 Деучюлени басхан эди «эмен терек» —
 Сен да сына аны иги эсе!.. деерек
 Иенъме деб хатер этмей, уруучула
 Эркинме деб туюючуле, къысдаучула
 Джууаб этсек бойнубузну бууучула,
 Сындыла меджисуу джолну къууучула!..
 Октябрь тишини, эрни да тенъ этди,
 Бийни кёмюб, джарлыныда хур этиб ёдю.
 Қийикликни тамыры къуу болду, битди,
 Тышырыу да адам болур заман джетди.
 Хайдагъыз эгечле! Турмайыкъ бош джатыб,
 Бу алтын заманды, аны бошха сатыб!
 Джараусуз адет намысны учузлатыб,
 Хар ишден юлюш алайыкъ мыллык атыб...
 Кёбдю, энди эсги «къабладан» чыгъайыкъ,
 Эсгилик — джесирликге табан урайыкъ,
 Хунерден, хар ишден хапарлы болайыкъ,
 Джарыкъ джашау — социализмни къурайыкъ!

Таулу студентни ауузундан

Ол таш ёзенде —
 Мутхуз гёзенде,
 Мен бир джарлы таулудан туудум,
 Джалчылыкъ бла
 Малчулыкъ бла
 Аягъыма чабыр бау буудум.
 Къолумда таякъ,
 Джаб-джалан аякъ
 Хар кюн сюрюу ызындан кетдим,
 Қыш боранлада,
 Қъая ранлада
 Қалтырай, титирей, къой кютдюм.

Таймай бу халда,
 Қъош бла малда,
 Туюлюб унугъуб джашадым.
 Башым айланыб,
 Тилим байланыб
 Кесим кютгенлеге ушадым.

«Мен инсан эдим,
 Кёр, аллах!..» — дедим,
 Андан да бир мадар чыкъмады.
 Межгитге бардым,
 Чёгюб джалбардым,

«Кет!...» — делле молла бла кьады.
 Джарлылыгъындан
 Итге саналгъан
 Къауумдан болгъанымы сездим,
 Бу кючлюкдени,
 Ауур джюклени
 Кёлтюре, зор кёзюуден бездим.
 Хей, озгъан заман!
 Сангъа джанама
 Сен мени бла кёб ойнадынъ.
 Бойнумдан буууб,
 Къанымы къуюб
 Сан-санымы эздинъ, чайнадынъ.
 Революционер,
 Кючлюк чекгенлер,
 Къалмай, бу ишге кёз ачдыла.
 Бирлик кюч бла,
 Сюнью уч бла
 Залимлени кумлай чачдыла.
 Ма, кёзюу келди:
 «Окзугъуз!» — деди,
 Мен да джарыкъ джолну сайладым,

Джахил къалмайым,
 Сокъур болмайым,—
 Деб илмугъа джюрек байладым.
 Кёб джерде джюрюб,
 Кёблени кёрюб,
 Тюзлюкге бой салдым, ийилдим
 Зорлукъдан эрек,
 Халкълагъа керек.
 Затланы энди мен да билдим.
 Джарлыны джакълар,
 Онъсузну сакълар,
 Бир таукек джюрекли джаш
 болдум.
 Терсликни ургъан,
 Тюзлюкню къургъан
 Большевиклеге джолдаш болдум.
 Джокъ болсун бийлик,
 Ханлыкъ, буржуйлик,
 Джокъ болсун къан ичгенни аты!..
 Джашасын тюзлюк,
 Мюлкде эгизлик,
 Джашасын Ленинни мураты!

Къарачайлы

Хар кюн кибик бюгюн да хар адам улу,
 Къутурадыла, ойнайдыла орам толу.
 Быладан бирине келгенди къара кюн;
 Ол къошулмайды, суйсенъ къууан, суйсенъ ёкюн!..
 Къарасанъ да акъылчыгъы тюз балачыкъ,
 Къашы къара, кёзчюклери абба-алачыкъ.
 Хар бир заты хайран болуб къалыр кибик.
 Сынаб бир кёрейим деб къатына барсанъ,
 Ишин, халын билирге суйюб джукъ сорсанъ:
 Джыламукъчуклары тенъереб кёзюнден,
 Мурулдайды да джукъ анъылатмайды сёзюнден.
 Турушунда мыдахлыкъ барды, кёлю тарды,
 Не да болсун бир джарты джерчиги барды.
 Сен да сынасанъ, танырча джаны барды,
 Адамгъа ушагъан джангъыз саны барды!..
 Бу аджайыб, бу тамаша, бу не ишди?
 бу мискинни салпылатхан бу не кючдю?
 Огъай, муну унукъдургъан бир зат барды;
 Муну кёлю бу дунягъа бузду, къарды.
 Инджиуюн айталмаса да аузундан,
 Мен бир затчыкъ сездим аны ауазындан.

Саулукъда саулугъу барды, бек зекийди;
сейир туюлмюд окъуудан джахилме дейди!
Джахил нечик болмасын айт! Бек шашханды,
джазыкъны белинден кѣб джюкле басханды.
Инаралны сѣзлери джанын алгъанды;
чынлары мюйюзча кѣрюнюб къалгъанды.
«Аллах окъууну, билимни харам кѣргенди
санъа — деб молла да мынъа ауаз бергенди.
Къарангылыкъдан къуралгъан шерият да,
буруннъу намыс, эм халкъда эсги адет да,
Мынъа джюклюк этиб басыб тургъандыла,
баш мыйысын, биширген, къууургъандыла.
Ма... бу затла бары муну эзгендиле,
илмудан умутчугъун чырт юзгендиле.
Джокъмуд ол джазыкъгъа хапар айтырыкъ,
«Ала ёлдюле»,— деб къууандырыб къайтырыкъ.

Атам бла ачамы сагъышлары

Джашчыгъыбыз ёсюб уллучукъ болса,
Бир адамны малын урлаб тутулса,
Тюрмеден сау чыгъалмай джутулса:
Биз джарлылагъа ким къарар, нетербиз?

Неда заманы келиб къыз сайласакъ,
Эм артында биреулеге байласакъ,
Отун джардырыргъа табмай къалсакъ,
Джараусуз джерге ёсдюрсег а нетербиз!

Неда бизге джарагъан бир джаш болса!
Ариу бизни кѣлтюре бели талса;
Амма илму дегенден кенъде къалса,
Къол сала билмесе уа нетербиз?

Былань барындан да таза болса,
Лакин билгени аракъы, боза болса,
Бу эки затха халкъны оза болса,
Мюлкюбюзню бошаса уа нетербиз?

Джууаб

Багъалы атам бла анама джууаб:
Окъумагъан билмейди гюнах, сууаб!

Сиз бирер джарлы эллиси туйюлмюсюз?
Эллини адам этериг а илмуду.
Хар бир затын сизге власть халал кѳргенд
Джашынъ, къызынъ ючюн школ ачыб бергенд.

Аначыгъым, сен да школгъа ийсенъ мени,
Къоркъууларынъа тюшюрмез эдим сени!
Алай болмаса уа бир да джаныб кюйме,
Джахилледен адам болмаз, бошну суйме!

Уучула

1 — Къар терен, ай джарыкъ
Джарыкъ ышанъа джарарыкъ.
А... марджа, ууъа чыгъарыкъ?

2 — Да... болмаса уа атарыкъ?

1 — Бир да къайгъырма аны ючюн сен,
Керек затны къурадым мен,
Дженъил бол, алан, кий чабыр!

2 — Ой, ашыкъмачы, сабыр!

1 — Бир къаралды кѳрдюм, гяуур.

2 — Ол къабырды, тели, къабыр!
Бирини асыры ичи суймей,
Бири да къадалыб иймей,
Бири чабады, аякълары ташха тиймей,
Бири да джунчуб, табанын да иги киймей,
Не болса да кетдиле,
Чаууллагъа джетдиле.

1 — Майна къоян — майна къоян!
Джукъунъ келиб турма да, уян!
Сен тели кѳреме, баян!
Хайда-хайда, ызындан таян!

2 — Огъай... бери айланыб келеди,
Марджа, бугъун, бизни кѳреди!
Талада да эки ит юреди!
Огъесе адаммы сюреди?

1 — Къояннъа туйюл, къушха ушайды,
Майна къулакъгъа ташайды!

2 — Қыайгъырма, ол ханс ашайды.
Чырпы тѣбеледе джашайды!
Қыоркъма биз аны табарбыз,
Ол къачса, биз да чабарбыз.

Таб тюшсе, «тарх» деб атарбыз,
Аны эшикчигин джабарбыз!
Этин бишириб къабарбыз!
Терисин элтиб сатарбыз!

1 — Хайда, чабышыб барайыкъ!
Джатхан джерине къарайыкъ,
Тамам кѣзюнден урайыкъ,
Биз да аллай бирге джарайыкъ.

Бир заманда къоян туруб,
Джюрекчиги тебиб уруб,
Қыуйрукъчугъун гланч буруб,
Қыалын чегетлеге кириб
Баргъанын была да кѣрюб,
Чабсала, джеталмады киши кѣрюб.

1 — «Уугъа тебресень, бек тойма,
Джорталмайын намыс джойма» —
Десем, «къой, аллах ючюн, сойма»
Дейень, ма энди табсанъ къойма!

Деб ѳбкелеб бир-бирине,
Джарлада абына, сюрюне,
Ай да батаргъа аз кѣрюне,
Қыайтдыла была да юйлерине!

Минъи таугъа

Не замандан бир джеринъ къыяу,
Бир джеринъ сакъат болмайын саб-сау,
Сакъалынъ, чачынъ чыммакъ агъарыб,
Джашаб келесе, минъ джыллыкъ къарт тау!

Боюнъ да Кавказ тауладан мийик,
Адетинъ — эски, къылыгъынъ кийик.
Сенден къакъгъан джелге дери башха
Тийди манъа сууукъ-сууукъ, тик-тик,

Джашагъан джеринъ къая, чауул, джар,
Джолларынь эсе джаяу ётмез тар.
Билмейме, этегинъе не ючюн
Къысылгъан эди Къарачай-Малкъар!?

Мен кёрдюм ол мугур халкъны халы,
Аманъа кетиб болмай амалы,
Чыдаргъа кюрешиб тургъан эди,
«Сенде къалсын» деб ёлюсю, салы!..

Айтчы манъа, эй кёбню кёрген тау?
Тюзлюкмю эди бу тукъум джашау?...
Тыйыншлымы эди бу тюз фахмулу
Миллетге кийик — хайуанъа ушау?!

Мен да таулума, ишчигим кюйюб,
Кёз джашларымы тыялмай ийиб,
Санъа кенъешге келгенме бююн,
Кёлчюгюмю джазарынъы суйюб.

Айт, сенде ички сёз бек кёб барды,
Кёрген терсликлеринъ не къадарды?
Айт, Николай патчах бу миллетден
Ненча джарлыны джюрегин джарды?..

Айт. ичим энтда джанады,
Бизге не ючюн къамчи ойнады?
Айт, сен кёрюб саркъгъан ёмюрледе
Ненча таулуну бурну къанады!..

Эскеремисе, кёб билген къарт тау?
— Нек эскермейме ачыкъды шох, джау!..
Экисин да толу айыргъансыз
Джукъламагъыз! Болугъуз сакъ — уяу!

— Кимди бизни сокъур этиб кьойгъан?
Патчах эди терибизни сойгъан,
Ол эди ма къаныбызны ичиб,
Джаныуар къарнын кёбдюрген, тойгъан,

— Айт, бизни таугъа къысхан ким эди?
— Сизни тюзге да ма ол иймей эди
— Айт ненча онъсуз бу таш ёзенде:
«Джокъ болгъа эди бу джашау», — деди?

— Энди кьалсын кюн мени сакълайды,
Таякъларын тийириб акълайды.
Кёремисе мутхуз келген халкъгъа
Энди нюрюн себиб ийнакълайды!

Аны хапары узунду, кёбдю.
Ол замангъа кёб джарлы кёбюбдю.
Кёзюю бла айтырма мен, ансы
Аны сорлукъ халкъ саламды, чёбдю!

— Хайда, сау кьал! Мен энтда келирме,
Эринмез эсенъ, айт деб тилерме.
Кесек-кесек мен бу сорууланы
Джууабларын кьалдырмай билirme!

Афенди бла аджал

Совет джурт
джылы къучагъын
джайыб эркин,
Кюн джарлыгъа
нюрюн себиб
ийген бир кюн
Къонъур джылларындан
тоюб, дынъ тогъайыб,
Сегюнч бетде
неге эсе да мынъайыб,
Тобукъланыб,
къалкъаларын
кёкге джайыб,
Аллахындан
тилей эди афенди Найыб:
Аллах, керти да джокъмуса!..
не аджайыб!..
Нек кызгъандынъ
иерге балах,
бир айыб,
Джахилликни
джукъусундан
бу сагъайыб,
Айланнъан халкъгъа
динни джолундан тайыб.
Джюрекледен
орунсуз болгъанды атынъ..
Тюкню да тебдирмейди
къаранчха къууатынъ!

Джокъламайды
 энди сени
 джарлы, джалчы,
 Хей къудурет,
 межгитлеге
 бир кёз салчы.
 Чибин аўла кючлеб михарабларын,
 Қъуранларын,
 тюрлю-тюрлю
 китабларын,

 Унку-букъу
 басханды аны
 хар бир джерин,
 Агъач къуртла
 кемирелле эшиклерин.
 Тозрагъанла
 къуруб-къуруб минарала,
 Қиши келмейди,
 сакълайма кёзюм арала...

 Ханс кеседи
 арбаз аллын
 эм чеклерин,
 Тыялмайма халкъны
 итин-эшеклерин...
 Бу арт кёзюүледе
 джокълугъунъа сени,
 Джутлугъума
 эм ач кёзлюгюме мени,

 Инамлары хар такъыйкъа бегий барады,
 Ишчилени
 эм уруннъан эллилени..!
 Хар бир ауз
 джюрегине мюкюл болду,
 Хар бир джюрек
 классына ёкюл болду.

 Тотлукъгъа къаршчы
 джерде бир
 кюч джашайды,
 Бу кюч
 кёкюрек тотланы
 къырады, ашайды.
 Бу аш:у
 джахилликни джутуб бошайды,
 Мадигилле айтхан
 кертиге ушайды.

 Халкъ тюрленди
 аз заманны узагъына.
 Алгъыңча тюшмейдиле энди
 тузагъыма.

Джалгъан дуня,
 манъа энди сый да,
 аш да джокъ,
 Джахиллик да ёлед,
 диннъе къарнаш да джокъ...
 Биз къауумгъа
 энди джашау да,
 дам да джокъ,

Хыйны-халмеш,
 гыл чыгъарыр
 шаудан да джокъ...

Ташайдыла кёзден
 бир-бир чакъларым,
 Атлагъанда
 бузча таяды аякъларым.
 Атылды джелли джаланнъа
 бай афенди...

Джарлы джауу
 кёзю кюлюб,
 кёлю кенъди!..

Не этейим мен,
 манъа ышыкъ,
 джыйгъыч да джокъ,
 Сылджырайма тагъай тутар
 тыйгъыч да джокъ.

Сокъур умут
 болмаса джукъ
 ышанч да джокъ,

Суу кёмюкге таянмасам таянч да джокъ
 Бай шохланы
 алгъынча энди
 кючлери джокъ,

Семиз джалкъалары,
 джаулу ичлери джокъ.

Мен тюз болдум
 классыма эм джакъладым,

Энтда къачан
 ер болады деб кёб сакъладым.

Ньююр этиб
 бу джолдан
 халкъны тыяргъа

Бурун кибик
 юзгеребизге джыяргъа

Дыгаласдан
 не мадарлагъа чабмадым,

Айтыргъа не ойлашыб
 неле табмадым.

Къарамадыла
 джол кесиб,
 буруу этиуге,

Төгюлдю халкъ
 тенъиз болуб
 коллективге.
 Джеталмайма
 ашыкъгъандан
 джыл башына,
 Кетди умутларым,
 дууам
 боб-бошуна.
 Бай шохланы
 кёбюсю чекден тышхары,
 Джюрегим учунады
 бу джуртдан тыш джары.
 Анда да джокъ дейдиле,
 байгъа чырт рахатлыкъ,
 Класс кюреш
 джаныб ёседи
 керахатлыкъ.
 Халкъ экиге бёлюнюб
 уллу айрылыкъ,
 Хар кюн,
 хар бай
 ёлюм сакълаб
 башы къайгъылыкъ.
 Юркдюле халкъ
 мени берген а
 амырымдан.
 Эсги джорукъ
 чириб ауад тамырындан.
 Фу — у, керти
 дунияны динсизлик алырмы,
 Совет оноу
 джерге бий болуб
 къалырмы.
 Кёрюб болмайма
 бусагъат алчыланы,
 Бай, эшекча
 джекген ишчи,
 джалчыланы!..
 Керексе джанъылыкъны
 джёнюн юзерге,
 Бар эсенъ, сен
 барлыгъынъы кёргюзюрге!
 Аллах!
 Бир балах иерсе,—
 деб бир минут
 Эсден чыгъармай
 этеме сенден умут.
 Басар джолун
 халкъ таныды
 болгъай энди.

Хабджюклюджа
атылды
молла
афенди.

* * *

Олсагъат
кёкюреги динъиз
болду кёбюб,—
Урду молланы
джюреги тебиб-тебиб.
Кюйдюрт да
ичин бир зат
шибижи себиб,
Кёзлеринде
сууу къалды
кебиб-кебиб.
Салпы-салпы
тюшюшдюле
эки къашы,
Джерге таба
ийилди чалмалы башы.
Кёз аллынтън
тизилдиле ётгенлери
Бары
ёмюрю
бойуна
этгенлери:
Бир заманда ёрледен болуб тургъаны,
Джыйылыуда
тёрге чыгъыб
олтургъаны.
Шохлары:
дуркъучула,
байла,
кюпселе,
Маулутлада
хантла къаланнъан тебсиле.
Тебсиледе
халыуа атлы
тёгерекле.
Ол хычинла,
ол локъумла
эм бёрекле,
Анда джумуш
этген къызла — гинджилеча,
Ышаргъанда
тишчиклери
инджилеча.
Къатын кутам терезеге
басыннъаны,

Къаш тюбюнден
къараб муну
ахсыннъаны.

Къалтыраб
кызынса
молланы
санлары,

Эслетмей кызгъа
онъ кёзюм
къысханлары,

Кетиб бара
бурулуб джолдан
терс джары,

Тартышыб-тартышыб
туруб къусханлары...

Мюклю тенъле
муну эркелетгенлери,
Даўда, ниде
джалгъан шагъат
этгенлери,

Сайны тюртюб
байны кючлю
тутханлары,

Динни байны
джанына уютханлары.
Аўаз бериб,
кёзлеге тубан юргени!
Джарлыны хаман тёзюмге юсдюргени.
Къаратон келин
дуа деб келгенлей,

Муну анъа
алдырланыб, кюлгенлери,
Тышырыуну
ким чакълы да
суюгенлери,
Табы тюшгенлей
зор этиб ийгенлери...

Ахырында
молланы аллына келиб,

Тохдады,
бир адам аўана сюелиб:
Советлени
Гербин къадаб
кёкюрегине
Ичинде оракъ-чөгюч
сурат кёрюне.

Молла
 къабакъларын кериб
 ийди эсин,
 Чирчик чыкъгъан
 тер тамчыла
 басды юсюн.
 — Табмаймыса, молла,
 джангы дуниядан дам,
 Эм табылмаз
 сенлейлеге,— деди ол адам.
 Чыкъды гербли
 Кёкюрекден бир
 от юрюлюб,
 Тауш берди
 от кёлекгеча
 ёрелеб:
 — Аллах джокъду,
 кертиди...
 — деди от кёлекге —
 Джокъдан джууаб
 сакълама бош,
 къараб кёкге.
 Илму-окъуу,
 джокъну джокъ
 джары атханды,
 Аллахланы
 инсан джокъдан
 джаратханды.
 Санъа джууаб
 этиу буюрулгъанд манъа,
 Менме бюгюн
 эм тюз джууаб
 берлик санъа.
 Мен «мёлек» да,
 «джабраил» да,
 «джин» да тюлме,
 Дуния тутуругъу
 — «Иш»-ден мен ёкюлме,
 Аны атына
 тюгенмез
 таджал дейдиле,
 Мени тюз атыма
 «санъа аджал» дейдиле!..
 — Аджал!..— деди,
 джаныб молланы кёзлери,
 Тутулду тили,
 къалкъыб боюн безлери..
 — Аджалма,
 иш ийгенди
 «джет» деб сен барына,
 Эсги дунияны
 къалгъан булгъанларына.

Сен да эсги дуняны элементисе,
 Ишни дунясына
 чырмаулукъ этесе.
 Бу джер джюзю
 чичек бачхагъа айланад,
 Сизни не?!
 Сизде аякъ, бут, къол байланады.
 Ол сен кёрюб
 болмагъан ишчи, джалчыла,
 Аладыла
 джуртда башчыла, алчыла.
 Тау-тау
 зорлукъланы ойду
 берч къоллары,
 Коммунагъа
 табад тутхан
 кенъ джоллары.
 Джер иеле, джегиучюле,
 къанлы байла,
 Ишчилени
 къанын ичген
 къандагъайла.
 Джюйюсханла,
 нохла, кулакла, моллала
 Ишлемейин,
 хазыр ашха бисмиллала.
 Была эмда
 была маталлыла бары
 Сибириледи джолубуздан
 узакъ джары.
 Джууаб берлик джердеди, — кёкге бош джюгюнде
 Менме джерден да табарынъ
 менме, менме!
 Унут менден
 башха затны,
 энди унут.
 Озгъанладан,
 кетгенледен
 этме умут...
 Файда бермез
 унку къулхуу,
 алхакумут,
 Энди «алхакумутлагъа»
 халкъ бек сууукъ
 Динни эки аты барды:
 бири хамыт,
 Бирине да бизнича «сыбыртхы» дейдиле.
 Орусчасы керек эсе
 кнут, кнут...
 Бизге хамыт
 салыудан энди
 этме умут.

Эр болду джер джюзюне
 энди мадигиллик,
 Идеализмге дерле
 бизде ёллюк!
 Мен керегем санъа
 быланы айтыргъа,
 Энди узаймай
 керекме тынжайтыргъа...
 Уалады хар динни
 алдау къуругъу,
 Ишди энди
 джер джюзюню тутуругъу!
 Джашасын джанъылыкъ
 эм иш деген таджал!
 Эскиликге хар
 джанъылыкъ — ёлюм, аджал!

Сафият

Поэмадан кесекле

(1916 джыл бир таулу къарачайлы къызны башына келген хал)

Сафият-таулу,
 Къарачайлы къыз эди,
 Ол мени тенъим,
 Хоншубуз эди.
 Сабанлыкъда. биченликде,
 Кёб кюнле
 Айланнъан эдик
 Бузоу тыйыб.
 Сафууну атасы
 Хамит ишлеб, бузмай
 Ёмюр ийди,
 Ишден, джалчылыкъдан озмай.
 Кёбюсюне
 Эки гитчеси къууушда,
 Сафуу эди
 Чабхан къуллукъгъа-джумушха.
 (Юреннъен атыма кете
 Турады эсим,
 Джанъылмагъыз Сафиятха
 Сафуу десем)
 Эсимдеди,
 Эртденбла
 Эртде туруб
 Бел къатдырыб,
 Этеклени джаннъа уруб

Бузоу къысдай,
 Чегетлеге кетгенибиз
 Аркъа джюкге деб
 Отун этгенибиз.
 Тири эди
 Ишде ётгюр,
 Джигер эди.
 Джигерликде эрлени
 Озгъан эр эди.
 Саркъдыла джылла,
 Сафият ёсдю, бишди.
 Эм кесин джюрютюу,
 Кюнлеге джеришди.
 Ариулукъ, игилик болду
 Анда къат-къат,
 Тенълеге юлгю болду
 Бизни Сафият.
 Бир минъ
 Тогъуз джюз
 Оналтынчы
 Джылда — джай,
 Эсде — бусда
 Болмагъан Мекер
 Деб бир бай,
 Хамидлеге адам ийди

Къыз тилетиб,
Бу адамгъа
Джюз, минъ хыйла
Сёз юретиб.
Кимди адам ийген,
Кимди бу келечи,
Кимди Хамидлеге
Келечи ийгүчю?!
Борчду, шохла,
Бу соруугъа
Эс джибериу,
Бек къысхадан болса да
Эм джууаб бериу...
Ол Сафууланы
Тентиретир муратда
Бу ишге
Къаст этди,
Джанын атды артда,
Бу келечи,
Хайда, келди
Хайда, кетди,
Чабды, джортду,
Эки арада
Сокъмакъ этди,
Ким билсин,
Неле сёлешди,
Неле айтды,
«Белги» берди,
Иш тауусду да
Къайтды.
Къыз не дейди,
Ишден билими
Бармыды?
Бу къызгъа келишген
Къууанч хапармыды?
Огъесе ол
Мал базаргъа
Къолну къолгъа
Уруб сатылыргъа
Чыкъгъан тууармыды?—
Деб, окъуучум,
Джан шохум,
Бир да къуруса,
Джан аурутуб
Былайын сорлукъ болурса.
Деб белгили.
Сафуу хайуаннга саналды

Бай аны
Алдаугъа, малгъа
Сатыб алды.
Мекер бизни
Хоншу элни
Эм баш байы,
Умар — биз
Элде башладан
Мюлк борбайлы.
Мекер суйген Сафуу эди.
Келечини
(Баракъны да)
Ма ол ийди.
Баракъ байны
Аллында сежде
Къылгъан бир
Байны этек тюбюн
Джалаб сатылгъан бир.
Сафуу бу ишге
Ариу ачудан шашыб
Джылай эди.
Чачын джыртыб
Эм къарышыб,
Тёге эди хаман Сафуу
Джыламуугъун.
Джокъ эд адам
Анъыларлай тарыгъыуун.
Бир тиширыу
Инъбирде Сафуугъа келиб
Сёлешеди багъанагъа сюелиб:
— Сафуу, джарлы,
Нек болгъанды
Бетинъ аман,
Сюйюнч орнуна кюйюнч
Алджатыб хаман?
Бир билсенъ эди
Ол джазыкъгъа
Келген кюнню,
Танымазса, къараб
Кёрсенъ, Сюлеменни.
Сени зордан этдиле
Мекерге азыкъ,
Сюйгенинги табалмадынъ
Сен да, джазыкъ.
Сюлеменнге джюрегим
Эрийди мени,
Ол насыбсыз
Елюб барады
Сюйюб сени...

Сафият эр юйюнде

Джауа эди
Тёрт джанындан
Сууукъ бузла,
Тишле къадаб
Анда анъа джелмаузла.
Дунияны джарыгъын
Кёрмейин, кюнде
Джашау эте эди
Сафуу эр юйюнде.
Артдан билди
Мекер кёб
Къатын алгъанын,
Сафуу Мекерни
Тёртючюсю болгъанын.
Баргъан кюнюнде огъуна,
Аны кюндешлери
Къаныгъыб къадалгъан эди
Анъа тишлери.
Къачан, къайсы
Сагъатда, къайсы заманда
Барсанъ да эшите эдинъ
Быллай сёзле анда:
— Тиймеймиди муну
Санына кюн джарыкъ,
Нек чыкъмайды
Бу, дингиз болуб чыгъарыкъ?
Бир заманда
Къайын анасы да джетиб
Къошулду былагъа
Боран-гылан этиб:
— Джашым! — деди
Арбаздан нюрню алгъанса,

Бир отну келтириб
Юйюме салгъанса.
Къоратмасанъ бу худжуну
Мындан, балам,
Бу эки эмчекден
Эмген сютюнъ харам!
Бир заманда
Мекер орнундан къозгъалды
Джылай тургъан
Сафиятха кёзюн салды.
Кёлтюрюлюб къашларыны
Ал чеклери.
Кенъередице
Къызыл кёз тегереклери:
— Вон к чёрту!
Кёрюнме мени къатымда,
Тюкюрейим
Сенлейлени сыфатына!—
Сермеди да къолгъа тюшдю
Кюлте чачы,
Тартды чачындан
Сафууну ачы-ачы.
Сафуу. джазыкъ,
Шашхын болуб
Бу туйюшде,
Буюкъгъан эди
Юй ичинде
Бир муйюшге.
Ах, кёрсе эди аны
Табхан анасы,
Дуния азаб чекгенин
Джарлы баласы.

Сафият ата юйюнде

(Онэки джыл болгъан кгарнашчыгъы эшикден кириб)

— Ой, анам,
— Не?
— Майнама, Сафуу келеди.
— Кет, онъмазлыкъ,
Алай дегенинъ а неди?
— Майна, анам,
Тамам да кесиди.
Бети, башы, чачы...
Нек тюрлендинъ,
Анам, къызартыб бетинъи?
— Къарама къой,
Талау кемирсин этинъи!
— Анам, энтда
Хаман ачыуланым кетме,

Урушурса анам,
Аны мыдах этме!
— Тохда, тамагъынъы талау
Кессин, тас бол,
Неге ушаш
Агъартады кёзлерин ол!..
Бек сесгеклениб,
Саргъалды Ханыуну бети,
Атылыбмы къалды
Дерлай кёрген ётю.
Бу кёзюде
Сафуу келиб
Юйге кирди,
Амма, анасы

Муну къарабмы кёрдю,
Эки кёзю
Кенъерди эм джылтырады
Эринлери дыр-дыр
Элиб кълалтырады,
Сафуу атылды.
Анасыны кълйнуна
Билеклерин салыб
Кълсыды ол бойнуна.
Анасы Сафиятны
Артха ыхдырыб,
Кеси да эки атламны
Артха туруб:
— Бир зат джюрек
Тамырларымы ашайды.
Не да болсун
Бир кълайгълы
Баргъла ушайды.
Нечюн эмда
Кълалай келдинъ
Былай джунчуб?
Нексе былай
Нюр бетинъден
Къланынъ учуб?..
Кълалай келдинъ,
Кимле ийдиле
Сени бери,
Тюгел бир айынъ да
Толгълунчуннъла дери?!
Ким ашырды,
Негеринъ ким
Сени андан,
Изин бармыды
Баш иенъ,
Кълйын ананъдан?..
Мен шашама
Бу халынъла
Эм да санъла.
Дженъилирек джууаб бер сен
Бери манъла.
— Анам,— деди,—
Сафуу,— этме
Манъла былай.
Мени тылпыуум тохдагъланды
Джылай-джылай.
Мен джашауумдан
Безгенме, тюнъюлгенме.
Мен джанымы кълутхарыб,
Кълачыб келгенме.
(Бу кёзюуде хоншула):
Сафият кълайтыб
Юйюне келгенлей,
Тийреде хоншула

Хапарны билгенлей,
Кълатынла:
Хаббай,
Тотай,
Эмда Кълостюйме
Джыйылгълан эдиле
Бары да бир юйге.
Киришиб была
Кълзыуу сёз этиуу ишге
Синъен эдиле
Была терен кенъешге:
— Болур-болур,
Ол бизни заманыбызда
Башха халили эдиле,
Джаш да — кълыз да.
Не амал бар эди,
Бар, кел деселе да,
Амалсызенъ ёлеенъ
Ёл деселе да.
— Да берген джерлеринде
Турабыз, алан,
Кълйсыгълызды сизде
Сюйгенине баргълан?!.
— Сюймей келсек да
Басылыб олтургъланбыз,
Сатхан джерлеринде
Кълым демей тургъланбыз.
(Тийре кълызла)
Кълызла да бир юйде
Мыдах-мыдах болуб,
Сёлешедиле ахсыныб,
Терен солуб:
— Кетмедими къланла болуб
Ёмюр ызы,
Зулий джазыкъл
Темирчи Шамайны кълзы!..
Турлукъл болуб
Ышармайын кълашынъ-башынъ
И-и-и, не этеме аны
Байлыгълын, ашын?
— Сен айтханлай,
Ким да джашауу
Дейди ансы,
Ёлгени ит
Бола барсын дунясы.
Бир заманда
Келди адам
Халкългъла кириб,
Хар бир адам
Тынъылайды эсин бериб.
Келди юй аллына
Акгыл эм акълырын,
Ырахын-ырахын алыб

Атламларын:
— Не болдугъуз,
Неди хапар, табдыгъызмы?
Айта кир,
Табдыламы
Дейме да кызыны?
— Табхандыла...
Деди тугуб белибауун.
— Джолоучула...
Табхандыла...сени джауунъ!
— Не джолоучу!
Къачыб баргъанлаймы дейсе,
Берлакъгъа кел,
Онълуракъ айт,
Эшитдирмейсе.
— Суу ызында...
Джолоучула...
Алгын кѣрюб...
Къумдан алыб
Келгендиле элге кириб...
— Нени къумдан?!
Бу кѣзюуде
Бир тоб арба
Келди, кѣрюндю арбада
Узун оба...
Джамчы... джамчыны ичинде
Чыммакъ ёлюк,
Джыйылгъан халкъ
Шашды
Бу ёлюкню кѣрюб.
Элтиб салдыла
Анасыны аллына,
Анасы къарадда
Къызыны салына,
Кѣлю кетиб,
Тайыб эсен, акъылындан,
Джанъыз джерге
Ауаргъа келди къолундан.
Молла: «аллах»...
Деди эрни
Къыйыкъланыб,
Старшинаны
Салынды мыйыкълары.
Къаншаубий
Салыб ёлюкге
Кѣз къыйырын,
Сылады къолу бла
Чыкъгъан быдырын.
(Ёлюкню юсюне джыгъылыб джы-
лагъан анагъа къараб, Даут:)
— Хану!—
Деди Даут ачы
Халгъа къараб

Бети къанча кызарыб:
— Этме былай,
Хану. бар эсе бир эби,
Муну ёлгенини
Ачыкъды себеби!..
Къобан...
Къобаннга салмайма
Мен чырт айыб,
Анда джокъду
Не сейирлик...
Не аджайыб...
Баралла шоркъалары
Бир-бирин къууб,
Аталла алагъа
Ким тюшсе да бууб!..
Башха затды
Джюрекледен
Отча кыызгъан,
Башха затды
Джарлы кѣзден
Къан тамызгъан.
Нек бердигиз,
Айт амма, суймегенине,
Кесине тенъ
Кѣрюб кѣл иймегенине?
Зорлукъ болду
Башчы бу
Ишге себебге,
Байлабды ол,
Бизни бугъоугъа
Эм джибге.
Байлыкъ, тюбге
Басыб хаман
Эзед бизни,
Закон, дин
Эмда бу заман
Эзед бизни.
Аягъыбыз тутмай
Тюшебиз биз тюбге,
Байлыкъ салат
Бушуу, джарлылыкъ харибге.
Къалмагъанды джарлы халкъда
Чыдам-тѣзюм,
Бугъоуланы чачуу керек —
Буду сѣзюм!
Бу къан —
Сау урунган
Тау халкъны къаныды,
Бу ёлюк
Залим дунияны
Къурманыды.
Кѣбдю къурманлыкъгъа
Кетгенлени саны,

Унутулмазлыкды
Бирини да къаны...
Тырмашу керекди
Азатлыкъгъа хаман,
Джуукълашханд
Эркинликле
Тууар заман!..
Баред
Ачы къайгъы
Анда къартда, джашда,
Ийилдиле джерге-джерге

Къараб башла...
Бир тынъыласанъ,
Кёкде кюнню
Кюренинден,
Бир — джашауну
Джюрегини
Теренинден
Эшитиле эди бир тауш,
Ол эзилиб
Киреед мыйыгъа
Юзюлюб-юзюлюб.

Тауш

Мен джылайма залим дуняны
Баргъан суу буугъан кызына,
Мен сарнайма джарлы юйюрюню
Сёньюб кетген нюр джулдузуна.
Тиширыуну къанлы хапарындан
Толуб тыкъды мени тефтерим,
Бир кюн ахуюл болуб саркъарла
Тефтеримде къанлы дертлерим.

Батчаланы Абдул-Керим

Батчаланы Абдул-Керим Агуяны джашы 1902 джыл туйганды. 1929 джылдан башлаб джазганды. «Сельмаш», «Къызыл Аскер» дагъыда башха назмулары барды. 1933 джыл «Ахматбатыр» деген пьесасы чыкгганды. Батчаланы Абдул-Керим тилини кесгинлиги, таблыгъы бла Къарачайны литературасына болушханды. Ол джазыучуланы Союзуну члени эди.

Батчаланы Абдул-Керим 1935-чи джыл аушханбы.

Башладым

Къат-къат темир сынджырла
Бугъоулаб туруб джерни,
Басхан кѣб кыйынлыкъла
Талдыра элле белни.
Тюрлю-тюрлю къоркъуула
Аздыра элле кѣлню,
Къарангы дин окъуула
Кѣзлерин байлаб элни.
Вулкан чыгыб урду да
Тот бугъоуланы чачды,

Залимлени къууду да,
Халкъгъа тенъликни ачды.
Кюнню джарыгын кѣрдюле
Къарау сокъур кѣзлерим,
Сѣлешиб джууаб бердиле
Тутулуучу сѣзлерим.
Ол вулкан тауланы чачыб,
Кѣб хазнаны ташлады,
Джахил башым аязыб,
Дунияны эслеб башлады.

Къызыл аскер

Джер джарылыб
От чачылса,
Бир къоркъуу салмаз
Сау дунияда

Бир аскер да
Бизге тенъ болмаз.
Бу берилген
Эркинликни

Бизден киши алмаз,
Ма биз Қызыл
Аскерлени
Аскер хорламаз.

Ленинизмни
Қазанында
Қайнаб бишгенбиз,
Партияны
Қурч джолунда
Тууб ёсгенбиз.

Бу берилген
Эркиликни
Бизден киши алмаз,
Ма биз Қызыл
Аскерлени
Аскер хорламаз.

Джерде джюрюб,
Сууда джюзюб,
Тобла атабыз,
Қушла кибик
Кёкде учуб,
Отла чачабыз.

Бу берилген
Эркиликни
Бизден киши алмаз,
Ма биз Қызыл
Аскерлени
Аскер хорламаз.

Эркиликни
Байракъларын
Алғанбыз кьолгъа,
Келсин бери
Қаршчы турлукъ
Биз барған джолгъа!

Бу берилген
Эркиликни
Бизден киши алмаз,
Ма биз Қызыл
Аскерлени
Аскер хорламаз.

Тучдан окъла,
Қурч кылычла
Байлаб биз белге,
Дуняа залимликни
Эзиб,
Кёмебиз джерге.

Бу берилген
Эркиликни
Бизден киши алмаз,
Ма биз Қызыл
Аскерлени
Аскер хорламаз!
Таула кибик
Толқунланы
Джарыб джюзезбиз,
Турналача
Қурч қушланы
Кёкде тизебиз
Бу берилген
Эркиликни
Бизден киши алмаз,
Ма биз Қызыл
Аскерлени
Аскер хорламаз!
Крейсерлени,
Танкаланы,
Джолун кесгенбиз,
Залимликни тас этгенле
Ма биз аскербиз.
Бу берилген
Эркиликни
Бизден киши алмаз,
Ма биз Қызыл
Аскерлени
Аскер хорламаз,
Атлы, джаяу
Ыхдырылмай
Джаугъа киребиз,
Қанлыланы
Чегибизден
Кенъе сюрербиз.
Бу берилген
Эркиликни
Бизден киши алмаз,
Ма биз Қызыл
Аскерлени
Аскер хорламаз.
Капиталны
Тот бугъоун
Эридик, чачдыкъ,
Джарлы-джалчы,
Орталыкъгъа
Биз тенълик ачдыкъ,
Бу берилген
Эркиликни
Бизден киши алмаз,
Ма биз Қызыл
Аскерлени
Аскер хорламаз

Къан ичиучю
Капиталны
Ташладыкъ джолдан,
Тенъликни
Къызыл байрагъын
Иймеzbиз къолдан.

Бу берилген
Эркинликни
Бизден киши алмаз.
Ма биз Къызыл
Аскерлени
Аскер хорламаз.

Сельмаш завод

Узакъ джерден
Къонакъ болуб келгенме,
Акылымы
Санъа толуб бѣлгенме,
Талпыб келиб
Тюрсюнюню кѣргенме,
Джанымдан да
Сени артыкъ суйгенме.
Айт, ким болур
Санъа ушагъан дуняда!
Джюз-джюз эшик
Сенден бери ачылыб,
Джюз — минъ сѣугъа
Сенден халкъгъа чачылыб,
Сени юсюнъе
Джюз—минъ ишти басыныб.
Джюз—минъ терезеле
Джарыкъ берелле,
Сени кюсеб
Кѣб къонакъла келелле.
Хар бир кѣрген
Уллу акъыл бѣлелле,
Кемсиз ариулуку
Сенде кѣрелле.
Миллетлени
Арасына олтуруб,
Шахар болуб,
Кенъ тюзлени толтуруб,
Тамырларынъ
Джерге терен орналыб,
Хар бир санынъ
Къурч темирден къуралыб.
Сени отунъда
Темир тишлик тишлениб,
Къанынъ-джанынъ
Шыбладан ишлениб,
Бутунъ-къолунъ
Бирер темир терекден,

Ууахдынъ джокъ,
Сен кенъдесе ѣлмекден.
Иш ишлейсе
Сагъыш этиб тюсюнюб,
Хар бармагъынъ
Бирер ишни бишириб.
Ишти халкъны кереклисин
тындырыб,

Залимлени
Джюреклерин сындырыб.
Мыялала
Къуршаб бютеу юсюню,
Тыялмайма
Сенден бери кесими.
Джюрегими
Мындан кѣб термилтме да
Энди сен да
Таныт меннъе кесинъи.
— Да айтайым
Хапарымы санъа,
Ишлемейме
Къазауатха не къаннъа,
Америка
Тенълик эталмаз манъа,
Мен мюлк тюлме
Андача бир инсаннъа.
Мени ием:
Берч къоллула,
Фабрик, завод къургъанла,
Джерге урунуб
Сабанланы оргъанла,
Ара мюлкню
Машинасын бургъанла.
Хазналаны чыгъарама тауладан,
Толтурама
Халкъны алтын сѣугъадан,
Кенънъе ачама
Мен тенъликни джолларын,

Къурутама
Залимликни къолларын,
Атла, ёгюзле
Ишлеб булат темирден,
Азыкълары
Барысыны бензинден,
Тауну-ташны
Къатышдыргъан тюбюнден,
Джюз минъ адам
Файда алгъан биринден.
Минъи Тауну,
Казбек тауну тюбюнде,
Мен башлайма
Фабрик, завод салдырыб,
Къаранъылыкъ
Басыб тургъан элледен
Эски джахил
Джашауъланы калдырыб.
Тау тюбюнде
Артха къалгъан эллеген,
Артыкъ да бек
Акъылымы белеме,
Къадыр, эшек
Джегилиучю джерлеге

Темир атла,
Къурч ёгюзле береме.
Бютеу болгъан
Къралланы барында
Тюрлю-тюрлю
Заводланы башыма
Сыйы уллу
Джарлыланы аллында
Октябрны
Тулпар туугъан джашыма.
Колхозчула
Эришиуге джыйылыб,
Иш этсинле
Тракторну улутуб.
Мен аланы
Къоймам бир да унутуб,
Ала алкъын
Джанъыдыла, джашдыла,
Эски мюлкден,
Кимге да ачыкъ, башдыла.
Мен аланы
Тюз ёсдюрюк анама,
Муну айтыргъа
Сенне аманат салама.

Байкыууланы Даут

Байкыууланы Даут Пагону джашы 1902 джыл Огъиры Марада джарлы юйдегиде туугъанды.

Къарачайны «Таулу джашау», артса уа «Къызыл Къарачаи» газетини эски хапарчыларыны бириди. 1929 джылдан башлаб, джырла, поэмала джазгъанды. «Джанъы джырла» деб, биринчи китабы 1931 джылда чыкгъанды. Андан сора «Бизни джолубуз», «Шамай алгъын бла энди», «Мариям бла афенди», «Джырла», «Бекмурзаны джашау», «Залихат» — деген китаблары, поэмалары чыкгъандыла. Ол СССР-де джазыучуланы союзуну члени эди. 1940 джылда Даутну «Джырла бла таурухла»—деген китабы чыкгъанды.

Байкыууланы Даут Ата джурт ючюн къазауатда джигит кюрешиб, 1942 джыл ноябрда джауну къолундан ёлгенди.

Ленинсиз, Ленинни джолу бла

Ёхдемлениб барабыз
Сен кёргюзген джол бла,
Джанъы дуния къурайбыз
Кёб бирлешген кьол бла.
Ишни бирден алгъанлай
Къаршчылыкъны чачабыз,
Анъа кюнню салгъанлай,
Кенъ джолланы ачабыз.
Бегитиб колхозланы
Мюлклерин кёргенбиз,
Юч джюз минъ тракторну
Эллиге бергенбиз.
Класс джауу тылпыуу
Тамагъына джетгенди,
Бите барад солууу,
Джашар кюнню кетгенди.
Къаршчылыкъгъа ал бермей,
Чабханланы тыябыз,
Большевикча биз эрлей
Къабларына джыябыз.

Сууда, джерде, хауада
Биз къайгъысыз джюрюбюз,
Айырылмай барында,
Бек джарыкъды кёлюбюз.
Осыятлары джашауда
Бары толуб барады,
Элде колхоз къурауда
Баш орунну алады,
Дуния эки бёлюнюб,
Кюреш кызыу болгъанды,
Ишле ачыкъ кёрюнюб,
Халкъ кьозгъалыб къалгъанды.
Сени къойгъан осыатынъ
Джол башчылыкъ береди.
Хар бир иште муратынъ
Джуртубузну кереди.
Ёхдемлениб барабыз
Сен кёргюзген джол бла.
Джанъы дуния къурайбыз
Кёб бирлешген кьол бла.

Дырынчы тиширыуну джыры

Чыкъ кеберге ишге кириб башлайбыз,
Эришиуню кючлю этиб биргелей:
Накырданы, ойунну да ташлайбыз,
Юлешиниб дырынлагъа киргенлей.

Ара джолгъад бизни этер ишибиз,
Башха джары бир затха да кетмейин.
Ишге чырмау болуб къалмаз кишибиз,
Къоймабыз биз уллу мюлке этмейин.

Джангъыз Ленин берди бизге тюзлюкню,
Артыкълыкъны, залимликни къалдыра,
Урунъанла кыуанырча кенъликни,
Социалист джолубузну салдыра.

Джашау табдыкъ бу джолланы юсюнде,
Адамлагъа барыбыз да санала,
Кишини да болмагъанча эсинде,
Кёб саугъала юсюбюзде кызара.

Ма бу джолну къаты тутуб, тенълерим,
Бет джарыкълы болуб ишни алайыкъ.
Мени бла эриширик, джёнгерим,
Ишибизни эрлей бошаб къалайыкъ!

Чалкъычыла чалкъы тарта келелле,
Биз да сюрюб къатларына джетейик,
Бек къадалыб, джулдуз кибиб гебенле,
Ударникча деменьили этейим.

Къолубузгъа сенеклени алгъанбыз,
Хар кимни да этер иши аллында;
Эскиликни элтиб кёрге салгъанбыз,
Джанъы джашау джюрекдени барында.

Ишлеу бла кёлтюрюлсюн сыйыбыз,
Ёссюн бизни колхоз, алгъа атласын;
Ол джашау гъа тамырланыб мыйыбыз,
Джартылыкъла ичибизден чартласын.

Къар тюбюнде бир чёб башы къалмасын,
Сыйлы атны бизден киши алмасын;
Къышха бичен аз да дыкгы болмасын,
Хайда къадал, кетиб барад кюнубюз!

Джылтырасын бу джуртланы хар джери,
Хомухлукъла бизден болсун бек керим,
Эришиб уллудан гитчеге дери
Хайда къадал, кетиб барад кюнубюз!

Малчылыкъны энтда кючлю этейик,
Алгъа кетген къауумланы джетейик;
Ара мюлкню тамырларын бегитейик,
Хайда къадал, кетиб барад кюнюбюз!

Колхоз болуб бошагъанды элибиз,
Къууанчлыды энди бизни кёлюбюз,
Ырджысызды социалист джерибиз,
Хайда къадал кетиб барад кюнюбюз!

Боранлатыб уллу сууукъ джетгинчи,
Кёб джерлени ол саргъалтыб кетгинчи,
Къысхасы къадал, кетиб барад кюнюбюз!

Таулу къызыны джыры

Мен таулу къызем,
Мутхуз джудузем,
Къарлы тик
Таулада джашай эм,
Башха болмайын,
Тюзлюк алмайын,
Тубан джабхан айгъа ушай эм.
Бир тюзлюк кёрмей,
Джыладым бёлмей,
Аны уа киши сан этмеди:
Быллай зорлукъда,
Джашау тарлыкъда
Бир къыз муратына джетмеди,
Бердиле эрге,
Салдыла кёрге,
Ачыулукъ дуниясын чайнадым,
Джашауум болмай,
Ашауум болмай,
Ачыудан къазанча къайнадым.
Ол кюнден башлаб,
Джашаууну ташлаб,
Бир уллу къыйынлыкъгъа къалдым:
Этер мадарым,
Джетсин аджалым,
Деб ёлмеклик джолну сайладым.
Ма бу кёзюуде
Зорлукъ джегиуде
«Большевикле!» деб таууш келди;
Ала джетгенлей,
Теньлик этгенлей,
Эски, чирик джашау да ёлдю.

Зорлукъ чачылды,
Тюзлюк ачылды,
Къан ичкен гыбыла къоралла:
Мен да къууандым,
Толу ыйнандым,
Биз джарлы къызлагъа джаралла.
Келген кюнюнден,
Айтхан сёзюнден
Ишчи, эллилени джокълалла:
«Зорлукъ кетмейин,
Тюзлюк этмейин,
Бир амал джокъду» деб тохдалла.
Была келгенлей,
Теньлик бергенлей,
Биз да адамлагъа ушадыкъ:
Зорлукъ джашауну,
Къыйын ашауну,
Юсюбюзден атыб бошадыкъ.
Зорлукъ ташайды,
Тамам ушайды
Кюн тийиб эриген бузлагъа;
Окъумакъ тенъди,
Школла кенъди,
Джалчы-джарлы таулу къызлагъа.
Окъургъа бардым,
Тюз акъыл алдым,
Джарыкълыкъ дуниясын бердиле,
Кёзюм ачылды,
Тубан чачылды,
Тамам адам кибик кёрдюле,

Чыкъды тенъ ашау,
Нёгерлик джашау,
Тюзлюк джашаугъа мен да кирдим;
Зорлукъ кетмейин,
Тюзлюк этмейин,
Джашау тюзелмезлигин билдим.

Ма энди джаным,
Тюйюлген саным,
Тамам рахатлыкъда къаллыкъды,
Джашау тенъ болуб,
Ашау кенъ болуб,
Хар ким къыйынын тенъ аллыкъды.

Юч ёхдемге

Къарачыгъыз, мийик кёкге — хауагъа
Къызыл къуш къанатларын кергенди,
Аны ичине, ана джуртха саугъагъа,
Юч тулпар — юч ёхдем миннёнди.

Гюрюлдейди джылтыраукъ мотору,
Барад, джаядан чыкъгъан садакълай,
Солумайын, бютеу джуртубузгъад джолу,
Булутланы чачады усдукгулай.

Бир къарасанъ, ичлерине синъеди,
Бир къарасанъ, башларына минеди,
Бир къарасанъ, тюблеринде барады,
Ёхдем джюрек ётгюр — урады.

Узакъ север тайганы эм башына,
Совет джуртну аулаб джетди эр кибик,
Юч тулпарны ётгюр учхан къушуна,
Кёрген адам окъча эди дер кибик.

Къарангы да къоркъутмады аланы,
Мийик кёкде тыялмады сууукъ да.
Сан этмелле узакъ, узун тауланы,
Джюреклерини учунаед артыкъ да.
Совет мотор, совет къызла джол салыб,
Ёмюрюнде джер юсюнде болмагъан,
Баш махдауу ёхдемликге алыб,
Не зат къалды бизни джуртда толмагъан?
Къайда барды быллай иш бизден башха.
Бош хауада алача ёхдем учхан?
Хазырбыз биз къазауатха — урушха,
Уатылыр бизге къаршчы от ачхан.

Керек кюнде ол моторла, ол къызла,
Минъ-минъ болуб, булутлагъа ёрлерле.
Тёрт джанына ачылырла от ызла,
Къанлы джаудан къанла тегюб тебрерле.

Испан кызычыкы

Басындырыб къара булутланы,
Мийик кёкден къаралыб бузму джауаед,
Къалтыратыб таракъ тауланы,
Ол сабанны, биченликними ураед.
Дунияны сасытыб, гюрюлдеген неед?
Джайда кибик кёк кюкюрегенми этеед?
Чунъурла не ючюн къандан толгъан элле,
Кёкден джанъур орнуна къанмы джауаед?
Огъай, миик кёкден джаумаед буз да,
Кёк да кюкюреед ол кюнледе.
Артыкъ ол кюн джаумаед къан да
Джаумагъаныча ёмюрлюкде.
Алай а испан халкъда рахат элледе,
Мийик булутланы башларындан,
Джауаед къоргъашын окъла буздан къаты,
Тюрлю-тюрлю къанлы саугланы барындан
Чыкыгъан таушну болмаед арты.
Сабыр болду, тохдады гюрюлдеу,
Занъырдагъаны да битди къаяланы.
Тобдан, окъдан чыкыгъан чарсланы,
Басханына джел да эталмад миндеу.
Суугъа баргъан къабланнъанды суу ызында,
Джолда джюрюген джыгъылгъанды джолда,
Кимни буту, кимни кёлу кетгенди,
Кимни бели, кимни башы эзилгенди.
Ким анда сарнай, ким мында ынъычхай,
Бир-бирин таныгъан болмай,
Учсуз, кыйырсыз кёб болду шынкъартла,
Булутлагъа джете турду созакъла.
Къалын чегетге ёртен тюшгенлей,
Джанадыла адамла, чыракъ дюкючлей,
Элни аллы кюзлюкле мыдахланыб,
Шууулдай элле ары-бери, чайкъала,
Кюн бетде да саргъалгъан дуббурла,
Салкъын элле тургъан кибик сагъышланыб,
Баргъан суу да джыламукукъча тёнъерей,
Саркъа эди къан къатыш биргелей.
Башы ёзенден башлаб эл къуршаланыб,
Къанлы джаула тура элле сюнъюлей.
Эл кымсыз болду, чыкъмайды тауш,
Анда-мында несиз итле юрелле,
Кёб болмай сан-сан ийнекле
Кюйген бузоуларына ёкюрелле.
Къанлы джауу аллы сакълаб урурча
Ол кюн элде аскер джогъед къаршчы турурча,
Джакъсыз къалгъан онъсуз элни аулаб барын,
Ортасына салдыла штабларын.
Халкъны ачы джауу — къанлыла,
Сюрюу болуб айланнъанча джаллыла.
Джайылалла, юйден-юйге чабалла,

Къарт — джаш деб, айырмай кѳргенлерин,
 Кеслерине къаздырыб кѳрлерин,
 Ойнагъанча, уруб башларын алалла.
 Бир келбетли джаш къатын джатаед сойланыб,
 Тийгенѳд кѳкрегинден коргъашын,
 Сагъыш этсенъ, аны ишине ойлашыб,
 Қъанлы тоб да сасытханед башын,
 Ура эд джюреги, тебеед къаны
 Ичин таргыб, узакъ ахсынад,
 Ала кѳзлеринден кѳз суулары тѳнъерей,
 Атылгъанды къан арбазны кенъине.
 «Не болсакъда болайыкъ биргелей», —
 Деб сугъаед къызчыгъын этегине дженъине.
 Онюч джылы толу джетиб, гокга хансча,
 Аны бурма чачлы, сары баш къызчыгъы,
 Ой, ол бир сеирлигед, ай тийгенча,
 Баред онъ бутунда аны да джарасы,
 Ол джарадан агъаед къызыл къаны.
 Аягъы басхан джерни къандан толтуруб,
 Қъолунда болса джиберирча джаны,
 Нюрлю бетин джиламукъдан джуудуруб,
 Анасы къойнуна къысаед аны,
 Арт тылпыуумда алайым деб, тансыгъымы.
 Қъызчыгъа айта эд: «Анам, джокъмуд къарыуунъ
 Илячин санларынъы сюерге?
 Джюрегими чанчдырад осалгъа барыуунъ,
 Къобмазчамы сойланнъанса джерге?»
 Анасы ѳа ѳрге да къобалмай.
 Къобхан огъай, эсин да джыялмай,
 Джан дыгаласда сандыракъ этед.
 Ол джау аскерге ѳхдемленед...
 Бир-бирде эрин эсге тюшюреед:
 — Къайры кетди? Нек келмейди джан нѳгерим?
 Унутубму къойгъанды антлы тенъим?
 Кимге силкеди ол къылкъыярын?
 Джауланы аты сагъынылгъан джерде,
 Сюймеед аны къынына джыярын,
 Табылмады манъа керекли кюнде...
 Суусабдан ѳлеме, суу-суу!
 Кюйдюм-кюйдюм, чыдаялмайма —
 Былаймыды ауругъаннъа болушуу? —
 Деб, къызчыгъына анасы айтаед.
 «Анам, къалай этейим, джукъ табмайма,
 Къуругъанды, джокъду, бу джуртда мылы;
 Хар зат кетгенди бизден кери,
 Юйюбюзде джукъ къалмай, кюйгенди бары,
 Бутум джибермейд узакъ джары» —
 Деб, анасына къызы таралаед.
 Экисини да къына кибик эринлери,
 Мор болгъанед, къаралгъанед,
 Қъургъакъсыгъанед аузлары да.
 Не келсин, джогъед барыр джерлери,
 Киши табылмады къатларында.

Алай эте ол къатынны тили тутулду,
 Туура дуняны ташлар сагъатында да
 Къызчыгына къатханлай, кѣзлери джумулду...
 Сабий къызчыкъ суукъ ёлюк бла къалды.
 Ол, ёлюкню кѣкрегине сойланды,
 Къаты къысды, къучакълады бойнундан,
 Кюе тургъан бетин суукъ бетге къаблаб,
 Танъыа дери турду, чыкъмады къойнундан.
 Кѣз суулары ырхы этди бетчигин,
 Таралаед тутуб кѣкрекчигин,
 Бир къоба эдда баш джанына келеед,
 Бир аякъ джанында олтураед,
 Бир келиб джаныдан къучакълаед,
 Андан кесин алалмаед.
 Эртденинде бири келди бу арбазгъа
 Къарт, джаш айырмай, джаны сауу сермей...
 Ол артыкъсыз да ал бермей къалгъанлагъа,
 Тешикден чыгъыб келген уу джыланлай.
 Келир-келмез, ол, ол къызчыкыны эследи,
 «Айт, сен не адамны къызыса?»— деди.
 Къызчыкъ къоркъмай, джууаб этди соргъанына,
 Мизни тыкъгъанча аны къулагына:
 «Испан халкъны, керти джашыны къызыма,
 Мени атам республикан аскердеди,
 Ма бу да мени табхан анамды,
 Сизге джаулу къ этгенд бюгюннѣ дери.
 Бююн ёлгенд сизни къолугъуздан,
 Аны къанын атам алыр барыгъыздан.
 Ол кѣб джауу бойнун кесгенди,
 Джаугъа джаулу къ эте юреннѣнди».
 Къызчыкыны сѣзю тийгенинден ачы,
 Аны къашы-башы туююлдо,
 Кирпиленди башыны чачы,
 Кѣбдо ол, тенъиз кибик юрюлдо.
 Чыкъырдатды, ачыуланыб тишлерин,
 Сѣзю чыкъмай, къалтыратды эринлерин,
 Ол уу къолун узата келиб эрлей,
 Къызчыкыны бутундан тутуб силкгенлей,
 Барыб тийди таш къаты джерге,
 Кѣлге кирген кибик батды суу къ терге...
 Эсин ташлаб, иги кесек турду,
 Аны бла да джауу кѣлю къанмай,
 Талай кере табаны бла да урду.
 Ол уу тырнагын сабийге ачы узата,
 Туурайым деб, бычагын алгъанлай,
 Олсагъатда берилди къуугъунла:
 «Ишексиз джетди» деб, республиканчыла,
 Къайгы кирди джаугъа, унутду бычагын,
 Тас этди ол, уу бетинде къара къанын,
 Къычырыкъ, сыйыт, хахай, къуугъун тебреди,
 Дуня кѣк кюкюрегенча гюрюлдеди.
 Учсуз, къыйырсыз тобла, пулемѣтла
 Джел къатыш келген бузча джауалла,

Эл башында темир кѳушла учалла.
 Ол джау да балыкѳча кѳалтырай тебреди,
 Бек кѳоркѳгъандан тесукѳа этди, батды терге,
 Ёрге тутуб тургъан бычагъын
 Кѳолу кѳлтюралмай джиберди джерге.
 Ол халиде тургъанлай, кѳызыб келген окѳ
 Тийди туура кѳолтугъуну джанындан,
 Тѳгерекге урчукѳча айландырыб,
 Кѳаблады кѳызаргъан джерге баурундан,
 Кѳычырыкѳ, сыйыт, хахай, кѳуугъун этди,
 Не кюрешсе да ёрге кѳобалмады.
 Ары-бери силкинди, болалмады,
 Кѳызчыкѳ алыб алтын бычагъын аны,
 Чанчакѳлады кѳансый тургъан кѳаллыны.
 Кирди республикан аскер,
 Джау аскерни учхун эте алайгѳа.
 Боялды джауу кѳанындан кѳара джер,
 Келди кѳызчыкѳны атасы арбазгѳа.
 Турад суйген тенѳи сойланыб,
 Кѳутас чачы зыгъыр кѳаннѳа боялыб.
 Джау да джата эд бир джанында,
 Окѳ тийген кѳабан кибиб сойланыб,
 Аны бычагѳы да кесини бойнунда.
 Кѳызчыкѳ да анасыны кѳойнунда,
 Бет тюрсюню танылмазча исси кѳандан,
 Кѳѳзчюклерин чыракѳ ииб сагъышдан.
 Экиси кѳрдюле бир-бирлерин
 Танымай ата баласын, бала атасын,
 Айталмазча кирдиле бир халгѳа.
 Джыламукудан толтуруб кѳѳзлерин,
 Чабды кѳызчыкѳ атасын кѳучакѳларгѳа.
 Ол атасына не халда тюбегенин
 Айтыр кибиб джеталмайды тилим...
 Мыдахлыкѳда кѳан джыламуку тѳкгенин
 Муну окѳугъан мен айтмасам да билир...
 Дарийлеге чырмалла да ананы,
 Салдыла элде кѳарнаш кѳабырлагѳа,
 Алай а мыдахлыкѳ келмед алагѳа,
 Кѳазауатха талпый эди кѳаны,
 Сора урушха деб, буйрукѳ берилгенлей,
 Джолгѳа хазырландырыб эрлей
 Айтды атасы кѳызчыгѳына:
 «Мен ант этгенме ёмюрюмю узагѳына,
 Джаулары ахыр кюню джетгинчин,
 Кѳылычымы салмазгѳа — деб,— кѳынына,
 Кѳанымы арт тамчысы битгинчин,
 Баш джаллатыб кѳайтмазгѳа деб ыzyma.
 Хайда, бар сен СССР-ге кѳонакѳса.
 Олду саулай ма бу джерни джюреги,
 Бир заманнѳа сыйлы джуртда кѳаллыкѳса,
 Кюню тюбю кенѳ дуняда хайырланныкѳса...
 Анда кишиге джетмейд ёксюзлюк кюню»,
 Деди да кѳызчыгѳына билдирди,

Кенъ джашаудан хапар айтды синъдирди...
Ол хазырланыб, атланъан сагъатда,
Салкъын бети джарыкъланыб ышараед,
Тюшмейин атасыны кьойнундан,
Кьолчуклары алмай бойнундан,
Джылы джыламукъла тёнъеретеед.
Алай эте кёзю къарай атасына,
Къол силке кемеге миннъенди,
Анасыны къабырына салам ие,
Ёксюзлюк болмагъан джуртха келгенди.
Эркинлик джашнай джаш джюрегинде,
Къууанчланыб галстук тагъады,
Кюнден-кюннъе гокга ханслай чагъады,
Атасы уа антын багъалы кёргенди,
Ёхдем джюрюгенди уруш боранлада,
Эм ахыры джигитликде ёлгенди,
Сатлыкълагъа къаршчы толкъунлада.

Тёре бла джарлы

Эки къарнаш джашай элле бир джерде,
Бири бай, бири уа факъыр эди.
Бай къарнаш къатын алды ол элде,
Джарлыны уа джашауу такъыр эди.
Къарнашы къууаннъаннъа къууаныб,
Джарлы джаш къурманлыкъла соя эд,
Ичги ичсе, джырла джырлай джубаныб,
Кёб кьонакъ да кьонакъ юде тура эд.
Къатынчыгъы келди да ол джарлыны,
Эринден: «Бир кьой баш бер» деб, тиледи,
Юйюнде уа бир джугъу джогъед аны.
Ол себебден бютеу юйюр ач эди.
Неед амал, бир кьой башны берди,
«Элт да муну сабийлеге ашат» деб.
Башны алыб баргъанын бай кёргенди,
Урушханды къатыннъа элт да ызына ат деб,
Джарлы къатын уялгъанды, къызарыб,
Джунчугъандан не этерге билалмайд.
Андан башны алгъанды ол узалыб,
Къатын а чырт джыламугъун тыялмайд.
Бай къарнаш а тартыб джарлыгъа барыб,
Джанын алыр кибик кемсиз тебгенди.
Джарлы джаш а тилегенди, джалбарыб,

Алай а ол байны ётю кѣбгенди.
 Аны кѣансыз бети, кѣара тюрсюню,
 Кѣргенлени кѣоркѣутурча болгѣанды,
 Мутхуз болуб, бир кѣой баш ючюн кюню,
 Ол джарлыгѣа хыны-хуну соргѣанды:
 — «Не ишинѣ бар эд башны берирге,
 Хайда джюр, деди, тѣреге барайыкѣ,
 Ким терс, ким тюз эсе да сорайыкѣ!»
 Неед амал, экиси да кетдиле
 Терсни, тюзню айырыгѣа тѣреге,
 Уллу батмакѣ кѣулакѣгѣа джетдиле,
 Джолукѣдула алайчыкѣда биреуге.
 Аны эшеги батханды батмакѣгѣа,
 Иеси чыгѣаралмайд кюрешсе да,
 Джюгюмю аур эди не эсе да,
 Иеси ѱа кѣычырады, тилейди:
 — «Эй, марджала, болушугѣуз» — дейди
 Бай айтад, «Эшда-эшда, барыб тутмам»,
 Деди да бай кѣарнаш джуѱаб этди,
 Ол джарлы ѱа ачыѱланыб ол байгѣа,
 «Биз экибиз чыгѣарырбыз» деб, джетди.
 Бай а кѣараб кѣалды бармай алагѣа.
 Джарлы джаш а ѣхдемлениб тартханлай,
 Тилекчини тилегин «тындыргѣанды»,
 Эки аягѣын ташха тиреб тартханлай,
 Олсагѣатдан кѣуйругѣун сындыргѣанды.
 — «Нек сындырдынѣ, эшегими кѣуйругѣун?
 Дертлеб этдинѣ аны кесим сезгенме».
 — «Огѣай-огѣай, алама деб юзгенме,
 Тыялмадым мен аллахны буйругѣун!»
 — «Джюр, алай болса тѣреге барайыкѣ,
 Ким терс, ким тюз эсе да сорайыкѣ!»
 Алайы даур-сѣйюрден толгѣанды,
 Эшекчи тѣреге разы болгѣанды,
 Кѣаранѣы болуб, джаумла да джаѱа,
 Ючюсю да бир элге джетгендиле,
 Аланы кѣонакѣбайла элтгендиле.
 Бу ѱа суѱукѣдан аѱа-саѱа кѣалгѣанды,
 Джол джанында гитче юйчюк болгѣанды,
 Кѣонакѣбай табмазын кеси билгенди,
 Ол юйчюкню ышыгѣына киргенди.

Кечени ортасыд деген заманда,
 Кѣуш-муш тауушла келе-келе анда
 Юй ичинден буѱаз кѣатын чыкѣгѣанды,
 Чыгѣар, чыкѣмаз кѣарагѣанд да кѣргенди,
 Алмасдыды деб ол ѣлгенди саудан,
 Аны ичи кетгенди бек кѣоркѣѣандан.
 Гузаба болуб, эри да джетгенди:
 — «Бу кѣатынны ичи кетди да, антсыз,
 Болджалы да джетмегенлей замансыз.
 Хайда джюр! Энди биз тѣреге барайыкѣ!
 Сенми терссе? Менми терсме? Сорайыкѣ».

Алай бла тёртюсю да кетдиле,
Уллу къая башы тюзге джетдиле.
Джарлы джашны кърккъуб, тери джылтырай,
Аны бютеу сан болгъаны кълтырай:
«Была бирер зат даулайдыла,
Тёре да джан басарыкъды быллагъа,
Мени уа асарыкъды ол асмакъгъа.
Андан эсе чынъайым да кетейим,
Кесим-кесиме тёре этейим»
Дегенди да къаядан чынъагъанды,
Тюбюнде уа бир сюрюучю болгъанды.
Ол сюрюучюню кърюнуна тюшгенди.
Ма уллу оюн чыгъады энди:
Сюрюучюню бютеу санлары уалыб,
Манъа уа джукъ болмай кългъанды.
Ол ханны сюрюучюсю эди
Хан а ол джуртланы башы эди.
Ол да хапар билиб эрлей джетгенди,
Была къатыш тёреге кетгенди.
Джетген элле тёре юню аллына,
Быллай азаб джетсин къллыма.
Джетер-джетмез ала юйге кирдиле
Тёреге да бирден хапар ийдиле.
Джарлы кърнаш арбазында кълтырай,
Бек кърккъгъандан тарала, хаман джылай,
Сора къадыны келгенин къргенди,
Аллына чабыб салам бергенди.
— «Не керекди санъа, не излейсе?
Кългъынъ болуб, менден затмы тилейсе?

-- «Сени хапарынъы эртде билгенме!
Эки ийнек, эки ёгюз келтиргенме.
Ала эл кългъырда кългъандыла,
Кеслери да бек ач болгъандыла.
Бу адамла мени джаулайдыла,
Бирери бирер зат даулайдыла.
Ишибизни айыр да, мени джибер,
Сени бла джууукълукъну сюеме.
Ала манъа артыкълыкъ этедиле.
Бу ишлеге мен ачыудан кюеме.
Мени асмакъгъа асдырыб кетелле».
Андан тёре ышаргъанд, суйюннъенди,
Тёрт малны да алама деб кългъаныб,
Аллыгъына ишексиз да ийнаныб,
Эрлей барыб тереча кийиннъенди,
Чёкдю ол тёре юйде орнуна.
Бир заманда соруу битди да, тёре
Кълбду олтургъан джеринде ёрге.
Барысы да аузуна кърарайла,
Джарлыдан телеу алыргъа марайла.
— «Кърнашынъ, бай болуб, келинле алса,
Кърманлыкъгъа тогъуз — он кългъою сояр,
Бир кългъою башын сизге бериб кългъар.

Къуйрукъсуз эшек джарлы джашха къалсын,
Андан джарлыны эшеклери кѣб болса,
Бу да барыб бирин кесине алсын!
Ол къатын да джарлы джашха берилед,
Буаз болса иеси келиб аллыкъды.
Энди хан да кесини болумун билед,
Ол къаяны башына чыкъсын,
Джарлы джаш да тюб джанында турсун!
Аямайын хан тюз юсюне чынъасын,
Ол да аны бутун, къолун сындырыр
Джюрегинде муратларын тындырыр!»
Дегенд да, къады этгенди тѣре.
Была бу хукумну бек табсыз кѣре,
Сюймей даучу къаум къорады,
Къады джарлыны изледи да табмады.

Бостанланы Хасан

Бостанланы Орусбийни джашы Хасан 1905 джылда Джёгетей элде кеси кыйыны бла джашагъан юйдегиде туйгъанды.

Хасан кёб джылланы къарачай газетде ишлегенди. Ол 1925-чи джылдан джазыб башлагъанды. Аны биринчи назму китабы 1932-чи джылда чыкъгъанды, 1936-чы джылда—экинчи китабы, 1940-чы джылда ѳа — ючюнчю назму китабы чыкъгъанды.

Бостанланы Хасан газетде ишлеген заманда эл хапарчылагъа болушлукъгъа «Корреспондент» деген китабын чыгъаргъанды.

Ол сабийлеге да кёб назму джазгъанды. Хасан коммунист партиязыны члени эди, СССР-де джазыучулары Союзуну да члени эди.

Бостанланы Хасан 1942 джылда Ата джурт ючюн къазаѳатда ёлгенди. 1963 джыл Бостанланы Хасанны айырма назмулары бир китаб болуб чыкъгъандыла.

Джанъы джашауъа

Бир бѣлек джыл
 Мындан алда
 — Урунъанла
 — Эм джалчыла,
 — Кѣб джарлыла,
 — Орталыкъла
 Энчиликде,
 Такъырлыкъда
 Джашай элле.
 Ала этген
 Малны, мюлкню,
 Рысхыны
 Джыртыб-джулкъуб,
 Зауукъ этиб,
 Бай къауумла
 Ашай элле.
 Кулак мюлкде,
 Аякъ тюбде
 Эзилгенле:
 Ол джарлыла,
 Орталыкъла,
 — Бююнлюкде
 Ишчиле бла
 Бек биригиб,
 Къурч къалала
 Ишлейдиле.

Урунъанла
 Нѣгер болуб,
 Джуртубузну,
 Ара мюлкле
 Кючлейдиле,
 Кючлейдиле,
 Чагъыб баргъан,
 Кюнден-кюннѣ,
 Ёсуб баргъан
 Минъден-минъе
 Колхоз, артель
 Ёсед-ёсед,
 Энчиликни
 Джолун кесед.
 Саулай элле,
 Станиселе
 Бары бирден
 Нѣгерликде
 Барадыла,
 Тенълик мюлкде
 Тамал ташла
 Саладыла,
 Саладыла.
 Ишлеу — солуу,
 Ашау — джашау,
 Мюлк, джарыкълыкъ
 Джанъы мизам,

Джанъы джорукъ
Нёгерликде
Къуралады,
СССР-ни
Эллеринде
Джюз миллион
Урунъан халкъ
Джанъы джолгъа
Бурулады.
Ленинизм
Айтхан джолда
Социализм
Къурулады,
Къурулады.
Джыйын-джыйын
Ударникле
Ечешелле,
План салыб,
Эринмейин,
Не талмайын,
Ехдемлениб
Нёгерликге.
Ким да таныр
Тамал ташла
Саладыла,
Алчылыкъгъа
Къызыл байракъ
Аладыла,
Аладыла.
Хар тиширыу
Эскиликде,
Оджакъ башда,
Тыбыр ташда
Тотланъанды,
Дуня джарыкъ
Кёрмегенди.
Хапарсызлай,
Ол джукъ билмей,
Молла, бай, бий,
Сёз тауусуб
Сатылгъанды.
Джюрек суюб
Разы болмай,
Къыйынлыкъгъа
Атылгъанды.
Хайыуан кибик,
Базарлада

Сатылгъанды.
Бийлик, ханлыкъ
Эм патчахлыкъ,
Эскиликле,
Ол заманла
Оюлдула,
Эскиликде
Кишен болгъан
Джолла тайыб,
Ишле табха
Бурулдула,
Бурулдула.
Тиширыу да
Айырылмай
Джарыкъ джолдан,
Эрле кибик,
Юлюш алыб,
Мыллык салыб,
Хар бир иште
Алгъа барад,
Эскиликни
Ташлаб атыб,
Ара мюлкге
Атлам салад,
Атлам салад.
Беш джыллыкъны
Ахырына
СССР-де
Башдан-аякъ
Тутушланъан
Ара мюлкле
Орналырла.
Эскиликден
«Саугъа» болгъан
Чырмауукъла,
Чирик затла
Джюз миллион
Ишчи-элли
Къолла бла
Башдан аякъ,
Бири къалмай,
Хорланырла,
Хорланырла.
Социалист
Ырысхыла
Бир тохдаусуз
Орналырла,
Орналырла!

Гокга Хансчыкъ

Ол ариу ёсген бусакъ терекчик
Тамырын терен ийгенди,
Джауумдан тойгъан гокга хансчыкъ да
Ариу кийимин кийгенди.

Четенден чыгъыб балчибинчик да
Къанатчыкъларын къагъады,
Гокга хансчыкъдан алгъан азыгъын
Артмакчыкъ этиб тагъады.

Тюрлю оюулу ол гокга хансчыкъ
Джарытыб кёзге тиеди,
Кюнден, хауадан азыгъын алыб
Алтын чашчыгъын иеди.

Тюрлю-тюрлюдю аны бояуу,
Кюмюшге алтын салгъанча,
Ючгюлдю аны чапракчыкълары,
Кёз этиб бирин алгъанча.

Ол кюнсюз, суусуз бир да болмайды,
Хауаны да кемсиз сюеди.
Джарагъан джерге тамыры тюшсе,
Алтын чашчыгъын иеди.

Алтын чашчыгъы джим-джим джылтыраб,
Ол гокга хансчыкъ турады;
Къатына джууукъ баргъанлайынъа,
Ариу ийиси урады.

Пионер джыр

Сабий къауум къуралыб,
Пионерле болабыз,
Ленин айтхан джол бла
Окьюу, кылыкъ алабыз.

Биз къуралгъан тизгиннъе
Кёбле талпыб кирелле,
Джашчыкъла эм кызычыкъла
Халибизни билелле.

Биз къуралгъан джаш тёлю
«Пионер» деб ат алдыкъ,
Джанъы джашау ишлерге
Джаш джюрекни кенъ салдыкъ.

Ёсюмюбюз хар заман
Тыйылмаз не аз болмаз;
Пионерни мураты
Толу болмайын къалмаз.

Къара атаргъа, джюзерге,
Чынъаргъа эм чабаргъа
Артха къалмазбыз биз тёлю
Окьюу юлюш табаргъа.

Физиканы, химияны
Дерсде окюуб билебиз.
Къууанч болуб кюнюбюз,
Биз ойнайбыз, кюлебиз.

Джазгы кюнню джарыгы
Джылтырайды, джашнайды,
Майна, тенъим, отряд да
Физкультура башлайды.

Хей, пионер, пионер,
Ал байракъны къолунъа!
Кесинъ кибик сабийлени
Тартчы баргъан джолунъа!

Муратны терекчиги

Сууукъ кюнлерим артха озгъанед,
Кюн да джылтыраб къараед,
Джазгы кюнледе саркъгъан суучукъла
Ырхыла этиб бараед
Къанатларын джайгъан алтын къуш кибик,
Кюн таякъларын кергенед,
Ачыусагъан малча, къара джерге
Кеси джылыуун бергенед.
Суусаб тургъан ол къара джер да
Кюнден азыгъын алады,
Джылтыраб, джашнаб уллу тюздеде
Къучагъына джылыу салады.
Мен терекчикге бек эс бѣлгенем,
«Ол ёссюн, чакъсын, битсин» деб,
Мен къайгъыраем терекчигиме
«Тереклени да джетсин» деб.
Къанатчыкъларын, кергишча, кериб
Чибинчикле да чабдыла,
Терекчигини бутакъларында
Ала къонушла табдыла.
Гакгыдан чыкъгъан джюджекле кибик,
Акъ чакъгъанлары ачылды,
Чапракълары керилиб джерге,
Кѣлекге бериб чачылды.

Къозучукъ

Тум къарады къозучукъ,
Керпеслениб ойнайды,
Юзгерени къатында
Хансчыкъланы чайнайды.

Эсге тюшсе, анасын
«Май-май» этиб, чакъырад,
Бурма тюклю къозучукъ
Къалай ариу макъырад.

Ашыгыш болуб анасы
Къозучукъгъа келеди,
Къызгъан сютюн джелинде
Баласына береди.

Джут къозучукъ тыпырдаб
Анъа мыллык атады,
Ана сютден тойгъанлай,
Керпеслениб джатады.

Бир алада къозучукъ
Чынъаб-чынъаб ойнайды,
Ахматчыкъ да къозайны
Бир да кёрюб тоймайды.

Семиргенли къозучукъ,
Къуйрукъчугъу шатыкды,
«Къозайчыгъым ёссюн» деб
Ахмат эсин атыбды.

Ахматны къозучугъу
Юзгереди чабады,
Ашын, сууун, керегин
Заманында табады.

Кёк кишиу

Отджагъада кёк кишдик,
Кёлтюреди аягъын,
Бир арада, кёз джума,
Къашыйды ол джаягъын.

Шыбырдагъан эшитсе,
Сескекленед, сагъаяд,
Сют табса, бек ичеди,
Зауукъ этед, тогъаяд.

Джыйгъыч, табха, къоймайды,
Тёгерекни аулайды,
Хыны этсенъ кишиуге.
Ачыуланад, джаулайды.

Мияу эте, мурулдай,
Тыбыр артха киреди,
Чычхан болгъан тешикни
Ызлайды ол, биледи.

Гёзен таба ычхынса,
Эринлерин джалайды,
Бир-бирде уа кёк кишиу
Отджагъадан къарайды.

Дерс окъумай, эринчек
Кишиу бла ойнайды,
Тохдау болмай хар къуру
Ёрге-энишге чынъайды.

Кишиу айтады анъа:
— Заманынъы бош ийме,
Окъу, бил дерслеринъи,
Тынчлыкъ бер, меннъе тийме!

Айырма ученик

Окьюу джылны аллында
Дерсге хазыр болгъанем,
Иги ученик болургъа
Керти ишнет алгъанем.

Окьюу джылны аллында
Мен окьургъа тебретим,
Алчылыкъны окьюуда
Кишиге да бермедим.

Къууанч болуб школда
Окьуйма мен дерсими,
Айырма дерс билирге
Бѐлеме мен эсими.

Чабаргъа эм чынъаргъа
Мухоллукъну салмайма,
Секирирге, джюзерге.
Мен эриниб къалмайма.

Мен шеф болгъан таначыкъ
Есюб ийнек болгъанды,
Ахматчыкъ да тайчыкъны
Есдююрге алгъанды.

Санларымы тюзетиб,
Физкультурник болгъанма,
Иги мараб къараны
Сыйлы значок алгъанма.

Ударниклик окьюу да
Иги билим береди,
Физкультурник болургъа,
Айхайда, ол тѐреди.

Хайда, тѐлю къадалыб
Окьюу, билим алайыкъ.
Келлик окьюу джылгъа биз
Таукелликни сакълайыкъ.

Школ тенъим — Хызырчыкъ.
Менден юлгю алады,
Къылыкъсыз Махамед а
Энтда артха къалады.

Пионерди Хызырчыкъ,
Галстугу бойнунда,
Юлгюлюдю хар затда
Эм дерсе, эм оюнда.

Сабий тенъле. барыбыз,
Хызырчыкъча, болайыкъ,
Къараны айырма мараб
Знакчыкъла алайыкъ.

Мал тѐлюге шефликни
Артыкъ да бек тутайыкъ,
Малгъа заран болгъанны
Биз кечимсиз бутайыкъ!

Сентябрны биринде

Сентябрны биринде,
Окьюу джылны кюнюнде,
Эртденинде
Хар сабийни,
Китаблары,
Тетрадлары
Къолтугъунда,
Къолунда,
Барысы къууаналла,
Школлагъа баралла.
Сентябрны биринде,
Окьюу джылны кюнюнде,

Хурзук элде,
Ташкѐпюрге,
Къарданикде
Джегетейде,
Тебердиде,
Шахарлада,
Элледе,— хар бир джерде,
Сабий болгъан —
Джашчыкъла да,
Къызчыкъла да
Барысы къууаналла,
Школлагъа баралла.

Сентябрны биринде,
Окьюу джылны кюнюнде,
Школланы,
Классланы,
Эшиклери

Ачылгъанды
Кенъ аланы.
Сабий болгъан
Бары кьюуаналла,
Школлагъа баралла.

Эринчек

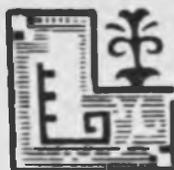
Зынъырдайды кюнъурау
Чакъырады школгъа,
Эринчек а, сан этмей,
Ойнай кетгенди джолгъа.

Джокъду дерсе эринчек:
Ол чанасын сюйрейди,
Халиси да осалды,
Дерслерин да билмейди.

Бары дерсге кирдиле
Сумкаларын алдыла,
Китабларын чыгъарыб,
Парталагъа салдыла.

Джагъалашад эринчек,
Озгъаннъа таш атады,
Бир классдан кечалмай,
Эки джылны къалады.

Эринчекни халисин
Иги ученик сюймейди.
Дерслерин а эринчек.
Окъумайды, билмейди.

Орусланы Магомед

(1916—1942)

Орусланы Аубекирни джашы Махамет 1916 джылда Учуландда кеси кыйыны бла джашагъан юдегиде туугъанды.

Ол 1934 джылдан назмула джазыб башлагъанды. Пушкинни, Лермонтовну талай назмуларын къарачайчагъа кечюргенди. Махамет эки тилни да иги билгени себебли экисинде да ожазгъанды. Къарачай джырланы талайын орус тилге кечюргенди.

Къарачай халкъны фольклорун джыйыб, джарашдырыуда Махаметни кыйыны уллуду. 1939 джылда аны «Джырла» деген биринчи назму китабыгъы чыкгъанды. Махамет СССР-ни джазыучуларыны Союзуну члени эди. Къарачай тилни чемери, пахмулу поэти Орусланы Махамет 1942 джыл Ата джурт ючюн къазауатда джигитча ёлгенди. 1963-чю джылда аны сацлама назмулары бир китаб болуб чыкгъандыла.

Тору атым

Бёдеу сыртлы, бёгек джюрекли тору атым
Къыргый санлы, джохар джаллы хора атым,
Мени джанымдан эсе да багъалы кёрген
Дюлдюр атым, ашхы малса туура огъурлу хайуанса,
Ишчи-элли Къызыл Аскерге ат ёсдюрген,
Къарачайны белгили ат заводунда туугъанса.
Таза къанлы, субай санлы бек чабыучу
Инъилиз аджир атанъды.
Тарпан киби бек чыдамлы, ташсынмаучу
Къарачай байтал ананъды.

Джарыкъ кёллю, сыркыу санлы, камсык тайчыкъ,
Джулдуз къашхалы, къанторучукъ, акътуякъчыкъ,
Минъи Тауну кёк бузларындан саркъгъан
Къулакъландан кёмюклениб, бёркюб акъгъан,
Ёзенлеге шуулдашыб, чабыб эннъен,
Асыры ариудан тюб ташлары кёрюннъен,
Таза чокъуракъ сууладан ичгенсе,
Мал айнытхан Бийчесын джайлыкъланда
Аяз къакгъан ариу салкъын сыртлада,
Гымыш, гелеу, солум кырдыкны отлаб,
Къуйругъунъу къалач этиб, сен дыбыртлаб,
Ананъы тегерегине чабыб ойнаб,
Сокъур чибин къабмагъанлай ёсгенсе.
Иги ишлеб, орден бла саугъаланнъан,
Ишин билген мал халиге усда болгъан,
Кёб сынагъан, кёбню кёрген джигер малчы,
Эркелетиб, сылаб, сыйпаб ёсдюргенди,

Толу ыйнаныб «да» деген мал боллугъунъа,
Джан аурутуб къарагъанды, ат этгенди,
Комсомолну джыйырманчы джыллыгына
Къызыл Аскерге саугъагъа бергенди.
Хар кюн сайын къара су; да джууама
Кир къакъдырмай сюртгюч бла сыйпайма.
Сылаб-сыйбап джаулуку бла сюртеме,
Эртден-инъир санъа суу ичиреме.
Эркетиб ат оруннъа тагъама,
Джем ашатыб, зынтхы бла багъама.
Тюгюнъ-джамынъ джохар киби сыланыбды,
Ат керегинъ алтын бла джасалыбды,
Не кесек да бир джеринъи ашатмазма, кѣбдюрмезме.
Бѣдеу сыртынъа джауурну не болгъанын кѣргюзмезме.
Дюлдюр атым сен тулпарса, тарпанса,
Таджал киби чыныкъгъанса, къатханса.
Джокъду сени ырахынынъ, сакъатынъ,
Керпеслениб учунаса, кефлид сени къууатынъ,
Адам къараб тоймаз киби кемсиз ариуду сыфатынъ.
Джокъду сени хилеулюгюнъ, алдаулугъунъ,
Джокъду сени — гѣбеллигинъ, джалкъаулугъунъ,
Ууакъ-ууакъ мине-тюше ариу джарау этгенме,
Секирирге, тѣртгюллерге, хар бир затха юретгенме.
Къамчи уругъа санъа кѣзюм къыймайды,
Не тукъум да сени буруу тыймайды,
Агъаз киби индекледен, хуналадан
Сен шын туруб секиресе, чынъарса,
Ешюн бла уруб, джауну аллыбыздан
Чортлатырса, узакъ джары быргъарса.
Суугъа кирсенъ, сен чабакъ киби джюзерсе,
Джерде чабсанъ, садакъ окъча сююзесе.
Тѣртгюллесенъ, аякъларынъ джетмей бараса,
Къурч налларынъ джилтин этиб от чагъалла
Кулдаланы чаукалача кѣкге-кѣкге чыгъаралла.
Езен тубан киби букъуну къобараса,
Тулпар ешюнюнъ, озгъун къарыуунъ бла
Уюб тургъан шош хауаны джараса,
Бурунунъдан чыкъгъан тылпыуунъ бла
Кѣкде айны булут киби джабаса.
Темир къушла кѣкге чыгъыб бурулсала,
Индекледе пулемѣтла къурулсала,
Къурмач киби буз ургъанча къуюлсала,
Элия ургъанча бомбалада атылсала.
Джауну кѣкге тютюн этиб чыгъарсала,
Дауурбазла дженъил-дженъил къагъылсала,
Джюреклени учундуруб эм талпытыб,
Джарыкъ джырла бир ауздан согъулгъанлай,
Джерни-кѣкню титретиб, къалтырагыб,
Ауур тобла бирден джаныб атылгъанлай,
Эки кѣзюнъ чолпанлача джанарла,
Джел ургъанны джыйыгъан джугъутурлай
Къулакъларынъ ѳрге-ѳрге турурла,

Къаяланы, ёзенлени зынъырматыб,
Ёрге-энишге тесукъа этиб тебсерсе,
Къатыауузса, джюгеннъе урушурса,
Санъа къанат битер, сен учунурса,
Ашыкъгъандан пырх-чырх этиб джер къазарса,
Къазауатха биз хар минутда хазырбыз,
Къурч къылычларыбызны джити билеб,
Фашист итле-бизни къанлы джауларыбыз
Не кесек да чеклерибизге тийгенлей,
«Атларыгъызгъа минигиз джашла» деб
Командирле бирге команда бергенлей,
Секириб къобуб, мен къаты урушха тебрерме,
Алтынлангъан ат керегими тартыб алыб,
Окъа къайылгъан кёбчегими юсюне салыб,
Джулдуз къашхалы тору атым, сени джерлерме,
Кююш тегерекли къара джамчымы,
Алтын окъа чохла акъ башлыгъымы
Сермеб алыб, мен къанджыгъама къысарма,
Къурч ёзенгиге аягъымы илиндириб,
Талчыкъмагъан туу белинъе чынъаб миниб,
Джауу уругъа сары илячинлей учарма.

Къурч къылычым

Къылкъыярым, джандан суйген къурч къылычым,
Сени бла биргеди, шохум, мени антым,
Джандан татлы харамлыкъсыз халал тенъим,
Эм ышангъылы алдаулукъсуз джёнъерим.
Хар кюн сайын сылаб-сыйпаб. джау сюртеме,
Къучакълайма, ийнакълайма, эркететеме.
Сени сууукъ темиринъи упба этеме.
Сен туугъанса урал тауланы ётгюр кёкюрегинде,
Уллу Уралны магнит темири,
Сени биширгенди тауушлу Донбассны от джюрегинден
Къазылыб алыннган къара ташкёмюрю.
Кёб сыналгъан, халиге усда къарт ишчини,
Эбге тюшген джигер, ётгюр темирчини
Кёбню кёрген синъири кючден толу,
Джарау болгъан, чыныкъгъан темир къолу
Бычакъ заводда зынъырдауукъ къурчну алыб,
Не къаруунда аямайын къадалыб,
Джан аурутуб эм кёл ашаб джазгъанды;

Джер тубюнден боркѳулдаб чыкѳгѳан
 Тау кѳара суѳну асыры сууукѳдан
 Кѳол тѳзмеген, мыйыгѳа чабхан,
 Чокѳракѳ суѳда кѳатдыргѳанды.
 Уллу Индишни хыршысына,
 Кѳаранѳкентни кѳайрагѳына
 Кѳамамазлыкѳ кѳурч ѳ узунѳу билегенме,
 Махдаѳлу Муштну билеѳюне тутханма;
 Сени силке, сени ойната санларымы
 Джараѳу этиб, кѳайиш кибиѳ илегенме.
 Ата дѳуртну кѳб кѳаллысын-тушманларымы
 Сени бла дѳер башындан кѳурутханма.
 Кѳара дѳохар сахдияндан ишленнѳенди кѳынынѳ.
 Джылтырауукѳ пил сюекден сени сабынѳ,
 Кече дѳаѳгѳан кѳарча агѳарады,
 Дѳая белинѳ, билеѳ дѳжыланча чулгѳанады,
 Кѳурч кѳылычым, ийнан, сени ѳмѳюрѳнѳе,
 Кѳюмѳюш кибиѳ дѳжылтырагѳан темиринѳе
 Не кесек да букѳу ышан кѳондурмам,
 Тырнакѳ кѳара бир тот. не кир кѳакѳдырмам.
 Кѳабыргѳанѳа кѳюннѳ алтын таягѳы тийсе,
 Дѳжанкѳылышча дѳжылтырарса, дѳжанарса.
 Тулпар иенѳи деу кѳолу сени силкесе,
 Алтын кѳюренли от тогѳайла сызарса.
 Дѳжуртѳа чабхан кир иннетли дѳаѳу кѳаѳумгѳа
 Шыбыла отча чартлаб чыкѳсанѳ сен кѳынынѳдан,
 ѳ ташларла, алгѳасаб кѳзлери кѳамар,
 Дѳжашнай тургѳан ханслы тюзге, кѳызгѳан кѳумгѳа
 Кѳабыргѳанѳда узун баргѳан кѳырыгѳынѳдан
 Темиринѳи дѳжуѳуб-дѳжуѳуб кѳан тамар.
 Сѳюпѳюгѳюр аѳузунѳу туурар дѳжуртѳа чабханланы,
 Букѳулу дѳжолну тамгѳа этиб кѳан бѳуркер,
 Ачы дѳаѳу ну дерт кѳайнагѳан кѳызыл кѳаны
 От тенѳизча боркѳулдар бѳеркер.
 Сослан кѳалалы, Мермер тоханалы
 Социалист шахарларыбыз,
 Алтынча саргѳалгѳан,
 Тенѳизча чайкѳалгѳан
 Колхоз сабанларыбыз,
 Кѳатана кѳюйѳюзча юсѳн дѳжасагѳан
 Кѳыйырсыз учсыз уллу дѳжерибизни айбат тѳюрсѳюнѳн
 Бир урушну да кѳаты бораны бузмаз,
 Социалист дѳжуртѳубузну дѳжарыкѳ тийген дѳжазгы кѳюнѳн,
 Бир булут да, бир тубан да мутхузламаз,
 Волганы, Донну, Кѳобанны чокѳуракѳ сууундан
 ѳмѳюрде да дѳжауларыбызгѳа аш болмаз.
 Чегибизни чыпчыкѳ ѳтмез темир бурууундан
 Бир фашист да тонѳуз хамхотун сугѳалмаз.
 Кѳанлы дѳаѳу ну мутхуз кѳючѳюнѳ ачы ууундан
 Дѳжуртѳубузну ышара тургѳан чырайлы келбети
 Бир заманда да муѳалланмаз, кѳаралмаз
 Алтын кибиѳ саргѳалыб бишген татлы кѳегети

Ёмюрде да джауларыбызгъа аш болмаз.
Къылкъыярым, сен Урал тауланы къурч магнити,
Мен Ата джуртну аслан кёллю таукел джигити,
Бир джуртну да тар ёзени, къарангы чегети
Бизден къутхармаз Муссолинни джийиргенилген эгетин,
Чемберленни джаныуар тюрсюнлю къутсуз бандитни —
Джабба-джангыз бир джау къралны къанлы фашистин
Джокъду сени бир джеринъде белеуютюнъ, къыяуунъ,
Джокъду сени къурч аузунъда не кесек да къылауунъ.
Джокъду сени ата джуртну къаллысына —
Бандитлени, фашистлени барысына
Джазыкъсыныуунъ, хатер салыуунъ, не аяуунъ —
Сау къутулмаз сенден сынъар бир джауум.

Хурла кел

Этегинде уллу нарат чегетни
Хурла тюзде ариу сыйдам табхырда
Тюз къатында къазакъ къайын терекни,
Дуббурланы арасында салкъында

Юсюнъде кюзгюдеча кёрюнелле
Къыйырынъда субай ёсген наратла.
Тохдамаздан ары-бери джюзелле
Сенде болгъан тюрлю-тюрлю чабакъла.

Этегинъе-эм дженъинъе джанашыб,
Колхоз къошла къулакълада, чатлада.
Гокга ханслы чирикlege джарашыб,
Джукъгъа кетмей отлайдыла атла да.

Колхозчула, урунуучу малчыла
Тёрт джанынъа басынышыб джашайла.
Къошдан, юйден джюрюген джолоучула
Сеннъе къайтыб джол азыкъ да ашайла.

Улоуларын джол джанында тюшюрюб,
Джолоучула бары сеннъе къайталла.
Улоулагъа сенден да суу ичириб,
Сени юсюнъден нарт таурухла айталла:

— Бурун эртде Аймюш деб бир болгъанды:
Ысдауатны кёл къатында орнатыб,
Хар заманда Хурла тюзде тургъанды
Къой сюрюю сыртны-къолну къаралтыб.

Къой кютерге бир да усда болгъанды,
Джанындан да къойларын бек суйгенди.
Аны аты хар къойда да айтылгъанды,
Ол къойланы тиллерин да билгенди.

«Джанъыз терекге минмеген Аймюш,
Джёнъерге харам билмеген Аймюш.
Къошулгъан къойгъа тиймеген Аймюш.
Отоу юйге кирмеген Аймюш».

Бир кюн Аймюш кюн иссиде къойларын
Хурла кёлню джагъасында джатдыргъанд.
Сюрююню къатында чабырларын
Джанъыртыргъа ол кеси да олтургъанд.

Чабырларындан чыгъарыб тышына,
Чыкъ джибитген саламларын джайгъанды.
Бир чабырын таягъыны башына,
Бирисин да гиздохуна такъгъанды.

Кеси аллына эригиб, тамам булбул
Кибик таралыб, сыбызгъысын сокъгъанды.
Аны кёре кичи къарнашы Магул
Салыб юйден Хурла тюзюне чыкъгъанды.

Аймюш бла къарнашы саламлашхандыла.
Аймюш Магулгъа: не хапар барды элде,
Джамагъат не эте турады деб соргъанды.
Магул ачъа былай джууаб этгенди:

«Бююнлюкде тынч, рахат джамагъат,
Санъа тансыкъ болгъандыла тенълеринъ,
Юйге эн да бир эсги джуудур, джамат,
Кирден чириб тюшелле кийимлеринъ».

Аймюш кёб акгыл-текгил болгъанды,
Болур ишни сезиб аны джюреги,
Бир джанындан тюб-тюзге санагъанды
Къарнашыны бу оноуун-тилегин.

— Къой да юркер, ит да чабар тууайлама,—
Бу болгъанды къарнашына аманаты,
— Бир аллахдан сора санъа ышанама,—
Деб, къойгъанды къарнашына ысдауатын.

Джюрегинде кьайгысы уллу бола,
Тигелегенди сора ол юйюне.
Сылтаусуз бушуу нек басды мени деб сора
Сол буруну тохдамаздан суйюне.

Кьойла юркуюб тургъандыла кече сайын
Тебреннъенди кысха-кысха сдауат,
Кёз кысмагъанлай итле чабыб тохдамай,
Ала этгенча тушман бла джан кьазауат.

Хурла кёлден алтын мюйюзлю акъ кьочхар
Чыгыб тургъанды кьойлагъа айланыб,
Муну ючюн бузулгъанды тынчлыкъ, хал,
Юренмейин кьуджур затха кьайгыланыб.

Унутмайын кьарнашыны аманатын
Магул тёзе-тёзе да тургъанды,
Бир заманда билмей бузуб этген антын
Кьойла юркгенлей тууайлаб кычыргъанды.

Алайына акъ кьочхар кьачыб
Мурукгу да этмей кёлге кириб кетгенди,
Джарлы Магул джанъылгъанына ачыб,
Абызыраб аманына джетгенди.

Кьочхарны ызындан кьой суюю сынджыр салгъанд,
Кетгендиле ала да батыб кёлге.
Магул не этерин билмей кьалгъанд,
Мадар табса кирирлей болуб джерге.

Аймюш кече орнунда татлы кьалкыб тургъанлай,
Аман тюш керюб илгениб кьобханды.
Солуу алмай мыллык атыб чабханлай,
Хурла кёлде кьой кьошуна чыкыгъанды.

Аймюш кьараб кьарнашын эслегенлей,
Кьайгылы болуб,— Не хапар?—деб, сортъанды.
Ол ахсыныб хапар айта тебрегенлей,
Мыдах болуб суу ызына баргъанды.

Кёл джагъасында кьара ташха олтуруб,
Эки кёзю кёлге кьаты битгенди,
Узун кьаура сыбызгысын да согъуб
Быягы джырын джырлаб эжиу этгенди.

Кёб заманны джырлагъанды таралыб,
Тауушуна тынъылашыб хайуанла.
Бир заманда чегет кибик кьаралыб,
Суу тюбюнден керюннъендиле кьойла.

— Къаралгъанла суу башына къалкъдыла,
Майна аллары тюз чыгъаргъа джетгенди.
«Аймюш, Аймюш кьойларыбыз чыкъдыла!»
Деб,— къарнашы кьууанч таууш этгенди.

Ол тауушдан кьойла бек юркгендиле
Не кесек да тохдамай мыллык атыб,
Ызларына кьайтыб кетгендиле
Джарлы Аймюшню кьуру джуртха кьаратыб.

Аймюш кьобуб салыб баргъанд кьошуна,
Гузаба этиб эшигинден киргенди.
Башлыгъын алыб кьысханды башына,
Чабырларын кьаты тартыб кийгенди.

Къамачыгъын белине илиндириб,
Шкогун ол бойнуна такъгъанды,
Къазанчыгъын инбашына кийдириб,
Олсагъатдан кьарнашына кьайтханды.

Къарнашыны бойнундан кьучакълаб
Кёз суулары агъыб, Аймюш сытханды:
— Сау кьвал, суйген кьарнашым,— деб ийнакълаб,
Аны кьолун кьаты кьысыб тутханды.

Сора чынъаб башын суугъа атханды
Джандан суйген кьойларыны ызындан.
Къарнашы да сын таш кибик кьатханды
Чырт тылпыуун чыгъаралмай ауузундан.

Кёлню юсю кюзгю кибик джылтыраб,
Кюн таякъла тийгендиле башына,
Чоюн кибик кьайнаб, бёркюб боркьулдаб
Акь кёмюкле чыкъгъандыла башына,

Олсагъатдан башын суугъа атханы
Джай кьошлагъа уллу хапар болгъанды,
Кёб турмай Хурла кёлню тёрт джаны
Къара агъач кибик адамдан толгъанды.

Аны излерге кёлге кирген джюзюучю
Кёб айланыб джукъ да табмай чыкъгъанды.
Бушуу этиб ёлгенине сюрюучю,
Джыйылгъан халкьгъа былай хапар айтханды:

«Тюше, тюше барсам кёлню тюбюне,
Оджакъ кибик бир тар джерге джетеме.
Кьозула бла кьойла бир-бирлерине
Маньырагъан тауушларын эшитеме.

Ол тешикге тебregenлей мен кириб,
Ыйнаныгъыз, бурмай тюзюн айтама,
Шкок атад, тууайлайд, итле юрюб,
Андан ары баралмайын къайтама.—

Энтда джашайд дейле Аймюш къошунда,
Бек кѳб тюрлю хапарланы тизелле.
Къартла айтыудан, Хурла кѳлню башында
Хар джаз сайын джабагъыла джюзелле.

Къаралгъанла майна энтда туралла,
Келчи биз да къатларына барайыкъ.
Джау тамгъача сууда джюзюб баралла,
Джабагъыгъа ушамайла къарайыкъ.

Таурухдула ансы бу саналгъанла
Суу тююнде кѳйла къалай джашайла...
Тюзюн айтсакъ, кѳресиз къаралгъанла
Джабагъыдан кудалагъа ушайла.

Кюн исси кюн сюрюучюле, хар бири
Къыйырында сай джерине кирелле.
Теренине ташаяды чынъ тири,
Ойнай, чаба джууналла, джюзелле.

Эртден бла хар ким эртде туралла,
Эртден чыкъгъа къысдаб ийнек сауалла,
Отунчула бирден балта уралла,
Къуу терекле чыкъырдайла, ауалла.

Сюрюучюле къозуланы айырыб,
Сюрюуле бла бирер джары кетелле.
Эртден чыкъда солумлагъа джайылыб,
Тюшге дери сюрюулерин кютелле.

Сюркү отлаб тойса эртден салкъында,
Мычымайын кюн къыздырыб тийеди.
Сюрюучю да сюрюуюню къатында
Чабырларын джанъыртады, кийеди.

Малла отлайла тѳрт джанына джайылыб,
Ѳкюрелле тууар малла, хайуанла.
Чибинлейле къуйрукъларын къайырыб,
Къыйырында иссилерге чабалла

Тууарланы сыртларына къоналла
Сары чибинле, учадыла джызылдаб,
Кѳйла иссилеб бѳлюм-бѳлюм болалла,
Бурунларын джерге салыб, хырылдаб.

Юсюнъ бла ары-бери учалла
Сюрюу болуб кѳгюрчюнле, къаргъала.
Гюрюлдейле джер къазалла, турушалла
Доммайлача ѳхдем колхоз бугъала.

Къанатлыла учуб келиб къоналла
Тюз къатынъда къазакъ къайын терекге,
Дуббурларынъ, чегетлеринъ болалла
Бир джанынъа сени салкъын-кёлекге.

Тау башындан кюн тийгенлей джылтыраб,
Джылтырайса нюрлю болуб джашнайса,
Къамишлеринъ ары-бери къалгыраб,
Джел келгенлей, сен шулдаб башлайса.

Бурулуб тютюн чыгъады къошладан,
Джай къошлада от джаннъанлай джылтыраб,
Макъала да къурулдайла мырдыдан,
Секирелле къамишледе шыбырдаб.

Тюрлю-тюрлю шахарладан, элледен
Саннъа адамла келиб-келиб къарайла.
Къарачайны белгисинде кёлледен
Барындан да сени уллугъа санайла.

Борлакъланы Тохтар

(1914—1942)

Борлакъланы Алийни джашы Тохтар 1914-чю джылда Ташкёпюрде кеси кыйыны бла джашагъан юйдегиде туугъанды. 1935-чи джылдан назмула джазыб тебрегенди. Тохтар къарачай газетде кёб ишлегенди. 1940-чы джыл аны биринчи назму китабы чыкъгъанды.

Борлакъланы Тохтар М. Лермонтовну, А. Пушкинни, Вл. Маяковскийни талай назмуларын къарачай тилге кёчюргенди. Борлакъланы Тохтар СССР-ни джазыучуларыны союзуну члени эди.

Тохтар 1942-чи джылда Ата джурт ючюн уллу къазауатда ёлгенди.

Борлакъланы Тохтарны джазгъанлары 1964 джылда китаб болуб чыгъадыла.

Мермер кешенеде

Къызыл тишмекча, кёкде булутла,
Кюнде къабырчакълана,
Ленин джукълагъан Къызыл piazzaда
Атлаб барама къууана.

Манъылайыма тегюлген чачымы,
Акъырын сылайыма ызына.
Бир къарайыма Кремлге — сейир тоханагъа,
Бир ышарама аны джуддузуна.

Акылыма кёб затла келелле,
Тилкем-тилкем сылыныб,
Мен Ленинни биринчи кёрген этерикме
Деб, урады джюрек къууаныб.

Мен къара таныб окъугъан кюн,
Биринчи сёзю айтханма «Ленин» деб,
Бюгюннъе дери джашагъанма.
Ленинни бетден кёрюрге кюсеб.

Аллымда минъле суйелгендиле,
Джюрек тебед ашыгъа.
Кёкрек толу суймеклик элтеме,
Ленинни кёрюрге алгъышха...

Мермер кешенени босагъасындан
Кирдим — Ленин!..
Су/укъ тер урду саныма ол сагъатдан,
Эследим джюрегими мийик тебгенин.

Кёкюрегинде кызыл ордени
Джарытыб мермер кешенени
Бетинде кызыл нюр кюрени
Ашырад учундуруб халкыны.

Джауар булутча джыларым басыныб,
Джюрегими джазды джыламукъ бетиме.
Тулпар къарыу джанъыдан кшошулуб,
Ызыма чыккыдым эшикге.

Кызыл тишмекча кёкде булутла,
Кюнде къабырчакълана,
Ленин джукълагъан Кызыл площадьда,
Атлаб барама гузаба.

Ленинчи комсомол

Мен ышарама, кыуанама,
Джашлыкъгъа къаш кериб, джарыкъма,
Комсомол джюрекни джырларыкъма.
Мен джырларыкъма, джырланнъан чакъда,
Джарыкъ джыр согъуб джюрек кылларым,
Айтыгъыз мени кёлюмю халкыгъа
Эркин тегюлген, джюрек джырларым,
Биз туугъанбыз джаннъан отну
Мыдыхында, джаннъанында.
Тюшмез совет джурт, тюшмез эркин халкы
Энди къайтыб капитализмни тузагъына.
От кюрек бла биз кюрейбиз
Къан эмиюучю джыланланы,
Тенъизге балыкъбыз, кёкге илачинбиз
Ленинни комсомол уланлары.
Тутса да дуняны къара кече,
Аны алтын кюн къоратыр,
Джаныуарланнъан капитализмни,
Бирикген темир кюл уатыр.
Алса да кёкню къоргъашын булут,
Биз булутлада шыбылача джюзербиз,
Къурч кышлада, танк атлада
Тулпар джюрекден урушха кирирбиз.
Ленинни сёзю бизни ёткюрлейди,
Партияны иши бизни джитилейди,
Тамырын кюйдюрюрге джылан уяны.
Биз сослан къаябыз,

Бармыды къарыуу джелни,
Чачаргъа совет джуртну—сослан къаяны?..
Партияны сёзю ышартад джерни,
Эм кюкюретеди джарыкъ чууакъ кёкню,
Кючлю сакълайыкъ биз совет чекни.
Комсомол тенъим, биз билейик
Ойната къолну кылычда, наганда.
Бир адамча хазыр болайыкъ
Джюздюрюрге джаууу къанында.
Комсомол тенъим, джюрегим — бауурум,
Партия бизге игиди дерча,
Бизни джырыбыз кёкча джашнасын,
Класс кюрешде бизни ёсдюрген,
Алтын кюрен тартыб узакъдан, кенъден
Барыбыз суйген Партия джашасын!

Летчикни джыры

Ананы сютю ананы джюрек къаныды,
Ол къан ойнайды баланы санында.
Ана джуртум — мени анамды,
Мен суйеме чаны джанымдан.

Мен эшитеме татлы ана сёзде:
Къыйырсыз суймеклик, ётгюрлюк:
«Сакъла джуртубузну кёз гинджинъича
Чуакълай турсун совет кёк».

Алгъанды анам мени къойунуна,
Ичириб манъа къаблан сютюн,
Ёсдюргенди мени аслан кибики
Буйукъдурмазча не от, не тютюн.

Мен учама илачинден дженъил
Тыйгъыч джокъду аллыма не кече, не кюн.
Кюн ышарады башымда акъырын,
Джуртума тёгюб кызыл нюрюн.

Къурч къушуму от джюреги тебеди,
Пропеллери хойнух кибики къатады.
Сют уюгъанча тургъан булутланы
Къыбба-къыбба сылыб-сылыб атады,

Ай джюзеди кѣк хаўаны эки джарыб,
Ариўлугъун булутлагъа джашыра,
Бир чыгъады кѣз туўрама ол ышарыб,
Къурч къушуму кююш бла джарытыб.

Алтын толкъунлу тенъизлерим, сабанларым,
Окъ тухдуй джибеклери тозураб.
Кѣк чегимде рахатлыкъны сакълайма,
Ёткюрлюкню, батырлыкъны мен джырлаб.

Мен сакълай эсем ана джуртуму,
Сакълайма анамы-атамы.
Партия ючюн, ана джурт ючюн,
Мен а артха салмам джанымы.

Япон самурай джаякъ эт ашайд,
Къанлы суўсабдан къургъакъсыб аузу,
Ол хамхот урса джанъыдан джаудурурма
Хасан кѣлню къоргъашын джанъурун.

Мени джуртум — мени анамды,
Бютеу совет халкъ мени миллетимд.
Керек болса, джуртум ючюн,
Джанымы берирге мени иннетимд.

М. Ю. Лермонтовгъа

Джууулгъанды Россия батмакъдан-кирден,
Сюртюлгенди мурдарлыкъны ырхым ызы,
Алтын кюрен тартыб узакъдан, кенъден
Джарыкъ джанады къызыл джулдузу.

Патчахлыкъда санъа къонуш ёхдем Кавказ таула
Тюрленнѣндице джанъылыкъда кийиниб,
Сеннѣ «Итге ит ёлюм» деген къаллы джаула
Къорагъандыла ленинчи отда кююб.

Байрон, Пушкин — сен суйген поэтле,
Сенича джашайдыла халкъ бла бирге,
Ёмюрде да джокъду мадар ёлюрге.

Сени джарыкъ къызыл къанынъ бла
Джууалмады артыкълыкъ кесини кир къанын,
Ленинчи партия уруннъан халкъгъа
Джашнатханды джашауну джарыкъ танъын.

Алийланы Умар Э.

(1911 дж.)

Профессор Алийланы Умар Огъары-Тебердиде 1911 джылда туугъанды. Назмула джазыб 1927 джылдан башлагъанды, алай а басмаламагъанды. Умарны джазгъанлары бу арт кёзюӱледе «Шохлукъ» деген китабда чыкъгъандыла.

Умар филология илмуланы докторуду. Къарачай тилни юсюнден аны кёб китабы басмагъа чыкъгъанды. Къыйыны бу иште уллуду. Ол талай заманны Къабарты-Малкъар Университетни история бла филология факультетини деканы болуб тургъанды. Профессор Алийланы Умар бусагъатда Къарачай-Черкес пединститутда ишлейди, КПСС-ни члениди.

Уку бла Кюн

Ким да биледи эртдөден бери:
Шохладыла бек Уку бла Джукъу —
Джукъу джукъласа эртдөннѐ дери,
Къатын сакълайды Джукъуну Уку,
Уку джукъласа иннѐирге дери,
Джукъу кетмейди Укудан кери...
Басыб джукълатса дуняны Джукъу,
Тынч табылады Укугъа улху,
Тонарын тонаб бошаса Уку,
Дженѐил хорлайды хорларын Джукъу...
Аны себебли эртдөден бери
Шохладыла бек Уку бла Джукъу —
Джукъласа Джукъу эртдөннѐ дери,
Къатын сакълайны Джукъуну Уку,
Уку джукълаоа иннѐирге дери,
Джукъу кетмейди Укудан кери...
Былай зорлукъгъа болалмай тѐзюб,
Джылтыраб-джаныб чыккъанды бир Кюн,
Зорлукъну уруб от салгъан кѐзюб
Бургъанды ол Кюн Джукъугъа бютюб...
Джыйгъанды Джукъу этегин-дженѐин
Укугъа тоноу тюшген джерледен...
Кергенди ол Кюн джашауу чегин...
Толгъанды джашауу джырчы ѐнледен...
Керилиб-къобуб, кюнде тырпылдаб,
Ачмайын болмай джукъудан кѐзюб,

Джырын джырлайды булбул чырпыда,
Къалгъан чыпчыкъ да этеди эжиу...
Чыдамай Уку чырпыда джыргъа,
Ачыудан соруу сорады былай:
Неденди бу иш, тынчыкъны бузгъан?
Къайдан чыгъады бу дауур саулай?»
Арыгъан болур джукъламай Джукъу,
Кюнню тиерин суймейди Уку:
Къарыусуз болса биз билген Джукъу,
Къайдан да чыгъар Укугъа къоркъуу...
Алмаз деб басыб Джукъу джангъыдан,
Башын сакъларча этеди хар джан,
Джылтыраб-джаныб хар не джаннгъандан
Болады турмуш маджалдан-маджал...
Уку излеген къара кечеле
Къысхарадыла хар кюнден-кюннъе,
Джукъу тюбюнде Уку кесерле
Аязыйдыла къууаныб Кюннъе.
Табалмай Уку алгъынча улху
Джанады тынмай Кюннъе чамланыб:
«Бурурма кюлге мен сени тутуб,
Хата этмезча меннъе айланыб,
Ашарма мен сени ичиме джутуб,
Чырмау болмазча меннъе байланыб!»
Къагъады Уку къанатын ачыб,
Гылын кёзлерин ачыб джабады,
Кегерин излеб къоркъгъандан къачыб
Кюннъе мыллыгын атыб чабады.
Сан этиб Кюн да къарамай ангъа
Барады чыгъыб кёкледе тёрге,
Урунган халкъла къууаныб тангъа
Къобадыла тутуб башларын ёрге.
Бара-барыб учуб Кюн таба Уку
Кюннъе къарады-кёзюн къаматды,
Уруб бутакгъа сындырды бутун
Къабама деди-бурнун къанатды.
Къанат тюклерин чырпы Укуну
Джыртыб алды да агъачха чачды,
Чамланыб баргъан Уку джулкъунуб
Джаным къалсын деб ызына къачды.

Терек къууушха кирди да Уку
Эсин бир джыйды, солууун алды,
Келлик болур деб джангъыдан Джукъу
Аны сакъларгъа ол акъыл салды...
Аны бла болмай табды бир мадар
Кюн бла кюрешген Гылын къуш-Уку:
«Джарыкъ джанса да бюгюн не къадар,
Джокъду Кюн деген-басыбды Джукъу»
Деди да Уку къанат тюбюне
Ол батыкъ бурнун бек терен сукъду,
Гылын кёзлерин кирпик тюгюнде
Дуня джарыгъын кёрмезча джумду...

Кюрешеди дейдиле ачаргъа
Джанъыдан Уку гылын кёзлерин,
Кюрешеди дейдиле джыяргъа
Джанъыдан Уку уку тенълерин...
Кюнню джарыгъы кьоймайды дейди.
Аны джюрегин тынчлыкъ табаргъа,
Кьолтукъ тюбюне киреди дейди
Кюнню таягъы баргъа санаргъа...
Барады болуб джарыкъдан-джарыкъ,
Джашау джашнайды, айныйды турмуш
Табылмаз бир кюч Кюнню джыгъаргъа,
Не кёб этсе да ол Уку кьуш-муш.

Къаргъа бла Къылыч

Къазды да багушну бир арыкъ Къаргъа
Тот кесген къан къылыч чыгъарды андан.
Несин да унутуб кьууанды анъа:
«Энди уа тоярбыз биз адам къандан!»

Ол Къаргъа тюшюрдю эсине кёбню:
Аузундан Къылычны акъгъанын къанны,
Аны бла биргелей кьучакълаб джерни,
Къырылыб джатханын адамны-джанны;

Кьорккъгъан джокъ, юркген джокъ, къаргъала джетиб
Хазыр ашны ашыкъмай джухтанларын,
Бирин бек джаратмай, айлана кетиб,
Бирлерини кёзлерин джыртханларын;

Джаны чыкъмай, ойсураб тургъанланы
Юслерине кьонуб сакълагъанларын,
Солуй келиб кёзлерин къакъгъанланы
Юслери бла кьорккъмай атлагъанларын.

Эсине тюшюрдю быланы барын,
Кьууаныб секирди, къанатын къакъды:
«Къара! Къара»—деб чакъырды къаргъаларын.
Къаргъама дегеннъе ол аузун ачды:

«Къарачыгъыз, бу бычакъгъа-къылычха!
Муну кючю адам джаннъа уллуду:
Алалсала кьолларына ынычхаб,
Хар ишлери — бир бирлерин урууду.

Къылыч алыб бир-бирлерин урсала,
Бизге джашау, бизге насыб тюшеди,
Алай эте хар джыл сайын турсала,
Урушлада бизге азыкъ бишеди.

Бизге джетер ачлыкъланы кетерин
Сюйген табыб кылычланы келтирсин,
Бизге этген кзуллугъуну хатерин
Кёрюб кылыч джылтырарча этилсин!»

Къаргъа джыйын багушлагъа джайылды,
Андан-мындан тот кылычла чыгъарды.
Хар табылгъан джерге-джерге чанчылды,
Аузлары къаргъалагъа ачылды.

«Къой, — деди Къылыч Къаргъагъа, — къой мени!
Озгъандыла аллай къанлы заманла,
Джарсытыу бла джыярла ырбыннъа сени,
Къылычларынъ сени уруб къармарла!»

Къызгъан Къаргъа унамады къояргъа —
Къаргъаларын барын тизиб ызындан,
Умут этиб кылычла бла ойнаргъа,
Ары озду, бери чабды кызыудан,

Кылычланы аузларын джалатды,
Ариу кёрюб, сылаб-сыйпаб кзууанды.
Кылыч деген аууб кетиб къанатды,
Къаргъаланы бирин къоймай туурады.

Кёбдю алкъын адам бетли къаргъала,
Къан текгенден энгда тоймай тургъанла,
Уруш тюлдю изленнъен деб къаргъана,
Топла кзураб халкъ табагъа бургъанла.

Уруш ишни сюймейди халкъ туугъанлы,
Аны шарты айтылгъанды ныгъышда:
«Адам деген джер юсюнде тургъанлы,
Кылыч силкген ёлюм табар кылычдан!»

Озадыла джылларыбыз

Озадыла кзууандырыб джылларыбыз
Хар кюн сайын эте тургъан ишибизден,
Айныб-джашнаб барады бек къралыбыз,
Кзууанырча тышыбыздан-ичибизден.

Тюрленеди джашау кюнню хар бир шарты,
Деу адамла чыгъар кибик ичибизден,
Адамлыкъды ол шартланы эм баш аты
Къала баргъан тамададан кичибизге.

Тууадыла адамла да халкъыбыздан
Сюелирча аллыбызда ишибизге,
Джетдирмезча кыйынлыкъла артыбыздан,
Аллыбыздан халкъыбыздан кишибизге;

Биз барырча ызларындан ийнаннъанлай,
Тюз ишлерча ишленникни джерибизде,
Джарсымазча терсге кетиб кыйналгъандан,
Бошна тегюб иште-кючде терибизден.

Чыгъарабыз ишибизни хайырларын,
Бегитирча ёсерикни тамырларын,
Джашауубуз ачытмазча кыйырлаңыб,
Чыгъар кибиб биз ишлеге аўузланыб;

Атдырырча кылыкълада кирленнъенни,
Миндирирча мешналада джарагъаннъа,
Кийдирирча юсююзге изленнъенни,
Сюйдюрюрча кесин анъа къарагъаннъа;

Джылытырча сууукъ кышны кюнлеринде,
Солутурча тынчлыкъ бериб арыгъаннъа,
Джарытырча чынты къууанч кёллеринде,
Къайтарырча эсенлигин аўругъаннъа;

Учурурча тегерекни кёклерине,
Къаратырча андан Джерни эллерине,
Къондурурча джулдузланы кёблерине,
Чартлатырча аллахланы джерлеринден;

Джаўдурурча жанъурланы сабанлагъа,
Джерге керек заманлада бирикдириб,
Бардырырча къобанланы аўлакъланы
Бизге керек жанларына тири-тири;

Къаратырча адамланы бир-бирине,
Бир анадан туугъан джашла къарагъанча,
Табылырча адамланы хар кимине
Кереклиси, хаўд эм кюн табылгъанча.

Энтда озду бир джылым

Энтда озду бир джылым —
Джууукълашды болджалым...
Озгъанымдан кёб болмаз
Энди алда къалгъаным...

Нени кёрдюм дуниямда?
Нени билдим билликден?
Нени этдим озгъанда?
Не этилир келликден?

Бек кёб болду кёргеним:
Къалмай арыб не талыб
Тюрлендирди джашаўну
Уллу халкъым кюч салыб...

Арыб тургъан халкълагъа
Джанъы джолла ол ачды —
Тубанланы-чарсланы
Джер юсюнден ол чачды...

Ойлу ишни баш этиб
Джол чыракъла джандырды,
Къуруб баргъан джашаўгъа
Нюр тамчыла тамдырды.

Аман хансча битгенни
Ол къурутду тамырдан,
Ол къутхарды адамны
Ишле ишлеб талырдан...

Джангы джашау ишлеуде
Къыйын ишле кёрдюм мен,
Джашаууму джылларын
Ол ишлеге бердим мен.

Мен билгенме билликден
Кёб загланы сагъышлаб,
Мен алганма аллыкдан
Кёб затланы алгъышлаб.

Алда келлик джылланы
Мен берликме халкъыма
Бирин къоймай-аямай,
Бир къарамай артыма...

Джашау тенъди адамгъа —
Онъсузунгъа-онълунгъа,
Терсликлени керекди
Тюзетирге джолуна...

Кесим сезген кюнледен
Ма бу кюннъе деричин
Халкъ бла бирге хар ишде
Мен кюрешдим халкъ ючюн.

Ненча кере келсем да...

Ненча кере келсем да бу джерлеге мен
Джангыча кёрюнеди хар бир келгеним,
Ары таула, бери таула, тюзю да кенъ,
Джарытады джюрегими хар бир кёргеним.
Скюрююнден артха къалгъан къойла кибики,
Бири башын ёрге тутуб, бири джатыб,
Турадыла Бештау таула чырпы ийиб,
Ташлы джерге тамырлары терен батыб.
Майна Машук, сырты гымых, бели чырпы,
Джатады ол бауурланыб къара джерге,
Сылатады чырпы белин, гымых сыртын
Минъи-Таудан тохтаб-тохтаб ургъан джелге.
Къайнатады боркъулдатыб къазанланы
Бек эртдеде нартла джакъгъан отларында,
Бакъдырады саулукъларын адамланы
Къайнаб чыкыгъан исси суугъа къатларында.
Майна Бештау, беш джитили, тюзю агъач,
Къарайды ол Машук таба хоншу кёзден:
Джашырма да сен бетинъи бери бир ач
Деген кибики сёлешеди ариу сёзден.
Юца тау! джолну тутуб Минъи-Таугъа
Къаралады къар тауланы бетлеринде,
Тыяргъа деб сюелгенча, чыкъса къаугъа
Минъи-Тауну джел туудургъан джерлеринде.
Дагъыда бар, дагъыда кёб тегерекде
Бештау, Машук, Юца кибики ариу таула,
Сюйюб, излеб кёрюрге деб тау керекге
Табыллыкды алыр кибики тауну сайлаб.

Кюнариуда джетмез Кюнню жарыктыгы
Жарыктыгын бу джерлени кюнлерини,
Кёз кьаматыр Минъи-Тау ну ачыктыгы,
Агъаргъаны джим-джылтыраб кюртлерини.

Джайылгъанча акъ башлыкъны кьанатлары
Атда баргъан таулу деуде имбашлагъа,
Минъи-Тау ну кьарларыны агъаргъаны
Онънъа-солгъа джайылыбды тау башлагъа.

Минъи-Тау ну быллай кюнде жарыктыгы
Къууандырыр къууанмау чу адамны да,
Заман джетмей кьалады деб тарыкдырыр
Тансыгъымы алыргъа деб харамны да...

Джылтырайды Минъи-Тау ну кюртю-бузу
Чакъыргъанча бу тауланы сюрююне:
«Джетчигиз бир ызыбыздан, болмай бузукъ,
Къошулчугъуз биз тауланы юйюне.

Орун барды бизни джетиб джарашырча
Этегимде, ёземимде, сыртлыгъымда,
Мындан тюзге бизни кибик кьарашырча,
Болур кибик меннъе бала кьартлыгъымда!»

«Бармайбыз биз сени такъыр тарларынъа:
Андан эсе мында джашау табды бизге» —
Дегенчаны эшитгенча, кьарларына
Чабар бетни алыб салыр: Тюзге! Тюзге!

Эсде-бусда болмагъанлай джетер бир кюн,
Кюнариуда Минъи-Тау да тартар хур-хур,
Джанкылычлы кьара джабыу тартыб юсюн,
Минъи-Тау да джел табханын тюзге бурур.

Джетер сора занъырматыб тегерекни,
Буруб, басыб, кьатышдырыб тюбегенин,
Юца тауда гелеу хансны эм терекни
Аяб кьоймай аякъ юсде сюелгенин.

Джел ычхыныр бу джерлени тюзлерине,
Ары сылар, бери тартар сабанланы,
Аямайын бир-бирини юслерине
Уруб атар джанъур кьатыш толкъунланы.

Бештаугъа да Машукга да къуруб-уруб
Ол кысдырыр башларына башлыкъларын,
Эм чыгъарыр тубанланы кёкге буруб,
Оджакъладан чыгъаргъанча артыкъларын.

Нарт кьалада джаннъан отну тютюнюню
Чыкыгъаныча кёрююрле тубанланы
Кёкге-кёкге чыкыгъанлары терк сюрюлюб
Башларындан Машук кьаты бу тауланы.

Мындан ары анъыларсыз кылыгымы
Деген кибик джелин тыйыб, кюнюн ачар,
Кырыб атхан тюзде хансны мыллыгыны
Джатханына-кыобханына кенъден кыарар.

Мени халкым джашагъанды бу джерледе
Малын кютюб тауларында, тюзлеринде,
Заранны да кырген болур бу джелледен
Джашаууну джазларында-кюзлеринде.

Кырюнеди кызлериме сюрююлени
Кыулакъ сайын, сыртлыкъ сайын отлаулары,
Таудан тюзге, тюзден таугъа джорююлери,
Тауушлары кечеледе тохтаулары.

Сюрюючюле итлери бла тууай салыб
Мал кыыйырда танъна дери тургъанлары,
Эртден сайын чыкыдан джибиб тууар саууб
Аулакылагъа мал ызындан баргъанлары.

Кырюнеди кызлериме тюрсюнлери
Кюбе бйркле эм келекле кийгенлени,
Атха миниб, садакъ тартыб сюргенлери
Зорлукыгъа деб бу джерлеге киргенлени.

Джашай туруб, атла атаб бу таулагъа,
Кыар тауланы тюрлерине кетгенлери,
Джанъы атла аталырча биз саулагъа,
Джанъы оноу тау джерледе этгенлери.

Кылыкылары Минъи-Тауну кырюб туруб —
Бир чурумсуз хур-хур этиб тебрегенин,
Андан сора кыб сакылатмай уруб-уруб,
Джелии буруб тюз джерлени теблегенин

Ол адамла дегендиле: «Болсун аты,
Кылыгыгыча, йтгюр тауну ма «Джелбуруш»,
Андан бери тохтамайын халкыла кыаты
Эски атын тутадыла этиб «Эльбрус».

Юца тауда уца этиб тургъандыла
Ол адамла уллу кыуанч кюнлеринде,
Уца атны «Юца» этиб кыойгъандыла
Башха халкыла магъанасын билмегенден.

«Уца» деген «Уча» болур баш тилинде
Бу джерледе бек эртдеги малчылары,
Малчылары тукъумлары тау элинде
Джашайдыла, кыбдю иште алчылары.

Эсентукде тузлу сууда кыойла джууб
Дегендиле: «Чыкысын энди эсен тую!»,
Кюнле саркыб, айла озуб, джылла тууб,
Халкы кетиб, сёз джашайды: «Эсентуки».

Бир-бирине ала «алан» дегенлерин
Эшитеме узакъ озгъан заманладан,
Бу таулагъа атла атаб кетгенлени
Бек ачыкъды болгъанлары аланладан.

Джашау сюрюб таргъа тыйыб баргъанындан
Къырыргъа деб артын къоймай аланланы
Къутхаргъанды Къарачай бла Малкъарымда
Джанъы джашау джер юсюнде къалгъанларын.

Ол къалгъанла — уллу халкъны бир хуртдагы —
Джанъы джашау кюнлерини таякълары
Джарытхандан, джылытхандан онъла табыб
Башлабдыла баш келтирюб, аякъланыб,

Алгъын къачыб кириб тургъан тауларындан
Бурунлада джашаб тургъан джерлерине
Алыб келиб бередила сауларындан
Къаты салам ура тургъан джеллерине,

Ата джуртну былайдагъы эллерине,
Алан атлы тауларына, шахарлагъа,
Колхоз будай битген данъыл тюзлерине,
Сууларындан аруулану багъарлагъа,

Арыб келиб, мында солуб, артха барыб
Ата джуртну ишлерине джарарлагъа,
Джанъы кючюн аямайын ишге салыб
Алдан джетиб келген кюннъе къарарлагъа,

Халкъгъа джетген къыйынлыкъда артха турмай
Душманлагъа сауут алыб чабарлагъа,
Джерин, сууун, джуртун, халкъын бирда бурмай,
Сюймеклигин джюрегинде табарлагъа.

Елмей къалгъан ол халкъланы мен бириме.
Джанъы джашау келтиргенди мени бери.
Аны ючюн отха, суугъа мен кирirme
Мени кибик кёб тенъледен къалмай кериме.

Ата джуртну иги джери кёбдю, тейри!
Не сёз болур аны джерт болгъанына!
Бек сюеме мен туругъа келиб бери,
Къууанырча игиликден толгъанына.

Ненча кере келсем да бу джерлеге мен,
Джанъыча кёрюнеди хар бир келгеним:
Ары таула, бери шахар, тюзю да кенъ,
Джарытады джюрегими хар бир кёргеним.

Джырлайды бир чыпчыкъ...

Джырлайды бир чыпчыкъ Машукда чырпыда,
Этеди эжиюн чырпы да тырпылдаб.
Урады бир аяз джаярча тауушну,
Къоймазча чыпчыкъчыкъ ол джырны тауусуб.

Сыйпайды ол аяз чырпыны чюйреге,
Турурча этгенлей эжиуню тийреде.
Силдейди джырны джел чырпылы талагъа,
Джетерча ары да тауушу тарала.

Сылайды чырпыны джел битген джанына,
Кетер деб къоркъгъанча джыр келмей орнуна.
Келеди чыпчыкъ джыр ызына къылкъылдаб
Келдим да дегенча ол бери шууулдаб.

Ойнайды ол аяз чыпчыкъны джыры бла,
Ойнайды чыпчыкъ да аязны сыры блâ.
Угъады ол джырны Машук да тынъылаб,
Джатады тургъанча чыпчыкъны анъылаб.

Кюню да джылыды, Машукну, бек джылы...
Нек болур джырлауу чыпчыкъны бу джырны?
Кюн иги болурму бу джырны чуруму —
Чыпчыкъны чырпыда джырыны къуруму?

Бюгюн кюн ариу кюн — ким тѣзер джырламай,
Хауагъа аузу бла тауушун чыгъармай!
Ариу джер болурму бу джырны чуруму?
Ариуду былайда тауланы туруму...

Бу джерде джырламай ким тѣзер, ким чыдар!
Джырламаз къарыуу былайда кимни бар!
Былайы — Машук тау, Бештау тау — алайы!
Бу джуртну ариуду мындан бек къалайы?

Чыпчыкъгъа дери да былайда джырлагъан
Кѣб адам болгъанды джыр кючюн сынагъан.
Лермонтов оылайда джыр джырлаб кетгенди —
Джырын да къанын да бу джерде тѣкгенди.

Мени да былайда джыр джырлаб кѣргеним
Болгъанды, алайды бюгюн да келгеним
Болурму чыпчыкъны джырлауу аш токъдан?
Алай да болады джырлагъан — джыр сокъгъан.

Ким болур турмушда ашамай джашарыкъ,
Аш эркин табылса, джырламай тураллыкъ?
Болурму бир чурум чыпчыкъгъа сюймеклик,
Башханы сюйгенден джюреги кюймеклик?

Чыгъады сүймеклик джыр болуб хар джанда,
Ойнайды омакълаб джанланы хар къайда.
Къоймайды сүймеклик тепсетмей санланы,
Къайнатмай болмайды джанланы къанларын.

Лжыл джетсе сюерге, джыр джан токъду,
Ол джетген заманда джырламай кюч джокъду
Болур бек джырларгъа чыпчыкъ да сүйгенден,
Онъсуннъан нанчыгъын ол сүйюб күйгенден.

Болурму кюлюрге джырында ол манъа
Джаратмай джырымы бардырыб аманнъа?
Болургъа ол болур чыпчыкъны джырында:
Джырлайма дейме да тохтайма хырылдаб.

Джыр джырлаб айтыргъа джетмейди къарыуум,
Джарарча болмайды сёз тизиб барыуум.
Сёз тизген болмаса джюрегинъ сүйгенча,
Тиеди джанынъа туюмчек тийгенча.

Туююлдю поэтлик сёз тизе билмеклик.
Сёз тизе билмеклик болурча поэтлик,
Керекди адамгъа джашауну сүймеклик,
Къалырча хар джанны эсинде күймеклик.

Кёбдюле сүймеклик болмайын джазгъанла
Ичлери күймейин, сёз тизиб баргъанла.
Бардыла сүймеклик ичлерин бишириб,
Джазалмай тургъанла къагъытха тюшюрюб.

Джазгъанла бардыла неси да джарарча,
Джазылгъан джырына джан суююб къарарча.
Аланы бирлери, чыпчыкъча таралтыб,
Тизгенди джырларын хар кимни къаратыб.

Джырлайды, бир чыпчыкъ Машукда чырпыда,
Этеди эжиуюн чырпы да тырпылдаб,
Аныча джырынъы эталсанъ, чыпчыкъ джаш,
Салырбыз сение да былайда бир сын таш.

Иссисууну таулары

Иссисууну башындама таууну,
Аллымдады ол тауланы къаууму —
Майна Машук, ма алайда Бештау тау,
Андан ары узакъ бармай Темир тау,
Бу джанында, кюнбатханда, Юца тау,
Андан ары тау атасы Минъи-Тау.

Минги-Тауну этеклери агъара,
Джайылыбды онънга-солгъа таулагъа,
Тогъай тутуб, чалкъы киби, кыйыла,
Джылтырагъан джити, дупбукъ гыйыла,
Гыйыланы джумшакъ-джумшакъ къар басыб,
Агъартханлай сыртлыкъланы барысын.
Машук тауну гымых сыртын джел сылай,
Къалын чырпы къабыргъада шуулдай,
Саулукъ суула этегинде боркъулдай,
Салкъын хауа шош урады толкъунлай.
Машук тауну этегинден ёр кириб
Юйле-юйле, санаторла тизилиб...
Гокга хансла, тёрт джанында къачхачла,
Ол юйлеге тюрлю-тюрлю басхычла.
Басхычлада ары-бери адамла
Джюрюйдюле ойнай-кюле орамда.
Орамлары ёрю-эниш таб джолла.
Таб джоллада солур киби табджанла.
Табджанлада газет окъуб солугъан.
Башы чырпы, кюнтаякъдан къоругъан.
Чырпы деген салкъын этер табджанна,
Солургъа деб бир кесекге джатханна.
Тюз аллымда Лермонтовну дорбуну —
Мыдах кюнде джырла джазгъан оруну.
Ол дорбунна алыб баргъан джолу бар.
Джолну башы-къотур къая, тюбю-джар.
Патчахлыкъда ата джурту анъа тар
Болгъан киби, дорбуну ичи тар.
Эол арфа дорбун башы джитиде,
Кзыл тагъылса, таууш этер титиреб.
Арфа турсун джелле келиб тиерча,
Дорбун башдан джырла согъуб иерча!
Таула тюбю-чырпы толу къулакъла.
Къулакълагъа кёз къарайды ийнакълаб,
Къулакълада исси, сууукъ суу чыгъа,
Бири ашхын, бири аякъ, бут багъа,
Ауругъанна аягына миндире,
Билмегеннге ёз кючлерин билдире.
Бу тауланы тегереги — тюз джерле,
Тюз джерледе айныйдыла кёб элле.

Элле ёсюб боладыла шахарла.
Шахарлада турадыла джашарла.

Джашарланы ишни суйген кьоллары
Ишлейдиле халкъ насыбны джолларын.

Джашарлагъа джашар кюнле кёб болсун!
Ахшылыкъдан Бештау джурту терк толсун!

Кюню джарыкъ, джели салкъын Машукну..
Болалмайма салмай джерге тобукъну

Къууаннъандан кёргениме бу джерни,
Энтда келиб сезгениме шош джелни.

Ариу джери ата джуртну — Иссисуу,
Джаша энгда, кёбге джаша, кёбге тур!

Джаз

Джаз джазады джазгъы атын
Тауу-тюзю кёгертиб.
Аны сейир, ариу хатын
Ким айырмаз кёз джетиб.

Мыллыкларын ишге атыб
Балчибинле гоккадан
Аладыла балны тартыб
Кечигирге къоркъгъандан.

Каскала да хансха батыб
Джырлайдыла джырларын,
Чыпчыкъла да анъа къатыб
Марлайдыла хар барын.

Туралмайын юйде джатыб
Келедиле адамла,
Ариу чакъгъан терек къатын
Аладыла къадалыб.

Джалай-сылай аллын-артын
Къыздырады кюн джазны,
Джаз да андан алмай артыкъ
Айныгады хар джанны.

Джаз джазады джазны атын
Тауу, тюзю кёгертиб,
Аны сейир, ариу хатын
Ким окъумаз терк джетиб.

Тамчыла

Кёбден бери буз дорбунда
Джыламукъча тамчыла
Унамайын буз болургъа
Агъадыла чымпылдаб.

Тамгъан джерде буз уяла
Ишлейдиле тамчыла,
Уялагъа суу къуюла
Ёседиле уяла...

Болмаз алай деб турсанъ да
Джашау деген кьоймайды,
Излегенин этдиргенден
Бир кесекге тоймайды.

Озадыла кюнлеринъ да,
Озмагъыз деб сюрсенъ да,
Джаш кылыгъынъ тас болады
Тохта бир деб кёрсенъ да.

Джумшакъ, джая санынъы да
Къаты къакълыкъ алады,
Джырдан толу джанынъы да
Къартлыкъ джолгъа салады...

Алма терек

Арбазында мен джашагъан юйчюкню
Алма терек кеси джанъыз джашайды,
Хар джыл сайын ол юйчюкню адамы
Бу терекни алмаларын ашайды.

Алмалары бирча ариу кызылла,
Урлукълары тышларындан кёрюне,
Джоппу-джоппу бир-бирине кысыла,
Къууатлары бетлерине тегюле.

Чакъырады алма терек джыл сайын
Келчигиз деб хар кимни да къатына,
Кёб болса да ол терекни джыл саны,
Айтдырмайды сёгюу сёзле атына.

Чомартды ол, джокъду башха къайгъысы:
Джаз чагъады-бал береди чибиннъе,
Биширгени аны алма-джайгъысы,
Саугъады ол адамладан хар кимге.

Алмаларын халкъгъа бериб бошаса,
Кюзгю кюнню джылылыгъын джыяды,
Ичиндегин алма кючге къошалса,
Джылылыкъны ёзегинде тыяды.

Къыш сууукъла джетедиле айланыб,
Алма терек чапракъларын атады,
Келлик ишни толтурургъа ойланыб,
Джазгъа дери солуйду ол сир къатыб.

Алмалары бирча ариу кызылла
Бишедиле андан ары терекде,
Джоппу-джоппу бир-бирине кысыла,
Къарайдыла адамладан керекге.

Джазгъы джелле тебрегенлей шуулдаб,
Ички суун тышха ийиб чагъады,
Балчибин да быягъынлай дуулдаб,
Бу терекни чакъгъанына чабады.

Бу терекни ма алайды джашауу,
Этгенине бюсюреуле излемей,
Джерден-кёкден табханыды анлауу,
Хар кимни да ол сыйлайды кет демей.

Келе-келиб бир мешина

Келе-келиб бир мешина
Суу джагъада тохтады,
Андан чыгъыб джаш адам
Суу табагъа атлады.
Къараб кёб да турмайын
Суугъа кирди тобукъдан,
Къолун джуууб эм бетин
Сууукъ суудан уртлады.
Атам ючюн деди джаш —
Ууучу бла суу ичди,
Къобан суугъа уруб баш
Анам ючюн деб ичди.

Ючюн, ючюн, ючюн дей
Къарнашларын санады,
Этер ишин билгенлей,
Таула таба къарады.
Зорлукъ джетген эгечин
Ол эсине тюшюрдю,
Ол джан ючюн кесине
Дагъыда суу ичирди.
Джашау кыйын, джыл кыйын
Джууукъларын джойгъанды,
Ала ючюн суу ичер
Борчну мынга къойгъанды...
Май 1957 джыл.

Теберди

(Поэмадан)

Кетмейд мени кёзюмден
Тебердини ёзени...
Къайда болур аныча
Ёзенлени кёргенинъ?
Кёгю десенъ — кёк джетмез
Тебердини кёгюне —
Чууакъ, ачыкъ кёгериб
Кёрюнеди кёзюнъе.
Кюню десенъ — чыгъар ол
Таулу башы айрыдан,
Джюрек тынчлыкъ ол берир,
Бошлаб сени къайгъыдан.
Кёкден джарыкъ джылтыраб
Чапракъланы ойнатыр,
Гокга ийис этдириб
Сакъ аязны къайнатыр.

Сакъ аязны ургъаны
Салкъын сылар санынъы,
Солуб андан тоймазса,
Сен берсенъ да джанынъы.
Тебердини хауасы
Кёкюрегинъи керилтир,
Уюб тургъан санынъы
Джепбе-дженъил тирилтир.
Ёзен толу чырпысы
Кече-кюн да шууулдай,
Джюрюйдюле машинала
Кенъ джолунда дууулдай.
Чырпылада кююш джол —
Тебердини суу ызы,
Аурутмаз суу санынъы,
Кёб ичсенъ да бек къызыб,

Бу ёзенни суууну
Кюмюш джолу джылтыраб
Чыгъад къарла тюрбюнден
Кёз тууранъда кълалтыраб.
Келе-келиб ташайыр,
Таула тюрбю чырпыгъа
Чыгъар сора дагъыда
Шоркълаларын кенъ джайыб.
Шоркълалары барырла
Бир-бирлерин кюуушуб,
Джагъалада ташланы
Кёзюу-кёзюу джууушуб.
Ой, шоркълала, шоркълала,
Къалайгъады аллыгъыз?
Солугъуз бир, тохдагъыз:
Арыдыгъыз-талдыгъыз!
«Биз барабыз ычхыныб
Къар тауладан бузладан,
Келиб энтда къарарча
Бизден кълалгъан сызгъадан»,—
Деген кибик шоркълала
Айтадыла хапарла —
«Заман джокъду былайда
Тынчайыргъа, джатаргъа».
Тауу десенъ-аллай тау
Къайда табар излеген!..
Бу таулада ариулуку
Болур бирде джюзледен!
Мийиклери къар таула —
Кёкге джете джитиле,
Андан сора сыртлыкълала,
Кырдык, чачакъ битимле.
Тёберлакълала, башлада,
Къошла тургъан джайлыкълала,
Беллеринде таулананы
Агъач, чегет байлыкълала.
Байлыкъланы зыгыты
Къыш да, джай да кёгерир,
Чырпы агъач аланы
Джай кёгерген нёгери.
Таласы уа — таласы —
Тебердини таласы!
Тёгерге чырпылы,
Кююоз кибик ортасы!
Каска джыйын джыр джырлай,
Наз терекле — хазырла,
Хансы анъа тынъылай,
Салкъын джелчик сылай
Тала деген ма былай
Къышы, къышы-къышы уа,
Тебердини къыш нюрю!
Таурухдача бек ариу,

Болур къышы бек тюрлю..
Терен джаууб кече къар,
Эртденинде кюн тийсе,
Сюйсенъ къара, сейирсин,
Джырыб да бар бек сюйсенъ!..
Джылтырар бек эм джанар
Кёз тууранъда минъ алмаз,
Кёзлери бек къамаса да,
Джан къарамай чыдамаз.
Кюнбатханда, башлада,
Алтын бояу кёрюнюр,
Тюше келиб тауладан
Талалагъа тёгюлюр.
Агъачында — тюзюнде
Тау ёзенде къар джатар,
Кюнню нюрлю таягъын
Эмиб, ичиб ол джатар.
Кюн таякъны ол тутуб
Нюр бюртюклей ол чачар,
Кюн таякъны минъ джилтин
Этиб юсюн ол джасар.
Хар бир бюртюк — минъ тюрсюн
Болуб кюнде джылтырар,
Джылтырагъан бетлерин
Тюрлендириб кълалтырар.
Нарт акъ кюйла джатханча,
Таула джатыб турурла,
Къар тюрбюнден терекле
Сабыр-сабыр солурла.
Акъ чырпыдан бёрклери,
Акъ чебкенден — башлыкълала,
Сюелирле наратла,
Сюелгенча джашлыкълала.
Акъ кийимли терекле.
Тёзе туруб кийимге,
Кёлтюрюрле санларын
Джерге-джерге ийилген.
Юркютюрге этгенча,
Таууш-тюрюш этерле,
Къар кийимле тешилиб
Терекледен кетерле.
Бутсуз-къолсуз баргъанча
Кёрюнюрле хауада,
Истемейге тебсерле,
Бир-бирине абына.
Тебсей келиб талада
Кюн хауаны алырла,
Боран этиб бурулуб
Тас-тас болуб кълалтырла.
Кюнню кёзюу къыздырыб
Кючюн салса кълалгъа,
Налмазлача джылтыраб

Ал тамчыла агъарла.
Кюн кыыздыргъан джанындан
Чал къашларын джер керир,
Къара, дугъум кёзю бла
Кеси кесин ол кёрюр.
Къарагъанча кюзюге,
Кюн кёзюне ол къарар,
Дженъил аяз къолу бла
Сан-санларын ол сылар.
Тегерегин ол тинтер,
Кереклисин бек сынар,
Джетмегенин байлыкъдан
Сан-саында ол санар.
Бутакълары — къулакъла,
Къулакълада — сыргала,
Сыргалары — буз тамчы,
Буз тамчыла — нюр джана
Ачыкъ джерле-ёшюнле,
Ёшюнледе мынчакъла,
Мынчакълары — буз тырмы,
Буз тырмыла от чагъа.
От чакъгъаны — джанкъылыч,
Джанкъылычы — минъ бетли,
Алмашдырыб бир — бирин,
Ойнайдыла кюн джетиб,
Сыртлыкълары — имбашла,
Имбашлада — хар джаулукъ,
Хар джаулукъну чачагъы —
Ариулукъгъа таб даулукъ!

Хар джаулукъну чачагъы —
Тау бексюнню агъачы,
Бурма-бурма сайланыб
Кёрюнеди бек ачыкъ.
Бир джанында таулары —
Тири тургъан джигитле,
Ран къаяла — кёкрекле
Кеслери да бек тикле.
Тау бёксюнде чегетле,
Чегетлери — боз чебген,
Тёбенъиси — этекле
Ёрге джаны — наз терек,
Наз терекле-хазырла,
Къар букъуну юсюнден
Терк атаргъа хазырла.
Тургъан кибиб тебсерге
Къызы, джашы тауланы,
Тири-тири турурла
Къар тюбюнде сакъланыб.
Тебсеген да этерле,
Къаты-къаты джел урса,
Аманаууз джанындан
Къыл къэбузла согъулса.

Джаулукъ, чачакъ къалмайын
Башлыкъла бла биргелей
Бурулурла боранлаб,
Огъаргъы джел джетгенлей.
Тебердини аягъы,
Аягъында — айрысы,
Къошулада эки суу
Бир-бирине къайгъысыз.
Эки сууну арасы —
Къарачайны шахары.
Кёбге болур былайда
Бу шахарны джашары.
Шахарыны джашлыкъда
Ишлегенбиз юлерин,
Аллынады аны ол
Джашнар, ёсер кюнлери,
Къанатлары созулуб
Экидиле шахарны,
Бири тартыб кёргюзюр
Ауушларын Махарны.
Ала барыб бири да
Джангъы элле кёргюзюр —
Бирлик эмда Джинъирик,
Джинъирикни кёпюрюн.
Джинъирикни башы тау,
Юсю агъач, чырпылы,
Тауларыны джатыуу —
Джатхан къочхар джапылы.
Джинъирикни тюбюнде
Тебердини шоркъасы,
Шоркъа джагъа — талала,
Талалада — гоккасы.
Гокгалары кёб тюрюю —
Сары, къызыл, чыммакъ акъ,
Хауасына ёзенни
Ариу ийис саркъ да саркъ.

Ёрюш-эниш айлана
Джол барады чындылаб,
Алай барыб киреди
Тау элчикге — Сынтыгъа.
Эки къатлы таш юйле
Сынты элни башында,
Бу таш юйле ишленнъенд
Тебердини ташындан.
Сынты тары — къая джол,
Къая джолда — айланчла,
Къая джолду былайдан
Тебердиге джол ачхан.
Ёрге бара сол къолда
Чырпы таула, талала,
Онъ къолда да терекле,
Къызыл ташла, къаяла.

Тебердини джолуну
Бу джерледен ычхынсанъ,
Тюз аллынъда ачылыр
Бир сейир джер, бир хыйсаб...

Джашау

Келиб тюшдю къолума
Джазыб ийген письмогъуз,
Джюрегимде болумгъа
Ол джарады аяусуз:
Джакъсыз къалгъан кѣлюме
Ол битдирди къанатла,
Илмуланы кенъине
Эталырча ал атлам.
Джашау деген баргъан суу,
Толкъунлары-адамла,
Бири тууса шоркъада,
Бири къурур къарамда.
Хар толкъунну баргъаны
Аз кѣрюнюр аздан-аз,
Толкъунланы барына
Къарасанъ а аз болмаз:
Таркъайса да бир толкъун,
Къалгъанлары тутарла,
Шоркъалары таркъаймай,
Заманланы джутарла...
Джашау деген джаннъан от,
Джилтинлери-адамла,
Бири чыкъса болуб окъ,
Бирин джутар къаранъы.
Хар джилтинни джарыгъы
Кѣбге бармаз джылтыраб,
Чартлай барыб хауада
Ол джокъ болур къалтыраб.

Джаннъан отдаң джилтинле
Тохдамайын чыгъарла,
Бары ала биргелей
Къаранъыны джыгъарла...
Адамны да алайды
Джер юсюнде барыуу:
Ол ташайса къарамдан,
Халкъгъа къалыр къарыуу.
Джашау бизге айланыб
Джандырады кѣзлерин,
Анъа къараб ойланыб
Анъылайбыз сѣзлерин:
Сен джилтини халкъынъы,
Меннѣ джетсин джарыгъынъ,
Кѣрюнюрча мени да
Джер юсюнде барлыгъым.
Аз болса да джашауунъ,
Бош джиберме заманны —
Олду борчу джашауда
Халкъын суйген адамны.
Баргъан сууноу баргъанын
Тутхан киби толкъунла,
Джаннъан отну джаннъанын
Бардыргъанча отунла,
Тутадыла адамла
Барыр джолун джашауноу,
Джюрюр киби халкъ алгъа,
Кетмез киби ташайыб.

Байкѳулланы Абдул-Керим

Поэт-коммунист Байкѳулланы Пагону джашы Абдул-Керим Марада 1912 джылда туугъанды.

Москвада Комвузну журналистика бѳлюмюн бошав, Уллу Ата джурт кѳзаѳатха дери «Кѳзыыл Кѳарачай» газетни редактору болуб ишлегенди. Абдул-Керимни Кѳарачайны басмасын ѳсдюрюѳде кѳыйыны уллуду. СССР-де джазыучуланы Союзуну члени Байкѳул улу Абдул-Керим назму джазыѳну 40-чы джылланы арасында башлагъанды.

Поэт Ата джурт кѳзаѳатда болгъанды. Совет Аскерни офицери Байкѳулланы Абдул-Керим бусагъатда пенсиядады.

Абдул-Керимни «Гитчени джолу», «Хорлам», «Назмула» деген китаблары чыкѳгъандыла; орус тилде, учебникледе дагъыда башха китаблада джазгъанлары чыгъа тургъандыла.

Бусагъатда Байкѳулланы Абдул-Керимни тамам чемер джазгъан заманыды.

Сенсе кюнюм

Тот бугъоуну зор тамырын кюйдюрген,
Джерибизге джарыкъ кийим кийдирген,
Хар миллетге бирча кесин сюдюрген,
Сенсе кюнюм, уллу Ленин—атабыз.

Тюзлюк ючюн кесин чырт аямагъан,
Саз бетими, аў кёзюмю кенъ ачхан,
Эркинликни джилтинлерин тенъ чачхан,
Сенсе кюнюм, уллу Ленин—атабыз.

Тенъизча терк, кёкча мийик къадарлы,
Қырдыкча бай, хауача бек багъалы,
Айча толу, кюнча джарыкъ нюр къанлы,
Сенсе кюнюм, уллу Ленин—атабыз.

Толу джашаў, махтаў, насыб, сый берген,
«Окъу, ишле, эркин солу сен—деген —
Партияны къургъан, сакъ ёсдюрген,
Сенсе кюнюм, уллу Ленин—атабыз.

Минъи—Гаўда шыбыла чыракъ джандыргъан,
Кёк къойнуна алтын бачхыч салдыргъан
СССР-ни тархын айгъа къондургъан
Сенсе кюнюм, уллу Ленин—атабыз.

Ата джуртха бизни ие, баш этген,
Қъарнашлыкъны, шохлукъну да бегитген,
Коммунизмни къурч байрагъын тюз элтген,
Сенсе кюнюм, уллу Ленин—атабыз.

Елмегенсе, сенсе чыртда ёлмезлик,
Джокъду сени окъумазлыкъ билмезлик,
Мер-мер кешененъи келиб кёрмезлик,
Мени кюнюм, уллу Ленин-атабыз.

Қъыркъ джыл

Қъыркъ джыл сеннъе, бизни Уллу Октябрь,
Капиталны ургъан, джыкъгъан, ууатхан.
Қъыркъ джыл сеннъе, бизни сыйлы Октябрь,
Боюнсаханы бойнубуздан кенъ атхан.

Қъыркъ джыл сеннъе, бизни Уллу Октябрь,
Артыкълыкъны тот бугъоуун къурутхан,
Қъыркъ джыл сеннъе, бизни сыйлы Октябрь,
Залимликни къабырында улутхан.

Қъыркъ джыл сеннъе, бизни сыйлы Октябрь,
Джуртубузну бизге джанъы туудургъан,
Қъыркъ джыл, бизни сыйлы Октябрь,
Джерибизни, кирин таза джуудургъан.

Қъыркъ джыл сеннъе, бизни Уллу Октябрь,
Ёлюм къорктуу, ачлыкъ сагъыш къалдыргъан,
Қъыркъ джыл сеннъе, бизни сыйлы Октябрь,
Сан эркинлик, джашау тенълик алдыргъан.

Қъыркъ джыл сеннъе, бизни Уллу Октябрь,
Джилтинлерин теге, бичген эм къайгъан,
Қъыркъ джыл сеннъе, бизни сыйлы Октябрь,
Къанатларын юсюбюзге тенъ джайгъан.

Эсимдеди, эсги заман къабыныб,
Чакъмай джашил, кюйюб кырдык джай сабан,
Урунъанны талай, джулкъа ач къабан,
Сууукъ ачы къалтыратыб ол хаман,

Башыбыздан къар булутла салыныб,
Къашын керген богъурдакъдан тагъылыб,
Болмай, мамур, биз—джалынчакъ табыныб,
Эсимдеди, эсги заман къабыныб.

Джюрекледен да джашау излеб таралыб,
Адам туйюл, хайуаннъа саналыб,
Манъылайынъдан теринъ бла къан агъыб.
Чыгъалмай биз, терен баугъа джыйылыб:

Чыгъалмай биз, терен баугъа джыйылыб,
Эркинликни кьоймай бизден сыйырыб,
Джылы тылпыу кьалмай бары тыйылыб,
Сюйелмейин, санларыбыз кыйылыб.

Кеченъ бѣрю, кюнюнъ тамам ит болуб,
Олтурмай чырт, такъыйкъаны сен солуб,
Кулаклагъа джалчы болуб урунуб,
Бетинъ джибиб, джыламугъун къуйулуб.

Ашагъанынъ ирин болуб ичинъе
Баралмай сен, джюгюнъ татыб кючюнъе,
Багъа бермей аур, кыйын ишинъе,
Джарлы, джалчы, учуз атаб кесинъе,

Байла, ханла ие болуб джерлеге,
Габылмайын бизге кьонуш кирирге,
Ѣтмей сѣзюнъ, биз барсакъ да тѣреге.
Кюн тиймей бизни юсюбюзге.

Ишчиле да орамлагъа тѣгюлюб,
Ишсиз болуб, ала мугур, эзилиб,
«Джашау» — десек, тюрме азаб берилиб,
Малла бла тенъ сатылыб, джегилиб.

Ачылмай биз, кѣзлерибиз джарыкъгъа,
Тѣзелмей биз, азгъынлыкъгъа, ачлыкъгъа,
Азатсызлыкъ дуняда тутулуб,
Кете эдик, джер тюбуне джутулуб.

Джукъу басыб, кирпичлерин кьагъалмай,
Чырай ташлаб тюрсюнюнъ да танылмай,
Къанынъ уйюб, этинъ кѣбюб джылынмай,
Кюнюнъ такъыр, эркин туруб солумай.

Былай эди джакъсызланы халлары,
Сууукъ эди боран эшик аллары,
Байланыбед аякълары, кьоллары,
Джаур эди джарлыланы санлары.

Былай эди ол заманны саламы.
Джити эди джазгъан бизге къаламы,
Тюрме эди ичи, тышхы къарамы,
Байламаед ашланыучу джарамы.

Былай эди ол заманны уясы,
Аллыбызгъа буруу ташы, къаясы,
Байгъа, бийге кюнню ачыкъ джаясы,
Джакъсызлагъа салкъыныны заясы,

Джаныб вулкан, оту кызыу киргенлей,
Тенъсизликни зор тамырын юзгенлей,
Сюйюндюле бетле джилтин кѣргенлей,
Ышардыла къашла кьолун бергенлей.

Джарыдыла кырау басхан ау кезле,
Чапракдан етмеучю эм тюз сезле,
Эшитилди, макъамыбыз ачылды,
Бай кегети унукъгъаннга чачылды.

Энди къара тенълешдириб аллындан,
Къутулгъанбыз кир джашауну тарындан,
Кечелени джанъурундан, къарындан,
Баш болгъанбыз дуняны барындан.

Беш джылланы кепюрлерин етгенбиз,
Къушча темир, барын сюрюб джетгенбиз,
Джолубуз тюз, алгъа узакъ кетгенбиз,
Джуртубузну хорланмазча этгенбиз.

Къыркъ джылыбыз къобаргъанды сауланы,
Тюзетгенди джалпакъланы, тауланы,
Етдюргенди шынкъартланы, сууланы,
Къаблагъанды, бизге къаршчы джауланы.

Къыркъ джылыбыз кюйдюргенди бийлени,
Ишлегенди алтын кюмюш юйлени,
Тийдиргенди келекгесиз кюнлени,
Джасагъанды кызыл къумлу тюзленн.

Май джанкъозча, кийиннгенди джерибиз,
Эски, джангы сахарыбыз, элибиз,
Къууанчлыды джюрегибиз, келюбюз,
Азайгъанды уахдыбыз, елюбюз.

Энчи джашау, харам ашау къалгъанды,
Ара байлыкъ, насыб кетмез болгъанды,
Юйдегибиз тенъ кыйындан толгъанды,
Къралыбыз джангы сурат алгъанды.

Джашнайдыла фабрикала, заводла,
Чагъадыла бегиб иште колхозла,
Еседиле тюрю-тюрю совхозла,
Хорламдыла, махтау бизге, ма ала.

Джашнайдыла джангы окъуу къалала,
Чагъадыла чаул дуббур талала,
Октябрны уланы джаш, кызы балала,
Хорламдыла, махтау бизге ма ала.

Ленинчи тюз, осиятланы болдургъан,
Волга, Иртыш, Дон сууланы тыйдыргъан,
Ичлеринде кекбаш юйле салдыргъан,
Бизбиз тауда шыбыла чыракъ джандыргъан.

Кюнча эртден, джуртубузну джарытхан,
Айча толгъан, кесин узакъ танытхан,
Ариулугъу кезлеринги къаматхан,
Бизбиз атом станцияла орнатхан.

Октябрны, узакъ тийген тоблары,
Кир хауаны джарыб ётген окълары,
Адамлыкъны берген, тенълик келтирген,
Эркинликни байрагъыны отлары.

Таулуларым деген, къолун узатхан,
Базыкъланы тумалагъан, къурутхан,
Тюймебизни тешген, таза солутхан,
Миллетлеге джарыкъ джашау джаратхан.

Октябрса ата, ана танытхан,
Сени бла ачхан кёзюн, уянгъан
Джашаууна ачыкъ, терен, къууангъан,
Джырлайд бары элим, шахарым санъа.

Школлары, клублары кюзгюча,
Кинолары, парклары эм гинджича,
Кёгетлери татлы балий джюзюмча,
Ма, былайды айтсакъ барын тюзюча.

Сеннге дери жел тылпыуу чыкъмагъан,
Къазанында табха бышлакъ сыкъмагъан,
Тобугъунда кеси токълу къыркъмагъан,
Тыбырында баш, ногъана джыртмагъан.

Сеннге дери тангъы джарыкъ атмагъан,
Юйюмдю деб, тёшегинде джатмагъан,
Табагъы сай, къашыгъы джерк къатмагъан,
Къыйынындан тауукъ танкы сатмагъан.

Сеннге дери, тюзлюк неди билмеген,
Эки эрни айырылыб кюлмеген,
Сёзю одал чапракъдан ётмеген,
Джарлы сёзю бай къулакъгъа кирмеген.

Сеннге дери, джыламугъу кетмейин,
Абынмай бир, босагъадан ётмеген,
Джалчылыкъда джашау, ышыкъ этмеген,
Эки къолу аузуна джетмеген.

Къыйынлыкъны чекген, халкъым сынагъан,
Артыкълыкъны дертин джауъгъа къоймагъан,
Тушманланы къанларына боягъан,
Бюгюн къурад, болмай кючюн аягъан.

Къурад джангъы, ишлейди джангъы оюлмаз,
Тамырлары бекди, терен, джоюлмаз,
Бутакълары чагъад къалын бузулмаз,
Ёсед мюлкюм, байлыкъ ара тыйылмаз.

Ёсед адам, бегийт адам джангъыдан,
Ёсед окъуу, толад билим ангъыдан,
Ёсед акъыл, ёсед батыр джанындан,
Ёсед къарыу, Октябрны аллындан.

Ким билмейди, полковник джаш Алийни,
Орден такъгъан бригадир Герийни,
Ийнеклени усда саугъан Ханийни,
Таналаны кирсиз бакъгъан Дарийни.

Ким билмейди Партия берген саугъаны,
Джылгъа онбир тонна мамукъ алгъанны,
Нузулача, хорлам джангъы джазгъанны,
Гадан беш джюз центнер чюгюндюр къазгъанны.

Ким билмейди окъутуучу Даутну,
Алгъын джалчы, энди доктор Ханатны,
Инженер Хут, Зоотехник Пахатны,
Ма былача, Махдау бизге кѣб атны.

Биз билебиз, биз таныйбыз, къарайбыз,
Биз кюлебиз, къууанабыз, ойнайбыз,
Биз сюебиз, урунабыз къайнайбыз,
Биз барабыз, джолубуз тюз таймайбыз.

Урунууну джигитлери, ма была,
Эришиуую туудургъан эм башха,
Октябрны тѣлюсюдю, къолуду,
Къанат бизге, Ленинизмни джолу,

Ленин айтхан, кѣргюзгенни тюз сакълаб,
Октябрны кѣб саугъасын къучакълаб,
Джаууу сыта, ишибизни ыйнакълаб,
Партияса элтген алгъа, таб атлаб.

Партияса бизге къарыу табдыргъан,
Джерибизни машинагъа джабдыргъан,
Къылыч джити, саут сынмаз аятдыргъан,
Джаугъа къоркъуу, совет аскер болдыргъан.

Партияса тынчлыкъ ючюн кюрешген,
Дунияны эки саугъа юлешген,
Таууш ъхдем, макъам кючлю сѣлешген,
Сыйлы Ленин атны сыйлы тутхан бирлешген.

Сенсе мени къууанчым, сенсе джаным,
Сенсе мени джюрегим, сенсе къаным,
Эски заманда, зор заманда мени,
Чыкъмай эди кючюм, деу макъамым.

Сенсе мени кюнюм, чырагъым,
Сенсе мени сыным, сенсе джарыгъым,
Сен бергинчи эркинлик бизге,
Эшитилмей эди, мени чырт да атым.

Сенсе мени бауурум, сенсе саным,
Сенсе мени мыйым, сенсе акъылым,
Сенсе мени солууум, болмай къоркъууум,
Сенсе мени байлыгъым, сенсе къарыуум.

Къыркъ джылыбыз бичгенсе, тюз
Хорланмаз чырт, социализм салгъанса,
Къанатынъы узакъ кенъе джайгъанса,
Уруннъаннъа джашау юлгю болгъанса.

Къыркъ джыл зауукъ, къыйынлыкъ да кѣргенсе,
Халкъым, тутхан кенъ сокъмакъны келгенсе,
Ненча саугъа хорлам, бизге бергенсе,
Алтынчы эм бешд жыллыкъгъа киргенсе.

.
.
.
.

Биз барабыз, джашау бирге кзурабыз,
Къазауатны суймейбиз -- кенъ урабыз.
Къулагъыбыз сакъды, хазыр турабыз.
Керек болса, тенъбиз, къарнаш чыгъарбыз.

Ленин берген кюнюм кюннъе сукъланмаз,
Партиябыз салгъан шохлукъ джукъланмаз.
Ёмюрлюкдю антыбыз сѣз бокъланмаз.
Джаша халкъым, джашна бизни кюч алмаз.

22-чи съезде

Кѣкге джулдуз, джерге кырдык чыкъгъанлы
Волга Каспий тенъизине саркъгъанлы,
Адам улу джашауун башлагъанлы
Кѣб съезде, джыйылыула болгъандыла,
Кѣб оноула, бегимле да джазгъандыла.
Ала бары борчларын этгендиле,
Узакъ къыйын джолланы да ётгендиле.
Алай а не къарасакъ да съездибиз.
Джер башында сеннъе тенъни билмейбиз,
Ата джуртум, юлгю болуб эм алда
Коммунизмге кѣчюб баргъан заманда
Сен ишинъе джыйыласа дуняда
Рахатлыкъны, тенъликни, эркинликни да
Урунууу, джарыкъны, насыбны да
Тюз арасы кюн джарыгъы Москвада
Бюгюн ары айланыбды кѣзюбюз
Акылыбыз, джюрегибиз, сѣзюбюз
Джанъы-джанъы хорламыбыз ишибиз
Сыйынъ ючюн хар иште эришебиз.

Сен къарагъан, сен алгъан бу бегимле
 Джашарла кѣб кетселе да ёмюрле,
 Кюн чыкыгъанда, батханда да билирле
 Урунъанла алырла джюрекlege,
 Ол халкъымы баш насыбха джолуду,
 Хар сѣзю да багъалыды, толуду.
 Ол халкъыма джанты эшик ачады,
 Сау дунягъа югюлерин чачады.
 Ол халкъымы джарытады май кюнча
 Тамбласын танытады кюзгюча,
 Къууанабыз, алгышлайбыз биз аны,
 Алгышлайбыз къурч мизамын партияны,
 Ала сууча керекдиле, билебиз,
 Ала бла коммунизм ишлейбиз.
 Партияны иши халкъны ишиди,
 Хорламыбыз да халкъны джюрюшюдю.
 Партияны кючу халкъны кючюдю.
 Байлыгъыбыз халкъгъа насыб ючюндю.
 Тюз ишибиз алгъа таукел элтеди,
 Атыбызны бек махдаулу этеди.
 Бегимлени толтурургъа хазырбыз,
 Байрагъынъы мийик тутуб барырбыз.
 Ой, 22-чи съездибиз,
 Биз, таулула, къарнаш салам ийебиз,
 Эркин джолда эркин атлай коммунистча,
 Урунургъа, джашаргъа сѣз беребиз.
 Сѣзюм антды мен айтама джюрекден.
 Айтад аны сау областыбыз бирден
 Бюгюн джашай, окъуй, ишлей эм солуй,
 Махданабыз татлы къарнаш шох болуб.
 Ёссян джуртум, бегисин эм джашнасын,
 Бизни туугъан партиябыз джашнасын,
 Партияны программасын толтура
 Биз ёмюрге баш эркинлик алгъанбыз,
 Партияны программасын толтура,
 Биз биринчи социализмни къурагъанбыз,
 Партияны программасын толтура,
 Биз биринчи коммунизм къуарарбыз.

Юрий Гагариннѣ

Махдаулукъду, сейирликди
 Тамашады хорламыбыз.
 Тулпарлыкъды, бу эрликди
 Юрагъады саламыбыз.

Юра учдунъ, кѣкню алдынъ
 Биз билмейбиз сеничаны.
 Джулдузлагъа кенъ джол салдынъ,
 Октябрны деу уланы.

Тень кьаратдынъ сау дуняны
Алгъа чыкъдынъ, сен баш болдунъ,
Кѣб алимни, кѣб алчыны
Муратларын сен толтурдунъ.

Узакъ космосну джарытдынъ,
Баууруна туура джетдинъ.
Адамлыкъны тюз танытдынъ,
Сыйыбызны артыкъ этдинъ.

Бизге шохла бюгюн санъа,
Юра, салам ийедиле,
Сени ёхдем учханынъа
Джаула къара кийедиле.

Аймысына, таб, кюйсюнле
Сукълансынла, бу тенъликди.
Къарасынла да кѣрсюнле,
Къарнашлыкъды эм эрликди.

Биз сюебиз, къууанабыз
Къууанабыз джуртубузгъа
Биз сыйлайбыз, махданабыз
Сени ёсдюрген партиягъа.

Сѣзюм

Сѣзюм таза, кирсиз ариу,
Сенсе мангъа байлыкъ толу,
Сенсе терен сынмаз къарыу,
Баш адамлыкъ, махдау уллу.

Сенсе этген мени алчы
Атымы да тутхан мийик,
Насыбымы джол ачхычы,
Берген багъа, сый тирилик.

Багъалыса, сѣзюм татлы.
Чыгъаса деу ётюрюксюз
Учаса кенъ къурч къанатлы,
Къууанама, ийнан, чексиз.

Макъамыса сен джуртуму,
Кѣгетинъи сынайма мен.
Бели джалкъау, сѣзю джалгъан
Адамлагъа къаршчыса сен.

Акъылса сен хар ишимде,
Хорламса сен, эркинди джол
Тамбла ючюн кюрешимде
Нѣгерсе тенъ, сѣзюм сау бол.

Джары энтда, таб кѣлюмю,
Ёмюр кетер, тамгъа салмам.
Сюеме къарт, джаш тѣлюню
Сюеме мен борчлу къалмам

Кѣрти сѣзюм, тюз джюрегим
Джигер саным, тенъ кыйыным
Сени ючюндю, ата джерим,
Джангъы туугъан джашау сыйым.

Совет адам—уллу атым,
Сакъ тутама, сыйын сатмам,
Тохдагъынчы тебмей къаным,
Сѣзюм бирди, эки айтмам.

Къобан

Кюнюнъ ашхы, Къобаныбыз. джаныбыз!
Салам сеннѣ, салам узакъ джерледен!
Джауну буугъан, кѣрге къуйгъан саныбыз,
Джигит туугъан, кылыч ургъан эрледен!

Тансыкъ болуб тауушунъа, кесинъе,
Окопада джырлай, письмо джазама,
Саулугъуму сала, Къобан, эсинъе,
Джууаб къысха этеринъе базама.

Къобан, уллу чокъракъ сууунъ джайылыб,
Кенъсе, терен, байса, керти ариўса.
Джагъаларынъ, этеклерин къайырыб,
Байлыгъынъы мийик тутхан къарыўса.

Мен таныўчу, олтуруўчу талала,
Бюгюн къургъакъ, толуб тюбсюз кёллеринъ
Мен таныучу, ёсген бирге балала,
Уруш эте, къалыб джанъыз эллеринъ.

Джууукъ кёрюр, билирча тюл арабыз,
Таўду, къая, джанар, кюер, ёлмезбиз.
Джаўну башын чала, хорлаб барабыз.
Уртламынъы табмаз, ичмез,— бермезбиз.

Тауушунъу этме салкъын — джарыкъ бол.
Татыуунъу бузма, Къобан. артыкъ къош.
Насыблыбыз, кюрешибиз — тюзлюк джол.
Тамблабыз айтыр, ахыр, къалмаз бош.

Боран кетер, къар да эрир, танъ атар.
Чапракъла ўа къуў болурла, агъарла.
От джукъланыр, кёл басылыр, джер къатар.
Кырдык чыгъар, баббаханла чагъарла.

Къайтырбыз биз да ойнай, къууана.
Къобаныбыз, тынчлыкъ ишни алырбыз.
Къайтырбыз, эртден джарыкъ бла уяна,
Джашаў башы коммунизмге барырбыз.

Махдау сеннъе

Урунама, солуйма — кюн иймейме.
Ётюрюкню, хаўлеликни суймейме.
Керти хакъды, тюзге къара киймеген,
Шохлукъдан сый багъалыны билмейме.

Бирди сёзюм, джуртуму джаш баласы.
Джожьду татлы джюрегими джарасы,
Тенъди миллет, болмай башы, арасы,
Сенсе, орус халкъым, тебмез къаласы.

Сенсе бизни кърнашыбыз — тамада,
Элтген джанъы хорлам таба хаманда,
Къайры турсам кърарасам да сен алда,
Сени юлгюнъ, сени кючюнъ бар анда.

Сени кълунъ шохлукъда эм бирлешде,
Батырларынь Минъи—Таугъа ёрлешде,
Болушлугъунъ кёрюнеди хар ише,
Ёмюр тынчлыкъ, насыб ючюн кюрешде.

Сен атаса, сен анаса, кърнашса,
Сен джууукъса, дженсе, бизге джолдашса,
Сен нёгерсе, танъса джарыкъ, кёз-къашса,
Ише алчы, кързауатда эм башса.

Сенсе берген бизге уллу Ленинни.
Тумалагъан залимликни, эскини.
Сенсе берген Лермонтовну, Пушкинни.
Суворовну, Кутузовну, Горькийни.

Махдау сение, орус халкъым, деу халкъым!
Отда, сууда—ышангылы муратым.
Бюсюреу сение, суйген халкъым, джан халкъым.
Къалайда да — бюгюлмез кърч къанатым.

Кийинъенд; кършхы тонун атыб май,
Ышаргъанча кърараб бизге толгъан ай.
Махдау сение, уруна билген халкъым,
Октябрны джашы, шохунъ Кърарачай.

Анам

Туугъан анам джарыкъ кёрген,
Сёзюм сение, джюрю эсен,
Сенсе кюнюм, мамур берген.

Сенсе тутхан мени алда,
Тогъуз айны эм кърнынъда,
Сенсе бакъгъан тобугъунъда,
Ёсдюрген къл аязынъда.

Джатмай кече, джыл ийгенсе,
Табмай джукъу, инджилгенсе,
Мени ючюн сан туйгенсе,
Джанынъдан да бек суйгенсе.

Окътханса, джол бергенсе,
Джуртунъа тюз бол дегенсе.
Ише джигер билегенсе,
Батырлыкъны тилегенсе.

Тюзсе, анам, учуз этмем.
Джаш баланъма — солгъа кетмем,
Тилегинъи мен теблемем,
Муратыма сенсиз джетмем.

Болмаз менне тынч солургъа,
Айтханынъы кенъ уругъа,
Болмаз сени унутургъа,
Кърыйнынъы кърутургъа.

Къачынъ уллуд, шагъатма мен,
Аурду — ол, джюкдю, билген.
Джабмам юсюн, анам сюйген,
Кѣлтюрюрме, инан, терен.

Джылы къойнунъ, татлы сютюнь
Ариу кѣзюнъ, ана бетинъ,
Халал сѣзюнъ, таза ѣтюнь
Сакълар сыйын, бай хурметинъ.

Эркинсе кенъ къууан, анам
Джашауа кенъ махдан, анам,
Джюрегимсе татлы, анам,
Сюйеме мен, джаша, анам!

Урунама

Бир къауумла мени кѣб сюзедиле,
Кими урун, кими солу, дейдиле,
Биринчиге джюкдю сѣзюм, айыбым.
Мен джуртума сокъур тюлма кѣреме.
Иш байлыкъды, рахатлыкъды сюеме.
Хар кимнича иш мени да джанымды,
Баш насыбым, кюн джарыгъым, танъымды.
Ол кимге да борчду бизде, унутмам,
Эринчекге эжиу этмем, къол тутмам.
Урунама, уруннукъма къууанча
Бай сейирлик джашауума джубанча.
Сау адамгъа эм багъалы джашауду.
Тюз урунуб, хакъ къыйынын ашауду.
Аны къурай, джашай билген махдауду.
Уллу совет адам атын сыйлауду.
Мен джуртума тюз хайырлы джашайма
Къыйынымы халкъ къыйыннъа къошама
Къууанама тенълериме бу иште.
Коммунизмни къууар ючюн кюрешде
Джашауума ийнанама, базама
Окъу, сына тюз кѣлюмден джазама.
Джырчы хатым къылычымды къолумда
Уллу сыйны сакъ тутама джолумда.
Джолум халкъымы джолуду къаралтмам
Джюрегим тохдагъынчынъа иш атмам.
Партияда меннѣ джашауу кюч берген
Махдау анъа олду джарыкъ кѣргюзген
Партия ючюн артыкъ джити кѣрюрме
Къолумдагъы къаламым бла ѣлюрме.

Багъалыды

Танъ атады, чыгъады кюн,
Тюненеден джарыкъ бюгюн.
Сары алтын тегюб нюрюн,
Джибек ийе, байлай джюгюн.
Терегинде беш кын бирге,
Мийиклиги сажна ёрге
Бёленнъенча кёк дарийге,
Къатапача кююз джерге.
Келсе джылы аяз этиб,
Чачын тарайд къалмай кетиб,
Бири-бирине кысха джетиб,
Шыбырдайла ушакъ этиб.
Ушакъ, сёз да бизге насыб,
Байлыгъы да туура басыб,
Къазанларын да бирге асыб,
Къарайдыла ышарышыб.
Багъалыды, учуз этме.
Башын джабыб, юсюн этме.

Тюлдю кышхы алма, кертме.
Къолгъа джыймай, джолгъа кетме
Партияды джол тюзетген,
Хар ишге да тюз юретген,
Партияды акъыл берген,
Хайырлыды нартюх деген.
Багъа берчи заманынъа,
Нартюх бачха сабанынъа,
Нартюх — ашды адамынъа,
Эки къаты эм малынъа.
Аны билсенъ сайланырса,
Сен махдаулу айланырса,
Заман ийсенъ кыйналырса.
Урунмасанъ не алырса?
Сакъды малгъа джигер малчы,—
Сабанчы да алай барчы.
Керекди ол, нартюх салчы,
Кыйын бер, битим алчы.

1956 дж.

Биз урушха къаршчыбыз

Къан тёкдюрген капиталды, терслейме.
Даучума анъа, хар адам да даучу бол.
Халкъдан онълу, къарыудуну билмейме,
Олду сынмаз, не майрышмаз темир къол.
Джауладыла тартхан атом урушха,
Ачадыла эшик анъа кече—кюн,
Чабадыла джангъы бомба къурушха,
Сынайдыла кючюн аны ма бюгюн.
Бузадыла кёк хауаны, сууланы,
Джабадыла тенгизлени, джерлени,
Кёмедиле чегетлени, тауланы,
Буадыла тынчлыкъ деген эрлени.
Биз къаршчыбыз, зор урушну сюймейбиз.
Кюрешибиз тынчлыкъ ючюн хар къайда,
Къралланы ич ишине тиймейбиз
Излемейбиз ханлыкъ, бийлик дуняда.
Бизбиз кёрген, чекген уруш джарасын.
Джуртум ючюн къалыб къолсуз-аякъсыз.
Бизбиз ётген от ёртенни арасын
Насыб ючюн болуб кёзсюз, джаякъсыз.
Ким да айтыр шагъатлыгъын сёзюме —
Кёб ананы джау баласыз этгенин,
Ууулмазлыкъ тюшселе да кёзюме,

Миллионла къара джерге кетгенин.
Ким да айтыр шагъатлыгъын тюз джазыб
Джюз-джюз джанны, шахарланы кюйгенин,
Басдыргъанын эллерини джер къазыб,
Байлыгъымы джелимауузча эмгенин.
Унутмасын уруш суйген джыйымдыкъ:
Тынчлыкъ ючюн аз да турмазбыз артха.
Джетдирмезбиз ачлыкъ, ёлюм, джан тынчлыкъ,
Джашау насыб дейбиз джашха эм къартха.
Къалсын уруш, къалсын атом бомбасы!
Салырбыз къол, турмай артха кишибиз.
Ёрге къобсун тынчлыкъ ючюн барысы,
Ма былайды иннетибиз, ишибиз.

Валягъа

Джюрегиме тылмачлыгъым джетмейди.
Амма, айтмай табмам тынчлыкъ не кечим.
Сенича къыз, Валя, эсен кетмейди —
Махдау сение, бюсюреу сение, эгечим!
Джулдуз эгеч, космос тулпар—бирсе сен,
Сение тенъ болмагъанды дуняда.
Комсомолда ёсген джигит эрсе сен,
Биз джашагъан бу сейирлик заманда.
Джанъы насыб, джанъы юлгю болдунъ сен
Коммунизмни байрагъыны тубюнде,
Ёхдем учуб джерибизге къондунъ сен,
Урунуу, хорламны джай кюнюнде.
Джулдузлагъа джууукъ чыкъдынъ, кирдинъ сен
Къалды анда къурч кемени джол ызы.
Космосну кёк ташасына, синъдинъ сен —
Деу халкъымы тулпар туугъан деу къызы.
Тархыбызгъа энтда бир бет джаздынъ сен,
Джашауума джанъы махдау келтирдинъ,
Джокъду бюгюн, Валя, сени билмеген
Къралымы сыйын мийик кёлтюрдюнъ.
Совет къызса, тенъсе, джолунъ кюн, айды.
Тамашады ишинъ, сёзюнъ, хар чамынъ.
Рахатлыкъны бегитеди, сакълайды
Адам улу тенъ сыйлагъан хорламынъ.
Къууанама, мен джырлайма Джуртума,
Мени бла джырлайдыла тауларым.
Махданама сени ёсдюрген халкъыма
Сукълансынла, къарылсынла джауларым.

Къарнаш къабырда

Зеленчукну паркы джашил кийиниб,
Джашнаса да гокга хансча суйюнюб,
Бююн салкъын, мутхуз сурат алгъанды,
Тёгерекге бушуу мухур салгъанды.

Сау джамагъат джыйылгъанды былайгъа,
Джуртум ючюн ёлген сиз тулпарлагъа.
Хар адамны кёзюнден къан агъады,
Джюрекlege кетмез ачы салады.

Къазауатны къоркъуулу кюнлеринде,
Морх ауушну сууукъ къарлы джеринде,
Гитлерчиле джагъаларын къайырыб,
Аскерлерин салсала да айырыб,

Сиз шохлукъну мийик тутуб, тюз сакълаб,
Джан тенълеча бир-биринъи ийнакълаб,
Фашистлени бир хатерсиз ургъансыз,
Минъ-минъ терен бугъойлагъа къуйгъансыз.

Кюрешгенсиз тулпарлача барыгъыз,
Тенълик этиб сауутугъуз, сабагъыз,
Кюйдюргенсиз, джукъланнъынчы отугъуз,
Бошалгъынчы бар огъугъуз, тобугъуз.

Унутмазбыз махдаулу атыгъызны,
Джашауу суйген тюз муратыгъызны.
Къазауатды хар ачыуу келтирген,
Сизнича кёб тюз адамны ёлтюрген.

Аны ючюн ма биз анъа къаршчыбыз
Тынчлыкъ ючюн кюрешиуде башчыбыз.
Аны ючюн бегитебиз сакълыкъны
Бизге къарыу кюч берген къарнашлыкъны.

Джюйюсханла акъ демегиз къарагъа,
Туз себмегиз тюненеги джарагъа,
Рахатлыкъды джашауу джол негери,
Сау дунияны излегени, суйгени.

Ол Ленинни джолуду, биз барабыз,
Джангъы джашау, жангъы джорукъ салабыз.
Насыбхады муратыбыз, джерибиз,
Тыябыз деб чабсагъыз-кюл этербиз.

Ёмюр махдау, сизге суйген тенълерибиз,
Кенъ, джумушакъ болсун джатхан джеригиз.
Тынчайыгъыз, биз сыйлайбыз барыгъызны,
Къучакълайбыз къарнаш къабырыгъызны.

Зор капитал къара кючюн бошласа,
Партиябыз айтса, керек кюн болса,
Джуртубузну биз анача сюебиз,
Джаныбызны аны ючюн берирбиз.

Унутмазма

Германияны къара тубан басханлай,
Ичлеринде фашист джорукъ салыннъанлай,
Джылы тылпыу къоймайын бузлатханлай,
Хоншуларын бирем-бирем къабханлай,
Биз да билмей, не сакъламай тургъанлай
Джутлукъ этиб, къанлы Гитлер уялмай
Бизге къаршчы къазауатны ачхан кюн,
Мурдарлары башыбызда учхан кюн,
Кёб шахарны, кёб элни да чачхан кюн,
Байлыкъларын къара кюлге бургъан кюн,
Чал къартланы джер тюбюне къуйгъан кюн,
Къатынлары аякъ тюбде тургъан кюн,
Сабийлени къанын ала, джыргъан кюн,
Эсимдеди унутмазма ёмюрде,
(Унутмазма джатсам да тар кёрюмде)
Эсимдеди бюгюн айтмай ётелмем,
Озгъан кюннъе бир къарамай кетелмем,
Айтмасам а муратыма джетелмем,
Къуллугъуму керти толу этелмем.
Мен бюсюреу излемейме сёзюме,
Неда махтау, сый тартмайма юсюме,
Неда уруш кёрген джанъыз менме деб
Къуру меннъе тынъылагъыз демейме.
Амма, тубан чыгъыб ма анда
Къазауатны тутуб алгъа хаманда
Джюреклене бузлатыб кюн батханда
Сау дунягъа къоркъуу салгъан заманда
Ала бары тюшедиле эсеме,
Артыкъ да бек кюч киреди кесиме.
Къазауатда мен да тёрт джыл айландым,
Джанъыз кюнню ызыма къарамадым,
Не джанъурда, неда къарда таймадым,
Къуллугъуму аз да чийсил къоймадым,
Къыйын кюнде эр бетими джоймадым,
Халкъым ючюн джанымы аямадым.
Къаранъыда джарыкъда да кёб болдум,
Билгенимча антымы тюз толтурдум,
Керти кюнде керти ёсдюм, джарыдым,
Тюзлюк чыртда хорланмайды, таныдым.

Джуртун суйгенден насыблыны кёрмедим,
Анъа тенъ мен бир махдауну билмедим.
Ол къарыуду, кючдю чексиз адамгъа,
Ол сауутду, джолду хар бир хорламгъа.
Суйген халкъым, джууукъ къарнаш, шох болуб
Джуртубузгъа суймекликден ол толуб,
Гитлерчи ит фашистлени ууатдыкъ
Чегибизден ары узакъ кенъ атдыкъ.
Кюн батханны халкъларына болуша.
Ала бла бетден бетге таныша,
Кёб джеринде къызыл байракъ орнатдыкъ,
Сора эркин, рахат ишге къайытдыкъ.
Алай а мен унутмайма туурасы,
Тёрт джыл анда кёргеними барысын,
Унутмайма къазауатны баргъанын
Окъну, тобну кёкден бузча джауъгъанын,
Ол халкъыма кёб къыйынлыкъ салгъанын,
Минъ-минъ джангъы келин башсыз къалгъанын.
Унутмазма къаныбызны кетгенин,
Миллионла джер тюбуне киргенин
Минъле бла бутсуз-къолсуз этгенин,
Минъле бла джыламукъла тёкгенин,
Унутмазла аны Совет адамла —
Къазауатда болмагъанла, болгъанла.
Унутмазла, джокъду аны кёрмеген,
Къанлылагъа къаты джууъб бермеген.
Джокъду аны къара ууу джетмеген,
Джурту ючюн бир адамы кетмеген.
Ала бары сакъланыб джюрегибизде,
Энди уруш этмейик дей ёмюрде,
Рахатлыкъны биз бегите хар джерде,
Коммунизмге ётюб баргъан кёзюуде
Монополчу капиталны уясы
Къазауат бла кетиб баргъан дунясы,
Адэнауэр хырылдайды, улуйду,
Кюнде къызгъан къош самырча солуйду.
Энтда башын узатады, къарайды,
Бизге къаршчы джолну джити марайды,
Къан тегерге тот джюреги тарайды,
Джангъы-джангъы дивизияла къурайды
Аланы да джангъыча саууттайды,
От джанарча, джер батарча атлайды.
Бизде туугъан джарыкъ кюннъе тёзмейди,
Ол джарыкъны джукълатыргъа излейди,
Америка башхала да аныча,
Чабадыла тохдамай джан алгъанча.
Чабадыла къайры, неге билмейме,
Социализм хорламларын суймейле.
Бизге къаршчы удуйдула адамланы.
Аскерлерин — сауутларын хар барын,
Аймыса, бек чабсынла биз къоркъмайбыз,
Ала ючюн деб ашыгъыб джортмайбыз.
Биз билебиз ишибиз ёмюрлюкдю,

Кюрешибиз сау дуняда тюзлюкдю.
 Бизге кършчы рахатлыкъгъа кършчыды,
 Бизге кършчы урунуугъа кършчыды,
 Бизге кършчы эркинликге кършчыды,
 Бизге кършчы тюз тенъликге кършчыды,
 Бизге кършчы насыбха да кършчыды.
 Ол зорлукъгъа, залимликге башчыды.
 Къзауатны излемейбиз, суймейбиз.
 Киши джерге сукъланмайбыз, тиймейбиз.
 Туугъанлы да артыкълыкны билмейбиз,
 Хар къайда да рахатлыкъ джашау дейбиз.
 Алай а джау бизге къолун келтюрсе,
 Ишибизге къылыч джара келтирсе,
 Сора билсин келтюрмезбиз джарасын —
 Кеси-кесин ёлтюргеннъе санасын.
 Биз къобарбыз сууукъ-джылы демезбиз,
 Къалайда да джаугъа солуу бермезбиз,
 Къалайда да сагъат турмай джетербиз,
 Къалайда да гыбыныча эзербиз,
 Сора элтиб къара джерге кёмербиз.

Джол

Чыкъгъанча суу къайнаб джерден, Ашыкъгъанча тенъизге ол, Сен бетинъи сакъла бирден — Олду сенинъе абынмаз джол.	Суй джуртуму, суй джашлыкъны, Кёк чакъгъанча майда сырт, къол. Бегит тенълик, къарнашлыкъны— Олду сенинъе абынмаз джол.
Урун джигер, чалыкълама. Махдар халкъым, айтыр «сау бол» Сёлеш керти, къынъыр барма Олду сенинъе абынмаз джол.	Мамыр ючюн кюреш, къоркъма. Ийме заман, насыбдан тол, Къурч къалача тур, сорукъма — Олду сенинъе абынмаз джол.

Комсомолгъа

Кюнча, эртден джарыкъ тийген, Джарыкъ джюрек джырла джырлай, Балий кибик къызыл кийген Джашау,убуз сейирд алай.	Хауа ариу, солуй санла; Таракъ-таракъ тауларыбыз. Къыббалача джай булутла, Кём-кём таза сууларыбыз.
---	--

Джыйын-джыйын тау маралла
Отлай, джата тау чатлада,
Сюрюу-сюрюу колхоз малла
Джугуру ханс чалпакълада.

Салкъын тартхан данъыл сыртла
Джауу, этни джолудула:
Кёкбаш юйле, сют фермала
Ичлеринде толудула.

Сары алтын отча джана,
Тюзлерибиз дарий кийиб,
Колхоз элле эм шахарла
Бир-бирине сауугъа ийиб,

Ма былайды, айтсам тизиб,
Октябрны бал кёгети.
Партиябыз джол кёргюзюб,
Халкъгъа берген харекети.

Къара энди, къыркъ джыл, бери,
Узакъ тюлдю, азды заман
Зор бугъоуун атыб кери
Ёседи халкъ, байлыкъ тамам.

Айча толуб бизге чыкъгъан
Джашауу Ленин къурагъанды;
Сууча, тикден тюзге саркъгъан
Кенъ джолуна ол салгъанды.

Андан бери къыркъ джыл ётдю,
Бизни насыб тенъ къучакълаб,
Халкъым-джаным джашау этди,
Эркинлигин, сыйын сакълаб.

Уллу Ленин, сени атынъ
Сакъланады хар джюрекде,
Комсомолчу, хар муратынъ
Толад джуртум салгъан иште.

Байрагъынъы тюз элтесе,
Кёкде, сууда, джерде бирча;
Шохлукъну бек бегитесе
Атынъ, ишинъ, сёзюнь эрча.

Къырдыш. заба джерледе да
Талпыб джигер урунаса,
Джуртха къоркъуу кюнледе да
Джаугъа къаршчы эм алдаса.

Тизгининъде ёсген батыр —
Ким билмейди Зояны атын,
Харун, Осман, Александр.
Аскерчи къыз Халиматны!

Да билебиз, билмей болмаз,
Къуру была тюлдю бизде.
Джигит бизде унутулмай
Джашайд ёмюрге ичибизде.

Хорлам болуб билген джолунъ
Къыркъ джыл алгъа бараса сен,
Байрагъынъда орденлени
Санын кёблеб бараса сен!

Къууанчлыса, комсомол сен!
Джолунъ эркин, джокъду къаранъ.
Насыблыса, джаша эсен,
Алчынъды сени партиянъ.

Уруннъанны джюрегисе

Ата джуртум, суйген джуртум, уллуса,
Тулпарлыкъны, хорламны да джолуса,
Эркинликни, тенъликни да джерисе,
Уруннъанны джаныса, джюрегисе.
Адам улу бюгюн сеннъе къарайды,
Кёб тилледе сени ишинъи махдайды.

Да махдайды, махдаулуса, ариуса,
 Джерде кибик сен кекде да хорлайса.
 Джулдузланы, джулдузлагъа ийесе.
 Космосха да чууакъ кюнча тийесе.
 Хар къайда да сен шохлукъну сюесе,
 Къазауатсыз рахат джашау излейсе.
 Къууанама, махданама, джырлайма,
 Халкъым бла тулпарланы сыйлайма.
 Талай кюнню ала батыр учдула,
 Кек кьойнунъу кек ташасын ачдыла.
 Бу насыбды, акъылны хорламыды,
 Бу къууанчды — коммунизм байрагъыды,
 Бу къарыуду, джолла салгъан космосха,
 Болмагъанды быллай юлгю дуняда.
 Эки тенъни, эки джулдуз къарнашны,
 Партияда ёсген эки джолдашны
 Бу махдаулу тамаша учханлары,
 Сора джерге алаамат кьоннъанлары,
 Джуртуму кек сыйын артыкъ этеди,
 Муратладан узакъ алгъа элтеди.
 Ата джуртум, туугъан джуртум, бай джерим,
 Алгъышлайма хорлам бла, джюрегим.
 «Восток юшча», «Восток тёртча» кемеле
 Тамбла да космосха тизилирле.
 Анда терен баразала салырла
 Хорламлагъа энтда ийе болурла.
 Ийнанама, къол салама, Айгъа да,
 Джуртум, сени тулпарларынь чыгъарла.

Партияса-Партия

Залимликни къурутхан,
 Джюреклены солутхан,
 Ау кезлени джарытхан,
 Партияса партия!
 Джуртуму деу, баш этген,
 Халкъымы тенъ, джаш этген,
 Къарнашлыкъны бегитген
 Партияса, партия!
 Тауну, тюзню джарытхан,
 Бал кегетин ашатхан,
 Эркинликни джашнатхан,
 Партияса, партия!

Мамыр, тынчлыкъ излеген.
 Бизге насыб, сый берген,
 Джаша, ишле тюз, деген
 Партияса, партия!
 Джерни, сууну аулагъан
 Кекню кьойнун хорлагъан,
 Айгъа, кюнне джол салгъан—
 Партияса, партия!
 Къалайгъа да тенъ джетген,
 Насыбха джол юретген,
 Ким да суйген, джыр этген —
 Партияса, партия!

Сенсе меннге эм багъалы

Ата джуртум, джаным мени,
Баш махдауум, джерим сыйлы,
Ата джурту деу Ленинни,
Сенсе меннге эм багъалы.
Ата джуртум, кюнча чыкыгъан
Тюз джюрегим, джаным татлы,
Уллу джуртум майча чакыгъан
Сенсе меннге эм багъалы.
Бетинъ ариу, суратынъ джаш,
Халкынъ эркин, шох, насыблы,
Мамур ючюн кюрешде баш,
Сенсе меннге эм багъалы.
Кёб чегетинъ, сууунъ, джеринъ,
Тюзюнъ, тигинъ эркин, сыйлы.
Кёб шахарынъ, джашнай элинъ,
Сенсе меннге эм багъалы.
Къайры барсам, келсем да мен
Арбазым кенъ, хауа джылы,
Джашау толу, байлыкъ берген,
Сенсе меннге эм багъалы.
Къыйынлыкъда зауукъда да
Кёз джарыгъым ышанъылы,
Бек узакъда, джууукъда да
Сенсе меннге эм багъалы.
Кёрмесем да туура ачыкъ
Тюлме сокъур, тюлме джарлы.
Ёмюрюмю этген джарыкъ,
Сенсе меннге эм багъалы.
Урунама, ишден къалмам.
Антым, сёзюм бирди, таны,
Сени ючюн джан аямам,
Сенсе меннге эм багъалы.
Юлгюсе сен, кючсе бизге
Джаша Джуртум, ёс къууанчлы.
Алгъа-алгъа коммунизмге —
Олду бизге эм багъалы.

Хубийланы Осман

(1918 дж)

Къарачай халкъны белгили джазыучуларыны бири Хубийланы Ахияны джашы Осман Огъары-Тебердиде 1918 джылда туугъанды. Ол Къарачай педрабфакны бошагъанды. Окъугъан джылларындан огъуна да назму джазыб башлагъанды. 1936 джылда биринчи назму китабы — «комсомол джырла» чыгъады. 1938-чи джылдан бери СССР-ни джазыучуларыны Союзуну члениди.

Осман Ата джурт къазауатда да болгъанды.

Османны 1957-чи джыл «Заман» деген назму китабы орус тилде чыкъгъанды. 1963-чю джыл «Ант» деген назму китабы ана тилде басмалангъанды.

Осман Ата джурт къазауатда бизни халкъны кюрешгенини юсюнден «Аманат» деген трилогияны джазгъанды.

Осман КПСС-ни члениди, журналистлени Союзуну члениди.

Османны къарачай литератураны ёсдюрюуде уллу къыйыны барды.

Алакёз

(Поэма)

Кеси кесинден
Тартына, джунчуй,
Хоншу тийреде
Ёсдю бир кызычыкъ.

Нюрю тёгюле,
Акь бетчигине
Ышара, кюле
Зауукь кюнюне.

Къара эшмеле
Озуб белинден.
Сюелле тенъле
Туугъан элинде.

«Ала кёзлеринъ...
Къара къашларынъ»,—
Ма буд сёзлери
Таныш джашланы.

«Алакёз» дейле
Къызы атына.
Къарайыкъ бирге
Джашау хатына.

Ёсдю Алакёз
Ыйнакъгъа тартыб,
Хар бир кука сёз
Аны ышартыб.

Ол письмоларын
Табмайд къуяр джер,
Тилейди аны
Тийреси, сау эл.

Ол китабларын
Ачмайды хазна.
Къоярын таныб,
Школну джазгъа.

Элде тойлагъа
Барад Алакёз
Эштед накырда,
Келечилик сёз.

Чубур мыйыкълы,
Бурмачач киши
Сау бир ыйыкъны
«Унутуб ишин»,

Тюшгенди мараб
Къызы ызындан —
Бир джылы джууаб
Алалса андан:

— Акь кёгюрчюном
Сен джарыкъ кюнюм,
Бил сенсиз джокьду
Тюшюм, не тюнюм

Алакѣз атынъ
Джукъуму алгъанд,
Сени амалтын
Башым агъаргъанд.

Джарыкъ джулдузчукъ
Бошама менден,
Айтма сен бир джукъ
Тилейме сенден.

Разылыгъынъы
Тынъылаб билдир,
Сен башхаланы
Суусутуб кюйдюр, —

Деб абезекде
Бууду кьолундан,
Элтир иннетде
Ол кюн огъуна.

— Болайым оба
Мен андан эсе...
Атама?.. Тоба,
Бойнуму кесер...

— Эй, ариу джаным,
Эй, мѣлекчигим!
Елтюрге мени —
Сенден тилерим.

Къол аязымда
Тутарма сени.
Былай бир къара,
Толгъан ай бери.

Алакѣзчюгюм,
Джумарыкъчыгъым —
Деб къысды кѣзюн
Ол тойдан чыгъыб.

Чырайлы, омакъ
Кука сѣзлюге
Этмеди джууаб
Кесин тѣздюрдю.

Къызчыкъ къызарыб
Ышарды джашха:
«Джазыуум болур...
Керек тюлд башха»!..

Алайда къызгъа
Битди бир къанат,
Джюреги къыза
Джарытыб джанад.

Джашны Алакѣз
Билгинчи атын,
Болду бериб сѣз,
Анъа бир къатын...

II

Отоудан чыкъмай
Батдырыб кюнюн,
Джаш ичед таймай,
Тартад тютюнюн.

Кимди бу джигит?
Не затды иши?
Болумун тизиб,
Айтмайды киши.

Хамитди аты,
Джашауу—тойда.
Ишлемейд джукъда
Не къошда, къойда.

Кукады сѣзю.
Ыйнакълай билед.
Къыздады кѣзю —
Ышарад, кюлед.

Келмейди киши —
Джууугъу, тенъи,
Къыз анъа бишиб
Ахсынад дженъил.

Юсюн сылауду
Хамитни иши,
Сауладан сауду —
Джашырмайд кеси.

Бирча сѣзлени
Къайтара, энди
Ол Алакѣзню
Эрикдиргенди.

Къыз тагъаланыб
Къайгъыгъа киргенд,
Хамитни таныб
Болумун билгенд.

Къачны ызындан
Къыш да къорады,
Джерге джан сала
Джаз терк къарады.

Джазны джылыуу
Джашнаб чакъгъанды
Ышартмайд аны
Тирилтмейд санын.

Къайгъыдан башы
Тенъизча тебед
Джюрекге татыб
Бир зат кемиред:

— Былаймыд бизни
Джашар кюнюбюз?

Тюшге ушайды
Керти тюнюбюз...

— Тохда!.. Къалайды
Сени муратынъ?
Мен асыры кѣб
Боюн узатдым!..

Сен инджилмейсе,
Ма турур юйюнъ!
Алкын билмейсе
Сен таякъ тийиб!»

Дейди ол, бетин
Кегертиб анъа.
Болгъанча дерти
Хар бир инсаннъа.

Джайылад Хамит
Ичкини джыйлаб.
Табалса, кириб
Ол кесин сыйлайд.

Кечигиб келиб,
Башлайды къайгъы.
Ишсиз сюелиб,
Ашырад джайны.

Шош Алакѣзню
Джатар айында
Болмайла тѣзюб
Юйде къайынла.

Анасы айтад:
«Къайда хабжюгюнъ?
Ауурд сенсиз да
Юйюмде джюгюм».

III

Бир кюн инъирде
Къагъылды эшик
(Алакѣз юйде
Олтурад кеси).

Къайгъылы болуб,
Къобду ол ёрге,
Эшик юсюнде
Эшитед сѣзле:

Ачад эшикни:
Кел юйге,— дейди.
— Кир,— деб ичгери!—
Андан тилейди.

Эшик юсюнде
Сюелиб къатын,
Къарайд кѣзюне,
Билмейин атын.

— Джолоуѣума мен
Украйынадан.
Танымайма мен
Бу джерде адам.

Ма бу саоийни
Кѣремисе сен!
Сау эки джылны
Атасыз ёсед.

— Эгечим, сора,
Атасы къайдат?
Кѣбюб тыгъыла
Ол былай айтад:

— Къачханды бизден,
Тас этиб ызын.
Харам этгенди
Ол юйюн, къызын.
Алакѣз башын
Булгъаб къайгъыра,
Тебсиде хантын
Салды аллына.

Джунчубду къонакъ,
Чыкъмайды сѣзю.
Тигине къарайд,
Барды бир бези...

Узалмайд хантха,
Бузулуб къаны,
Бир джюрек джара
Кемиред аны.

— Не затды эринъ,
Насыбсыз сени?
Джюрегим эрийд
Бу затха мени...

Къалгъанма мен да
Насыбдан кери.
Кюнюм-кечеди
Былтырдан бери.

Мен да кесими
Алдатдым сѣзге.
Джашауум энди—
Киргенчад кѣрге.

Тохтамай ичед,
Айланад хауле.
Кюндюз, не кече
Джыйылмайд юйге.

Юйюме кетиб
Къалыргъа, ыйнан,
Кёб сагъыш этиб,
Табмайма амал.

Джатар айымда...
Халкъ налат берир.
Мени айыблаб,
Джыланча кёрюр,—

Деди Алакёз
Тарыгъыб анъа.
Айтмайды ол сёз
Башха бир джаннъа.

Ачды эшикни
Хамит абына,
Дауурну эшитиб,
Тебе-алына:

— Энди уа кимге
Тарыгъаса сен?..
Къора бу юйден,
Тас бол дейме мен!..

Хазыр орнунъа
Тыйыншлы адам...
Сеничаны уа
Ёлюб да алмам!..

Кимди бу тилчи?
Не излейд? Кетсин!
Барыб эрини
Оноуун этсин...

Мен кимме? Аны
Сиз билемисиз?!
Мени халкъ таныйд,
Айт, сиз а кимсиз?!..

Гузаба къобду
Джолоучу къатын.
Урур деб къоркъду
Айтыргъа атын.

— Мен тилчи хоншунъ
Тюйюлме сени.

Къалай унутдунъ
Былай терк мени?!..

Айт, айт, аймыса,
Махта кесинъи...
Сен таныймыса
Бу сабийинъи?!..

Мен тигим излеб
Келмейме саннъа,
Нек кетдинъ дейме
Билдирмей джаллаб?..

Кёб кука сёзю
Ётюрюк айтдынъ...
Айыбны; бетни
Сен кенънге атдынъ.

Джарады меннъе
Бери келгеним,—
Таб болду сени
Былай кёргеним...

Атаны сыйы
Берилмез санъа.
Тюлсе тыйыншлы
Энди сен анъа.

Сюйген-сени бла
Насыбдан толсун...
Мени балам а
Таб, ёксюз болсун.»

Къатын сабини
Алыб джаллады.
Оруннъа джетиб,
Хамит аунады.

IV!

Джетген джеринде
Юйдеги джайыб,
Хамитден кетгенд
Бет, намыс тайыб.

Джаз кюн таякъча,
Алакёз кызычык
Онъду чапракъча,
Эс ташлаб, джунчуб.

Ол кука сёзле,
Чубур мыйыкъла:
Къанат битдирген
Джанъыз ыйыкъгъа...

Алакёз, кесинъ
Терссе бу чотда...
Нек барыб кирдинъ,
Айт, джаннъан отха?!

Кёзлени байлаб,
Дюрген джюрюсенъ,
Джол болур тайгъакъ,
Эсинъде тут сен.

Джолла

Болмаз джолну сынамагъан бир инсан.
Ташлы джолгъа, джаяу джолгъа тюбейсе.
Тик къабхакъда, тар айланчлада болсанъ,
Данъыл тюзде кенъ джолланы кюсейсе.

Джолну тынчын, джумушагъын излеме,
Тынча санаб, сайлама сен къыхасын,
Ташсынсанъ да, арысанъ да, истеме,
Узун болсун барыр джолунъ-муратынъ.

Тил

Тил табады шагъырейни, тенълени,
Къарнаш-эгеч этеди ол кенълени.
Келечилик айтады ол джюрекден,
Олду джашауу джолуна юретген.
Тилде алгъыш, таб, къаргъыш да айтылыр,
Сен аманны-игини кесинъ айыр.
Джалгъан сёз да сыртдан, таудан ётеди,
Шохланы да бир-бирине этеди.
Ётюрюкню кечме, бута, сен томур,—
Джарыкъ джолунъда кёлекге аз болур.
Чыгъанача джабышады джалгъан сёз,
Тюзюн билмей, айыблама, чыда, тёз.
Джалгъан сёзю уу барды урурча,
Адамланы сууутханлай турурча.
Алдырланыу экибетли, джалгъан тил,
Сени джауунъ санаусузду, аны бил!

Сюрме

Кёбле зыкыгъа дженъиб,
Аз айталла атынъы.
Багъалатмайла сени,
Онъсунмайла хатынъы.

Сен джау кибик джумушаб,
Джагъылмайса кишиге.
Джонаса кырыб, ашаб,
Хар кыйсыкъны ишинъде.

Тотну, мортну кьората,
Къынъырланы тюз этиб,
Барын ишге джарата,
Кюрешесе тюзетиб.

Сен керекли сауутса
Хар ишге да биргелей,
Терсликлени джаууса,
Терен джонуб сюрмеле!

Сёзюнъе табыл

Чола ишинъи
Джаллама ташлаб,
Терсинъи бил да
Джанъыдан башла.

Излемейин сен
Кесинъе табын,
Ишлерге джетсень,
Сёзюнъе табыл.

Бир бараза

Джазгъы Къобанча барад шулдаб,
Алдан-алгъа силкиниб заман.
Анъа тенъ-негер болургъа джолда
Термиледи кыйсы да тамам.
Джолда мен арыб къалыб кетмейин,
Талпый эдим: энди джюз джылдан
Чырт ёзге джукъгъа сагъыш этмейин,
Кенъ джуртума къараргъа саудан.
Айт, аллай бирден къалай болурла
Адам, джашау, билим усталыкъ?..
Тюзюн айтайым, быллай соруула
Кыйнайдыла эсимде къалыб.
Хаман кёзюме кёрюнед мени:
Джулдузлу кёкден тюшюб бери,
Сау эл кирген хауа кемени
Айдан кыйта эниб келгени.
Бу эллерибиз шахарла болуб,
Кёрюнюрле профессор кызла,
Деу мешинала тауланы джонуб,
Тёббелеринде — сабан ызла.

Ишчи, кьуллукъчу, элчи деген ат
Эски болур, таб, унутулур,
— Не затды, алан, «къаугъа», «къазауат»?—
Дерча, уруш тюбелек кзурур.
Зорлукъ, хомухлукъ, уру, хаулелик
Сезде, таурухлада къалырла.
Мешина кюч бла хар джылда сюрюб,
Таб, тёрт кере битим алырла.
Джерде артыкълукъ, дерт чириб кёрде,
Халкъла болурла керти къарнаш.
Илмугъа-кючге бойсунуб кёкле,
Джел, боран да болурла джуаш.
Уллу насыбха ашыгъыб заман,
Сабыр этмей барады учуб.
Аны тыяргъа излесенъ мадар,
Аякъ тюбюне тюшерсе джунчуб.
Кимди заманнъа ёмюрлюк негер?!.
Алая эскер, дурусду санънъа:
Сени къолунъдад сен джашагъан джер,
Бир бараза сюр да къош анъа!

Беджен

Беджен... Неси барды аны махтарча...
Айт, не затды сейирлиги бедженни!..
Джумушуна джараб ол бютеу элни,
Кече, кюн да къарауулуд ёзенни.

Басадыла уллу, гитче да юсюн,
Ол талмайды ауурлукъну кёлтюре.
Артха салыб аямайды ол кючюн,
Халал кьуллукъ этеди ол кёпюрге.

Эс ташламайд къыйынлыкъда, къоркъууда,
Ийилмейин ол бегийди солдатча,
Къайсыбызны да къутхарады суудан,—
Иште джокъду анъа джетген бир зат да.

Терк сууладан, шоркъаладан ётдюрген,
Узакъ джолну къысха, джуукъ этдирген,
Ауур-дженъил демей джюкню кёлтюрген,
Кёпюрлелле къобанланы джерлеген.

Кёпюрлеге алгыш бла бюсюреү!
Хайырларын кёред къайсы да энди,
Алая, бил, таб, сен эсенъ да бир деү,
Кёпюрлени кёпюр этген-бедженди!

Тюбейдиле уллу кёллю адамла,
Ыйлыкъгъанла, къара ишден къачханла.
Кимле болгъанын билемилле ала
Джулдузлагъа сеир джолла ачханла?!

Ма бюгюнню билим, илму, усталыкъ
Кёпюр эселе тамблагъа джашаугъа.
Адам кыйын, къара иш бек махдалыб,
Беджен болуб келедиле алагъа.

Бирча борчду

Къайын анагъа табалла кемликле,
«Къайын аначады» — дейдиле хыныгъа.
Нек айтылад анъа бу зат хар тилде,
Бир ойлашчы, бу сёзлеге тынъылаб!

Къайын ана-тиширыуду, анады,
Джуугъуна болады къор-садагъа.
Хар бирине тыйыншлы тил табады,
Кесин алдыра биледи алагъа.

«Къайын ана тарыкъдырад келинин,
Къайын ана тынчлыкъ бермейд», — дейдиле,
Келинни да джашар ючюн келгенин,
Ашхылыгъын бир да кёрмейд», — дейдиле.

Бир эштирсе: «Келин таза бечелд», — деб,
«Къолу чолад, ол билмейди уяла».
Бири айтыр: «Аууздан келепенд, — деб,
Бу сёзлеге нек тезд къайын ана?!.»

Биз айтабыз кёллюбюзню алагъа:
Бек разыбыз бизни табхан анагъа.
Келиннге да насыб, джашау излейбиз,
Тюз иннет бла келгенин да билебиз.

Сени — джашынъ, аны — эри болгъаны
Экинге да бирден насыб береди.
Ол насыбны бек сакъларгъа къадалыб,
Экинге да бирча борчду, тереди!

Унутма сен, ана, келин кюнюнъю:
Сагъыннъанлай, джыламугъунъ агъады.
Келин, сен да эскер тамбла кюнюнъю,
Бюгюн келин — тамбла къайын анады!

Сакълайма

Келирме дейсе, сакълайма сени,
Кемиред джюрекни джара.
Тюрсююнъ кетмей кѣзюмден мени,
Тураса джунчуй, ышара.

Къуру чырай...

Ариулукъ игид кюнча джылыта
Къарамы кѣзню къаматад,
Джаш джюреклени эме, таралта
Сюйдюрюб кѣбню къаратад.
Сукъланыр элле ариулугъунъа
Кѣрселе акъыл, адамлыкъ.
Тууаргъанд сени къуру чырайгъа
Уллу кѣллолюк, джер салыб.

*Заполяриде Печеганы къатында 1944 джыл
12-чи октябрда джигитлик этиб ёлген коммунист
матрос Хачирланы Эгизни ошашы Хызыргеъа.*

„А кыыз, сауду!

Баренц тенъиз кѣмюклениб чайпалад,
Толкъунлары шоркъалача шууулдай.
Кѣкде, джерде, сууда джаныб къазауат
Мутхузланыб мыдах къарайд толгъан ай.
Ол тилсизди... кѣрмейд джерни джаннъанын
Быягъынлай къысылгъанды батаргъа.
Къанлы джауну кемелери джагъаны
Ышан эте келедиле атаргъа.

Буз ургъандан терк джауады кьоргъашын,
Ёртен кирик кьабыннъанды тегерек.
Келтюреме деген болса уа башын
Суугъа тюшед ол, джагъадан тенъереб.

Кюн да чыкъды, айгъа солуу берирге,
Къыздырады озгъан эсе да чилле.
Деулерибиз ант этгендиле бирге
Бой бермезге, джаула аны билсинле!

Кемеледен секириб кьайыкълагъа
Джагъалагъа терк джетдиле мурдарла.
Кеслерин чырт эслетмейин алагъа,
Аскерчиле марайдыла сымарлаб.

Зорчулагъа тиш кысалла джигитле
Джюреклери тебиб урад ачыудан:
— Не керекди, не излейле бу итле?..
Джибермейик джаны саулай бир инсан!

Ёлюм бла сынашыргъа кючлерин
Кез кьакъгъынчы бирден кьобдула деуле:
— Джуртубузну теблетмейик хар биринъ
Кюнюбюзню батдырмаз ючюн тебре!

Къанлылагъа джюрекле кьатыб ташча,
Биз билмейбиз артыкълыкъны синъире..
Автоматла чартлайдыла кьурмашча,
Деу кьоллада сылджырайла сюнъюле.

Баренц тенъиз кемюклениб чайпалад,
Толкъунлары шоркъалача шууулдай.
Кекде, джерде, сууда джаныб кьазауат
Джер тебренид, таш агъач да кьымылдай.

Тау тюбюнде узакъ Къарачай элде
Къарт анасы суйген джашын сакълайды,
Къайгъылана, ол таш сала тебсиде,
«Ма джетди!»— деб юйюн кьагъад, акълайды.

Джашы Хызыр Баренц тенъиз джагъада
Джуртун тулпарча сакълайды келлениб.
Тери кьатыш юсюн джуууб къан тама,
Хаман алгъа силкинеди сюркелиб.

Къабхан кьургъанча тыйгъандыла таргъа,
Джаханим от кьуядыла джаулагъа.
Хызыр элтед тенълерин алдан-алгъа:
Джашау излеб артда кьалгъан саулагъа.

Джау кьутургъан джаныуарча ычхыныб,
От джандырды тулпарланы юсюне.
Тау джигитни деу джюрегин окъ джырыб
Джерге джыкъды татыб аны кючюне.

Тюз темир къан алгъандыла тенълери,
Сюнъюлени ойнаталла ёлчесиз:
— Аджал излеб келген эсегиз бери,
Кёрюгюзге кемюлюгюз энди сиз!—

Деб быргъайла, къуядыла тенъизге,
Джелмаууздан къутхаралла джашауну.
Къызыл байракъ джазгъы кюнча нюр тѣге
Джарытады, тенъизни, тюзню, тауну.

Къара кюнде Къарачайны тулпары
Печенганы сен элинъча джакъладынь,
Россияны сакълар ючюн сен барыб
Белгилерин кѣкюрегинъ бла сакъладынь.

Тундрада джатад сени къабырынъ,
Адамлыгъынъ сын ташынъда окъула.
Джай джетгенлей, тебед тенъиз, акъырын
Толкъунлада сени джырынъ согъула.

Тау тюрюнде, уллу къарачай элде
Къарт анасы суйген джашын джокълайды,
Тюнъюлмейди ол таш салыб хар кюнде,
«А, кыз, сауду!..»— деб, ышаныб сакълайды.

Кѣксюл къала

Бѣрюлю къолда, Гошаях-Сыртында
Машинала чалыб, тишле къалайла.
Китаблары бла келиб омакъ къызла
Къарт къалагъа сейирсиниб къарайла.

Э-эй, заман сен кѣблени теблединъ,
Джудтунъ барын... ызларын кѣмюб джерге.
Тюзню терсни айырмайын чѣблединъ
Кѣзююу бла ашырдынъ барын кѣрге.

Емюрлени ауурлугъун кѣлтюрюб,
Къарт болса да джашайд ъхдем къала.
Хапар сорса адам былайгъа келиб
Таурухгъа буруб айтадыла къартла:

— Дертлиледен бугъуб Гошаях-бийче
Къаншаубий бла джашагъанды къалада.
Кече сайын тушманнъа оноу биче,
Къайгъы бла адыргъандыла танъла.

Туралмайын тар къалада Къаншаубий
Бир чурум бла кете эди узакъгъа.
Болмай эди джууукъ хоншу, не сабий,
Гошаях бийче тюшген эди тузакъгъа.

Шуу-шуу чебгенлерин тешмейин бийче
Урчукъ ийириб согъады бир гетен:
Солуу алмайын ол кюндюз не кече
Терлеб ишлейд джетиб келгенча ёртен.

Къала тюбюнде кёб ногъай аскерле
Къараууллукъ этиб ариу бийчеге,
Чыгъа элле мийик сыртлагъа ёрлеб,
Къууар ючюн джаулукъ этгенни кенънъе.

Черкес бийче эрикмесин деб, ала
Ол гетенни кёпюр этдиле таугъа:
Бир къыйырын туюб тешик къаягъа,
Бирин да бегитиб кёксюл къалагъа.

Къаншаубийге тансыкъ болуб чыдамай,
Саудан ёлюб кёрмезликча ёмюрде,
Тум къара къутас чачын сыламай
Джорюй эди бийче гетен кёпюрде.

Къайтмагъанды дейле джолдан Къаншаубий
Бийче сарнаб кюле этиб эрине
Ашдан-суудан айырылыб ол кюйюб,
Ачы хапары баргъанды элине.

Къарайды къарт «ишек этген бармыд?»— деб,
Ол хапарын бошаб сылайд сакъалын.
Излемегендиле къагъыт, мерекеб
Бу таурухла ёмюрлени сакъланыб.

Кюнбатхандан сюзюлюшюб булутла
Къыйырсыз кёкде джюзелле огъартын,
Тюбюнде уа аязлы салкъын сыртла
Кюйюз болуб джасайла аны къатын.

Къабыргъалары кёк ташдан джонулуб,
Сыйдамдыла тюз джаяны тартханча.
Ёмюрлени саркъгъанлары танылыб,
Турады ол тюгенмеген тарпанча.

Къараууллукъ этиб алты ёзеннъе
Залимлики, зорлукъланы кёргенди.
Тенълик ючюн, тюзлюк ючюн кюреше
Бу джерледе аз адаммы ёлгенди?!

— «Тюркюле бла кёргенме мен сермешиб.
Кипчакъланы, монголъланы сынадым.
Бу джерледе аякъ уруб демлешиб
Ие болуб къалалмады сынъары.

Араблыла, урумлула уулануб
Ёшюн буруб кёргендиле былайгъа.
Бу джуртланы къар таулары, суулары
Эркин болуб къалдыла Къарачайгъа».

Кёксюл къала башын кёкге узатыб,
Тюз булутлагъа джетерге излейди.
Къалапеладан бурун кёрген затын
Джашырмайды, ёхдемлениб тизеди.

Кёбге тёзген, кёбно кёрген таш къала,
Къайдадыла ол къайгъыларынъ сени?!
Кёремисе энди бу эркин халкъла
Къаллай къала этгендиле тенъликни!

Бёрюлю Къолда, Гошаях сыртында
Машинала чалыб тишле къалайла,
Китаблары бла келиб омакъ къызла
Къарт къалагъа сейирсиниб къарайла.

Биринчи джыламукъла

(Парижде совет выставкада болгъан керти хапардан)

Францияда, джер тюбюнде, теренде,
Берчкъоллула къазгъандыла ташкёмюр.
Къачхы джауум терен синъен бир кюнде
Джер оюлуб басды аланы кёбюн.

Джатар айы джууукълашхан къатынны
Бутсуз болуб чыгъардыла тышына,
Табылмады багъаргъа киши аны,
Джукъланды ол, къол узатыб джашына.

Къарау сокъур болуб туугъан эди джашчыкъ
Ёксюзлюкде ол атылды орамгъа.
Анасындан хапар билмейин ачыкъ
Джагъыла эди хар тюбеген адамгъа.

Илешдирмей тюрте элле тюбесе,
Анъа киши ачмай эди эшигин.
Алай эте джылда сынъар бир кече
Ол оруннъа кирмей эди тешиниб.

Джарыкъ кюню кече эди джакъсызны.
Узакъ эди ол кечени къыйыры.
Анасындан туумагъанлай насыбын
Огъурсуз джашау алгъан эди сыйырыб.

Джашчыкъ ёсдю, арбаз кюрей тийреге,
Къатын алды нёгерлик этер кибик.
Ишлеринден аланы къысдай элле:
«Тири тюлсюз»,— деб чурумсуз илиниб.

Соруулашыб кюнлени бир кюнюнде
Москвадан сейир затланы алыб,
Бизникиле усдалыкъ кѣргюзюрге
Келгендиле уллу Парижге салыб.

Эркин юйню тыкъ урулгъанды ичи,
Сейирсиниб къарашалла затлагъа,
«Ким да кыйышдыргъанд былай таб бичиб?—
Деб хар бири береди бирер багъа...

Сокъур кирди халкъ басыннъанын эшитиб,
Онъ къолунда таякъчыгъын узата,
Къатыны ҫа хар бир суратха элтиб
Кѣб мычый эд ёретин хапар айта.

«Кимди бу?»— деб, сорду бирине къатын,
Тюз аллында ташсуратны кѣргюзюб.
— «Ленинди да эшитмегенмисиз атын?»—
Деб бурулду хапарчы сѣзюн юзюб.

Тие келиб таягъыны кыйыры
Тюз аллында таш суратха тирелди,
Эки буту атлаялмай кыйылыб,
Къолун джайыб атлаялмай сирелди.

Ленин анъа къарай эди кѣл бериб:
«Таукел атлаб келчи, тенъим»,— дегенча
Къолун джайыб таягъын да тюшюрюб,
Сокъур сюрюндю аллына, кѣргенча.

Къолу бла сылай келиб суратны
Тюз бойнундан къучакълады къабланыб,
Ёмюрюнде биринчи кере аны
Лжыламукъла бетин джуудула тамыб:

— «Сен шойса да джакъсызланы ёкюлю?!
Сенсе дейле огъур танъны джарыгъы,
Сени кѣрюрге термилиб ёмюрюм
Тѣгюлюрге кюсей эдим тарыгъы!..»

„Былаймыд этиб кѣоярынь!..“

Аминат тууб ёген элинде
Алкын бир джашны суймейди.
Тойда-оюнда джыйылгъан джерде
Бетсиниб омакъ киймейди.

Джюрек джарала салат суусутуб,
Тилеген джашха Аминат.
Келечилерин дженъил джунчутуб,
Къайтаргъанына кюуанад.

«Муратды,—деди мени суйгеним,—
Анъа разыма барыргъа.
Андан къалсам а кетер ёмюрюм
Къызлай джюрегим джарыла».

Ала тюбелле бир юй болдула.
Бир-бирин суйюб ийнакълаб,
Керти насыбдан ала толдула
Суймекликлерин кёб сакълаб.

Джеталмайдыла кёллерине
Эркетелле бир-бирин.
Аминат: «Бермем,— дейди,
бююннъе
Къыз кюнлерими, таб, минъин».

Къайгъы салды замансыз ёлюм,
Ауушду Мурат, къорады...
«Аминат энди бек тартсын белин»,---
Деб эли сынаб къарады.

Бир къуу таякъгъа ушаб Аминат,
Къара кийгенин тешмейди.
Кечеси, кюню кюед, ахсынад
Къутас чачларын эшмейди...

Суймейин джаллайд къышны
сууугъу,
Джашил джаз джашнаб джетеди.
Аминат джыйыб тенъин-джууугъун
Энчи оноула этеди.

Аминат сора джылла озгъанлай
«Таўкелме,— деди Муссагъа».
Бир-бирлеринден ким тояр, огъай,
Эки джаны да къызсала!..

Бир юй болдула къошулуб ала
Эки тул ушаб тюбелле.
Бир-бири ауузундан алыб адамла
Этелле сёзлерин элде.

Бир кюн Аминат кюбюрчек ачыб
Кёб письмоларын къармады,
Джанындан суйген тенъи Муратны
Суратын табыб къарады...

Кёз айыралмай тансыкълаб, кюсеб
Муратха къатды мурулдаб,
«Джюрек джаууму ашайса сен» деб
Суратны атды дукгуллаб.

Мычымай эри кирди юйюне
Сескекли болду Аминат,
Эри ийилиб стол тюбюнде
Къагъыт джурунланы джыяд.

Джалгъан суратны таныды Мусса
Тебди ол силкиб къолларын,
— Мен ёлгенлей да бир джылым
озса
Былаймыд этиб къоярынъ?!»

Къанлы кюнде къанатым

Кюн къысылыб батаргъа,
Таўланы басды салкъын
Уллу къууанч хапаргъа
Джыйылгъанды къыз, къатын.

Къарачыгъыз, къартлагъа
Ёрге тутуб башларын,
Ата джуртну сакъларгъа
Ашыралла джашларын.

Машинала тебрейле,
Минедиле ашыгъыш,
Тёгерекден биргелей
Эшитиледи джыр, алгъыш.

Туурамдагъы Айшатчыкъ
Кеталмады къатымдан.
Билдиреди ол ачыкъ
Суймекликни хакъындан.

Джити къарады манъа
Айталмады сёзлерин,
Эринлери къалтыраб
Суудан толду кёзлери.

— Кёлтюралмайд джюрегим
Къайтырмыса?— деди ол
Сенден энди тилегим
Эркишисе джигит бол!

Джолунъ кыйын болса да
Таукел силкин аллынъа.
Аузунъ къандан толса да,
Айтма,— деди къанлынъа.

— Къоркъма, Айшатчыкъ,
джаугъа
Джау болурма къамамам,
Ата джуртну сакълауда
Джашаууму аямам.

— Эсен кёрюшейик,— деб
Айырылдыкъ биз кече...
Сюймекликге къайда чек?
Табылмайды бир ёлче...

Тюйрелгенди джюрегиме
Айшатчыкъны сёзлери,
Аны башха кёреме
Эркелетмем ёзгени.

Мени ийгенди халкъым
— Тыйыншлыса джара деб,
Хар чек бегисин алкъын,
Джигит бол, сакъ къара, деб.

Мен кёреме джуртуму,
Джарыкъ болгъанды кёлюм,
Эски бети джугулуб
Сюйдюреди хар элин.

Ма аллымда заводла,
Биширелле къурч темир,
Сыртлада малла отлайла
Сукъландырад бу ёмюр.

Юйренеме арыууз
Бу зауукъну джакъларча,
Тыймаз энди сууукъ, буз,
Болдум чекни сакъларча.

Джау къутулмаз, Айшатым,
Бир тырнакъны къанатыб,
Болур сени нюр атынъ
Къанлы кюнде къанатым

Джюзген окъ тийсе келиб
Джерге аудурса мени,
Бауурум бла сюркелиб
Къорууларма чеклени.

Ёлюм ачыкъ болса да,
Буюкъмам, эс ташламам,
Аузум къандан толса да
Джаудан къоркъуб бошламам.

Къарыуум кетсе татыб
Кёрмей башласа кёзюм,
Ашыгъыб джет, Айшатым,
Къойма мурдарны тёзюб.

Тенъне кёрюб къучакълай
Шкогуму алырса,
Къара чачынъ тозурай
Арт урушха барырса.

Ышары башынъдан ай,
Джер джумушар тюбюнде,
Сен шкокга къатханлай,
Урушурса тюнюнде.

Уянырла тенъизле
Таула, тюзле, Къобанла...
Джуртну сакъларгъа бизде
Миллионла къобарла.

Къызар джерни бет джаны,
Отдан, окъдан гузаба,
Болур букъгъан бетджаны
Джаугъа ёмюрлюк оба.

Таякъ джанъур

Сибириб джолну
Сууукъ джел джетди,
Кюнню джылыуу
Къалмайын кетди.

Къара булутла
Джабдыла джерни,
Кёрмезча болду
Кёзге тюртгенни.

Къанат тауушдан
Алдырыб кѣкню,
Къарылгъач сюрюу
Ышыкыгъа чѣкдю.

Тюздегилени
Чабдыра алгъа,
Ауур тамчыла
Тюшдюле джолгъа.

Къыйырсыз кѣкню
Джарыгъы кетди,
Кюкюреб, джашнаб
Бир джанъур джетди.

Кенъ орамланы
Ырхыла оюб,

Бош сабийлеге
Табылды оюн.

Кѣзюнъю кѣкге
Ачдырмай джанъур,
Иги мычыды,
Болмайын сабыр.

Джел шаушалгъанлай
Кюн кѣлтюрюлдю,
Уллу, гитче да
Хансха тѣгюлдю.

Таза джибекча
Джашнайды тѣгерек,
Сырт да, тюз да
Бирден кѣгерек.

Азгек

Сукъландырад сабийликде кѣргеним:
Талаларынъ, джаргамларынъ, кѣллеринъ.

Эсге тюшед хар къулагъынъ, хар ыранынъ
Су/ бойнунда бузоу кютген заманым.

Тоб ойнаучу, джыгъышыуучу тенълерим,
Излеб сизни кѣбден бери кѣрмедим...

Къуш балаларын джайгъанча уядан,
Бирер джолгъа ашырады бизни заман.

Сабийликден ол узайтса да бизни
Тюн этгенди барын тюшлерибизни.

Къушла къоннъан къысыр къаялагъа биз
Ненча кере тырнакълай ѳрлегенбиз?!.

Балта алыб чыгъа эдик чегетге,
Алдай элле бишген кѣгетле:

Къызыл ишкилди, наныкъ, дугъум тартыш..
Къайта эдик къошха сюрюуле къатыш.

Сала эдик къара суугъа биз тирмен,
Ол кюнлени къалай унутурма мен!..

Булутлагъа тийе тургъан тауларынъ
Тешмейдиле чыммакъ дарий ауларын,

Кюн ташайса джитиледен ашыкъмай,
Нюрюн тегед ёзенинге джарыкъ ай.

Бетлерингде салкъын шындым чегетле
Ёхдемлениб нарат, нызы терекле.

Чокъуракъ суула кёмюкдениб шоркъулдай
Ёзенлеге ташаялла шуулдай.

Кёз алдайла кюмюш кибик джылтырай,
Юслеринде кюн таякъла къалтырай.

Ана сютча мен аланы балсытыб
Бауурланыб ичгенме джерге джатыб.

Сабийлигимде болгъанча бешигим
Гокга ханслы тала мени тёшегим.

Бюгюнлюкде узакъ болса да ара
Сюдюргенсе джазгъы кюнча ышара.

Сен бёлесе кече, кюн да эсими
Кюсетгенлей тураса сен кесинги.

Къартлыкъ джокъду, хаман джашлай тураса

Джашил джашнаб алдан-алгъа ураса.

Джашау

Тенгизча теренд дейдиле джашау,
Тенгиз чегеди, сай болад къуруб.
Баргъан суучад дейдиле джашау,
Таркъаймайд джашау, тебеди уруб.
Гокга хансчады дейдиле джашау,
Джашау кюнде саргъалыб къатмаз.
Эркинлик бизге туугъандан башлаб,
Кюнча тийеди ёмюрде батмаз.
Джашау шоркъады, киши тыймазлыкъ,
Джашау ол джазды, артха турмазлыкъ.
Барады бизде джашау силкиниб,
Кюн таякълача ышарыб, кюлюб.
Ол тюлмюдю къанат битдирген,
Эс ташлатмагъан къоркъууда бизге...
Ма бу насыбны къоруулай бил сен,
Къаджыкъмай урун, джаш тёлю, бирден.

Ёге ана

— О кѳуу боллукъ, нелле джарты челекле?!
Сууунъ кѳайдат, кѳайда тѳгюб келесе?

Нек кѳабышдынъ, джарма мени уялмаз,
Ах... мен джарлы... менден насыбсыз болмаз...

Деб кѳуу кѳатын джандырыб кѳк кѳзлерин,
Айыртмай басындырыб сѳзлерин.

Челеклерин джерге салгъанлай, кѳызчыкъ
Тюз сир болду, сѳз айталмайын ачыкъ.

Джыламукъла эки джаягъын джууа,
Аз эшитдире этди ол сора джууаб:

— Джолда келе абындым да бир ташха..
Кѳайтырыкъем... болуб кѳалды кеч, ашхам.

— Атласанъ а кѳараб сокъур, джолунгъа?!
Кѳзлерингъи алгъанмы эдинъ кѳолунгъа?!

Ахратда да бир ёлсюн сени табхан,
Сени элтмей меннге — кѳоюб азаб сынатхан!

Бар дейме да бетсиз сангъа, дженгил бол!
Кѳб болады джетмегенли сеннге кѳол!

Тамагъына джыйылыб аны джаны,
Джиберди тюз сыртын мараб кѳычхачны.

Кѳызчыкъ абынды тентиреб аллына:
— Аначыгъым кеч, мени деб джалына.

Челеклерин кѳотарды да кетди ол:
Кѳз байланыб кѳрмесе да атлар джол.

— Анангъы джанына баргъын сен сылыкъ..
Кѳргюзейим сеннге, тохда мен кѳылыкъ!..

Деб кѳарады эшик ачыб ызындан,
«Дертин» алыргъа ол ёге кѳызындан.

Кѳайсы терсди, кѳайсы тюздю быладан?
Сѳз ачарча иш бармыды былайда?!

Ана деген бюсюреудю, махдауду,
Аналыны кѳлю уллуду, тауду.

Аты ёге, кеси керти анала
Бек кѳбдюле, мингле бла санала.

Огъурсузу тюртюледи санлаб бир,
Аллайланы хапарын айтабыз биз,

Терсди дейди,— сууун тексе абыныб,
Тилесин дейд тобукъланыб, джалыныб.

Онъсуз сабийге нек боласа кирпи?
Аны айры нек кѳресе сен тюртюб?!

Туура джюрегинъ сени...
Джазыкъсына нек билмейди ѳксюзню?!

Бош затха да къутураса сен джаныб,
Суууйдула ала сенден терк къаныб.

Къатылыкъгъа сени атынъ аталад,
Аны билиб сакъ болсунла атала.

Ёге ана ойла сен анъыла,
Башынъы булгъаб къойма да тынъыла:

Табхан ананъ тюшсюн сени эсинъе,
Игимиди анасызлыкъ кесинъе?!

Ачыгъы бла сѳлешейик биз тамам:
Къалай болур: кесинъи баланъ туугъан

Ана кюсеб, сени табмай джыласа,
Эрке джашынъ ол кюнлени сынаса?!

Аналыгъынъ, адамлыгъынъ да бирге
Тенъ саналыб къалмасынла ѳгеге.

Заман

Таула кибик акъ къортлени эритиб,
Тынч сюрюрча бизге табады амал;
Чѳрчек джашчыкъны чал, мукгур къарт этиб,
Мурукгусуз алгъа барады заман.

Кюн кюйдюрген, чыгъанакълы, къумлу, джер
Бизге сюрюлюб чыгъады джаз сабан,
Джалкъауланы, таукелсизлени теблеб,
Мурукгусуз алгъа барады заман.

Унукъгъанла бошлукъ ишлейле бирден,
Урадыла зорлукъ джашаугъа табан.
Тюзлюк ючюн джилтинден джайыб ѳртен,
Тохдамаздан алгъа барады заман.

Уятады эркинликсиз халкъланы,
Тенъ болсун деб джер юсюнде хар адам,
Насыб джашаугъа чакъыра атланыб,
Сакъламайын алгъа барады заман,

Энди заман узаялмайды бизден,
Бизни джанлыд, бизге ишлейди тамам.
«Джаз ишинъе сен хазырлан, —деб кюзден»
Ашыкъгъанлай алгъа барады заман.

Биз заманнъа болушабыз джетишиб,
Ол болады джауларыбызгъа заран.
Насыб ючюн ёмюрлени кюрешиб,
Зауукълукъгъа джетдиреди бу заман.

Танъ атды

Джел боранлаб, ёшюн уруб
Кёк тенъизге,
Джагъасындан теге эди
Сууун тюзге.

Къара тубан басхан эди
Аны башын.
Толкъунлары джалай элле
Тюб къумун, ташын.

Ышый элле ёшюнлерин
Джууукълашыб,
Къалкъый элле джер да кёк да
Къучакълашыб.

Илгеннъенча уянаед
Тенъиз сора,
Эте эди ол башына
Иги джора.

Шохунъ тюлме, тубан, сени,
Бил,— дей эди.
Кёкюрегинъден тёрт бюклениб
Силдей эди.

Мюйюшлеге тийе эди
Суу чулгъаныб,
Къарауузд зыгъырагъа
Ол булгъаныб.

Ехдем тенъиз тюз тюбюнден
Тебе эди,
Кир хабджюгюн ол тышына
Теге эди.
Джер-джеринден толкъунлары
Къайнаб чыгъыб,
Боз кёмюгюн теблей элле
Чёргеб, джыгъыб.

Бу къатышыу болду бираз
Шош, сериуюн,
Кеси джырлаб бармагъаны
Ётгюр кююн.

Булутла да таяналла
Хаман ёрге,
Кесин теджеб хазырланнъанд
Тенъиз тёрге.

Кюн шаушалды, джарыкъ айны
Кёкде кёрюб,
Ай ышарды нюр джарыгъын
Джерге тегюб.

Залим тенъиз кюрешиуде
Насыб табды.
Мычымайын кюн къыздырыб
Бир танъ атды

Сен кѳутхардынѳ

Аскерчи тенѳим Лебедегге

(поэма)

1.

Джуртубузгѳа кѳоркѳуу тѳошген
Кѳара кюнде
Джазыуубуз тѳобетгенед
Бизни бирге.

Пенза шахар ашыргѳанед
Сени джолгѳа:
«Кѳыйынлыкѳа эс ташлама,
Бар,—деб,—алгѳа!»

Эсинѳдемид, тѳошге ушаш
Тюнлерибиз?!
Кѳара терлеб, отдан чыкѳгѳан
Кюнлерибиз?!.

Украинаны тѳозлерин
Биз кѳучакѳлаб,
Тургѳаныбыз бюгюлмейин
Хорлам сакѳлаб.

Биз солусакѳ ташны, джерни
Джастыкѳ этиб,
Кѳалай татлы джукѳлай эдик,
Кѳайгѳы кетиб!

Кѳезюмделле будайланы
Кюйгенлери,
Хар атламгѳа бомбаланы
Тийгенлери,

Кѳурч танкланы гюрюлдешиб
Келгенлери...
Кѳазауатда джигитлени
Елгенлери...
Чарламай эд джан нѳегеринѳ —
Автоматынѳ.
Джюрегиме джазылгѳанды,
Тенѳим, атынѳ.

Джер узакѳлыкѳ, озгѳан джылла
Айырмазла:
Бир урушха элтгендиле
Даурбазла.

Гурушхабыз накѳырдадан
Озмай эди.
Хыны болсакѳ, сѳэню кѳбге
Созмай эдик,

Сѳнѳмейдиле кѳазауатда
Чыкѳгѳан безле.
Тѳошмейдиле джюрек кѳаныб
Айтыр сѳэзле.

Эх... Россия, джатадыла
Джер тѳобюнде
Орус, черкес, кѳарачайлы...
Минѳлеб-минѳле.

Халкѳларынѳа кѳудретинѳи
Чегиб-билиб,
Кѳоруулалла тулпарларынѳ
Тенѳ биригиб.

Джашау ючюн кѳарнаш болуб
Хар миллетинѳ,
Кѳанлы кюнде аямагѳанд
Джаугѳа дертин.

Кѳбню эзгенд тирилтмейин
Зорлукѳ басыб.
Кѳанла джуууб табылгѳанды
Бизге насыб.

Кѳарнашлыкѳны сынаидыла
Кѳыйынлыкѳа.
Джокѳлашалла бир иннетге
Сыйынныкѳла.

II

Кюн ашыгѳыш тигелейди
Джерге джууукѳ.
Джолну кѳызгѳаны кетеди
Энди сууб.

Тер кюйдюрюб, чабыб-джортуб,
Тюзде джибиб,
Чыныгѳабыз керек кюннѳе
Джарар кибиб.

Аскерчиле кѳайтадыла
Мекиялагѳа:
Джетишеди солур заман
Энд алагѳа.

Биз тешебиз сауутланы
Джетиб юйге.
Терк салабыз кийимлени
Бирер джерге.

Джукъа бетли, сары шинли,
Ала кёзлю,
Джетген джерде джунчумаучу,
Ачыкъ сёзлю;

Тарыкъмаучу, инджилсе да
Бек чыдамлы,
Теньле ючюн кирир отха.
(Мен сынадым).

Тюз туурамда олтурады
Миша тенъим,
Хапарлайды джюрегини
Эзилгенин.

Ол ышарыб чыгъарады
Письмочугъун.
Шохум ийгенд-дейди бизге,
Кёзюн джумуб.
Гокга бла таб джасалгъан
Ийнарчыкъны
Баш энишге къарагъанлай
Окъуб чыкъды:

— «Къачан келликсе бери,
Бир джазсанъа, тенъчигим!
Бек излейди джюрегим
Аны билирге джигин...

Джетишгенд да болджалынъ,
Нек термилтесе мени?
Кёб джылайма къозгъалыб,
Тюшюмде кёрюб сени...

Сен кетмейсе эсимден,
Кёз туурамда тураса.
Тыхсыб, кюйюб джазсам мен,
Накъырдагъа бураса.

Дыгаласдыла джашла,
Сорадыла хапар-тюб,
Мен тюз аллындан башлаб,
Къайтарама суусутуб.

Мишачыгъым, эшт мени,
Джюрегими сууутма.
Анда ариула кёрюб,
Мында мени унутма!»,

— Эх, тенълерим, тюз Пензада
Бу къыз джашайд,
Кече, кюн да джюрегими
Джауун ашайд,—

Деб ахсинды, кёлтюмейин
Башын ёрге,—
Излемейме ёмюрлюкге
Андан ёзге».

Эртде джыйыб хар керегин:
Ташын, чюйюн,
Ишлетеди къарт атасы
Аны юйюн.

Анасы уа хазырлагъанд
Аракъысын.
Чакъырыгъа суююб халкъны
Джашын, къызын.

Къобузлары, харсчылары
Хазырланыб,
Мишаларын сакълайдыла
«Кел»,— деб джазыб.

III.

Танъ атаргъа джер тебрениб,
Джюз титиреб,
Ачы-ачы от чартлады
Кёк кюкюреб.

Кёз ачхынчы зынъырдалла
Миялала.
Умур-чумур болуб ала
Къуялдула.

Сескеклениб, хахай-туай,
Къычырыкъла
Баш тюклеринъи къобарыб
Терк чыкъдыла.

Биз сызгъырыб, боран таууш
Этиб кёкде,
Самолётлары келдиле
Сагъат тёртде.

Эс ташлаууну, къызбайлыкъны
Быргъаб джыкъдыкъ.
Къуугъун бла сауутланы
Сермеб чыкъдыкъ.

Эсинъдемид, Миша тенъим,
Ол кюн ёртен?!
Ахсинъанла... джан бергенле...
Къанлы эртден?!

Чумаданла письмола бла
Кюйгенлери...
Къарт анала сарнаб, бут-къол
Тюйгенлери?!

Джер тентериб, гыж-гыж эте,
Къара танкла,
Джаяулары сюньюлерин
Билиб, таблаб,

Чегибизге кирселе да
Къаллы джаула,
Биз ант этдик бой салмазгъа
Ёлмей, саулай.

Ол кюн кёрген — унутурму
Тюрсюнюню...
Терен бушуу алыб сени
Бет нюрюнюю...

Ыхдырылмай бардырасыз
Сиз къазауат.
Биргенъдеди къарачайлы
Деу Азамат.

Къара кёзлерин джууады
Къан къатыш тер.
Къабынъанды салам отлай
Къайгысыз джер.

Сен жесинъи аямайын,
Таукеллениб,
Джуртунъ ючюн кюреширге
Бек кёллениб,

Эс табдырыб, тенълеринъи
Тебретгенинъ,
Къара кюнде джунчумайын,
Кёл этгенинъ.

Чек къатында кёсеуленед
Бир уллу эл.
Къурч танкла бла кюрешибиз,
Къатдырыб бел.

Джююлдейле джюзген окъла
Ёлюм излеб,
Къанлы тушман не кючюн да
Бургъанд бизге.

Окъла юзюб Азаматны
Сол билегин,
Джер тырнайды. от джанады
Деу джюреги,

Тюзледиле, къысылыр джер
Къайда мында?!
Ёлюклеге тюртюлесе
Атламында.

Иймейдиле Азаматха
Окъла бир джан.
Ырхы барыб тегюледи
Былайда къан.

Онъ къолу бла сёлешдиред
Автоматын.
Ёлюм сакълайд, бек джутланыб,
Туура къатын.

Сиз билгенден, аджал келсе,
Бармыд мадар?
Джигит болуб, бирикмеклик —
Аны къармар.

Учхарада марайд аджал,
Къампайтыргъа,
Богъурдакъдан бууб, къоймай
Сёз айтыргъа.

Тырнакъларын узатады
Джюрегинъе.
Санларынъы артда излейд
Кемирирге.

Кюн чакъыра джер джюзюне,
Сермейд джашау,
Джашау ючюн кюрешгенъе
Джюз-минъ махтау!

Тыялырмы кече кюнню
Тийдирмейин?!
Алтын таякъларын джерге
Ийдирмейин!..

Онъун алды Азаматны
Кетген къагы.
Ийер кибик тюз къолунда
Болса джаны.

Бети кетди, къысалмазча
Автоматын.
Излейд тенъин ол айтыргъа
Осиятын.

Миша эслейд Азаматны
Дыгаласын.
Алджагъанча, тешед терлеб,
Ол джагъасын,

Ашыкыгъандан, бек кыызгъандан
Белин тартад.
Олсагъатдан бугъунаракъ
Джерге джатад.

Толубдула гранатладан
Хурджунлары.
Къулакъламайд джюзген окъну
Сызгыргъанын.

Усталыкъ бла сакълайд кесин
Джюзген окъдан.
Алалмайды эки кёзюн
Азаматдан.

Сол къолунда джерленибди
Автоматы.
Джаула кёрюб атадыла
Къаты-къаты.

«Бошаласа, орус, бой сал!»
Деб, чалдыра,
Атадыла бирден мыллык
Джан алыргъа.

Джуукълашыб, хурджунуна
Узалады.
Бирем-бирем Миша барын
Чыгырады.

Сылджыратад бир джопбугъа
Силкиниб ол.
Олсагъатдан къара кече
Болады джол.

Эштилелле тунакыда
Къычырыкъла.
Аджал нёгерд кыскыныкда
Мычырыкъгъа.

Джауну урсанъ — аямай ур
Сюйелмезча,
Артда миз болуб джюрекге
Тюйрелмезча,

Бир талайны аудургъанды
Чачыратыб.
Кёрюнмейле къалгъанлары
Джерге джатыб.

Эс джыйдырмай шуулдатад
Мурдарлагъа.
Сюркеледи мурукгусуз
Хаман алгъа.

Суу ичиред джетиб Миша
Суулугъундан,
Хапар сорад Азаматха
Саулугъундан.

Байлау этед ич кёлегин
Джарасына.
Джан-джанына ол къарайды
Мараб-сынаб.

Къысыладыла умут юзюб
Бир-бирине.
(Джашыналла джаралыла
Минъ сюрюне):

Окъча джюзюб, атылышыб
Булутладан
Ма, джетдиле самолётла
Бизге тамам...

Джуукълашыб симсирешген
Экеуленне,
Самолётла бурулдула
Кенделенне.

Айландыла кюнбатханнга
Тюз ызлары,
Кёрюндюле кызыл нюрлю
Джулдузлары.

Экиси да къарашдыла
Кенъ ышарыб.
Къаты кысыб бир-бирлерин,
Къучакълашыб.

IV

Сен къутхардынъ Азаматны
Джюз аджалдан.
Бармыд сени башхалыгъынъ
Тюз гаджалдан?!

Быллай тенълик сатылырмы,
Джоюлурму?!
Быллай къарнашлыкъ ёмюрде
Оюлурму?!

Насыб ючюн бирикгенбиз
Бир иннетде.
Бир байракъгъа ант этгенбиз
Кёб миллетле.

Урушдача кюрешейик
Насыб ючюн.
Бирикгенни биз кѣргенбиз
Таймаз кючюн.

Кѣргюзеди джашау бизге
Бир тюз джолну.
Къаты кысайыкъ джюрекден
Къарнаш къолну.

Байрамукъланы Халимат

Къарачайны фахмулу къызы, белгили поэти Байрамукъланы Халимат Хурзук элде туугъанды.

Эл школда огъуна назмула джазыб башлагъанды. 1939-чу джыл аны «Эки джюрек» деген биринчи китабы — пьесасы чыкъгъанды. Ол джыл огъуна Халимат къарачай тиширыуладан биринчи болуб СССР-ни джазыучуларыны Союзуна членнге алыннъанды. Къазауат башланнъанында, кеси разылыгъы бла фронтха кетгенди.

1957 джылда аны орус тилде «Мен джашауну сюеме» деген китабы чыкъгъанды. 1958 джыл «Сюйген тауларым» деген китабы, 1962 джыл Къарчаны юйдегиси» деген повести, 1963-чю джылда «Залихат» деген назму бла джазылгъан повести, «Назмула» деген орус тилде китабы, Джылла бла таула деген трилогиясыны биринчи китабы чыкъгъандыла.

Байрамукъланы Халиматны Москвада бир назму китабы бла хапар китабы чыгъадыла.

Халимат КПСС-ни члениди, СССР-де журналистлени союзуна члениди. Аны кёб назмулары, хапарлары бизни къралда, тыш къраллада да кёб тиллеге кёчгендиле. Къарачайны литературасын ёсдюрюуде Байрамукъланы Халиматны къыйыны уллуду.

* * *

- Назму не затды?
- Джюреги джазгъанны.
- Джюрек не затды?
- Сюзгючю заманны.

Кесими поэмам

(поэмадан)

Не джазарыкъма деб этмей сагъыш
Олтургъанма бююн столгъа.
Къоймайды джюрек, этиб ашыгъыш:
«Мен айтханны джаз» дейди ол мангъа.

Олтурдум, къаламны къолума ала,
Джюрек къылларым бирден къагъыла.
Къайсы кылымы къыяйым учун?
Къайсы кылымы джазайым кючюн?!
Ала уа бири-бирин ойната,
Алыб баралла мени джырлата.

Сорурла меннге: «Не затды бу зат?
Къайда бичими, сыны, энчи хат?
Джууабым мени: джюрекди джазгъан,
Сорлугъу болгъан излесин андан.

* * *

Қъарамсыз таудан ауалла джылла —
Тюбсюз кёлгеча ёмюрге саркъа.
Кюн бир ёмюрню тутуб да къояр,
Ёмюр бир кюнню тутмай да озар.
Мени джырларым ётмезле ёмюрге.
Джашасала да, аймыт, бир кюннъе
Джюрек халымы айтыб ёлселе,
Бош джашамадым дерем кесиме.
Ким билсин, айтырла бир бирле меннъе:
«Неге керекди джюрегинъ бизге?».
Қъайгъырмаз, айтсын, тюлдю иш анда:
Заман излейди хар барыбыздан
Джанъы кёз бла къараргъа джолгъа,
Кимме, не затма дерге джашауда.

* * *

...Хурзук элинде агъач усданы
Қъызы къолуна алыб къаламны
Джазыб башлагъан кюнюнден бери
Иги къорагъанд аны заманы.
Ёзге, айтырын туугъан халкъына
Бошамагъанды ол алкъын айтыб,
Балалыкъ борчун туугъан джуртуна
Бошамагъанды ол къайтарыб.
Алкъын тириди саны, къолу да
Къаны ойнайды къан тамырында,
Ёлюм, сен аллыкъ тюлсе джанын да
Керек кюн кеси берир Джуртуна.
Джаныча суйген ол къарт Хурзукда
Назму джазыуну башлагъанында
Ол билмееди, билмеед чыртда
Ачха аллыгъын джазгъанларына.
Билмеед назму махдау бергенин,
Излемей эди, излемейд аны —
Аны талпыуу — джюрек сезимин
Айтыр ючюндю халкъгъа, джазгъаны.
Не бола эди къалгъанла кибик
Тюз ишин этиб, ол да тынч турса,
Стол джанында танъла атдырмай,
Ол да джукъугъа кесин хорлатса?!
Излемегенди тынчлыкъ джазыучу,
Кеси алгъанды ол джолну сайлаб.
Солдатды сафда. Аны саууту
Сёзюдю, тургъан таймаздан таблаб.
Сен ким эсенъда, окъуучу тенъим,
Керти кёлюмден айтама сеннъе:
Назмуларымда джокъ эсе джюрегинъ
Ушатхан зат
Джырт, ат —
Бетсинме меннъе.
Туугъан джеринъи джашил хауасы

Китабдан сени бетинъе урмаса,
Тизгин учладан Къобан шоркъасы
Кёмюгюн чача, саркъыб бармаса,
Окъума сора назмуларымы.
Сени, мени да джашау джолубуз
Джокъ эсе мени назмуларымда,
Бизни тамгъабыз — Минъи — Тауубуз
Агъармай эсе араларында —
Окъума сора назмуларымы.
Туугъан халкъынъа, Ата джуртунъа
Сюймеклигинъе сюймеклик къошмай,
Ала ючюннъе урунуунъа
Къала эселе сениъе болушмай,
Окъума сора назмуларымы.
Джаш адам эсенъ, окъуучу джолдаш,
Сени джашауъга юретмеселе,
Къарт адам эсенъ, окъууучу джолдаш,
Джюрекге джашлыкъ келтирмеселе,
Окъума сора назмуларымы.
Джюрек къылланы зынъырдаулары,
Зынъырдауланы магъаналары
Билинмей эсе, окъууучу джолдаш,
Окъума сора джазгъанларымы.

* * *

«Дуниягъа адамла нек туугъандыла?»
Деб сорду джашчыкъ бир джолда манъа.
Сабий тѳреде сорду бошуна,
Мени уа кѳб зат келди башыма...
Адамла дуняда джашайла, джашай,
Тюзю, джашауда да барды джашау —
Тууду, тирилди, ашады, ичди,
Болджал джетгенлей къорат да кетди.
Ол неге ту,ду, неге джашады,
Биреуню, кесини орнунму алды?
Эм артында уа топуракъ болуб,
Не зат битимге аш болуб къалды?
Игиед, аны топурагъындан
Джукъгъа джараулу бир битим чыкъса,
Алай болмайын не келсин, андан
Чыгъана чыгъыб чанчыла турса...
Сен джашауунъда халкъны ашын ашаб,
Кесинъ булджунуб айландынъ эсенъ,
Елгенден сора да чыгъана джашнаб
Чанчылыр ючюн нек туудунъ экен?
Мен халкъ деб айтдым талай тизгинде
(Ансыз кюн керек туююдю меннѳе),
Алай а, билмейме, халкъны несине
Джарадыла экен бу къуру сѳзле?!
Кимни арбазына мюрзеу машокла
Болуб кирдиле мени сѳзлерим,
Бютеу къакъ болуб кимни юйюнде

Толтурадыла экен гезенин?
Къобан бойнунда кѣкбаш юйлени
Аллына терекми болуб битдиле,
Хурзук элинде бизни тийрени
Тар орамларын кенъми этдиле?
Колхоз тюзлеге урлукъму болуб
Себиледиле мени сѣзлерим,
Теркча, тенъизча, битимни бериб
Толтурдуламы халкъ гюрбелерин?
Кертими айта болур бир къауум
Адам тубесе мени кѣзюмден:
«Стол джанында сызыб турмакълыкъ
Тынчды, джууугъум, тюз ишлегенден.
Сызыб, ачханы уруб хурджуннъа,
Сюйген джеринъе тѣгюб айланыу
Къыйын туйюлдю — совсем чепуха,
Бизде да барды джазаргъа къарыу
Тегеран, этсек къолгъа бир джаныу».
Бир джолда уа биреу келди узакъдан:
«Иш этиб сеннъе келеме», — деди, —
Ачха керекди меннъе джууукъда,
Назму джазаргъа юретчи, — деди.
Ол адам къайдан билсин назмуну
Къуруда халкъда джашаб тургъанын,
Кесин тутдурмай сени ызындан
Эмилик кибик айландыргъанын?
Алтын бюртюклуча, джыйыб аны
Назмучу халкъгъа къайытаргъанын,
Ол адам къайдан билсин, джазгъанны
Кечеси, кюню урунуу болгъанын,
Джазмай амалынъ джокъду муну деб
Джюреги таймай тюртуб тургъанын!
Ол адам къайдан билсин назмучу
Джанъыз назмуну джазар ючюннъе
Таугъа чыкъгъанын, тюзге тюшгенин
Кириб чыкъгъанын талай джюреке.
Огъай, джолдашым, излемегенме
Джолланы тынчын кеси башыма,
Манъылай терим тѣгюлмегенлей
Ачха тюшерлей меннъе бошуна.

* * *

Сормагъанма джюрегиме ѳмюрде
Талгъанмыса, джаным, солурменъ деб.
Сормагъанма джюрегиме ѳмюрде
«Ауруймуса, дохдур чакъырымем деб.

Аямагъанма, ийнакъламагъанма сени.
 Кечикген атлы атын сюрген кибик
 Сюралгъанымы сюрюб, тегюб терни
 Таудан, ташдан да етдюреме миниб.
 Билеме, бек билеме терслигими.
 Билеме, тюрсюн болгъанымы да
 Билеме, мен тауда ёсгеними да —
 Таулула алдырланмагъанларын да.
 Алай а ат белде учуб баргъан улан,
 От чакъдыра, джерни титирете,
 Мен сени къарагъандан эсе, ийнан,
 Ол атына игиди — эркелетед.
 Зыбырыракъ къолу бла джалын сылар,
 Не да тешер бууб тургъан айылларын;
 Не да чегет талачыкъда хансха бошлар,
 Чырым этер, сайлаб сора сууну джанын.
 Мен а...
 Да мен солутмайма. бериб бичен.
 Кече-кюн да джашау бермей сюреме мен.
 Сени юсюнден джазар ючюн да, ма къара,
 Сени джерлерге керекме мен эм алгъа.
 Ёзге, не айтсам да, джюрегим, тюздю —
 Экибиз бирбиз, бир — къысха сёзю.
 Сен мени сюресе,
 А мен да сени,
 Бир атлы этесе,
 Бир да ат мени.
 Энди уа хайда, шохум, бол дженъил —
 Алда джанъы джол сакълайды бизни, бил
 Ы марджа, джорт, чаб, тёртгюлле, уч — уч —
 Иш кёбдю, болмай не къыйыр, не уч.
 Сен джукъ да этме, джюрегим, къуру
 Къозгъа, тынчайтма — хаман тур уруб.
 Ышандыр мени, чакъыр узакъгъа.
 Андан къалгъаны — мени бойнумда.

* * *

Кёз ачсын деб окъуучу эрикгенде
 Джазмайма назмуларымы.
 Кесим джашаугъа сейирсинненден
 Джазама джазгъанларымы.

* * *

Тамблабыз танъ аўанъыда
Джарыкъдан жарыкъ болуб келеди.
Аны юсюнден сау дуняда
Ким ёч алады, ким ёч береди.

Тамблабызгъа джууукъ барырлай
Къобханды бизни халкъыбыз ёрге,
Бир къауумла уа, арымай, талмай,
Къуру сёз бла болалла нёгер.

Не сёз, даулашыу керекди мында —
Къуу сёзден хайыр бармыды, къайдам...
Бир аягъынъы бююннъе сал да
Бер тамблагъа, кесинъи саудан.

* * *

Джер кюнню суйгени ючюннъе болур,
Кюн жарытады, джылыта аны;
Чырт арымайды, билмейди солуу—
Дюн-дунягъа бере жарыгъын.

Алай, мен билмеген бир зат бард мында:
Нек джылытады ол хар кимни да:
Кюнню суйгенни, суймегенни да,
Аны джабаргъа излегенни да,
Зар адамны да, эки бетлини да,
Тили узунну да, къолу узунну да?!

* * *

Хар заманны да барды бир бети:
Кими кёк, кими сары болады;
Кими къаб-къара, ачы тюш кибик,
Джюрекледен ызын къояды.

Бир къауум адам ол заманланы
Сайлайд кёксююн, неда сарысын.
Кими, ачы тюшча, сайлайд къарасын,
Кими да, къайдам, сайлайд къайсысын.

Кёзюмде мени джокъду кыяуум.
Бояулу кёзлюк да заранлыд.
Ма ол себебден кёреме ариу
Джарыкъ тюрсююн келлик заманны

* * *

«Халкымы сюеме» деген бу сёзле
Ачалла аллын бир китабымы.
Редакторум а къараб кёзюме:
«Буз да къой»,—деди меннъе аланы.

«Буз, сен керексе сюерге»,— деди,—
Сау дуняны, адам улуну,
Теньизде тамчыча, бизни халкыбыз
Джукъ да туююдю, джокъчады къуру».
Къайсыбыз тюзбюз, билмейме, къайдам.

Олму? Кесини халкын суймеген,
Сау дуняны къойнуна алгъан?
Огъесе менми? Халкымы сюе,
Адам улуна тюз эгеч болгъан?!

* * *

Кычыргъан адам артыкъ сюеди,
Артыкъ ийнанад дебми тураса?
Суймеклик отда артыкъ кюеди,
Джанын берликди дебми тураса?

Мен ийнанмайма кычыргъанлагъа,
Къырым тауукъча созуб боюнну.
Керти суймеклик изленнъен джерде
Ала къоялла этиб оюнну.

Мен кычырмайма.
Сюеме ичимден —
Керти суймеклик излемейд сёзню.
Джан керек джерде аны да сёзсюз
Берликме алгъа аллай кёбледен.

* * *

Огъай, кетмейле джылла бир джукъгъа.
Не джашау къобаннъа,
Не терен суугъа.
Заман...
Иеме мен бюгюн саннъа.
Сабийим боллукъду иенъ тамбла.

Огъай, кетмейле джылла бир джукъгъа.
Кетмейле,
Кечген этелле джылла.
Болалмай къалыб ие заманнъа,
Зарланма аны кесинъден джашха.

* * *

Кече уяндым, ай кёре эдим мени уятхан.
Замансыз келиб кеси да уяла,
Ызына ашыгъа, хапарын айтхан.
— Былай кеч эте нек келгенсе, Ай?
Кюндюз игиед келсенъ къонакъгъа.
Ай джууаб берди,
Келирем деди.
Кюндюз
Тигелей, сеннъе къонакъгъа,
Алай а кюндюз мен джокъма сора,
Къалай энерме, бир айтчы манъа?
Тилекчи болуб келгенме салыб:
Къонакъ сакълайма мен тыбырыма —
Кюнден сен джылыу берсенъ а алыб —
Сен хар кюн сайын тюбейсе анъа.

* * *

Барама алгъа, барама джарыкъ,
Теб тегерегим дуу джана, джашнай.
Джер да сюзюлюб, азчыкъ джампайыб
Тебсейди, мен да юсюнде джырлай,

Минъ-минъ ёмюрню
Джетген да этиб,
Озгъан да этиб
Джыл барад учуб,
Адам улу да тегереклешиб
Бирден барсаед къолланы тутуб.
Тиеме кёкге, сорама Джерге:
— Ненча джылдаса, эринмей бир айт?
— Онсегиз джылда,— дейди ол меннъе,—
Джыйырма ёмюрню санамайын айт.

* * *

Биз сейир затла этебиз джашауда.
Сейирсинеди дуня анъа.
Биз сейирсинмейбиз,
Игитда дейсе,
Ким сейирсинеди
Кеси баласына!

* * *

Меннъе кёрюнмей, мени биргемде —
Юйде, эшикде, кечеде, кюнде.
Бир огъурлу зат джол усдам бола,
Къолумдан тутуб элтеди алгъа.
Ол джин туююлдю, туююлдю шайтан.
Заманды ол негер, ма бизни заман.

* * *

Бир сейир къууанч къалай эсе да
Чыртда кетмейин джашайды менде.
Кюнюм бушуудан толу эсе да,
Насыб турады хаман биргеме.
Аны ючюн болур джашса деулери.
Аны ючюн болур къач келмегени..

Туугъан кюнюнъе

Онбеш кере келди туугъан кюнюнъ,
Энтда келсе да ол джюз минъ кере,
Ал кюнюнъча боллукъду меннъе бюгюн
Хар джыл сайын ана кёлге кюч бере.

Ким биледи, ол кюнюнъе джашауда,
Мен болмайын башхала бла тюбесенъ,
Болма салкъын мени табмай къатынъда —
Сен ёлмесенъ мен да саума билесе.

* * *

Тохдаусуз саркъадыла джылла.
Джашлыгъымы уа элталмайдыла.
«Джюрегим бекден бек айтады:» Джырла!
Ёмюрню кьойнунда
Бу сейир заманда
Джашлыгъынъ сакъланады. Джырла!».

* * *

Китабым толуду кьуру «менледен»
Алай а ол «мен» мен тюлме, ийнан.
Минъ, минъ «менлеге» джюрекни джагъаргъа,
Муратым алайды, не джагъылыргъа.

* * *

Минъи-Тауну аязы къакъмай
Къалай турурма, айт?
Гара суулагъа бауур салмай
Къалай сенъейим, айт?

Кёксюл чегетни кёксюл хауасын
Къалай тогъумам, айт?
Ала шыбырдаб айтханны джазмай
Къалай болурма, айт?

* * *

Мен ашыгыб, тансыкъ болуб тауларыма,
Къууанч эте башдан-аякъ ауларыма,
Бауур бериб сууукъ суудан тогурума,
Тынъыларгъа тау булбулну джырлауна,
Эшитирге шыбырдауун гюлню гюлге,
Джюджекчикча, джюююлдеуюн суучукъ бизге,
Накъут кибик чыкъ тамчыны тёнъереуюн,
Къарт къаяны гюрбе кибик гюрюлдеуюн
Келдим. Кёлюм, кёлча терен
Джюрек джарыкъ,
Ара шахардан таулагъа
Салам алыб.
Салам сизге, къар тёпбеле, гелеу сыртла,
Сыртла иеси-сыйлы, субай джашла, къартла.
Салам сизге, джур, джугъутур, джохар буула,
Джазыуумча тикли-микли улоу джолла.

* * *

Таула! Сиз бир зат этгенсиз меннѐ
Мени ёмюрлюкге къысыб къоюннѐ.
Чакъырыу бламы тенъликге, эрликге,
Чал башыгъыз бламы — акъылгъа, оюмгъа?

Сизни кючюгюз кёчеди меннѐ —
Къоркъмай атлайма тик джолчукълада.
Тереннѐ не къадар къараесем сакъ,
Ол къадар джюрегим урады рахат.

Аякъ тутмазлыкъ къая эринледе
Кёрюнед меннѐ аякъ орунла.
...Таула сюелле ётгюрню, эрни.
Тауну сюйгенни сюелле таула.

Минъи — тау этегинде

Бу сейирге, ариулыкъгъа бир къара!
Кёк да джер да, тау да тюз да джашнайды!
Бу хал мени тутмакълыкъгъа салгъантда
Къаламыма узалыргъа къоймайды.

* * *

Къалай мийикдиле бу сизни таула,—
Деб,— сейирсинди узакъдан келген.
Къарай билмеди бизни таулулгъа
Неси да тауладан мийикте ёсген.

* * *

Къайры барсам да мен —
Шахаргъа,
Тюзге,

Тенъизге.
Туугъан тауларым барыб туралла
Таймаздан мени биргеме.

* * *

Менден бир джукъ да джалламагъанды
Джалламагъанма кесим да джукъдан.
Шагъатлыкъгъа джашамагъанма —
Башхасы неди аны уа джокъдан.

Ма ол себебден джыйырма джылда
Башым агъара башлады мени.
Джыйырма ючюмде мен башсыз къалыб,
Джыйырма бешде юйге таралыб,
Неми да унутуб болдум мен тели.

* * *

Джел къобду таулада деб джыламайма.
Аджашдыкъ деб да джолум бла мен.
Джашлыгъымы нек чырмагъанма
Деб да ичине,
Мен кийиб шинель.

Къууанчны, муратны, ариу кёзлени
Къоюб, сый ючюн, махдау ючюн тюл,
Биргелерине эркишилени
Баргъанма таукел мен къыйынлыкъ кюн.

Уруш джуханды джанымчаланы.
Чал тюкле уа чачыма эртдеден
Себилгендиле тамам къыш ала
Буз сьемекчикле кибик юйледен.

Туугъан таулагъа термилдим, кюйдюм.
Кесимча суймеу да мени этди тентек.
Алай а насыблы, къыйынлы эсе да
Кишиге бермем —
Меникиди чёб.

* * *

Боран сибиреед сени къышхыда
Джаз джылытаед къарт санларынъы.
Тау джелчик сени топракъ башынъда
Чайкъаучан эди кёк хансларынъы.

Ах, къайдаса сен, туугъан къарт юйюм,
Танышлыкъ тутхан къыйынлыкъ бла.
Тири тураенъ, туугъан къарт юйюм,
Биз сени бла болгъан заманда.

Къартлыкъ кемирмей тураед сени.
Сыйлы отджагъанъда сууумай кюлюнъ.
Алай а ачы урушну джели
Айырды бизни, джокъ болду юйюрюнъ.

Мен кёб айландым узакъ джерледе
Алгъын джол бла келдим къайытыб.
Энд сюелеме сени ёлюгюнъде —
Джылайма къуру джеринъе джатыб.

* * *

Туугъан Къарачай
Тауларым мени
Тебретгенсиз
Сиз бешигими.
Сабийлигим да
Ёсюб былайда
Уллу болгъанды
Халкъны къойнунда.
Къуш къанатланы
Бергенди халкъым,
Аула деб меннъе
Дунияны башын.
Джанымча, суйген
Ёзенле, къолла,
Бергенсиз меннъе
Эжиуле, джырла.
Бергенсиз сизден
Мен излегенни,
Кючно,
Къарыуну,

Халал джюрекни.
Игисе деб меннъе
Айта эселе —
Халкъым юретгенд
Мени игиге.
Къонакъ ашыра
Билеесем мен —
— Адамгъа сый бер,
Суй,— дегенсе сен.
Къайры барсам да,
Халкъым биргемед —
Джолум болгъаны
Аны ючюннъед.
Сени блады
Джюрегим, ишим.
Сенсе ёмюрге да
Хакъ джан юлюшюм.
Уллу къралда
Уллуса халкъым,
Аны блады
Джашауунъ, антынъ.

* * *

Ким билед, ёмюрюм къысха тюл эсе уа,
Письмонгъу алгъынчы юзюлмез эсе уа...
Ким билед, сен мени бир кюсер эсенъ а,
Ким билед, бир кюн бир, бир письмо ийсенъ а...
Ким билед, ёмюрюм бир къысха эсе уа,
Нек сансыз этдим деб ёкюнюр эсенъ а...

* * *

Купедеги чай чайпалды, тегюлдю.
Къайсын эсе да кюйдюрдю, ачытды...
Джашауум мени да чайпалды, тегюлдю --
Сакъларгъа амал болмады, кюйдю.
Джашауум джангъыдан салынса орнуна,
Айтырем ангъа, болмай экили:
Тегюл!

Джанъыз тамчынъ да къалмасын манъа,
Алай а унутма, мени айтырым:
Эшитмедим деме,
Кюйдюрсенъ кишини!

* * *

Не излейме, не керекди, билмейме.
Орун а табмайма кеси кесиме.
Ёмюрден асыры кёбмю излейме,
Огъесе азмы береме ёмюрге...

* * *

Ким билед, тенъледен бир тенъиме
Кесим билмей джете эсе зараным,
Аны сезген кюнюм
Кюнлерими
Къоратсын
Меннъе къоймай бир джанъызын.

Даута

Кёмкёк кёк кёкде кюн кюрен тутханд,
Окъя джаулулгъун Даўтагъа къысханд.
Кечеги джелчик анъа шыбырдайд,
Джулдуз да кёкден анъа кёз къысад.
— Даўта, суу-суратчыкъ, — дейдиле, — ерге!
Къыз а джууабха:

— Бош тюлме сизге!
Кюннъе, Айгъа да чыгъарма кесим,
Кёкге иеди энд хар ким эсин...
Даўта къоркъмайды, усдады, ишлейд —
Мазаллы юнню ёрге ёсдюред.
Къолу къыл къыяр, чырайы — сурат —
Кюннъе, Айгъа да ол кеси ушайд.

Кирпичге кирпич, дагы да кирпич.
Къолу джетгейлей болмагъанды иш.
Эркин атлаугъа кьоймайед адет
— Тюш бери, кьайыт,— деб азаб бергенд.
Кюн сары окъагъа бѣлеб Даутаны,
Ерге чыгъарад таймаздан аны.
Осал адетле кюйсюнле кюнде,
Къора терс адет, тюшмем энишге!
Кирпич кирпичке, мастерок къолда.
Тизгин-тизгиннѣ, сора — кьабыргъа.
— Бош суюмегенме мен китабланы —
Алагъа ишлейбиз библиотеканы...
Бир джолда шофер кѣрдю Даутаны,
Сора былайгъа джаш джолун салды...
Ерге къарайды, кюед, ахсынад,
Чачын тарайды, джюрегин айтад.
Даута джолу бла-мийикден мийик.
«Не кюрешсем да тюлд эшитирик»...
«Тели кѣреме сен, джаш, чий тели —
Къуш эм мийикден кѣреди иги.
Сѣзлеринъи ѱа джетдиреди джел,
Келиб шыбырдаб кетди меннѣ, бил.
Джулдузла келиб айталла хапар,
Сен а билмейсе ол затдан хапар.
Джелге, джулдузгъа да ийнанмайд Даута —
Джаш джюрегине ийнанад Даута.
Ашыкъма, бурмабаш, ашыкъма сабыр,
Ахсынчы энтда, энтда ахсынчы бир.
Умутну юзюб кьойма марджа, кьой —
Ма экибизге ишленед бу юй.
Хар не бизгеди эм китаблагъа
Бар энди ишинѣ, бар мешинанѣ.
Ише башлыгъын биледи Даута,
Хазырланады анѣа иш сауѣгъа.
Алай а билмейд, аны юсюнден
Китаб болурун бу китаб юйде.

Мени хоншуларым

Айтыбмы эшитгенме,
Окъугъанмы этгенме,
Кѣбден беричи къалыбды эсимде —
Бара баргъанда адам ушайды
Деб суйген адамына кесини.
Да алай эсе мен кимге ушайма?
Сау халкъымы да сюеме бирден

Мен барына да бирча ушасам
 Сора не къалыр кеси кесимден,
 Алай болса да меннѐ сорсагъыз
 Хоншуларымдан сюйгеним джокъду.
 Ма печь къалаучу къарт Солтан-Хамит
 Ол салгъан печинъ бек кѐб турлукъду.
 Қранда ишлеген къыз а, Валюша?
 Кеббе-кесекчик болса да хуртда.
 Тень болмаз анъа не суу суратда, —
 Эй ол бир къызды, аныча къайда!
 Қъарт амма уа? Джыйырма джылны
 Джашын сакълагъан урушдан юйге?
 Хунтбурун, огъурлу дядя Ваня уа?
 Поездле элтген узакъ джерлеге,
 Тюбемегенме анъа эрши дегеннѐ.
 Қъарт Махмут а, арбаз сакълаучу?
 Ол Махмуд тюлдю, адамны джаныд.
 Аны бир кѐзюн уруш алса да
 Кесини ишинде ол бек багъалыд.
 Хоншуларым ма быладыла,
 Болмаз аладан иги бир джерде.
 Алагъа ушамай кимге ушайым,
 Бир айтыгъыз энди ха меннѐ?

* 0 *

Дюн дуняда мен бир дуняма —
 Тауу да, тюзю да джалгъашад менде
 Кеси кесими энтда билалмай
 Кызауатдама кечеде-кюнде.
 Мен —
 Терк, тенъизме,
 Табчы бир чегин!
 Джетчи,
 Аны, джетчи тюбсюз тюбюне!
 Мен —
 Илячинме,
 Чабчы ызындан бир!
 Джеталлыкъ эсенъ сен бир тюгюне!
 Мен — джолма,
 Учү — къыйыры джокъ джол.
 Тауусда саудан аны бир боша!
 Мен джелме,
 Джетдим десенъ джетмеген —
 Джыйчы, джыяллыкъ эсенъ ууучха!
 Беш тюрлюмютда мени сезимим?
 Хо, бир да!

Ала миллиондула!
 Бирер къанатды хар бир сезимим —
 Джюрек толкъунум, оюмудула.
 Мен кѣкме,
 Хаѳа кексюл боягъан,
 Толтуралмазлыкъ кенъ къулачымы.
 Мен джер шарыма,
 Къойнумда тургъан,
 Къанатындача къуанчымы.
 Учуб барама,
 Тегеме жарыкъ.
 Джыяма дагъыда жарыкъ джер-джерден.
 Джулдузгъа, Айгъа да мен чыгъыб барыб
 Къонакъ болама ма бизден, Джерден.
 Къузгъунну, къаргъаны тилин, анъысын
 Излеб билирге,
 Билген да этдим,
 Джети кекню да джырыб барысын
 Джети къатындан ѳтген да этдим.
 Ёмюрлюкдю дуня саудан.
 Джокъду болджалы ол кюн, бюгюн деб.
 Джашайма джашаѳ таба джашаѳдан
 Ёмюрге баралсам деб не къадар кеб.
 Дюн —
 Дуняда
 Мен бир дуняма.
 Хар ким да бирер дуняд мында.
 Адамды нюр бериб, нюр тегюб, нюр чачыб
 Дуня ишлеген дуняда.

* * *

Сабырды дейдиле
 Меннѳе адамла.
 Дженгилди дейдиле
 Меннѳе адамла.
 Тынъылыд дейдиле
 Меннѳе адамла,
 Тынъысыз дейдиле
 Меннѳе адамла;

Хыныды дейдиле
 Меннѳе адамла,
 Ариѳ сѳзлюдю
 Дейле адамла.
 Бары да тюздю
 Дейме алагъа —
 Игит да дейсе —
 Адамма сора!

„Дуадакъ кѣл“ балетде

Бу кѣлге кѣмюле теренден тереннѣ,
Чыгъарыб къоярла деб къоркъа биреуле;
Тѣгерегимде уа дуадакъла джюзе,
Ёмюрде болмагъан сезимле сездире.
Барама теренден-тереннѣ кѣмюле,
Не кѣмюлсем да джеталмай тюбюне.
...Ёлген дуадакъ сау болду, къутулду.
Тюзлюк хорлады, терслик джутулду.

Кѣл тенъли бир сезим алыб кѣлден чыкъдым,
Илипин айырыб бошларгъа ашыкъдым.

Москва. Съездлени Дворецинде.

* * *

Кебге къуюлгъан джашаудан къоркъама.
...Сагъат бла къобдум.
Ашарыкъ хазыр.
Ишге барама,
Креслогъа олтурама...
Хай, хай костюмгъа кирчик джагъылыр
Дей ручкамы да
Кенътин тутама,
Ма меннѣ къол салгъа
Къагъыт да келди,
Мен да къол салгъа
Башхагъа бердим.
Ма ким эсе да
Къоркъмайын, дженъил
Киреди, дохдургъа
Келгенча меннѣ.
Мен а кѣз джетдириб
Къолда сагъатха
«Сѣлешир заман тюлд»
Дейме анъа.
Шум олтурама
Мен джыйылыуда,
«Сѣлешем ансы...»
Ала да манъа...»
Сора иш кюнюм
Кетди джукъ бермей...
Ма алай джашайса
Кишиге тиймей.

Алай а эм баш
Ишлени бири —
Не болсун тиймесин
Сеннѐ да киши.
Юйге кѐайытдынъ —
Заманд джатаргѐа.
Джасдыкѐгѐа батдынъ —
Ма алай танѐа.
Биягѐы сагѐат
Уятыр сени,
Елгюнчю кетер
Алай кюнлеринъ.
...Хай, хай керек тюлд
Не джукѐу,
Не тынѐы,
Кѐбде джашагѐандан
Бармыд кѐыйынлы!
Огѐай, олтурмайма,
Джатмайма,
Тынмайма.
Кѐымылдау!
Кѐымылдау!
Кѐымылдау манѐа!
Мен да тиейим,
Тийсинле меннѐе.
Ма алай бла
Кетсинле кюнле.

* * *

Эшикде кѐачды.
Джаз — джюрегимде.

Демегиз «кѐартды».
Болмам ѐмюрде.

* * *

Сени блаем бюгече тюшюмде.
Не бола эди болсанъ тюнюмде?

* * *

Замандан «тохда» деб тилемейме, Кимге кьаллыкъды орнум демейме—
Къорай эседа мени ёмюрюмден. Келлик игиди, билеме, менден.

Кюн бла кече

Кюн кетди, дейдиле, кьайтмазгъа.	Кими арт кюнлей.
Мен ийнанмайма алай айтыугъа.	Къаллай да болсун, кюнлей
Билеме, кетеди кюн,	Къалыргъа кетед кюнлей.
Къалыр ючюннъе кюнлей,	Кюн бла кече бири-бирине
Къайда болса да кюнлей.	Сёз бергендиле —
Не баш кюн,	Ёмюрге
Не гюрге кюнлей,	Къатышмай кече кюннъе,
Не джарыкъ,	Чыкъмай ыйыкъдан тышына
Не мутхуз кюнлей,	Берирге кеслерин халкъгъа
Не къууанч,	Кюн — урунуугъа
Не бушуу кюнлей	Кече —
Кими ал,	Кече уа — джукъугъа, затха.

Карандашым

Карандашым.
Тюз къара карандашым.
Халал урундунъ тохдамай меннъе.
Мени бла къуана, кыйнала,
Кесинъи бошай хар сезден сезге.
Назмула джаздынъ, эте айтханымы.
Тюшмединъ мени бир кюн къолумдан,
Алай а не келсин, кеси акъылынъы
Айтмайын чыкъдынъ сен бюгюн чотдан...

* * *

Насыбха багъа, кетсе беребиз.
Сюрюб ызындан джолда джетебиз,
Джагъадан алабыз,

Дженъден созабыз.
...Къолда джурун бла
Кетмез бушуу бла
Сирелиб къалабыз...

* * *

Гокга ханс кыраудан къоркъганча, биз да
Чал тукден неге къоркъабыз, къайдам...
Бояйбыз къашны, башны, сакъалны
Оздурмагъанлай ыйыкъдан, айдан:
Бир сары бояугъа,
Бир къара бояугъа,
Бир кёкге,
Бир да — джашилге, моргъа
Бояб тюбесень, таныш адамгъа
Таньялмайын кетесе джолгъа.
Билмейме,
Чал тукден неге къоркъабыз.
Чал бояу, бояу тюл эсе неди!
Игит да бояуду. Бояуду алача,
Алай а сыйы аны ёргеди.

* * *

Джашау — сакълауду.
Къобдунъ эртденде —
Нени эсе да сакълайд джюрегинъ.
Алай а ол кюн джукъ къоймад сеннге —
Кетди аны бла талай излеминъ.
Сен а дагъы да сакълайса, сакълай.
Джангъы кюнюнъю аллына къарай.
Ма келди ол кюн —
Толду муратынъ,
Излегенинги барын да табдынъ.
Алай а дагъы да сакълайса бир зат.
Джюрек
Сакълауда ашыгъыш урад,

Къууанч къууана кирир юйюнъе.
Бушуу буюгъа басар босагъа,
Чыгъаса танъгъа джетесе инъирге,
Энтда бир затла сакълай джашауда.

* * *

Троллейбуста адамла алкъын
Орун къоймайла къартды деб меннъе.
Манъгъа юзюб да билет бермейле —
Кесим юземе билет кесиме.
Алай а
Келир бир кюн кюнледен,
Меннъе да джашла къоярла орун.
Джумушакъ орун ал шиндикледе.
Ол кюн джашлыкъны арт кюню болур.
Ол иги орунну меннъе къойгъаннъа
Джукъ да къоймазма мен къартлыгъымдан.
Не къарт болсам да билеме, джюрек
Джашлай турурун орун къойгъандан.

* * *

Бал чибин джерде джатады
Къанаты сыныб, джанъыз.
Бал эте айланнъан чибинни
Ким къойду экен, къанатсыз.
Кимге керекди энди ол,
Озда кет, атла ары...
Сен а узалдынъ, алдынъ —
Къол аязынъа аны
Букъусун сылай, салдынъ
Гюл чапракъгъа элтиб.

Кёрдюнъмю, джыламугъу
Баргъанын джууб, кетиб.
Къоркъмаса эди огъундан
Тиер деб сеннъе заран,
Ийнакълар эди, аджалдан
Болгъанынъ ючюн алгъан.
Ызынъдан къарай, чибин
Кёк чапракъда къалды,
Бал джыламугъу энди
Бек къууаннъандан тамды.

* * *

Мен къайры барсам
Музыка ары
Арымай барыб
Турад, ахыры.
Таугъа, тюзге да
Энишге,

Юйге
Джюрюб турабыз
Экибиз бирге.
Мен джырчы болмай
Некме назмучу?
Нек тюлме, ахыры,

Джырчы, назмучу?
Ичим кзуру джыр
Тибсеу да некди
Истемеймеми?
Абезекмеми?
Ийнармамы да
Кюумеми да мен?
Мен кзобузмамы?
Не уа харсмамы?
Сюеме джыр бла
Джашаргъа
Ёлюрге,
Сюеме джыр бла

Танъымы кёрюрге.
Бары мендеди:
Къасбот
Чукъуят,
Кальман,
Бетховен,
Верди,
Бах,
Моцарт.
Къайгъырмаз,
Мен кесим билмесем да джырлай,
Джыр кеси-кесин менсиз да
джырлар.

* * *

Москвада кём-кёк инъир
Къабдал къаблаб джулдузладан,
Меннъе сормай сен нек кирдинъ
Юйге, дерге келмейд къолдан.
Эшикни да къакъмадынъ сен,
Джокъ кёреме сеннъе кирит!

Кёкде уручу, терезеден
Сормай джерге келдинъ кириб.
Урламадынъ келгенинъде
Кюйюзлени къабыргъадан,
Нохун урладынъ эринден
Назмучуну назмуладан.

* * *

«Назмучу кзуру да адамла блады»
Бу гыргырни уа билелмейме мен—
«Мен халкъ блама» деб кычырады,
Джапба джанъызлай тургъанын сезмей.

* * *

Тёгюл, чайкъал, джырым!
Нем да джырлайды,
Тёгюл, джыла, кюл, ойна!
Нем да джырлайды.

Бютеу джерни барын
Джыр бла кзучакъласамед,
Кзуру джырдан джанъы
Кёк ишлеялсамед!

Къалай кѣбдю джырым,
Сыйындыралмайма!
Джырданмы ишленнѣенме —
Анъылаялмайма.

Тѣгюл, джырым, чайкъал!
Юйде чырт олтурма!
Джерни джыргъа бѣле, ал
Бир джанъыз юй къойма.

Исси къолунъ къолуму къысханында,
Джызылдады башдан аякъ санларым.
Дугъум кѣзле кѣзюме къарагъанында.
Бетим джибий мен да джерге къарадым.

* * *

Сыйыныб болмайла башымда назмула.
Энд къоймайдыла чырта джашаргъа.
Бир уллу гюнахым болурму, билмейме,
Ансы къалмазем быллай азабха...

* * *

Ёмюрде киши джазмагъанча,
Сюем назму джазсам.
Ёмюрде киши айтмагъанча,
Кѣлюмдегин айталсам.
Ёмюрде киши суймегенча
Сюем сени суйсем,

Сен менсиз джашаялмазча
Джюрегинѣ кирелсем.
Ёмюрде киши танымазча
Экибиз бир болуб къалсакъ,
Сен менде, мен да сенде
Эрий, алай джашасакъ.

* * *

Джазалмайма мен бюгюн назму,
Тура эсе да эсим башымда.
Джазалмайма мен бюгюн назму —
Джанъыз сенсе бюгюн башымда.

Сени назмугъа къалай берейим!
Джазсам а сени барлыкъма джазыб
Сен меникисе, мен сеникиме —
Берем назмугъа кесимден алыб.

* * *

Иш этиб бузмайма мен джазгъанымы.
Сызыб, тартыб да къаралтагъанма.
Кёз гинджим кибиб хар къагъытымы
Алимлеге деб сакъламагъанма.
Аймысына, келлик тёлюле
Назмусу чийди десинле меннъе.
Кёсеуча къаралтыб, тас этмей джыйгъанны
Черновиклерин сюзсюнле алимле.
Черновиклерим,
Черновиклерим!
Тизгинле тюлдюле бу бузулгъанла —
Болджалла,
Джылла,
Айлаалла ала.
Назмуларым да тюлдюле назму.
Джоллалла ала
Кесим аулагъан.
Перо джазмагъанд ол назмуланы
Джюрегим джазгъанды,
Джюрегимд айтхан.
Бир айтчы манъа,
Ол джолла бла
Къайсы алиминъ барлыкъды тинте?
Боран басдыргъан,
Джел къатышдыргъан
Къырдыш къозлагъан джолунъу тинте?!
Бир айтчы манънъа,
Къайсы алиминъ
Табар бузулуб джанъы джазылгъан
Джолланы,
Джылланы,
Джазланы,
Къышланы,
Мени таныгъан, ма мен аулагъан...

* * *

Джашчыкъ тюшюнде
Джулдузлу кёкде
Кеме джюрютюб, джырыб барады —
Кемени кюнцюз пластелинден
Этиб мени да элтирге айтханды.
Джашчыкъ джукълайды, бетчиги нюр тегюб,
Ышарыу эрнин аз къалтырата.
Кирпик тюбюнден таулада танъча
Кёсюню аласы джарыгъын ата.
Джашчыкъ джукълайды.

Менден алгъанды джукъу джашчыкъны.
Къатына барама, сюелиб къарайма
Тийерик тюлме, уятмам аны.
Джашчыкъ джукълайды.
Менден а джукъу
Узакъ кетгенди, кетгенди кери.
Къара сагъышла башымда толу...
Джукъларгъа къоймайла этелле тели.
...Уруш, къазауат, къан тегюу — къой, къой...
Бу рахат джукъу юзюлюб къалса...
Мени балам да сау дуняда
Этда джанъыдан къаннъа боялса...
Джашчыкъ джукълайды.
Пластелинден
Ишлеген кемеси турад столда.
Ол бир кеме уа аны джукъусун
Сакълай учады мийик космосда.

* * *

Бителлик тюлдю
Ёмюрде джарам,
Ёксюз къойгъанлы
Сен мени, анам.
Энд сукъланама
Джанъыз бир затха —
Анасы болгъаннъа,
Анасы саугъа.
Къыйнагъан болурма,
Анам, кёб кюнню.
Джюрегим бюгюн да
Барад ёкюне.

Энди акъылым
Болса алгъындан,
Сёзюнь тюшмезед
Джерге аузунъдан.
Джанымча сакъларем
Джанынъы джанъыдан.
Ёмюрде алмазед
Аджал къолумдан.
Сенден насыблы болмазед
Дуняда
Кеч анъыладым —
Ана болгъанымда.

* * *

Боранда сени джумушха ийдим.
Сокъурандым. Нек ийдим, дедим.
Дагъыда
Кеси кесиме кёл этдим:
«Айлансын, къайгъырмаз, боранда, къарда,
Аллай кёб боран тюбер аллында».

* * *

Сен сордунъ: «Анам, акъ тюк нек чыкыгъанды башынъа?
Мен айтдым: «Къартлыкъ береди аны саугъагъа».
Сен айтдынъ: «Огъай, билеме, тюлд алай,
Мындан ары джюрюрге, сеннъе акъ тюк чыкъмазлай».

Айырылыу

Джан тамырым, кѣз джарыгъым, бала, сенден
Бир тюрлюле айырылдым ма бюгюн мен.
Къол тутдурсам такъыр боллугъед джюрегим.
Толлукъ элле къарасам сеннъе кѣзлерим.
Къол бермедим, къарамадым тюрсюнюнъе,
Дуния джашау сен болсанъ да, бала, меннъе.
Къачыб кетгенча кетдим мен вокзалгъа,
Джанъыз тюлем — джюрегимде сени бла.
Къалай джетдинъ, бала, джетдинъ сен ызымдан,
Тынчлыкъ бермей джюрегинъе мендеча хал.
Тура эдинъ къарагъанымда сюелиб,
Айырылыу кѣзлеринъе сууун ийиб.
Джелчик сылай башынъы мени орнума,
Юсюндеги кѣлекча бетинъ агъара,
Излей айланаенъ мени халкъ ичинде,
Сокъураныб, чабдым алай кѣргенимде.
Ол тюрсюнюнъ турад бюгюн да кѣзюмде,
Емюрлюкге разылыгъым — джюрегимде.
Не болаед, бала, мени бир къыйнасанъ,
Джюрегими не азчыкъ да бир къатдырсанъ.
Ким биледи, болмаз эди айырылыу
Меннъе быллай бир къыйынлыкъ, былай аур...

* * *

Ойнайла сабийле терезе тубюнде. Аналарына ашыгъа, чаба...
Эсиме тюшеди мени да Арсен... Айталмай сагъышын Арсен кишиге
Черкес шахарда ол да бир джерде Эринчигинми къалгъанды къаба...
Ойнай болурму бусагъатда экен.
Джашчыкъла кете болурла юйге

1962.

* * *

Тебсей къалалла вагондан артха
Сабанла, чегетле — джолда хар
бары
Сабийчикле да къол силке, къагъа
Ашырадыла джолоучулары.

Ол огъай, кѣлекге кибики ташайгъан
Поездлеге да силке къоллары,
Сабийлеринден баш алыб баргъан
Аталагъа да силке къоллары...

* * *

Сюймекликни болса эди тыш сураты —
Сау дуня мени сюймеклигиме
Баш ура, айтыр эди: «Ма муратым».
Алай а
Сюйсень ийнан, сюйсен тур биягъынлай.
Джангъыз сен къалыр эдинъ багъалылай.

* * *

Билесе сюйгеними
Къуру сени. Сеннге термиле.
Кюймезем, кюйгеними
Тюшсем да джаханимге.

* * *

Сюймеклик сокъур этдими дейсе?
Сокъурданмы къачыб кетесе?
Сокъур эсем да кѣреме сени,
Сокъурлукъдады кѣрююм мени.

Кючюнъ сени тюлдю кючюнъде.
Кюч бла меннге боллукъ тюлсе тенъ.
Кючюнъ сени тюлдю кючюнъде —
Къарыусузлугъумду сеннге кюч берген.

* * *

Бош затланы сѐлешсек да экибиз
Бир-бирине тылмачед
Джюрегибиз.

Джюрек джюрекге —
Соруусуз — оруусуз.

Джюрек джюрекге —
Мен да тюз, сен да тюз.
Тылмач болса,
Джюрек кеси джюрекге,
Орун джюкѐду сора
Алайда сѐзге.

* * *

Джунчуйса, тубесенъ меннѐ,
Айталмай тилиндегин.
Мени да джюрегим сендед
Билесе аны кесинъ.

Насыб сакълайды бизни
Биз сакълагъанча аны —
Не башхасы бард, экибизни
Къайсы хо десе да алгъын.

Письмодан

Мен сюелеме юйгюзню джанында.
Джюрегим урады къайгъылы,
дженъил.

Билеме, кѐрмейсе сен мени алайда,
Алай а эшитмей боламыд тебгенин?

* * *

Билмейме,
Не ючюн суймейсе мени,
Алай эрши да тюл шойма да ха?
Ууучха кирир, дейдиле, белим.
Халим да келишед, дейле, бир затха.
Билмейме,
Не ючюн суймейсе мени...
Мен бек суйюбмю суймейсе, къайдам.
Кюйгеним ючюномю, тарала сенинѐ,
Тургъаным ючюномю шашаргъа аздан...
Огъесе, сюерменъ башха адам болсам —
Башында айтылгъан — башы тубюне,
Алай демеклик, чюйре айлансам...
Огъесе сендамы болуренъ чюйре?

* * *

Сен кетиб бараса, бурулмай артха,
Ызынъдан сагъыш эте къарадым —
Сюеем насыблы этсе бир башха,
Этерик тюлдю аны анъыладым.

* * *

Ненъе да тѣземе, ненъи да кечеме --
Дарманды сюимеклик бизге.
Алай а атама, атама, джаным,
Кесинъ тургъанлай мени кишиге.

* * *

Киши больница
Арбазда
Садда,
Мен экибизге
Джыладым анда.
Турсакъ да экибиз
Бирге олтуруб,
Къалгъан мен эдим,
Кетген сен болуб.
Мен эдим къалгъан,
Сеннѣ джалбаргъан,
Джашаугъа сени
Энтда чакъыргъан.
Киши больница
Арбазда
Садда,
Мен экибизге
Джыладым анда.

Бир джукъ болушмаз
Сени къайтаргъа,
Мен джангъыз къалмай
Бирге болургъа.
Киши больница
Арбазда
Садда,
Экибиз олтурдукъ
Терек салкъында.

Сен къалдынъ,
Мен а кетдим ызыма.
Больница садда
Шиндик бошуна...
Сен къалдынъ,
Мен а кетдим ызыма,
Алай а кетген
Сен эдинъ алгъа...

Письмодан...

Мен тиширыума сени къатынъда,
Менден инакълы дуняда болмаз!
Джелчикме, бугъуннъан сени чачынъда,
Буруума башхагъа — сени алалмаз.
Мен гюлме, эртден чыкъда джашнагъан,
Бир башха гюлю сени алдамазча.
Зем-зем тамчыма, сени деб тамгъан,
Сени бир башха суусаб чыкъмазча.
Алай а киши эркиши керсем,
Мен да эркиши болуб къалама,
Башха тиширыу сени тюбесе,
Сен да тиширыу бол деб болама...

* * *

Письмола, письмола, письмола.
Къууанама. Тюлдюле тенъле аз.
Алай а кимден да кимден да алгъа
Сенден сакълайма.
Неда джаз, бир джаз.

* * *

Гокга хансла
Муал болдула.
Чапракълары тюшюб
Онъдула.
Нек къарамадынъ
Сен ол ханлагъа?
Нек чакъдырмадынъ
Аланы манъа?!
Нек сакъламадынъ
Мени да джанъыз?
Нек ашыкъдырдынъ
Онъуу болджалны?!
Онъду,
Къуу болду
Гокга ханс бары.

Энди болдунъму,
Бир айт, ахыры?
Огъай, мен онъмам —
Къууандым джазгъа,
Ол тюл эсе да
Санъа,
Не манъа.
Огъай, мен онъмам,
Къууандым джазгъа,
Къалай кёб гокга
Чакъгъанды, къара!
Алай а чакъмайла
Санъа,
Не манъа —
Адам джылыудан
Чагъалла ала,

* * *

Быллай къарт болургъа мен бек къоркъама.
Мурулдагъанлай джетед инъирге.
Аман айтама, иги айтама
Демей хазырды ол илинирге.

Туудукълары да аны бездире,
Кюн тюрленсе да сылтауду анъа.
Кимге болса да, неге болса да,
Ачыуланмаса тынчлыгъы къайда!

Къарт болгъанын да кёрюб биреуден
Терслейди, хыртха урады аны.
Аякъ тюбюне къатапа джайыб олтуртсанъ да
Алайды халы.

Къалай аманды быллай къарт болгъан!
Тынчлыкъ бермейин адамларына.
Мен а огъурлу къарт болгъан огъай,
Къаллай да суймейме чырт къарт болургъа.

* * *

Терекледе да барды терекле.
Къарачы, майна, ийилиб къайын
Бир затла айтад ол негерине
Артха, алгъа къарай хар сёзю сайын.

Шыбырдашалла сени ызынъдан
Зукгусуна ийиб джашил кёзлерин,
Дыгалас эте, хар атламынъдан
Не билеик деб, не кюнлерин.

Терекледе да бард къайгъычыла...
Сёз этедиле ызынъдан къарай.
Бар сен джолунъа, къарама артха.
Къуу боладыла ала къалтырай.

* * *

Къайсы аягъынъдан къобханса бюгюн?
Къайсы чѣбню кѣлтюрдюнь тубюн?
Хар чѣб тубюнде барды бир сылтау
Биз экибизни этерлей ол джау.

Ата Джуртубуз

Сен сюесе кенъ тюзлени —
Махдайса сабанларын.
Мен да айырыб къалгъан джерледен
СюемеКавказ тауларын.
Сен терссе, мен а тюзме дер кибик
Бармыд дауубуз ортада?!.
Сен суйген джер да, мен суйген джер да
Ата джуртумду сора уа!..

Орайда

(поэма)

Кимден чыкъгъанды экен ал бурун
Бу мен айтырыкъ таурух таулада!..
Кими къората, кими да къоша
Меннѣ джетгенди энди орайда.
Мен да алдарма, къошмайма десем,
Къоратмагъанма дерге да — къайда!
Билгеним кибик джазайым кесим.
Орайда-райда, орайда-рида.

1.

Кѣкде тургъаны джетмей кѣлюне
Джерге тюшерге излеб бир бирде,
Аллах джаратханд дейле кесине
Бизни джерлени Къобан ѳзенде.
Сейир ѳзенле,
Сеир тѣббеле!
Алада туугъан ѳхдем уланла —
Бары бой салыр,
Бары баш урур,
Алай этмей а кѣрсюнле манъа.

Бюксюнле бары меннѣ санларын,
Бир таулу къалмай кѣрсюн сыйымы.
Мен — аталары, ала — къулларым,
Ата ашасын къулну къыйынын.

Деб оноу этди аллах тѣббеде
Оноугъа болду башха оноу джерде..

Джерде бой берген чыкъмады анъа.
Таулула бирден къайнай къанлары
Айтдыла:
Бизге сен ата эсенъ
Сора нек дейсе, айтчы, къулларым?
Огъай, тенъ эсенъ, не къарнаш эсенъ,
Ашчы бетинъи, ма туздамыбыз.
Не ата, не тенъ, къарнаш тюл эсенъ,
Сагъынма сора чырт атыбызны.

Таш чартлатады аллах ачыудан
Кѣкмю джарылды элни башында?!
Ырхы юзеди,
Ояды къая;
Къобан къобады.
Джерни эте зая.

Ол да джетмейин дертли кѣлюне
Аллах иссини берди таулагъа.
Бир чѣб къалмайын джерде биченле
Кюл болду, кюйдю къалмай маллагъа
Аны бла да болмай элlege
Къара эмина ийгенди аллах.

«Да аллах эсе тюзлюкню этген
Сора неди да бизге бу пелах?!
Тюлсе сен аллах!
Сен джукъ да тюлсе.
Къыйынлыкъ болуб халкъгъа билгенинъ
Бушуудан башха сен джукъ бермейсе
Сора негеди сени керегинъ?!

Сен аллах,
Биз да — сени къулларынъ,
Хорлагъан а биз болдукъ, кѣрдюнъ.
Не болсала да къыйынлыкъларынъ,
Кѣблерибизни элтсе да ёлюм,

Сен тюл,
Хоншу халкъ болушду, кѣрдюнъ,
Джыл джылдан, эмина тюб эгген элле
Келе башлалла орунларына.
Тау джайлыкъладан сют ис джелле
Алыб энелле орамларына.

Хар юйден сабий, кюлкю таушла
Чыгъа башлалла, бир салчы кюулакъ.
Кече ай джарыгъы чатны, аушну
Элни джукъусун сакълай джарытад.
Келинле ала, кызла чыгъара,
Чарсха баралла хора аджирле,
Челекле бла кююла сыра,
Къонакъ сыйлайла
Элледен юйле.

Аллах а дертин бирда унутмай,
Ачуудан къайнай, джан джанын талай,
Аллахлыгъына кеси да ышанмай
Къыйынлыкъ излейд сение, Къарачай.
Абына, сюрюне къарт алашада
Кёкню барады аллах ашыгъыш
Джердеги ханнъа баш джарашдыра,
Къалай алдаргъа этеди сагъыш.

Ма джетди аллах алтын къалагъа,
Хан уча кюруб этеди заукъ —
Ариума деген алыб ортагъа,
Ол да табджанда сыртындан ауб.
Къымыжамылла, огъесе огъай,
Биллик туюлсе аны нохлары...

Аллах аузундан сёз чыгъаралмай
Ауз суулары келиб тохдады...
Шаркъ гюлледен да назик санлары...
Къарангъы этди кёзю аллахны,
Алай а уллу ишни белыхы
Джан солуу этдириб келтирди аны.
Дуня меникид,
Алай а тынъла:
Джангъыз Къарачайды меннъе бой бермеген.
Тенгъимсе, ичими тегеме, анъыла,
Чомартлыгъымы, киши билмеген,
Тегерме сение, сёзюме къара.
Не сюйсенъ аны этерме саугъа
(Билеме, дининъ рысхы болгъанын),
Аскерлерингъи бур ансы таугъа,
Бойнума алама андан къалгъанын...

* * *

Джамагъат малны аякъ букъусу
Чёкмегенд алкъын тау орамлада...
Алай а тохда, неди бу кюуджур
Тилде сёлешген таушла тауда.

Аскер келеди.
Джау аскер келед.
Къыйынлыкъ кирик къаб-къара аскер.

Қъарачай рахат кечеге киред,
Ким айтсын анъа сакъ бол деб, эскер.
Кюн къанатларын джыя джукъланыр
Арыгъан кече оруннъа аўар...
Қъыйынлыкъ къызны эшмесин тешиб
Белине къара белликни байлар.

Байлар белине къара белликни
Джесирге элтир ханны юйюне...
Келеди аскер,
Джау аскер келед,
Хан алларында гыбыты дженъе.

Қъаш къымылдатса —
Тишлик аузуна
Кеси аллына тюшгенча тюшед,
Қъаш къымылдатса —
Ташха абына
Қъайсы болса да къаядан кетед.

Хан джарыкъды —
Базад кесине,
Нёгерлери ўа —
Баш кесиучюле.
Баралла, баралла
Джоргъалаб атла,
Джер унамайды
Қъалыргъа артха.

Ачы налланы тюбюнде чабыб
Киши джери барады алгъа,
Джити къаяла къамала кибик
Чанчыладыла джол джандан джаугъа.
Онъ джаны таула,
Сол джаны таула,
Арасында гъажгъужла — джаула,
Ат хамхотлары
Ат къуйрукълагъа
Тие баралла тауну арасында.
Кёзкёрмездеди ёзенни тюбю,
Қъайда эсе да шуулдайды суу,
Тохдамагъанлай кечеси, кюню
Кимге этеди экен ол эжиў.

Джол улоу джолду
(Тюйюлдю ол джол),
Эки ат аякъгъа
Кючден болад ол.
Бутакъ чанчыла
Атны айылына,
Атлы да атда
Кетед къаядан.
Джаўгъа къайдада
Джаўдула джолла,

Къаш-баш тюелле
Джаулагъа таула.
Къобан суу бла Теберди сууу
Экиси эки эгеч ёмюрден,
Джаула къобаргъан букъусу-ууу
Къара этгенди сууларын бирден.
Суу бокъланнъанды ат аякъладан.
Тебленнъендиле суу джагъалары,
Силке сарнайла хансла башларын,
Огъай, джылайла джолну ташлары.

* * *

Кюн созгъан алтынча киреди кечеге
Къыб-къызыл къанча танъ чыгъад эртденнъе
Хан чегет талада къургъанды шатрла,
Келечи ийгенди танъ аласы бла.

Келечи барады къыйынлыкъ алыб,
Къалырма Къарачай оту джукъланыб...
Ачыды, джутду
Мурдарды хан —
Болуб юреннъенд
Ол кеси айтхан.
Келечисиди
Хан уллу аллахны.
Аллыкъды саудан
Джесирге халкъны.
Къарачай кесин
Бермесе анъа,
Уагыр гакгыча
Уруб къаягъа.
Джесирге алыр,
Ол, къулландырыр,
Аллах а аны
Бу иште джагъы.

Тауланы атасы хурзукчу къартны
Башы акъ къарча чыммакъ болгъанды,
Келечини сёзюн эшитиб
Миннъи таугъа ол аллын бургъанды:
Ма, Миннъи таугъа къарачы, улан,
Кёк да орнундан тебдирмез аны,
Минъ-минъ джылланы къыйынлыкъ андан
Кетмей басханды аны ёхдем санын.
Ол юреннъенди бузгъа, джанъургъа,
Сууну, чегетни тилин да билед,
Ол тынъылайды хар джаныуаргъа,
Ол деу кючлюдю, тюзлюкню сюед.
Биз, уланлары, джаш Къарачайны
Аныча деубюз, аныча кючлю.
Аны тебдирмез къарыуу аллахны,
Аны кибикди бизге да кючю,

Джер кѳулач джетмез уллуду, кенѳди.
Барыбызгѳа да бард анда орун,
Да неге керекди, улан, бир айтчы,
Керексиз кѳан тѳгюѳ, ѳлтюрюѳ, ѳлюѳ?!
Айт ханнѳа, улан, ма бу сѳзлени
Ким билѳд, кѳайдам, ол да эскерир...
Сюймейме тѳгерге мен джаш кѳанларын
Аны, кесими уланларымы.

Излей эсе кючюн сынаргѳа
Биз джыйылайыкѳ Хурзук майданнѳа:
Джашла джыйыкѳ,
Тутуш ачайыкѳ,
Тѳрде олтуруб сынаб кѳарайыкѳ...
Дагѳыда айтырым, улан, мен ханнѳа:
Быллай тутушда ма биз хорласакѳ,
Кѳылыч кѳлтюрмем,
Мен кѳан тѳкдюрмем,
Кѳарнаш болурма,
Боллукѳ тюлме джаѳ.
Бар энди ханнѳа,
Ашхы улан, бол сау.

* * *

Джассы озгѳанды.
Джукѳланнѳанды от.
Чырт джукѳламагѳанд бюгюн Кѳарачай,
Турчу, Кѳарачай,
Чыкѳ алларына —
Аллах джиберген
Джаѳлагѳа кѳара...

* * *

Кѳазанла кѳайнайла ючаякѳлада,
Джюз-джюз кѳойланы сойдула мында,
Кѳонакѳгѳа кѳараѳ сыйд Кѳарачайда,
Терсме дей эсе, кеч сора анѳа.
Шынкѳартла шуулдай,
Чыкѳырдай джаналла,
Темир тишледе
Этле чырылдайла.
Кюн илячинча кѳарайды башдан,
Майдан толгѳанды кѳартдан эм джашдан.

* * *

Эй, таѳрух, таѳрух кеч, марджа, мени.
Джанѳы джырлалла джырланнѳан энди,
Джанѳы таѳрухла,
Джазла да джанѳы,
Нек кѳозгѳайса да
Мени, ахыры?!

Джашла ёселле,
Туудукъла ёсерле,
Туудукъла тугарла
Джулдузла кёкде.
Туугъан джерими кызы, уланы,
Ма таурухлары буруннууланы.
Кюн да кюледи, джел да джолунда,
Джорт, джангы джырым, джорт мени аллымда!

* * *

Къонакыгъа къарай билгенди бабам —
Джюз джыллыкъ Боташ Хурзук элинде,
Накырма, кюкю, тарта бозадан,
Къартла олтуралла, тойла джер джерде.
Боза кёмюкле джукълана, джана,
Кызы инар айта, хар ким тынъылай.
Кеси да инарча тарала, тартына,
Аузуна къаратхан
Бизни Орайдад.

Инар айтады
Бети кыызара,
Бары тилейле:
«Энтда, Орайда!»
Дуадакъ кибик
Субайд санлары,
Андан кез алмай
Къарайды бары.
Бир кёлтюреди
Кёзлерин ёрге,
Бир да иеди
Аланы джерге.
Чыкъды Орайда
Энд стемейге,
Умар да чыкъды
Анъа негерге.
Къачад Орайда,
Джаш джетед аны,
Тугдурмайд кызыны
Иленнъен саны.
Бир-бар болады,
Бир болады джокъ,
Бир — къар бурчакъча
Эрийди — джукъ джокъ.
Бир — кюш къанатдан
Алыннъан пухчукъ.
Къобуз ызлайды
Аны ызындан,
Кёк бухар беркюлю —
Джетелмей артдан.
Джангы Айды ызын
Къойгъан къашында,
Кечеди эшген
Эшме башында.

Хан унутханды
Аллахны ишин,
Къызгъа битгенди
Ышарта, тишин.
Кесин унутуб
Къарайды анъа:
«Ма бу суратны
Маннъа — отоугъа!».
Эй, хан, къартса сен,
Къыз а — джаш бала,
Кёрмеймисе сен —
Тебсейд Умаргъа.
Умардад кёзю,
Умарны — къызда,
Умар — къызныкъы,
Орайда — аны.

* * *

Саркъгъан суулача таурух тауладан
Джайылыб барады бирден бирине,
Мен да ётгенме ол суучукъладан
Уллу суулагъа бара джеримден.
Акъ къанатлыча къар терезеге
Учуб джабышады къанатын кере,
Чыгъыб бирлерин тутуб джылытсам,
Бу таурухума инаныр элле.
Кирпик къысханлай ма кёз аллымда...
Ашаб бошалла,
Тебси джыйдыла...
Эки джанында эки къабыргъа
Болуб къобдула тутушха джашла.
Бир къабыргъасы —
Мени ёхдем халкъым,
Бир къабыргъасы —
Джагъы аллахны,
Кёкден сеирге къараб турады
Джерге берген ма бу пелахны.
Эки чебген, эки бёрк, къама.
Атылыбдыла арлагъыракъда,
Эки тутушхан тебджилдей, тала,
Къарышхандыла, терлери тама.
Чайкъаладыла къайыкъча сууда,
Терлери джауца къаралтханд джерни,
Ханс да башчыгъын джашырад хансха.
Ёзге, экиси да кёрдюле джерни
Хорлаялмайын ала бир-бирин.

* * *

Кюн бата башлады. Кёлекге узун.
Отуз эки кере тутушуу болду.
Отуз ючюнчю сермешед къызыу
Джерге къайсы джаш къайсыны урду...

Ах, мен кыйынлы,
Умард джыгъылгъан...
Орайдады да анъа джылагъан!
Артда джыгъылгъан олду — Умары.
Кюн, сары кюлте,
Бер садагъынъы,
Ур киши джерден
Келгенни бизге.
Джел, джалбарама
Къобар Умарны,
Джауу къарма да
Къутхар халкъымы.

Муну эшитгенча
Умар терк къобду,
Дагъыда тутду,
Дагъыда ауду.
Заман тохдады
Къашларын туюуб,
Ханды къууанчдан
Олтургъан кюлюб.
Келечисиди ол
Дертли аллахны,
Билед атмазын
Джерде ол ханны.

Керек тюлдю энди ханнъа джарашыулуку,
Эгетлерин чакъырды ол къолун уруб,
Боташны башы энишге иилди,
Таб кюн да къоркъду — юйюне кирди.

Къобуз кеси аллына
Бармайды къобузчугъа,
Энди хар отджагъагъа
Кыйынлыкъ атланнъанды.
Таулу сабийле тюшерле джесирге,
Кёкдеги дертчи ие болду бизге...

Къууанч хандады,
Къурад оноула —
Бюгюнден ары
Джылкъыла, малла,
Сурат гинджича
Назикбел кызла,
Аллах кесине атагъан
Таула,
Къаяла,
Суула,

Чегетле, адамла
Бары аныкъыд,
Зукку чибин а
Къалсын аллахха.

Халкъгъа саллыкъды
Хан боюнсахсын,
Титиретеди
Тауланы хархы...

* * *

Джыр бошалмагъанд,
Эй, сабыр, тохда,
Кимди арагъа чыкъгъан алайдан?
Джаумуду, шохмуду,
Шохмуду, джаумуд?!
Тохда, хан, ашыкъма
Джабчы аузунъу,
Чыкъчы ким эсенъда,
Кёреик къарыуну!

Халкъ аузун ачды...
Деучады батыр,
Чыкъгъан джашчыгъ а
Болмаз бир татым,
Ышаныу джылыу джайды джюрекге...
Кимди бу джашчыкъ, къайдан келд бизге?!
Бёркюн тешмеди,
Тешмед чебгенин.
Къайдан хорласын
Бу эмегенни...
Кимни джашыды,
Кимни уланыды,
Ол къарышады —
Чырт джыгъылмайды.
Къалтырайдыла чегетле, таула,
Эниклейдиле къая таушла.
Ханны батыры джыгъылды джерге,
Хан сюлпюгерин чыгъарды ёрге.
Къол къарыу этмед — кючю ташлады,
Аллахны чакъыра, тамагъы джарылды...
Хан джанын берди анъа алайда
Аны къайгъылымед аллах а, къайда!
Джер джаратылгъанлы этген ачысы
Келиб юсюнден къобмазлай басды.
Терслик тутулду, тюзлюк хорлады.
Хорлагъан ким болду, къайры къорады?!
Къылычланы быргъадыла джерге, джерге
Келгенле да таулула да болуб къарнаш,
Алайлагъа чыгъыб джашнайды дейдиле
Бюгюн кюнде нарат, нызы, къарагъач.

Ханны батырын ургъанлай джерге
Джашчыкъ думп болду атны белинде.
Ызындан къуугъун ийдиле аны —
Билдиле дейме энд Орайданы.
Таула, аушла, чатла, дуббурла.
Къарам къарамдан ауад Орайда.

Кюн да барады,
Джел да ызындан,
Айырылалмай бу джигит кыздан.
Ол а барады джетдирмей кесин,

Сагъышха алдырыб акъылын, эсин.
Эркиши кийим
Джарашмайд кызгъа...
Ёмюрде киймезед аны Орайда...
Кыз бетин атыб
Джауну хорлады,
Энди уа ёмюрге
Тыбырда къалды...
Алай а халкъы барад ызындан
Къайыт дей, тилей, суйген кызындан.

Тилейди терек,
Тилейди хар таш,
Къайыт, джаныбыз,
Дейд анъа кыз, джаш.

Къыйынлыкъ кюнде
Эркиши кибик
Къутхардынъ бизни,
Атынъ турлукъду
Дейди къарт Боташ
Джюрегибизде.

Той этерикбиз, бозала сюзюб
Умаргъа, санъа
Къайыт, Орайда,
Къайыт Орайда
Орайда, райда.

Сени атынъы къууанчха айтырбыз,
Къайыт Орайда,
Орайда райда,
Орайда рида,
Орайда райда.

* * *

Акъ челек сютден тола шоркъулдайд,
Келеди сюрючю джырлай,
Кюн да тауладан ары сылджырайд
Шош инъир тюшдю инакълай.
Ишден къайытадыла
Адамла юлерине,
Джырла джырланадыла
Къарачай тийреледе.

Орайданы тулдукълары
Насыбда джашайдыла,
Орайданы бюгюн да
Къууанчда джырлайдыла.

* * *

Орайда айтылыб
Халкъ насыб табханды,
Орайда айтылыб
Ат да чабханды.
Чёрчек джаш ат белде
Киред отоугъа,
Келин ат башха
Тагъады саугъа.
Орайда айтылыб
Алгъыш этилед,
Орайда айтылыб
Боза ичилед.

Мен да бошадым
Джазыб былайда,
Орайда-райда,
Орайда-рида.

Эртден

(Сонетле веногу)

Ашчы кёзюнъю, сагъай джукъудан,
Танъ булбул джырланы алыб келгенди.
Ол ашыкъса да, тохдаб джолундан
Бизни ийнакъларгъа юйге киргенди.
Къарачы, джаным, къар тёббелеге
Къысханды кесини пиримпук шарфын.
Чолпан джулдузну джукълатмай, бизге
Джарыкъ берген зат дегенди джашасын.
Танъ хар кюн сайын туумайды джанъы,
Джаратылгъанды дунягъа бир кере.
Къарт болмагъаны ёмюрде аны
Къуугъаны ючюннъед кечени керри.
Не алыб келдинъ деменк танънъа —
Танъ танъды-кеси болады саугъа.

I.

Ашчы кёзюнъю, сагъай джукъудан,
Танъ къанатларын къакъды — чыкъ бюркдю.
Гюл башын силкиб, танъны тауладан
Ашыра, чыгъын да юсюнден тёкдю.
Бир гюлден гюлге къона, булбулла
Джырлайла эртденнъе алгъыш джырларын.
Бир шыкъырт джокъду. Къаяла, таула
Анъа ийгендиле сакъ къулакъларын.

Ма, кѳремисе, ол энтда кетди
Кечени этегин баса, тайдыра.
Кече бир кече джашат да кетди
Танъ кюнню башын башлайд дуниягъа.

Кюмюш суу кибик чыкъ тѳгюлгенди.
Ганъ булбул джырла алыб келгенди.

II.

Танъ булбул джырла алыб келгенди,
Джыр бла башлагъыз деб кюнюгюзню,
Орнун эртденнѳе кѳюуб кетгенди —
Эртденча тутугъуз деб нюрюгюзню.
Тур, джаным, анъа салам берейик,
Башыды бу кюн да минъ-минъ эртденни,
Экибиз да аны бирден кѳрейк —
Келтиргенд рахатлыкъ — биз излегенни.
Кечге къалмайын келгенди эртден
Кюнню аллы бла джерни уята,
Келтиргенди ол салам кѳбледен
Бизден да барсын алгъышла айта.

Эртденнѳе сау къал деди танъ таудан,
Ол ашыкъса да, тохдаб джолундан.

III.

Ол ашыкъса да тохдаб джолундан
Къарайды ызундан баргъан эртденнѳе.
Таулу да танъ бла кѳобуб орнундан
Эшигин ачады анъа кенъине,
Эшик ачады эртденнѳе таулу:
— Эй, насыблы эртден бол сен да, кел,— деб.
Бешикде джашчыкъ кѳюуб джылауун
Къойнуна киргенди меникисе деб.
Таулада танъ бла чыкъмагъан танънъа,
Эртденнѳе джолда тюбѳеб ышармай,
Къыз бармайд бизде ма аллай джашха
Тыбырда къалса да бир киши алмай.
Танъны эртден бла саламлашханын
Джигитди кѳрген кимден да алгъа,
Кюн кюмюш чыкъны джерден джыйгъанын
Джылыуун кѳюуб чегет расагъа.

Эртден боз ауну таудан тешгенди,
Бизни инакъларгъа юйге киргенди.

IV.

Бизни инакъларгъа юйге киргенди,
Джолуна бара кюнню аллына;
Джашил хауаны бизге ичиреди
Сеир дженъиллик бериб санынъа.
Къойлары бла кѳойчу да махдаулу
Барады ѳрлей, аз-аз ышара.

Джырлатхан эртден, джырлагъан таулу:
Орира-рира, ридара-рира.
Чыммакъ агъарыб бурунчукълары,
Хансха батылыб отлайла къойла.
Сыртларына уа наз бутакъларын
Силкеди чыгъы джау джюннъе джауа.
Чашды чачларын кюн, сары кюлте,
Къарачы джаным, къар тѣббелеге.

V.

Къарачы, джаным, къар тѣббелеге,
Кюн кеси бетли джабыу джаяды.
Къойчу къойланы чыгъара ёрге
Кимге эсе да гюлле джыяды..
Кечмезле мени джалан эстетле
Венокга эшгеним ючюн къойланы,
(Чыдааялмайма, тюзю, эскертмей —
Къойчуд керти эстет — джаны тауланы)
Къойчуд эшитген, къайын терекни
Субай наратха шыбырдагъанын,
Къашха эчкини къая этекде
Камсык джашчыкъча ойнай тургъанын.
Эртден ёзенни аулайды башын —
Къысханды кесини пиримпух шарфын.

VI.

Къысханды кесини пиримпух шарфын.
Кетмезлик джашлыкъны келтириб берди.
Къара, таулуну хар къызын, джашын
Насыблы этди, къашларын керди.
Булбул джырланы келтирди эртден,
Бу кюн да рахатлыкъ алыб келеди,
Ол огъай, къаблан да чыгъыб чегетден
Шохлукъ джашауну башларгъа излейди.
Биз да аулайыкъ джолсуз джолланы —
Джурт джанъы ишлеге билим бергенди,
Къайры эсе да быргъаб джылланы
Къуру онджетишер этиб ийгенди.
Берди эртден, таудан кюн тийгинчиннъе,
Чолпан джулдузну джукълатмай, бизге.

VII.

Чолпан джулдузну джукълатмай бизге
Кюн тийгинчиннъе деб къойгъанд эртден.
Кюн бир джартысын чыгъарыб ёрге
Ышарыб келеди элге тѣббеден.
Кѣзлеринъ кюле къарайса меннъе,
Бу чуакъ эртденча джашдыла ала.
Аланы ичинде тебсейле гюлле
Къызара, уяла. Тюзю-уала.

Кюнмю чакъырад бизни кесине,
Огъесе анымы — биз келе кир деб,
Тауму? Минигиз деб тѣббесине?!
Биз а барабыз ѳрлеуден ѳрлеб.

Кюн алыб чыкъды дагъыда джартысын.
Джарыкъ берген зат бары джашасын.

VIII.

Джарыкъ берген зат бары джашасын
Дегенди эртден хар бир инсаннъа.
Сюймеклиг а — джашауну башы,
Джарыкъны излейд джаныб туругъа.
Эртденнѣ орнун къоюб танъ кетед
Болгъаны ючюннѣ ол андан джарыкъ.
Бир сюймеклик да бирин биширед
Экиси да турурча джарыб.
Эртден да орнун къояды кюннѣ
Болгъаны ючюннѣ ол андан джылы.
Кел, Джер джюзюне тѣшеик гюлле —
Гюл тазалыкъны, насыбны сырыд.
Хар джанны эртден болады джаны.
Ол хар кюн сайын туумайды джанъы.

IX.

Ол хар кюн сайын туумайды джанъы,
Кюнню келтирге деб джаратылгъанды.
Бизни ючюннѣ келеди джарыб,
Аманлыкъ билмегиз деб чакъырады.
Салайыкъ биз, кел, джанъы джолланы
Киик ѳтмеген джерледе тауда,
Бир-бирибизге бере къолланы,
Магъадан ача — эртденнѣ саугъа.
Эртден табмайды бизни орунда —
Джетед къуру да ол ызыбыздан.
Бизни сакълагъан алда, джоллада
Кюн болуб чыгъар ол аллыбыздан.

Эртден болургъа ол хар тѣлюге
Джаратылгъанды дунягъа бир кере.

X.

Джаратылгъанды дунягъа бир кере,
Джашауну бетин тюрлендиргенди.
Алай демеклик — джашлыгъын бере
Джерни да бетин нюрлендиргенди.
Эртденледе да болалла эртденле:
Хулиан Гримау эртденде асылгъанд.
Гагарин джолдаш дагъыда эртденде
Космосха джолсуз джолланы ачханд.
Акъ кииз бѳркню тешиб кюн таудан

Алтын окъадан бёрк къаблатханды.
Джанъы келинча эртден акъ аудан
Чыгъыб, джаш бетин кюннъе бургъанды.

Бу эртдениди сау дунияны —
Къарт болмагъаны аны ючюнд аны.

XI.

Къарт болмагъаны ёмюрде аны
Этдиред алгъыш кимге да танънъа.
Ол тунакы ауну сыдырыб ары
Ачханы ючюн эртденни халкъгъа.
Эртден аязны кёксюл хауагъа
Къошуб тогъугъуз дегени ючюн,
Кёкню да келтириб Кавказ таулагъа
Къаблаб «сукъланчы» дегени ючюн.
Тау джоллары бла келтириб бизге
Эртденни юйге ийгени ючюн,
Бизден сора да бир башха джерде
Танъ болургъа деб кетгени ючюн.

Танънъа алгъышла этилгенлери
Къуугъаны ючюннъе кечени кери

XII.

Къуугъаны ючюннъед кечени кери.
Къарайбыз ашыгъыб танъны аллына.
Мутхузну ары, джарыкъны бери
Этиб тюбейди ол хар адамгъа.
Улоу ётмеген таулада, майна,
Поездле баралла улуй, гюрюлдей.
Аны да таугъа чыгъаргъан танънъа
Халкъыбыз чыкъгъанды биригиб, бирден.
Сары кюлтеча кюн кёлтюрюлюб,
Ерлёб барады таула башына.
Кюн бла Эртден бир-бирин кёрюб
Халал тенгелча саламлашдыла.

Огъурну башыд танъ, махдау анъа!
Не алыб келдинъ демеик танънъа.

XIII.

Не алыб келдинъ демеик танънъа.
Кюнню алыб келген олду. Къарачы.
Кюн а батмаздан тийгенди таугъа —
Хар неда джырлайд — бир къулакъ салчы.
Кюн кюн болады танъдан, эртденден
Аямай текген джылыуундан да,
Дагъыда — джер аны суймеклигинден,
Кюнню сыйлагъан адамладан да.

Кюн алгъанд джерни тѣгереклигин
Анъа нюрюн тенъ чачар ючюннѣ,
Алгъанды кѣкню да кюн мииклигин
Бизни миикге тартар ючюннѣ.

Кюн чыкъды, бизни чакъырад, майна.
Кюн-кюндю. Олду дуниягъа саугъа.

XIV.

Кюн-кюндю. Олду дуниягъа саугъа
Инакълаб турад Джерни таймаздан.
Таякъларын да кесинден алгъа
Бизни чакъыра ийгенд узакъдан.
Чыкъгъанды таулу аны аллына
Зынгъырдатады джыры таулары —
Орира-рира, ридара-рира
Деб ѳрлеб барад Аланны уланы.
Ышарадыла джерле бу джерде
Джашдан джаш бола, джашнай, суююне.
Кюн минди Мингѣ-Тау ну белине
Къарар ючюн деб тау юйюрюне.
Сеир эртденни кѣрмейин тургъан
Ашчы кѣзюню, сагъай джукъудан.

Мени Джырым

Мен джырланы бек сюеме, кесим джырлай билмесем да ала башымда джашайдыла. Аланы хар бирини атын билеме, алай а мен атын билмеген бир джыр барды. Аны ким джазгъанын да билмейме. Ким биледи, ол джыр мен туугъунчу да джашай болур эди, адам ѳлмей дуниядан кетгинчи ол джыр да джашаб тура болур. Менде ѳа-мен туугъан кюнюмден бери джашайды. Мен бешигимде ол джырны беллауу бла джукълагъанма; бир-бирде ѳа кечени ортасында мен ол джырны таушундан къоркъуб уяна болур эдим. Анам орундан чартлаб къобуб, мени тыяр мадар излей, дуа окъуй болур эди, алай а аны дуасы тюл, Джырны, мени Джырымы, таушу уятханы кибик, тыйгъан да этиб, джанъыдан джукълаб къала болур эдим.

Джырым! Джашаууму хар кюнден кюнюне сен мени джюрегиме бекден бек синѣ бараса, мен да кесим кесимики болмай, сени бир кесегинъ болгъанма, сен а мени джашауумса. Сен менсиз да джашаб турлукъса, мен а сенсиз джашарыкъ тюлме. Билеме, ѳлсем да джерде кесиннѣ бѳленник тюлме, бѳленнигим сеннѣ, мени Джырыма боллукъду!

Джырым! Сеннѣ кесими джырым дейме, сени багъалатама, хар кимге да теджейме. Сени дуния джаратылгъан кюнден бери эшитгенича, адам улу бары энтда эшитсин. Ким биледи, джанъыз кечеге джери, кесини джери, думп болуб къалгъан заманда мени белгили бабам

Къарча да сени таушунъу эшитген болур эди... Ёгюз арбасы бла ол кеч экиндиве кесини джерине баргъанды. Эртденбла сюрюрге деб, джамчысына чырмалыб джатханды. Эртденбла уяныб къарагъанында, ол кесини джерин табмагъанды. Излегенди, излегенди, тёрт джанына дыгалас этгенди — табмагъанды. Сора кетерге деб джамчысын кийгенинде, джерин джамчысыны тюбюнде табханды.

Джырым! Ол заманда сен анъа нени шыбырдай эдинъ, экен? Аны бла бирге джылай болурмединъ? Огъесе, андан узакъ болмай бир джерчикге къысдырылыб, сени кюнча мазаллы кёзлеринъден къыббала кибик джыламукъларыны къуюла болурмедиле? Огъесе, уллу джел болуб, аны тегерегине айлана чал башын къатышдыра болурмединъ? Ол джерин излей билмегени ючюн, къатышдыра болурмединъ? Да, излей билмегени ючюн...

Джырым! Мени тауларыма сен кёк болуб къаблана эдинъ. Тилимди кибик кёк, бир бирде джулдузлу, таза кёк болуб, бир бирде уа къабкъара ачы булутлу кёк болуб... Қъамача джити тёббелли таула сени паралайды деб къоркъмай, кёкюрегинъи алагъа сала эдинъ, не ючюн десенъ, таулада таушну, не тюрю таушну да эшитирге суйгенсе... ол къамалача тёббеле сени ачитмай эдиле: сен алагъа не къадар джууукъ болсанъ, ала да ол къадар огъурлу бола баргъандыла-башлары агъара, сенне къулакъ ииб, не бузлай эдиле, неда эриб — ачы джыламукъ тегюб тебрей эдиле. Ол исси джыламукъла тёббеледен ёзенлеге тенгерей, джолда тюбеген ташны кюйдюрюб, учхун этиб баргъандыла, алай а ташла кёб эдиле. Джыламукъ да кёб эди, алай а джыламукъла ташха къуру да тюшмей эдиле...

Джырым! Сен бизни таулагъа къабланыб, бизден, ол бизни къуру да къоркъутуб туруучу кёкню джаба эдинъ. Сенден таушла келиб тургъандыла. Қъуру да бирча таушла тюл, тюрю-тюрюле... Мен аланы эшитсем, ойнаркъа оюнчакъларым болмагъанын унутуучан эдим. Мен алагъа тынъылай, къолунда гырджыны болмагъан тенъиме туурагъанымы джартысын бере эдим...

Сора сеир зат болду! Джырым! Сен кесинъи орнунъа сыйынмай тегюлдюнъ. Сенне не кёкде, не джерде тынъы болмады. Сен кююреб, джашнаб башладыны. Джылай эдинъ, сарнай эдинъ. Бир боран, бир джел бола эдинъ. Эм артында уа ахырзаман болуб къобдунъ. Ол заманда мен сенден къоркъа эдим-сени анъыламай эдим. Бизни таулула уа сени алай болгъанынъа къууана эдиле. Аланы къууангъанларын кегенинде мен да къууандым.

Бир джолда сен бизге келдинъ. Джарыб, кууанч аллы болуб юйге кирдинъ. Бизни бла олтурдунъ. Макъамларыны энди башха тюрю эдиле. Биз аланы барын да эшитдик. Джюрегиз къууанды. Сен бизни туз-гырджыныбыздан бисмилла этиб, алкъын рахат олтуруркъа амалынъ болмагъанын айтдынъ. Сора иши кёбдю деб келюме келди... Сен а кеси кесинъи джырлай кетдинъ, мен да сени биргенне, сени ызындан барыргъа суйдюм.

Джырым! Сени эшитген огъай, кеген да этеме. Кереме сени. Қъачан эсе да мени акъылым, Хурзукдан башха, мени туугъан тауларымдан башха, дуня джокъду деб алай эди. Бир джолда уа мен сенде бир сеир затланы кёрюб, бир сеир затланы эшитдим: сен кесинъ бла миллиард адамны аякъ таушун келтирдинъ. Ол таушха кере мен, адамланы къаллай джерледе джюргенлерин билдим, къаллай аякъ кийим кийгенлерин анъыладым: бир къаууму джимджим джылтыраукъ туфлиледе, бир къаууму — баулары къаты туюлген ботинкалада, бир

къаууму да солдат чурукълада айланадыла. Бир къауумлары тобукъларына дери суугъа батыб, принч сабанлада ишлейдиле, бир къауумлары джана тургъан джерде джалан аякъ джюрюй, аякъ терилерин джырмыландырадыла. Бир къаууму таукел, бир къаууму да къоркъуб, джерде алай атлайдыла. Адамланы атламларына кёре джерге не аурлукъ, не дженъиллик болады...

Джырым! Мен да аланы ичиндеме. Сени тауушунда хар ким да кесини аякъ тауушун, кесини сёлешген тауушун, башхаланы тауушларын, бютеу Джерни тауушун эшитирин мен къалай бек сюеме! Эшитсин — къууансын, эшитсин — къоркъсун, эшитсин — бушуу' этсин, эшитсин — разы болсун, неда къайнасын. Алай а бир бирле кеслерин таныргъа излерик тюл эдиле...

Джырым! Анъым! Сенде миллион адамланы тауушларын эштеме. Мен къуру эки тилни билеме. Экиси да мени ана тилимдиле: бири тау тил, бири да орус тил, алай а сени макъамынъы кючу бла мен тиллени барын, бютеу дуняда тиллени барын анъылайма.

Джырым! Мен сени кёреме. Сени сеземе. Сенде бютеу Джерни гюллерини сеир ииси барды. Сенде бютеу Джерни бютеу тенъизлерини гюрюлдегени барды. Сенде убба таууш бла къамчи таууш, чапракъ таууш бла ёсген бюртюкню джарылгъан тауушу эштиледиле. Сенде джелни джылагъаны эштилинели, сабийни ышаргъаны кёрюнели. Сен — насыбса, сен мени уятымса, хар бир адамны уятыса...

Джырым! Джерде, кёкде да сен бармагъан бир джер джокъду. Сен тынъысызса, сен асылса. Сен тохана къалаладан башлаб, джер юйчуклеге дери киресе, сахарлагъа, элlege бараса. Сени эшитмегенден къыйынлы болмаз, сени кёрмегенден насыбсыз болмаз... Сен анъыса. Сен чакъырыуса. Сен тюзлюксе. Сен энди насыблыдан насыблы бола бараса — сени санъыраула эштитедиле, тилсизле джырлайдыла.

Джырым! Къачан эседа сен меннъе: «Сюй» дединъ. Мен сюйдюм. Сен меннъе: «Джаша» дединъ. Мен сау къалдым. Ёлюмню босагъасында сау къалдым. Ким да болсун, сеннъе тынъылагъан, сени ызынъдан баргъан, сени бла джашагъан сау къаллыгъына инандым, менича ёлюмню босагъасында огъуна сау къаллыгъына инандым. Ол себебден, джашау меннъе эки къатха да багъалыды. Мен джашау ючюн, сени чакъырыуунъ ючюн, суймеклик ючюн, кесими сабийлерим ючюн, башха сабийле ючюн, адамла ючюн джашайма. Сен. Джырланы Джыры, бютеу Джерни джыры болуб, адам улуну джыры болуб, Рахатлыкъны, Урунуу, Тенъликни, Насыбны, Къарнашлыкъны джырлагъынчы меннъе тынчлыкъ джокъ, меннъе насыб джокъ.

Москва, декабрь, 1962 джыл.

Семенланы Азрет

Бизни литературабызны кзурагъанла бла бирге «Къарачай поэзияны анталогиясына» Семенланы Азретни творчествосу да киреди. Азрет джаш джазыучуларыбызны ичинде эм фахмулунаны бириди.

Аны джазгъанларын окъусанъ, ана тилинъи байлыгъын, назму-ча ариулугъун сезмей кыймайса, андан сора да, ала окъуучуну таймаздан кеслерине кыйтара биледиле. Семен улуну поэтлик хаты, аны башхалагъа ушамагъаны, назмуларыны идея — тематика теренликлери, тюрлюлюклери, тилини байлыгъы, ариулугъу тамбла къарачай поэзияда уллу поэт болуруна ышандырады,

Дуня Дуня болгъанлы

Дуня дуня болгъанлы,
Адам анъа туугъанлы,
Термилгенди тенъликге.
Чыгъалмайын кенъликге.

Сора Ленин тууб, ёсдю,
Залимликни джолун кесди.

Зор джашауну чачды, бузду,
Ёмюрлеге бичим сызды.

Биз Ленинни джолун тутуб,
Партияны къолун тутуб,
Тюз барабыз алдан-алгъа,
Кюнден-кюннъе хорламлагъа.

Лумумба

Саулай дюн-дуняда керти уруннъанлагъа
Аллай ачы къуугъун келгенди.
Халкъны суйген джашы Патрис Лумумба
Джауланы къолундан ёлгенди.

Сеннъе этилген бушуу бир джел болуб урса,
Тюб тюз этер эди таулары.
Тенъизлени чайкъаб, кёкlege чыгъарыб,
Къатышдырыр эди хауаны.

Сен кесинъ саулукуда Конгону джерине
Эркинликни урлугъун салгъан эдинъ,
Багъалы джуртунъу азат этерге деб,
Къыйын борчну суйюб алгъан эдинъ,

Сен Африканы эзилген миллетин
Уллу кюрешлеге сагъайтдынъ
Сыйлы ата джуртунъу киритли бугъоун
Халкъны кючу бла ууатдынъ.

Адам улу сени чырт унутмаз энди
Джер планетаны юсюнде,
Атынъ — джюрекледе, ишинъ -- кюрешледе
Джашарыкъды халкъны ичинде!

1961 дж.

Адам акъыл

Адам акъыл биледи энди
Джерни нек бурулгъанын,
Кюн, кече къалай болгъанын,
Ай, Кюн нек тутулгъанын.
Тенъизни нек сёнъенин,
Джерни нек тебренинъенин.
Джулдузну нек «учханын»,
Джай, къыш нек ауушханын.

Адам акъыл адамлагъа
Джангъы джашау ачханды,
Джулдуз этиб джулдузлагъа
Джангъы джулдуз къошханды.
Адам акъыл бириксин,
Бир иннетни джюрютсюн,
Джангъылыкъ барын дженъсин,
Джерге рахатлыкъ келсин.

1961 дж.

Кюреш

Билимге тырмаш,
Окъургъа кюреш.
Усдалыкъ юрен —
Барын да юлеш.
Къара аллынъа,
Къара артынъа.
Эринме, тюз бол,
Урун халкъынъа.
Къара онъунъа,
Къара солунъа,
Хайыр къош аны
Джашау джолуна.

Сезерсе кёбню
Онъда эм солда,
Тюз бармагъанны
Сен баргъан джолда.
Кюреш алдагъын
Атлаб джетерге,
Кюреш артдагъын
Алчы этерге.
Тюз бармагъанны —
Джолгъа салыргъа,
Кюреш—кюрешде
Алгъа барыргъа.

Хасан
(поэма)

«Хей! Джай болса, кыш болмаса,
Ачха болса, иш болмаса,
Мал юресе, кютюлмесе,
Турса, гезет этилмесе,
Мал семирсе, багъылмаса,
Акъ джыйылса, сауулмаса,
Бау ишленсе, балта урмаса,
Бёрю къачса, баш бурмаса,
Дырын тюшсе, чалынмаса,
Тиш къаланса, салынмаса,
Джер къозласа, сюрюлмесе,
Мюрзеу битсе, себилмесе.
Бишсе, джерге тегюлмесе,
Комбайна да джегилмесе,
Орулса эм суурулса,
Бизге ашаргъа буюрулса!»—
Деди Хасан сабан ызда,
Тынъылады джаш да, кыз да.
— Кёремисиз сезюн аны,
Арты-аллынад айтылгъаны, —
Деди Харун, ёрге къоба,
Эрши къараб Хасан таба,
Кими айтды бу Хасангъа:
«Не болгъанды, ий, ха,— санъа?»
Кими этди самаркъу:
«Не сандырайд бу джалкъау!»
«Не селешеди шашыб,
Хазыр ашха уллу къашыкъ!»
Айшат айтды: «Турайыкъ,
Ишге кючню бурайыкъ».
Процент джюзден ётсе,
Солургъа заман джетсе;
Манъа, санъа эм анъа,
Селеширбиз Хасангъа.
Кюндюз ишни тауусуб,
Инъир смен ауушуб,
Эки норма толтуруб,
Бет-къол джууб олтуруб.
Ашаб-ичиб бошадыла,
Тибсеб-ойнаб башладыла.
Радио да хапарын
Айтыб тохдады барын,
Сабанчыла джыйылыб,
Бир оноугъа сыйыныб,
Джокъладыла Хасанны,
Табмадыла ала аны.
Бир заманда багушда
Итле бла бабушла
Уллу къаугъа ачдыла,
Бабушла уа къачдыла.

Итле да талашдыла.
Джашла эшик ачдыла.
Хасанны алыб келди,
«Ауур» халда кёрдюле
Къайгъырыб бу хапаргъа,
Атлы ийдиле шахаргъа.
Дженъил болушлукъ келди,
Доктор: «Сау къалыр»,— деди.
Байлады, укол этди.
Ызына ишине кетди.
Хасан эскерди кесин,
Бир кесек джыйды эсин.
Бары гезет этдиле,
Туруб ишге кетдиле.
Эртден азыкъ заманда,
Шапала барыб анда.
Ишде азыкъ бердиле,
«Хасан игид»,— дедиле.
Бир джауорун, бир аякъ.
Эки иеги, бир джаякъ,
Бир джансюек, бир шеши
Къабды Хасан бир кеси.
Джел элтмез кибик болуб,
Сизден да хапар соруб,
Шорпадан да уртлады,
Артына аууб джукълады.
Биз а не билейик, ол
Арт-ал бла табыб джол,
Ишге да сылтау этиб,
Хаман келиб эм кетиб
Ичгенлеге тагъылыб,
Эки эшиги «джабылыб»
Терсине бурулуб,
Аракъыгъа урунуб,
Дохтургъа барама деб,
Дарманла алама деб,
Ызын башхагъа салыб,
Башы дамыргъа къалыб,
Айланыды бет джоуб,
Биз да аны барма къоуб,
Сансыз къараб къалмайыкъ,
Халкъдан айыб алмайыкъ.
Меннге ичгисиниб айтды,
Эскериб, эсин джыйыб,
Сез урмуна кёре,
Бу терсейгенли ыйыкъ.
Тюенене уа тюкеннге
(Зулкъарнай айтды меннге)
Кириб эки шиша алыб,
Тюлкю кибик ышарыб.

Чыгыб кетгенд гузаба
Бери, бригада таба.
Джолда кыалай келгенин,
Билмейме, ким кѣргенин.
Бир заманда тентирей,
Сюрюне, аякъ тирей,
Келиб аугъанд багушха,
Багушда уа — бабушла.
«Къолтугъун» алгъандыла
Ортагъа салгъандыла,
Булкасын къабхандыла,
Шышасын атхандыла.
Джыйыдан умут этиб,
Итле да чабыб джетиб,
Къыйманы табхандыла,
Ашаргъа чабхандыла.
Къыйма — кесек, ала — кѣб,
Хар кыайсысы, «мангъа», — деб
Бек хырылдашхандыла,
Сора талашхандыла.
Тауушлагъа чабышыб,
Кызыкъ, кюрек алышыб,
Джашла дженъил джетгенле,
Итле кыачыб кетгенле, —
Деди шапа ышарыб, —
Мындан ары ышаныб
Азды ийнаныу анъа,
Не дейсиз энд Хасаннъа?»
Бары мыдах болдула,
Бир-бирине сордула.
Акыыл-оноу айтдыла.
Инъир болуб кыайтдыла.
Анда адам кѣб болду,
Джол Хасаннъа бек болду.
Сау бригада джыйылды,
Хасан таргъа тыйылды.
Бары тѣгереклешиб,
Бир-бирине бетлешиб,
Олтурдула кыырдышха,
Чакыырдыла «ныгышха».
Сыйын сатхан Хасанны,
Бетин джойгъан инсанны,
Сюедиле алыб келиб,
Башлалла соруу бериб.
Кѣзюу «хыртха» урдула,
Кѣб заманны турдула.
Хасаннъа сѣз бердиле:
«Болушлунъу айт» — дедиле
Хасан джыламырады,
Мылы бетин сылады,
Ауузу мюкюл болду,
Бети уа «учхум кюл» болду.
Тамам терслигин таныб,

Айыбын бойнуна алыб,
Ант этди тюзелирге,
Ал тизгивде джюрюрге.
Комсорг туруб сѣз айтды,
Барын кесгин тюз айтды,
Анъылатыб сѣлешди,
Билим бериб кюрешди.
Хасан джунчуб, ол сорса,
Джерни тешиги болса,
Кирир кибик бир болду.
Уялгъандан сир болду.
Джукълаб, аман тюш кѣрюб,
Илгениб уянгъанча,
Ишин кыйын иш кѣрюб,
Къутулуб къууангъанча.
Кыаядан кете башлаб,
Джукъдан тутуб къалгъанча.
Биреу шынкыартха ташлаб,
Биреу сермеб алгъанча,
Болуб Хасан, къууаныб.
Эм ыйлыгыб, кыйналыб,
Тѣбен эрни салынды,
Теньлерине джалынды:
«Терслигим кечигиз,
Меннѣ оноу этигиз,
Сиз айтханча этейим,
Андан башха не этейим?»
«Огъай!», «Хо!» — деб даулашыб,
Бары да акыллашыб,
Бригадирге да соруб,
Ахыры разы болуб:
«Иште эм артха къалгъан,
План толтуралмагъан
Звенону ал, — дедиле, —
Сен джорукъ сал», — дедиле.
Аны алчы эталсанъ,
Сапийтны джеталсанъ,
Кызыл байракъ алалсанъ,
Хаман да алда баралсанъ,
Тутхан ишинъ тюзелсе,
Сыйынъ орнуна келсе,
Терслигинъи кечербиз,
Айтханынъи этербиз».
Звенону членлери
Огъурамасала да
«Болсун-болсун», — дедиле
Бу оноугъа ала да.
Сора Хасан барды ишге,
Ол социалист эришге
Сапийтны чакыыргъа
Таукел болуб ахырында.
Эм ашыкды, ачык болду,
Звеногъа оноу сорду,

Ала тынғылау ну ийиб,
 Қыашларың-башларың түйюб,
 Амалсыз ышарышдыла,
 Бир-бирине қыарашдыла
 «Сен айт, мен айт»,— дедиле
 Қыарағыа сёз бердиле.
 Қыара деген турду ёрге
 «Билмейме,— деди,— не дерге,
 Биз аланы джеталмазбыз
 Алача иш эталмазбыз».
 «Ол звеноғыа эриш да,
 Джетерсе, қыуана тур,
 Ким этерикди иш да,
 Хасан бытдыр, биз хутдур»
 «Тюздю»,— деди Сары да,
 «Тюздю»,— делле бары да.
 Хасан джуммай-джуммай тёкдю,
 Забағыа тынчылыксыз чёкдю.
 Бир болушлукъ излегенча,
 Джазыкысынығыыз дегенча,
 Бир алағыа, бир джерге
 Қыарайд билмей не дерге.
 Сора комсомолчу Татым:
 Тюз айтмайсыз мени сартын,
 Мен бир адам этген ишни
 Этер ююн бу бедиле
 Кыыз бетиме аллыкъ тюлме,
 Элге кюлкю боллукъ тюлме!»—
 Деди ышармай неда кюлмей.
 Кыалғыанла не дерге билмей,
 Сора бирем-бирем бары:
 Нина, Пазлий, Сапуу, Сары:
 «Бир джумдурукъ болайыкъ,—
 Джалкыаулукъну кыояйыкъ,— деб,
 Кыюбюзге базайыкъ,— деб,—
 Сапийатны озайыкъ»,— деб,
 Хар кыайсысы борч алдыла
 Эм туруб ишге бардыла.
 Кыара бла Окыуб кыобмай,
 Не уялмай не да кыоркымай,
 Кыалғыанланы хиликге этиб
 Кыон иссиде кёлекге этиб,
 Ала ишлей, была джатыб,
 Турғыанлай келдиле тартыб,
 Комсорг джаш да, бригадир да,
 Окыуб танымағыан бир да.
 Окыуб тюртдю да Кыараны
 Онъсунмайын ол аланы:
 «Энди ким болду экен бу уа»—
 Деди эки кёзюн уа.
 «Ол а бизге чюйре болду,
 Джанғы парторгубуз олду
 Этмегенни кёрюб болмайд,

Этгенни кёргенден тоймайд»,—
 Деди Окыуб эрнин кыабыб,
 Кыара да айтды: «Тынчын табыб,
 Ишлемезбиз биз кыыйынын,
 Этсек болду бир кыыйырын»,
 Саламлашыб, хапар соруб,
 Иш бла шагырей болуб,
 Окыуб бла Кыарағыа да:
 «Ишлегиз»,— дей алағыа да,—
 «Тылпыуугыуз тюз тюлдю»— деб,—
 Ауузугыуз мюкюлдю,— деб,
 Хасан, звено бла бирге
 Конторғыа келирсе ингырде»,—
 Дейле парторг, бригадир да,
 (была тюрленмелле бир да)
 Хасан: «Болсун»,— деди, джарыб,
 Звеноғыа айтды, ышарыб.
 Экинчи кюн ишге бара
 Тенгылерине айтды Кыара:
 Парторгну нек чакыртханын,
 Чакыртыб анга не айтханын.
 «Бюгече Окыуб бла меннге
 Кёб селешди парторг кеси,
 Тамам толу кёреме, ёнге,
 Адамлыгы, акылы, эси.
 Кириб чыкығыанча ичибизге,
 Бағыа бериб ишибизге
 Ойландырды, ангылагды,
 Айтханына тынгылатды.
 Мени сартын, энд джашауғыа
 Башха тюрлю кыарарыкыма,
 Ишлерикме, окыурукыма,
 Хар не затха джарарыкыма»
 Хасан кёзюу сёзюн алыб.
 Кёзю кюлюб, кёлю джарыб.
 Былай айтды кыалғыанлағыа,
 Биргесине барғыанлағыа:
 «С и з д е н сора мени бла,
 Таб, бир татлы тенгы бла,
 Селешгенча кёб селешди,
 Илешдирди эм илешди.
 Акыллашыб мени бла
 Джашауума кёлю бла
 Джан аурутуб оноу этди,
 Хар не джарлылыкығыа джетди».
 Андан сора, кертиси да,
 Бек биригиб джетиси да
 Кыалдыла бир-бирин биле
 Тюненелерине кюле.
 Ишге эртде келедиле,
 Кёз байланыб кетедиле
 Бир-бирин ариу кёредиле,
 Кыадалыб иш этедиле,

Джашау ну бек билирге деб,
 Комсомолгъа кирирге деб
 Ёсдюрелле билимлерин,
 Тюзетелле халилерин.
 Алай эте джанъы ай толду,
 Бир кюн а джыйылыу болду.
 Звенола бригадирден
 Сёз сакълайла бары бирден.
 Ол хар звеногъа тохдаб,
 Кимни сёгюб, кимни махдаб,
 «Хасан эм алдады», — деди,
 Къызыл байракъны да берди.
 Звеносу бирден къобуб,
 Тебсеб, ойнаб, къобуз согъуб,
 Хасан да араларында
 Къызыл байракъ къолларында:
 «Байракъ энди къолдан кетмез,
 Сапият Хасанны джетмез.
 Ол джетсе, биз арлакъ атлай
 Барыбыз хорлам къатлай», —
 Деб звенодан къычырдыла.
 Джыйылгъан халкъ харс урдула.
 Байракъ Хасанлагъа кетди,
 Къалгъанланы «мыдах» этди.
 Сыйлы саугъа сыйырылмай,
 Киши иште джыйырылмай
 Хасан элге хапар болуб,
 Иште эришген муну соруб,
 Звеносу алда барыб,
 Талай кере саугъа алыб,
 Хапарчы хапарын джазыб,
 Қартчы келиб картын салыб.
 Бары муну ариу кёрюб,
 Хапарын басмагъа бериб.
 Кюнде газет, журнал алыб,
 Джарыкълыкъ иш алгъа барыб.

Тюз къуралыб эсеблери,
 Барыны келиб эблери.
 Бир-бирине: «Къоркъ да тур!» —
 деб, —
 «Кёл къоркъакъды, къол батыр», —
 деб,

Накъырда эте, кюле, ойнай
 Иш бошалла, артха къалмай.
 Бир-бирине сорушдула.
 Башхалагъа болушдула.
 Чалынныкъ джер чалынды,
 Сейир битим алынды,
 Эм орулду, джыйылды,
 Керек джерге къуюлду.
 Иш кюнне хакъ теледиле,
 Ма, саулай эл кёредиле.
 Бу звенону кёб алгъанын,
 Хар къайсысы бай болгъанын
 Былтыр сау звено чакълы
 Алад быйыл джанъыз Окъуб,
 Айтад тынъылатыб халкъны
 Джатмазлыгъын ишден къоркъуб
 Звеносу эм къалгъанла
 Ишлегенле, махдалгъанла
 Разы болуб Хасангъа
 Былай айтдыла анъа:
 «Джазгъа къачдан хазырлан,
 Билим бла саутлан.
 Колхозда огъай къралда
 Алчы болуб бар алда!»
 Эл эскерсе — эр этер.
 Тау ну тюб-тюз джер этер.
 Кёбню насыбы да кёб,
 Кёб ташласа бирер чёб
 Гебен болур, тиш болур,
 Иши бишген иш болур!

Келечиге

Сенне мен къарнаш, ол эгеч —
 Эки билегинъ — экибиз.
 Терслигим болса мени кеч,
 Сиз джарашырсыз кесигиз.

Тутулгъан тилим сёлешиб,
 Айыртсын ауур халымы,

Илгиздик насыб илешиб,
 Рахат этсин джанымы.

Анъа мангъа да бирча бол,
 Ич болумуму анъылат.
 Насыбыбызгъа ишле джол,
 Унамаса ўа джангъылад,

Ишге бурса адам кѣлюн,
Къызгъанмаса аууз джелин,
Эталмазмы эки тенъин:
Бирин — кюеу, бирин — келин?

Къачма

Д ж а ш:

«Чарлагъан шок тюз урад»,— дейле,
Ол халинъи да суйгенме.
Чарлатмаз дарман сатылад дейле,
Алыргъа адам ийгенме.

К ы з:

Элде сѣзюнъю бир кѣб этелле,
«Алдаучу, хауле, алдыр»,— деб,
Меннѣе уа айталла: «Аман адамды,
Бугъуб башынъы къалдыр»,— деб.

Д ж а ш:

Ол мийик кѣкге минсенъ да, ариу,
Бу къара джерге кирсенъ да,
Къайда букъсанъ да, излеб табарма,
Адамлыгъыма кюлсенъ да.

К ы з:

Кѣк буз болурма джюрюр джолунъа
Сен юсю бла ѣтмезча.
Не тары болуб къумгъа синъерме,
Джыяргъа кючюнъ джетмезча.

Д ж а ш:

Мен бузлу джолгъа наллы атма, ариу,
Сен бош сѣзлеге алдатма.
Сен тары эсенъ, мен да тауукъма
Башынъы кери джаллатма.

К ы з:

Сен тауукъ болсанъ, мен кюндюш болуб
Баргъан джеринъе битерме.
Не ырысхы болуб, кюбюрге кириб,
Ичинден къылыч этерме.

Д ж а ш:

Сен кюндюш эсенъ мен кюнме, ариу,
Мен хомухлагъа тенъ тюлме
БҮрысхы эсенъ иеме, ариу,
Джанымдан эсе сюеме.

К ы з:

Мен чабакъ болуб кѣлге кѣмюлсем,
Бал болуб тюшсем четеннѣе.
Бир да аямайма, эм табсанъ кѣйма,
Этеллигинъи эт меннѣе

Д ж а ш:

Ой, сен бал эсенъ, бармакъма, ариу,
Чабакъ эсенъ а, кѣрмакъма,
Сюймегенлени ауузлары бошду,
Бош сѣгюмлеге алдатма.

К ы з:

Мен бал туююлме шекерме, наным,
Сен кѣргенинѣе кѣаш керме.
Сѣзюнъю джокъду тутхучу, сора,
Мен сеннѣе кѣалай хо дерме.

Д ж а ш:

Сен шекер эсенъ, мен шайма, ариу,
Сен джудуз эсенъ, мен Айма
Ой, адам айтмаз, айтса уа кѣайытмаз,
Берген сѣзюнъден чырт тайма.

К ы з:

Мен шекер тюлме — ауруума, наным,
Ауруу да тюлме, ёлюкме.
Ой, ёлген ёлюк энд джерин табсын,
Сен сау ну изле дерикме

Д ж а ш:

Сен ауруу эсенъ, ёлюмме, ариу.
Сен ёлюк эсенъ кебинме.
Кѣой, ёлген сеннѣе кѣараб турмайды
Менден башхагъа терилме.

К ы з:

Мен ёлюк тюлме, сабанма, наным,
Джылда чайкѣалыб чагъарма,
Ол ишни этерге тамам тебресем,
Кесим суйгенни табарма.

Д ж а ш:

Сен сабан болуб созулсанъ, ариу.
Қъаладжюк болуб сюрюрме,
Эм чибин болуб, башынъа къонуб
Ичги сѣзюню билirme.

К ъ ы з:

Мен сабан тюлме, тюз къумач, наным,
Мен зем-зем суума, мер-мер таш
Ичги сѣзюю билелмез, мени
Сени кибик бир таулу джаш.

Д ж а ш:

Ой, мермер эсенъ, джонарма, ариу,
Ой, зем-зем эсенъ, ичерме.
Қъумач болсанъ а, кыбды болурма да
Ушатханымча бичерме.

К ъ ы з:

Мен зем-зем тюлме, тюлкюме, наным,
Сенне алдаулукъ этерме.
«Тюлкю тешике, къоян къамишге»,
Тешике кириб кетерме.

Д ж а ш:

Сен тюлкю болуб тешике кирсенъ,
Алынны къадама этерме.
Джюрюсенъ — чаба, чабанъ да — уча,
Биргенъе бериб кетерме.

К ъ ы з:

Мен тюлкю тюлме, тубанма, наным,
Тауланы басыб турганма.
Тубан да тюлме, киритме, наным,
Сен бу акылланы джюрютме.

Д ж а ш:

Сен тубан болуб тѣгюлсенъ, ариу,
Мен да джел болуб чачарма.
Таб, кирит болуб этилиб къалсанъ да,
Мен ачхыч болуб ачарма.

Мен джашарыкъма ѳлмейин, ариу,
Чыдарыкъ тюлме кѳрмейин.
Ой, бир джары да джол табалмасанъ,
Ий, не этериксе келмейин?

Къыз:

Бек кызгъан кызыу терк сууд дейле,
Мен ише сынаб кёрюме.
Не огъай деб отдан кёлек киерме,
Не джылы джууаб берирме.

Джаш:

Ой, джауум джаууб, сора, кюн тийсе,
Ол да байлыкъны белгиси.
Кёб чарлаб туруб, сора, кёл ийсе
Ол суймекликни игиси.

Гитче сабийлеге

Бир джашчыкъ

I

Ой, бир джашчыкъ, бир джашчыкъ,
Бир джашчыкъда — бир башчыкъ.
Ол башчыкъда — теббечик,
Арты чунъур джелкечик,
Аллы — сыйдам тулчукъ,
Кеси ата улчукъ.
Туруб тургъан манъылай,
Джашчыкъ сёзчюк анъылай,
Ёсюб тургъан къашчыкъла,
Туусун быллай джашчыкъла,
Кёре тургъан кёзчюкле,
Джашчыкъ айтад сёзчюкле.
Тие тургъан кирпикле —
Тизгин ёсген бир тюкле.
Солуй тургъан бурунчукъ,
Джашчыкъ — алтын джурунчукъ.
Айта тургъан ауузчукъ,
Этед ариу тауушчукъ.
Аууз бла эринле.
Чаб джумушха, эринме.
Ауузчукъда тишчикле,
Джашчыкъ этед ишчикле.
Тишге тийген тили бар
Хар джашчыкъда бири бар

II

Ой, бир джашчыкъ, бир джашчыкъ
Бир джашчыкъда бир башчыкъ.
Эшитирге къулакъла,
Джашчыкъ кютер улакъла.

Алларында хончала,
Тюклюдюле, тонча ала.
Аны тюбю уууртла.
Кёбдю сенден умутла.
Аны тюбю джаякъла,
Тиймез сенне таякъла.
Тюблеринде сакъалчыкъ,
Джашчыкъ айтыр хапарчыкъ.
Анъа джете сагъакъла.
Бош кетмесин сагъатла.
Тёб-тёгерек боюнчукъ,
Джашчыкъ ойнайд оюнчукъ.

III

Ой, бир джашчыкъ, бир джашчыкъ,
Джашчыкъда эки имбашчыкъ.
Эки джаны — билекле.
Къабыл болсун тилекле.
Ортасында — чынала,
Джашчыкъ ише сынала.
Билекледе — бууунла,
Келмез энди кзуугъунла.
Бууунлада — кьолчукъла.
Джашчыкъ джыртсын тончукъла.
Учларында — бармакъла,
Аязладан арлакъда.
Он бармакъда отуз джик,
Уллу болсун гитчечик.
Юслеринде тырнакъла,
Хомух болуб турма артха.

IV

Ой, бир джашчыкъ, бир джашчыкъ,
 Джашчыкъда эки имбашчыкъ.
 Андан сора сырты бар,
 СССР-де джурту бар.
 Андан сора бели бар,
 Тау тюбюнде эли бар.
 Эки джаны — джансюек
 Аны кѳрген джан сюед

V

Ой, бир джашчыкъ, бир джашчыкъ,
 Джашчыкъда эки имбашчыкъ,
 Ал джанында — кѳкюрек,
 Ёбге солуб кѳлтюред.
 Эки джаны — кѳолтукъла,
 Акга ёлтюрюр борсукъла.
 Аны тюбю — кѳабыргъа,
 Уша, сукълан сабыргъа.
 Ортасында — киндикчик.
 Олтургъаны шиндикчик.
 Тегереги — кѳарынчыкъ,

Болма иште джарымчыкъ.
 Андан сора — базыкъ бут,
 Тутханынъы базыб тут.
 Бутларында — тобукъла,
 Кѳб ойна да, кѳб джукъла.
 Аны тюбю — балтырла,
 Кѳартла таурух айтырла.
 Андан сора — ашыкъла,
 Окъусунла джашчыкъла.
 Аны тюбю — инчикле,
 Болмасынла кирчикле.
 Аны тюбю — балакъла,
 Бал джутсунла тамакъла.
 Арт джанында — табанла,
 Тюзелсинле аманла.
 Ал джанында — бармакъла,
 Уллу болуб, джурт сакъла.
 Бармакъ сайын — юч джиги,
 Толур этген ишчиги.
 Юслеринде тырнакъла,
 Кир кѳндурмайын сакъла,
 Бек чабады тулпарчыкъ
 Тѳрк ёседи тюкбашчыкъ
 Муну бары джыйылса,
 Бир сейирлик туу джашчыкъ.

Сююнчланы Азамат

Сююнчланы Азаматны аты кӳрарчай поэзияда «Кӳбанны мынчакӳлары» деген китабыкӳздан бери белгилиди. Кертиди, ол бусагӳатда проза бла кӳрешеди, алай а окӳуучу алкӳынчы аны джаш поэтча таныйды. Азамат сӳймекликни, Кавказы табигӳатыны, рахатлыкӳны, В. И. Ленинни, партияны юсюнден джазады.

Партия

Россияны ичинде
Тюзлюк ючюн туугъанса.
Джарлы халкъны юсюнден
Патчахлыкъны кьуугъанса.

Уллу Ленин усдазынъ,
Уруннъанланы ёкюлю,
Октябрда сен салдынъ
Джангъы джашаугъа кёпюрню.

Бизни къралда насыблы,
Тюзлюк джашау ну кьураса.
Кирсиз таза иннетни
Халкъгъа бериб тураса.

Сени атынъ айтылса,
Игиликни сакълайбыз.
Ёсюб джашау, ашау да,
Эркин таукел атлайбыз.

Джуртубузда къарасанъ,
Къарты, джашы эм кызы,
Муратыбыз толад деб,
Бары сение ыразы.

Кёб совхозла салдырдынъ
Къазахстан тюзледе,
Бурун зыраф бош тургъан
Сибир, Восток джерледе.

Бюгюн джашнаб чагъалла,
Къол бла салгъан чегетле,
Бир юйюрча, кьууаныб,
Уруналла, миллетле.

Ленин айтхан джол бла
Сыйлы Ара Комитет,
Кенъеш оноу этилиб,
Алдан-алгъа бизни элтед.

Сау дуняда алчыла
Сенден юлгю алалла:
Тыш къралланы талайы
Социализм кьуралла.

Чачылады, оюлад
Энди капитал — зор юя.
Ёмюрлюкге джашасын
Ленин кьурагъан партия!.

Ленини хаты

Тынъылагъыз, тенълерим, бу хапаргъа:
Баргъан эдим мен Москва шахаргъа
Кремльни тамашалыгъын кѣрюрге,
Билимими, оюмуу керирге.
Къарт Кремльде тюрлю-тюрлю соборла,
Джер къаблада орус патчах обала.
Эм мазаллы тоб бла багъыр къонъурау,
Къакъсала адам болурча санъырау,
Таракъ тишли, къызыл кирпичли къала —
Кѣб ёмюрню ол бююн сау шагъаты,
Тѣббесинде алтын джуддузла джана,
Джюрек кибик, ура сеир сагъаты.
Муну бары бютеу ашхы-аламат,
Келиб кѣрюб, сеирсинед джамагъат.
Андан чыгъыб, биз барабыз бир юйге:
Усдаз Ленини ишлеген джерине.
Биз кѣребиз Ленини юй болумун,
Биз кѣребиз аны олтургъан столун,
(Биргеме кѣб миллетледен тенълерим),
Къарай келиб, тохдадыла кѣзлерим.
Совет къралны ал джыллада картында,
Кѣк къалам бла Минъи-Тауну къатында,
Къарачайлыла деб джазылыб турады!
Джаш джюрегим башха тюрлю урады.
Мен а къууана миллетими атына,
Тамам джуукъ барыб аны къатына,
Кѣб къарадым Россияны картына:
Ким эс бѣлгенд тау тюрюнде халкъыма?
Сансыз къалгъан миллетими сан этиб,
Джангъы чыккъгъан Совет къралны картына,
Арабин, ким джазгъан болур иш этиб?
Сора ушатдым мен Ленини хатына.
Джол усдабыз мени эслеб айыртды:
«СССР-ни къурагъан кѣзюде,
Миллетлеге оноу этген кюнюнде,
Ленин усдаз автономлукъ берирге,
Кѣк къалам бла Минъи-Тауну тюрюнде,
Къарачайны белги этиб къойгъанды,
Къарачай деб, къолу бла джазгъанды». Аны эшитиб, дженъил болуб санларым,

Кѣлом алай кѣлтюрюлдю, учундум.
Разылыгъым тенъиз болуб, чайкъалыб:
«Ма мен къарачайлыма!» — деб, къычырдым.
Тыш къралладан къатымдагъы адамла,
Джыйылдыла, мени таба къаралла:
— Тюз айтаса, — дедим, — мени халкъыма,
Къарачай-Черкес область деб атына.

Автономлукъ берилгенди ол джылда.
Ма джашайбыз эркин Кавказ тау лада.
Къурман болайыкъ биз Ленинни оюна,
Алай джазгъан аны чомарт къолуна.

Джол усдабыз созду дагъыда сёзю:
«Ленин суйгенд джер джюзюню хар халкъын
...Тенъим! алай кёргенди мени кёзюм
Уллу Ленинни кеси джазгъан хатын.
Джюреклеген терен тюшюб сыйлы атынъ,
Джашауда тюз тола этген муратынъ,
Сени джолунъ бла джюрюйд тау халкъым,
Багъалы усдаз, халкъ ёкюлю, Ленин.

Кёб игилик этдинъ, Ленин, халкъыма,
Баш болушлукъ бла салдынъ кърал картына,
Сыйлы кёрюб биз къарайбыз хагъына,
Багъалы ата, джууукъ кёллю Ленин.

Бизни эслеб, къыйын кюнде джокълагъан,
Бюгюн Къызыл площадьда джукълагъан
Ильични андан да бек сыйла, халкъым,
Аямагъанд бизни ючюн джанын-къанын.

Мен Ленинни окъуйма

Джюрек тартыб, бек суйюб.
Хар кюн сайын эс ийиб,
Ленинни джазгъанларын
Окъуйма сеирсениб.
Ленин усдазны окъууу,
Анъы, джолу, оюму
Байракъ болуб аллымда,
Чыракъ болуб джолумда,
Ачхыч болуб джашаугъа,
Бачхыч болуб тик таугъа,

Кёпюр болуб эсима,
Ёкюл болуб ишима,
Джарайдыла кече-кюн,
Мен окъуйма аны ючюн.
Дуняда олду билгич:
Сыйлы, багъалы Ильич.
Сюе эсенъ билирге
Магъанасын джашауну,
Джазгъанларын Ленинни
Сен да окъу, джаш таулу!

Ата джуртум

Джандан суйген Ата джуртум,
Хар бир джеринъ ёсед, чагъад.
Джокъду сени ачынъ-джутунъ,
Сенсе берген меннъе къанат.

Сени джеринъде — Москва,
Сени джеринъде — Ленинград,
Сени джеринъде Минъи-Тау,
Мени ёсдюрген джамагъат,

Сенден джигер, сенден чемер
Халкъы болгъан, таб аллай джер?
Мен туугъан эл, мен ёсген джер,
Алтын джуртум — СССР!
Джанымдан суйген Ата джуртум,
Ленинизмни анасы,
Сенден этед дуня умут,
Уруннъанланы къаласы.
Берч къолланы бирлешдирген,
Джюреклени илешдирген,
Миллетлени тенълешдирген,
Ата джуртум, тюзню суйген.

Къан бла кирген джан бла чыгъад,
Алай теренди суймеклик.
Сени болсун толусу бла
Къолумдан келген игилик.
Къара кюнде шынкъарт джанса,
Сынасам да мен от кёлек,
Сени, Джуртум, джаугъа бермем,
Айырылмай джан бла тенъек.
Джарыкъ дуням, суйгеним,
Туугъан джерим, ёсген джерим,
Мени баурум-джюрегим,
Сенсе, Ата джурт, джан-тенъегим.

Тынчлыкъ ючюн

Этим — дженим,
Къытай тенъим,
Эмчек къарнаш биз болгъанбыз.
Орус, индус,
Араб. француз—
Тынчлыкъ ючюн саф тургъанбыз.
Къол алышыб,
Къучакълашыб
Тынчлыкъ ючюн биз — тутурукъ.
Къан текмейик,
Джан джекмейик —
Уруннъанла — бир джумдурукъ.

Тенъим, ийнан:
Келир заман —
Къан къазауат къайтмасын.
Джууугъубуз,
Туудугъубуз:
Къан нек джауду — деб, айтмасын.
Хайда, алан,
Адам инсан,
Шохлукъ ючюн хаман кюреш.
Халкъынъ ючюн
Келсин кючюнъ,
Урун, ишле, къарнаш, эгеч.

Кёгюрчюнле

Талай элден
Узакъ джерден
Кёгюрчюнле учхандыла.
Кёрюб кёбню,
Кериб кёкню,
Булутланы ачхандыла.
Келиб бизге,
Таугъа, тюзге
Рахатланыб къоннъандыла.
Иги умутда
Совет джуртда
Кёл табыб къууаннъандыла.

Кёксюл бетли —
Берекетли —
Тынчлыкъ излеб келгендиле.
Кёб миллетни
Тюз иннетли
Болгъанларын билгендиле.
Тынчлыкъ ючюн
Кёб кёгюрчюн
Белгидиле, шагъатдыла.
Джер юсюнде
Кече-кюн да
Бизге огъурлу къонакъдыла.

Джамагъатым,
Аманатым:
Сиз былагъа, кычырмагъыз.

Сау болсунла,
Солусунла,
Кёгюрчюнле,— учурмагъыз.

Ана тилим

Джаным-тиним,
Ана тилим
Сенден алдым
Окьюу-билим.

Сюеме мен
Башдан-аякъ,
Айтсанъ нарт сёз,
Таурух, джомакъ.

Анам берген,
Атам билген,
Халкъым суйген,
Ана тилим.
Ана тилим —
Тийген кюнюм.
Сени бла айтсам
Уллуд кёлюм.
Башха тилге.
Юренирге,
Сен болушдунъ
Кёб билирге.
Амма айтыучу
Белляулары,
Кесим ёсген
Къар таулары

Сюеме мен
Назму халда
Айтылынса
Чам, накъырда.
Ушакъ этсем
Ана тилде,
Къурчум къанад
Керти кёлде.
Эсден чыкъмаз,
Унутулмаз,
Джаным-тиним,
Ана тилим.
Сенне барды
Ана тилим,
Джюрек толу
Сюемеклигим.

Къара алтын

(Шахтёрлагъа).

Бай болурча туугъан халкъым,
Ачыб джерни джети къатын,
Шахтёр табыб толу хакъын,
Чыгъарады къара алтын.
Мешналары бургъан чархын,
Биширген хар кимни хантын,
Инджитмеген отун сартын
Ташкёмюрдю — сыйлы затым.
Тохдамайын не джай, не кыш
Ишленеди иш ашыгъыш,
Уруналла орус къатыш
Къарачайлы, черкес, латыш.

Къая тюбю ёзекледен
Иш тындырыб инъир, эртден
Тюбешелле таныш эм тенъ,
Ушакъ эте, джарыкъ эм кенъ.
Ишчилени бирикдирген
Сыйлы ишди бары суйген,
Орус тилди — бары билген,
Ачыкъ, кесгин сёлешдирген.
Къууанама: тартыб джырын,
Кёб миллетли шахтёр джыйын
Анъылаб бир бири муратын,
Чыгъарады къара алтын,

Шахтёрланы мийик сыйын
Кёлтюреди халкымы:
Белги чертиб август айын,
Байрамлайды хар джыл сайын.

Кел, тенъим, биз чыгъайыкъ,
Къууанчха алгъыш айтайыкъ,
Джылдан-джылгъа ёсе байлыкъ,
Андан да алгъа атлайыкъ!

Ташчы

(Ташчыны айзундан).

Мен ташчыма, ташчыма,
Джанъылыкъгъа башчыма,
Эришиуде алчыма,
Джалкъаулагъа къаршчыма.
Къолумда къурч чёгючюм,
Салтам, хотам, кюрегим,
Кюнлюк мардам толмаса,
Тынчлыкъ табмайд джюрегим.
Шекер гыртлай уатыб,
Къая ташны джонама,
Шахарда, элде, курортда
Тоханала салама.

Кесим этген юлге
Мен къууаныб къарайма.
Усдалыкъны барындан
Ташчылыкъны сайлайма.
Джерге уруннъан ашхыды,
Малда ишлеген — алаамат.
Усдалыгъым — ташчыды,
Сукъланыгъыз, джамагъат.
Юйсюз адам — кюнсюзю,
Юй ишлерге барайыкъ.
Джюр биргеме, джаш тёлю,
Биз ишчиле болайыкъ.

Чалкъычы джыйын

Къылычлача, джиги этиб,
Чалкъыланы таблайбыз.
Джыйын болуб биригиб,
Хорламланы къатлайбыз.
Сёз бергенбиз планны
Толтурургъа эки къат,
Учундурад санланы
Эришмеклик — къуш къанат.
Биз джюлюрбюз дуббур, тик,
Эртден, инъир арымай,
Эчки тиши илинник
Бир ёре чёб къалдырмай.
Джашил дарий чулгъаныб,
Къарта-къарта тюшеди.

Бизни алчы джыйыннъа
Къызыл байракъ кечеди.
Урунмагъан — байынмаз,
Бир ишексиз ол хакъды.
Бююн джыйгъан кёк бичен,
Тамбла — эт, джау, бышлакъды.
Ёссюн ара мюлкюбюз,
Халкъгъа бирча джарарыкъ.
Марджа джашла, джюрюгюз,
Мал ашны эркин джыйякъ.
Тенъизча, кенъ къышлыкъны
Дырын этиб бошайбыз.
Биз дуняда тынчылыкъны
Ишибиз бла джакълайбыз.

Къарачай шахарыма

Тансыкъ болуб кѣбден бери
Бир да чыдаб тѣзалмай,
Шахарыма мен келеме,
Кенъден къараб, кѣз алмай.
Таракъ тишлей, джити таула
Миик туруб, сюелиб,
Энчи салам мен береме,
Минъи-Таугъа ийилиб.
Ариу салкъын тереклеринъ,
Сыртха, орамгъа джайылыб,
Сени ташлы этеклеринъ
Кѣк суула бла къайылыб.
Къобан суу бла Теберди
Къучакълашыб ѳтелле,

Толкъунлары джылтыратыб,
Суу мынчакъла бюркелле.
Былай къараб кѣргенимде
Къобанны мынчакъларын,
Бу суугъа баурланыб,
Келди мени къучакъларым.
Ашыгъыб барыб кѣреме
Биз окъугъан юйлени,
Инакълайма, тансыкълайма
Халкъым ишлеген джерлени.
Хайда, джашна, чакъ, шахарым,
Кѣк суула бла къайылыб,
Сени башха шахарладагъ
Бек сюеме айырыб.

Къара кел

Тау джитиден кюн таякъла,
Чача, джыя алтын кюлте,
Тѣгюледиле инакълаб,
Сени юсюню кюзгю эте.
Терекледен аяз уруб.
Бухар кибик бурма болуб,
Тарайдыла къарта-къарта,
Этеклеринъ омакъ хота.
Нарат терекли бойнунъда
Кѣб олтурдум мен тынчайыб,
Джюзерча джумушакъ къойнунъда,
Берчи меннѣ бир къайыкъ.

Къолумдагъы агъач къалакъ
Чокъуракъ сууну джырыб тартад,
Кѣлекгесин миик нарат
Мени юсюме кенъден атад.
Суу акъгъаны, чапракъ таууш...
Эжиу этеди тѣгерек,
Джылтырайды къар тау, ауш,
Терен солуйду кѣкюрек.
Мында туруб солугъанла,
Сеннѣ тюшюб джуууннъанла,
Сеир саулукъ табадыла
Ишчи-элчи уруннъанла.

Махар

Чатла, таула
Эм миикле,
Ичлеринде
Тау киикле.
Юслеринде
Чегет эм ханс.
Джолчукълары
Айланч-буйланч.
Отча къызыл
Джилик, наныкъ,

Джилтин тѣгед
Эртденнѣ чыкъ.
Ёзенни акъгъан
Суу чачыла,
Чартлайдыла
Акъ тамчыла.
Суугъа ийилиб,
Акъбел къайын
Агъарады
Эртден сайын.

Кюрт юзюлген
Къар кёпюрле
Тютюн эте
Эрийдиле.
Чыкъдым ёрлеб
Мен таў башха,
Чёкдюм терлеб
Къанъа ташха.
Джаш джюрегим
Тебиб урад:
Кёрмегенем
Быллай сурат:
Къара булут
Джашнаб омакъ,
Чартлаб чыгъад
Андан садакъ.
Ёзенни ичи —
Таякъ джанъур,
Джылтырайды
Чегет баур.
Алмагъанем
Юсге джамчы, —
Меннъе таммад
Бир да тамчы.
Бир заманда
Джаум тохдаб,
Джанкъылыч джол
Тюшдю джашнаб.

Джашил бетин
Наз, нызыны,
Алтын бояу
Джарыкъ сызды.
Бир къарачы
Бу суратха —
Джанкъылыч сыз
Салгъан чатха.
Чат суулары
Агъа-саркъа,
Къаяладан
Чынъай шоркъа.
Быллай джерни,
Айтчы тюзюн,
Кёргенмиди
Сени кёзюнъ?

Ариўлукъну
Джаш анасы,
Боркъулдагъан
Бард гарасы.
Сен бёлениб
Хансха, агъачха.
Джандет болмаз
Сенден башха.
Келир заман,
Тюшер сеннъе
Курорт, сахар.

Джетиджыллыкъ

Дюн-дуния эс бёлюб
Оракъ бла чёгючге,
Сейирсиниб къарайды
Бизни халал кюрешге.
Бир адамча биригиб
Ишчи, элчи, оноучу —
Джети джылгъа биз болдукъ
Таўкел тири джолоўчу.
Хар уруннъан ишинъде
Бел къатдырыб ишлейик,
Америка къралны
Озуб алгъа ётейик.
Техниканы къарыўун
Биз бурайыкъ хар ишге.
Башха кърал джеталмаз
Биз джюрюген джюрюшге.

Кереклинъча ашаргъа,
Сюйгенинъча кийерге —
Быллай заўукъ джашаўгъа
Ким да борчлуд ишлерге.
Игиликге ашыгъыб
Эркин, таўкел атлайыкъ
Бир кюн зыраф кетмесин
Хорламланы къатлайыкъ.
Эрлей илму бачхычха
Кёкню ачыб ойбуз,
Джетиджыллыкъ толгъан кюн
Болур къууанч тоюбуз.
Биз билебиз рахатлыкъ
Къазауатны дженъерин,
Ал тизгинде барайыкъ
Сен да мен да джёнъерим!

Совет Союзну джигити Багъатырланы Харуннъа

Къарачайны къаблан кёллю уланы,
Миннъен атынъ окъла ётмез къадамад.
Уруб ётдюнъ Днепр, Дунай сууланы
Узакъ джерге элти узун къазауат.

Танка полкунъ джолгъа чыгъыб тебресе,
Джер тебрениб кёк кюкюреб башлаед,
Урушлада джаугъа тюбев сермесе
Эм махдалгъан аскерлерин чачаед.

Не кечеле, къаллай кюнле кетдиле,
Джайла, къышла талай кере ётдюле.
Танкистлеринъ джигитликле этдиле,
Кёб элlege ала эркинлик бердиле.

Кэкиюрегинъ илкер кибик джашнайды
Кърал берген орден, медаль саугъадан.
Совет халкъны бёгек джашы, батыры,
Салам сенинъе туугъан, Кавказ тауладан.

Партияны башчылыгъы кюч бериб,
Совет аскер халкъыбызны сакълады,
Джуртубузгъа чабхан фашист итлени
Чегибизден кюнбатханнъа къысдады.

Сени кибик батырладан юлгю алыб,
Джол ачарла айланнъанлай аллары,
Кюн-кюнден да аслам болуб ёсерле
Совет джуртда тулпарланы санлары.

Кёгала

Кёкле тюбюнде, кёкбаш юйледе
Джашайды ариу Кёгала,
Экибиз бирге кюйюб барабыз
Кёгала, санъа тарала.
Джарыкъ джудузча сени тюрсю-
нюнъ

Къууат салады шахаргъа,
Ышаргъанчыгъынъ, ала кёзлеринъ
Къоймайла бизни джашаргъа.
Субай санынъа ариу джарашхан
Кёк бетли чебген киесе,

Экеулен болуб сени сюебиз
Сен къайсыбызны сюесе?
Энди, ахыры, ачыкъ айтабыз
Турмайын кенъден кёл ала,
Бу эки къолну къайсын тутарын
Кеси сайласын Кёгала.
Экибиз бирге аллынъа келдик
Бир-бирибизден уяла,
Халал тенълени харам этме да
Бирин сайлачы, Кёгала.

Къарачай той

Келигиз тойгъа барайыкъ,
Сабанчыла, малчыла.
Андан да юлош алайыкъ
Урунууда алчыла.

Алгъы бурун абезекге
Экеу-экеу чыгъарла,
Джашла, кызла бу кёзюуде
Джюреклерин ачарла.

Узакъ созулуб тюз тебсеу
Той жарылыр, чачыар.
Джел ургъанлай, къуш учханлай
Тебсей эсенъ сен да бар.

Андан-мындан кычырырла:
«Къойма, марджа, оздуруб!»

Биреу чыгъар кысхагъа
Кесин тартыб, создуруб.

Ол ариу кызыны аллында
Тегерекге атылыр,
Бармакларыны учунда
Джюрюр, ойнар, чанчылыр.

Къобуз, харс да кызыу болуб,
Бошгалыргъа бу тебсеу
Джаш ийилиб, черс бериб
Халкъгъа этер бюсюреу.

Ууатыб, илеб санларын
Къуанч эркин этилир,
Джыры-оюнну тауушу
Таудан-таугъа эштилир.

БАШЛАРЫ

Ал сѣз. Қъараланы А. И.	5
---------------------------------	---

ҚЪАРАЧАЙ НАРТ ЭПОС

Сосуркъа бла эмеген	19
Алауган къалай къатын алды	21
Пелиуан Қъара-Шауай	23

ЭСКИ ДЖЫРЛА

Қъарчаны джыры	29
Алгъыш	33
Белляу	34
Джансохлары	36
Апсаты	41
Бийнегер	43
Дуркъу	45
Қъар джауады	46
Эррей	46
Долай	47
Эртде биреу бар эди	48
Бара-бара баз табдым	48
Ой, юшюдюм-юшюдюм	49
Не кючлюдю	49
Ачей улу Ачемез	50
Қъара Мусса	51
Татаркъан	54
Гошях бийчени кююю	56
Қъаншаубийни джыры	57
Эмина	60
Экинчи эмина	62
Қъобанланы къой бѣлжюк	63
Қъобанланы Элмырза	64
Джагайланы Майыл	65

Акъбнйче бла Рамазан	66
Зарият	68
Кемисхан	69
Орус-Япон урушда	70
Япон урушха баргъанла	71
Бешик джыр	73
Алгъыш	74

РЕВОЛЮЦИЯГЪА ДЕРИ ПОЭЗИЯДАН

Дебо улу Кючук (Байрамукъланы Кючук)

Хасаука	81
Умар	83

Багъыр улу Къасбот

Джандар	89
Баракъ	91
Къанамат	92
Гапалау	93
Эски аскерчиле	94
Дебош	96
Айджаякъ	97

Ислам Тебердичи

Бёрю бла кишдик	101
Альбомдан	102

Акъбайланы Исмаил

Сакъла, кесме	105
Кюз джыйын	105

Къалай улу Аппа

Андыз чапракъ, бусакъ къабукъ	109
Къабыргъада къалайла	109
Хырхаланы Кёккёз	110
Хапаланы Гагай	110
Старшина болама дейда Хуке улу	110
Джарлы Алибий	110
Нарсанадагъы къарачай байла	111
Къынгъыр Махамет бла Тинибек	111
Бай къошда	111
Адам болурламы	111
Джолоучулукъда	112
Къонакълыкъда	112
Къызгъанч Азрет	112
Ырысхысын хайырландыра билмеген къаранъы, кирли Окъуб	113

Ачлыкъ сынадым	113
Бурмамут башын сайладыла	113
Джёрме	114
Джёрме (экинчи тюрлюсю)	115

РЕВОЛЮЦИЈАДАН СОРА ХАЛКЪ ДЖЫРЛА

Татлюканы джыры	119
Гылджа	120
Джокъду айрандан сайланнъан	120
Кулина	120
Агъашчылары джыры	121
Зухра	122
Наным партизаннъа кетгенди	122
Наным	123
Къолджаулукъчугъум	123
Мен сюйгениме кетиб къаллыкъма	124

СОВЕТ ПОЭТЛЕ

Багъыр улу Къасбот

Джаш болдум	129
Ленин	130
Сабийлеге	131
Мюрзеу джыйыу	132

Къалай улу Анна

Джер болуб эди башы тюрбуне	135
Къызыб келеди Кърымны швед ийнеги	135
Джегетейде Огъары тала	135
Тынъылагъыз, Хукелары	136
Шаманлары Мусса	136
Юйдегиленсем	136
Кесиме	137
Салыб бардым Джегетей къабакъгъа	137
Эчкичини джуабы	137

Акъбайлары Исмаил

Чёгюч бла оракъ	141
Сохдачыкъны джыры	143
Негерлик	143
Оракъ джыр	143

Алийлары Умар Д.

Билим	147
Каска бла къумурсха	148

Къаракетланы Исса

Ана тилим	151
Кавказ	152
Сельмаш завод	155
Унутулмазса	157
Нефть анасы Бакугъа	158
Джумдурукъ бла джалчы	159

Боташланы Абидат

Айхан бла сауутлары	165
Нартюх качан бла сют фляга	167
Ана тилим	168
Кегюрчюнле	168

Биджиланы Асхат

Къарнашла	173
Билчи, къайсы заманды	173
Къумурсхала	174
Джаз	174
Къач	174
Чанала бла учуу	175
Боран	175
Къыш	176
Керти сез	176
Ийнечик	176
Камсык	177
Белляу	177
Эмен	177
Къайын	178
Нызы бла нарат	178
Кюн	178
Ана тил	178
Тюлкю бла къаргъа	179
Боранбилгич	179
Ибилис	181

Ертенланы Азрет

Башладым	189
Темир емюр	189
Туугъанды ол елмезге	190
Не ючюн туудукъ	191
Тиширыуну айтхан сезлери	192
Таулу студентни аузундан	193
Къарачайлы	194
Атам бла анамы сагъышлары	195
Джууаб	196
Уучула	196
Минъи таугъа	197
Афенди бла аджал	199
Сафият (поэмадан)	209

Батчаланы А—К

Башладым	217
Къызыл Аскер	217
Сельмаш завод	219

Байкъулланы Дауут

Ленинсиз, Ленинни джолу бла	223
Дырынчы тиширыуну джыры	224
Таулу къызны джыры	225
Юч ехдемге	226
Испан къызчыкъ	227
Тёре бла джарлы	231

Бостанланы Хасан

Джанъы джашаугъа	237
Гокга хансчыкъ	239
Пионер джыр	239
Муратны терекчиги	240
Къозучукъ	240
Кек кишиу	241
Айырма ученик	242
Сентябрны биринде	242
Эринчек	243

Орусланы Махамет

Тору атым	247
Къурч къылычым	249
Хурла кел	251

Борлакъланы Тохдар

Мермер кешенеде	259
Ленинчи комсомол	260
Летчикни джыры	261
Лермонтовгъа	262

Алийланы Умар Б.

Уку бла кюн	265
Къаргъа бла Къылыч	267
Озадыла джылларыбыз	268
Энтда озду бир джылым	269
Ненча кере келсем да	270
Джырлайды бир чыпчыкъ	274
Иссисууну таулары	275
Джаз	277
Тамчыла	277
Алма терек	278
Келе келиб бир мешина	279
Теберди (поэмадан)	279
Джашау	282

Байкѳулланы А—К.

Сенсе кюнѳм	285
Къыркъ джыл	286
XXII съездге	291
Ю. Гагариннѳе	292
Сѳзюм	293
Къобан	293
Махтау сениѳе	294
Анам	295
Урунама	296
Багъалыды	297
Биз урушха къаршчыбыз	297
Валягъа	298
Къарнаш къабырда	299
Унутмазма	300
Джол	302
Комсомолгъа	302
Урунъанны джюрегисе	303
Партияса, партия	304
Сенсе меннѳе эм багъалы	305

Хубийланы Осман

Алакез	309
Джолла	313
Тил	313
Сюрме	314
Сѳзюнѳе табыл	314
Бир бараза	314
Беджен	315
Бирча борчду	316
Сакълайма	317
Къуру чырай	317
А къыз, сауду	317
Кексюл къала	319
Биринчи джыламукъла	321
Былаймыд этиб къоярынъ?	322
Къанлы кюнде къанатым	323
Таякъ джанъур	324
Азгек	325
Джашау	326
Еге ана	327
Заман	328
Танъ атды	329
Сен къутхардынъ	330

Байрамукъланы Халимат

Назму не затды	337
Кесими поѳмам	337
Кез ачсынъ деб окъуучу эрикгенде	341

Тамблабыз танъ ауанъыда	342
Джер кюнню суйгени ючюн болур	342
Хар заманны да барды бир бети	342
Халкъымы сюеме деген бу сезле	343
Къычыргъан адам артыкъ сюеди	343
Огъай, кетмейле джылла бир джукъгъа	344
Кече уяндым, ай кере эдим мени уятхан	344
Барама, алгъа, барама джарыкъ	344
Биз сейир затла этебиз джашауда	345
Меннге керюнмей, мени биргеме	345
Бир сейир кууанч къалай эсе да	345
Туугъан кюнюнъе	346
Тохдаусуз саркъадыла джылла	346
Китабым толуду къуру менледен	346
Минънги-Тауну аязы къакъмай	346
Мен ашыгъыб, тансыкъ болуб тауларыма	347
Таула, сиз бир зат этгенсиз меннге	347
Минги-Тау этегинде	348
Къалай мийикднле бу сизни таула	348
Къайры барсам да мен	348
Менден бир джукъ да джалламагъанды	348
Джел къобду таулада деб джыламанма	349
Боран сибиред сени къышхыда	349
Туугъан къарачай тауларым	350
Ким билед, ёмюрюм къысха тюл эсе да	350
Купедеги чай кайпалды, тёгюлдю	350
Не излейме, не керекди, билмейме	351
Ким билед, тенъледен бир тенъиме	351
Даута	351
Мени хоншуларым	352
Къара тенъизде	353
Сабырды дейдиле	354
«Дууадакъ кёл» балетде	355
Кебге къюлгъан джашаудан къоркъама	355
Эшике къачды	356
Сени бла эдим бюгече тюшюмде	356
Замандан тохда, деб тилемейме	357
Кюн бла кече	357
Карандашым	357
Насыбха багъа, кетсе беребиз	357
Гокга ханс къараудан къоркъганча биз да	358
Джашау-сакълауду	358
Троллейбусда адамла алкъын	359
Бал чибин джерде джатады	359
Мен къайры барсам	359
Москвада кём-кём инъир	360
«Назмучу къуру да адамла блады»	360
Тегюл, чайкъал, джырым	360
Исси къолунъ къолуму къысханымда	361
Сыйыныб болмайла башымда назмула	361
Емюрде киши джазмагъанча	361
Джазалмайма мен бюгюн назму	361
Иш этиб бузмайма мен джазгъанымы	362

Джашчыкъ тюшонде	362
Бителлик тюлдю емюрде джарам	363
Боранда сени джумушка ийдим	363
Сен сордунъ	364
Айырылыу	364
Ойнайла сабийле терезе тюбюнде	364
Тебсей къалалла загондан артха	365
Сюймекликни болса эди тыш сураты	365
Билесе суйгеними	365
Сюймеклик сокъур этдими дейсе	365
Бош затланы селешсек да экибиз	366
Джунчуйса, тюбесенъ меннге	366
Письмодан	366
Билмейме, не ючюн суймейсе мени	366
Сен кетиб бараса бурулмайт артха	367
Ненге да теземе, ненги да кечеме	367
Киши больница арбазда	367
Письмодан	368
Письмола, письмола, письмола	368
Гокга хансла мууал болдула	368
Быллай къарт болургъа мен бек къоркъама	369
Терекледе да барды терекле	369
Къайсы аягъынъдан къобханса бюгюн	370
Ата джуртубуз	370
Орайда	370
Эртден	381
Мени джырым	386

Семенланы Азрет

Дуня дуня болгъанлы	391
Лумумба	391
Адам акъыл	392
Кюреш	392
Хасан	393
Келечиге	396
Къачма	397
Гитче сабийлеге	400

Суюнчланы Азамат

Партия	405
Ленинни хаты	406
Мен Ленинни окъуйма	407
Ата джуртха	407
Тынчлыкъ ючюн	408
Кегюрчюнле	408
Ана тилим ,	409

Къара алтын	409
Ташчы	410
Чалкычы джыйын	410
Къарачай шахарыма	411
Къара кёл	411
Махар	411
Джетиджыллыкъ	412
Совет Союзу тулпары Багъатырланы Ха- руннъа	413
Кёгала	413
Къарачай той	414

АНТАЛОГИЯ КАРАЧАЕВСКОЙ
ПОЭЗИИ

На карачаевском языке

Редактор *Х. Б. Байрамукова*
Художник *К.—М. Нурмагомедов.*
Художественный редактор *Д. Х. Кубанов.*
Технический редактор *З. Т. Темирова.*
Корректор *Р. А. Гочияева.*

Сдано в набор 11-III-64 г. Подписано к печати 20-1-1965 г.
Формат 84×108^{1/16}. Физ. п. л. 26,5. Усл. п. л. 43,5. Уч.-изд. л. 27,2.
Тираж 1500 экз. Заказ № 4996. ВУ31519. Цена 1 руб. 61 коп.

Ставропольское книжное издательство, 1965.
Краевая типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.